MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE MARAMUREŞ
BIBLIOTHECA MARMATIA
4

# ARHEOLOGIE ŞI POLITICĂ ÎN ROMÂNIA

Radu-Alexandru DRAGOMAN
şi
Sorin OANȚĂ-MARGHITU

Editura EUROTIP Baia Mare, 2013

https://biblioteca-digitala.ro

# ARHEOLOGIE ŞI POLITICĂ ÎN ROMÂNIA

Radu-Alexandru DRAGOMAN
şi
Sorin OANŢĂ-MARGHITU

Editura EUROTIP Baia Mare, 2013

https://biblioteca-digitala.ro

Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş
BIBLIOTHECA MARMATIA 4

*Editor:*
Viorel Rusu

*Grafică şi Tehnoredactare:*
Andi Cârligianu

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României**
**DRAGOMAN, RADU-ALEXANDRU**
**Arheologie şi politică în România** / Radu-Alexandru Dragoman, Sorin Oanță-Marghitu. - Baia Mare : Eurotip, 2013
Bibliogr.
ISBN 978-606-617-138-0

I. Dragoman, Radu-Alexandru
II. Oanță-Marghitu, Sorin

902:323(498)

© Radu-Alexandru Dragoman, Sorin Oanţă-Marghitu
© Muzeul Judeţean de Istorie şi Arheologie Maramureş

https://biblioteca-digitala.ro

*Familiilor noastre*

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

# CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE ..... 7

INTRODUCERE ..... 11

**1.** ARHEOLOGIA DIN ROMÂNIA COMUNISTĂ ŞI POSTCOMUNISTĂ
Radu-Alexandru DRAGOMAN şi Sorin OANȚĂ-MARGHITU ..... 13

PARTEA I
ARHEOLOGIE, POLITICĂ ŞI TRECUTUL ÎNDEPĂRTAT:
EXEMPLUL (E)NEOLITICULUI ..... 47

**2.** IDEOLOGIE ŞI POLITICĂ ÎN CERCETAREA (E)NEOLITICULUI DIN ROMÂNIA
Radu-Alexandru DRAGOMAN ..... 49

**3.** CRONICA POLITICĂ A UNOR EXPOZIȚII ARHEOLOGICE ROMÂNEŞTI:
EXEMPLUL „CIVILIZAȚIEI CUCUTENI"
Radu-Alexandru DRAGOMAN ..... 88

**4.** ÎMPOTRIVA FUNCȚIONALISMULUI: RECENZIE A *PROIECTULUI ARHEOLOGIC PIETRELE*
Radu-Alexandru DRAGOMAN şi Sorin OANȚĂ-MARGHITU ..... 101

**5.** ARHEOLOGIE, MEDIA
ŞI IDEOLOGIE DOMINANTĂ ÎN ROMÂNIA DE ASTĂZI
Radu-Alexandru DRAGOMAN ..... 149

PARTEA A II-A
ARHEOLOGIE, POLITICĂ ŞI
TRECUTUL RECENT/CONTEMPORAN ..... 163

**6.** EDUCAȚIE PROFESIONALĂ ŞI CERCETARE DE TEREN
ÎN ROMÂNIA COMUNISTĂ ŞI POSTCOMUNISTĂ:
DESPRE ETICA RESPONSABILITĂȚII ÎN PRACTICA ARHEOLOGICĂ
Radu-Alexandru DRAGOMAN ..... 165

https://biblioteca-digitala.ro

**7.** COMENTARIU CU PRIVIRE LA *PROGRAMUL DE ARHEOLOGIE CONTEMPORANĂ*, ROMÂNIA
Radu-Alexandru DRAGOMAN şi Sorin OANȚĂ-MARGHITU ..... 178

**8.** RUINE ALE CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL, ARHEOLOGIE ŞI MEMORIE: DESPRE POLITICA GESTIONĂRII PATRIMONIULUI CULTURAL ÎN ROMÂNIA POSTCOMUNISTĂ
Radu-Alexandru DRAGOMAN ..... 185

**9.** O PERSPECTIVĂ DINSPRE CULTURA MATERIALĂ ASUPRA VALORIFICĂRII PATRIMONIULUI ARHITECTURAL AL ROŞIEI MONTANE (ROMÂNIA) DE CĂTRE ROŞIA MONTANĂ GOLD CORPORATION
Radu-Alexandru DRAGOMAN ..... 199

**10.** EXPOZIȚIA *AURUL APUSENILOR*: DESPRE VALORIFICAREA PATRIMONIULUI INDUSTRIAL DE LA ROŞIA MONTANĂ (ROMÂNIA)
Radu-Alexandru DRAGOMAN ..... 213

**11.** O ARHEOLOGIE A TRECUTULUI APROPIAT: SĂPĂTURI ÎN PARCUL GROZĂVEŞTI DIN BUCUREŞTI
Sorin OANȚĂ-MARGHITU ..... 225

ANEXĂ
CERCETĂRI GEOELECTRICE ÎN PERIMETRUL BD. VASILE MILEA
Florian RĂDULESCU (S.C. INTEL 91 SRL) ..... 257

ÎN LOC DE ÎNCHEIERE ..... 260

**12.** ARHEOLOGIA DIN ROMÂNIA ÎN ERA NEOLIBERALĂ: FRAGMENTE
Radu-Alexandru DRAGOMAN şi Sorin OANȚĂ-MARGHITU ..... 262

https://biblioteca-digitala.ro

## Cuvânt înainte

În volumul de faţă am reunit mai multe texte care, după cum indică şi titlul, se referă la diverse aspecte ale relaţiei dintre demersurile arheologice din România şi politică. Niciunul nu a apărut până acum în limba română, ci a fost publicat sau urmează a fi publicat în engleză. Două dintre aceste texte au cunoscut o primă variantă în limba română, dar ulterior au fost considerabil extinse şi publicate în limba engleză, motiv pentru care aici am inclus ultimele variante, adăugite, în limba română (Capitolele 1 şi 2). Am ales iniţial să publicăm aceste lucrări în engleză pentru a facilita posibilitatea de informare a celor care nu citesc româneşte cu privire la arheologia din România. Totodată, am decis să publicăm versiunile în limba română, deoarece ne adresăm mai cu seamă arheologilor din România, ţara în care trăim şi lucrăm.

Toate textele au ca numitor comun situarea practicii arheologice (inclusiv a măsurilor privind patrimoniul cultural) în context sociopolitic, în relaţie cu ideologiile dominante de la un moment dat şi în raport cu relaţiile de putere din cadrul sistemului academic. Originea demersului nostru se află în anii de după revoluţia din decembrie 1989, în mult-discutata problemă a responsabilităţii ce revine elitelor culturale (alături de cele politice) în legitimarea şi promovarea ideologiei comuniste şi, implicit, perpetuarea unui regim totalitar. Am ajuns la concluzia că *orice* demers arheologic este politic, că publicaţiile ştiinţifice au consecinţe în plan sociopolitic, prin faptul că pot legitima sau, din contră, contesta ideologia dominantă. În volumul prezent, grija faţă de efectele pe care lucrările noastre le pot avea asupra oamenilor se regăseşte în apelul recurent la avertismentul filosofului Emmanuel Lévinas cu privire la responsabilitatea ce ne revine faţă de aproapele nostru, nu doar faţă de cel pe care îl întâlnim faţă-către-faţă, ci şi faţă de cel pe care nu îl vom întâlni niciodată. În sfera noastră de competenţă am ales să ne raportăm critic nu doar la unele atitudini şi practici din trecutul disciplinei, cum sunt, de exemplu, cele care direct sau indirect au legitimat ideologia comunistă, ci şi la acţiunile care susţin, într-o formă sau alta, ideologia oficială a prezentului nostru, şi anume neoliberalismul. Având în vedere că am criticat ambele ideologii, cititorul s-ar putea întreba de care parte a gândirii politice ne situăm, „de stânga" sau „de dreapta"? Răspunsul nostru este acela că de niciuna dintre ele, deoarece ne regăsim în punctele de vedere ale Părintelui Alexander Schmemann, notate în jurnalul său personal:

> „Dacă socialismul n-ar fi fost o credinţă întoarsă spre sine ca şi cum ar fi fost Împărăţia lui Dumnezeu, ar fi putut constitui o soluţie. Adevărul socialismului

https://biblioteca-digitala.ro

> este dispreţuirea «profitului» ca principu esenţial de viaţă. Falsitatea lui constă în ideea profitului colectiv, în aspectul material al scopului final şi în înstrăinarea lui de veşnicie." (A. Schmemann, *Biografia unui destin misionar. Jurnalul Părintelui Alexander Schmemann (1973-1983)*, Alba Iulia, 2004, Editura Reîntregirea: 306)
>
> „Cel mai frumos simbol al lui Dostoievski: «lacrima unui copil». Nu este, niciodată, parte a dreptei şi, probabil, că a dat naştere stângii!
>
> Dreapta este incompatibilă cu Evanghelia de azi: «Bolnav şi întemniţat şi nu M-aţi cercetat» (Matei 25:43). Stânga este incompatibilă cu rugăciunea de mulţumire: «Mare eşti, o, Doamne»." (*ibid.*: 312)

Aceeaşi grijă faţă aproapele nostru din prezent ar trebui să stea la baza modului în care ne raportăm la fiinţele umane din trecut şi la lumea lor, motiv pentru care am criticat modelarea trecutului în conformitate cu ideologiile modernităţii, o acţiune intelectuală frecvent întâlnită în practica arheologică din România (dar nu numai) şi care constă în special în proiectarea în vremuri preistorice a unei gândiri seculare, raţionaliste şi antropocentriste.

Câmpul arheologic trebuie să fie un centru de producere a cunoaşterii, de confruntare a interpretărilor trecutului din diferite perspective, de înţelegere critică a prezentului. Acestea nu se pot realiza prin aplicarea docilă a unor directive ideologice, fie ele comuniste sau neoliberale, ci doar prin înnoirea abordărilor proprii disciplinei. Drept urmare, în contrast cu imaginea de continuu progres al disciplinei construită în multe dintre lucrările de istorie a arheologiei, în acest volum am vrut să atragem atenţia asupra a ceea ce noi credem că este problematic sau nociv în cadrul câmpului arheologic din România, propunând totodată alte perspective. Critica noastră a vizat practicile dominante, ceea ce ar putea crea impresia falsă că nu există şi excepţii. În acest sens ţinem să subliniem faptul că apreciem o serie întreagă de demersuri ale colegilor noştri din generaţiile de ieri şi de azi, precum publicarea onestă a săpăturilor şi materialelor arheologice, încercările de înţelegere a obiectelor în contextul lor din trecut şi în general acele abordări care ies din tiparul secularizant. De asemenea, faptul că am citat critic o lucrare sau alta nu înseamnă că autorii respectivelor lucrări nu au realizat şi altfel de texte sau că exact aceleaşi lucrări nu conţin şi lucruri de luat în seamă. Pentru o înţelegere mai nuanţată, demersul nostru ar trebui completat de studiul dimensiunii cotidiene a practicii şi vieţii arheologilor din România, de o istorie socială a arheologiei româneşti.

Textele incluse în acest volum sunt aceleaşi cu versiunile lor în limba engleză. Singurele modificări constau în adăugarea câtorva precizări şi în corectarea unor informaţii greşite sau inexacte, pe care le-am menţionat în

https://biblioteca-digitala.ro

notele de subsol cu un asterisc (*), pentru a se ţine cont de ele în eventualitatea în care se parcurg şi/sau utilizează variantele în limba engleză. Greşelile de redactare pe care le-am întâlnit le-am corectat tacit.

Lucrările au fost publicate cu aceleaşi titluri, după cum urmează: Capitolul 1, în *Dacia* N.S. 50, 2006: 57-76; Capitolul 2, în *Dacia* N.S. 53, 2009: 191-213; Capitolele 3 şi 7 nu au fost predate vreunei reviste la data la care am încheiat volumul; Capitolul 4, în *Studii de Preistorie* 4, 2007: 105-133; Capitolul 5, în *Caiete ARA. Arhitectură. Restaurare. Arheologie* 1, 2010: 213-222; Capitolul 6, în I. Popa (ed.), *„Experimentul Piteşti" Conference Proceedings. Comunicări prezentate la simpozionul „Experimentul Piteşti – reeducarea prin tortură". Cultura, tineretul şi educaţia în regimurile dictatoriale comuniste*, ediţia a VIII-a, Piteşti, 3-5 octombrie 2008, Piteşti, 2009, Fundaţia Culturală „Memoria" – Filiala Argeş: 345-355; Capitolele 8-10, în *Caiete ARA. Arhitectură. Restaurare. Arheologie* 4, 2013: 189-201, 239-248 şi, respectiv, 229-237; Capitolul 11, în *Cercetări Arheologice* 18-19, 2011-2012: 259-290; Capitolul 12 a fost predat revistei *Dacia*. O primă variantă românească a Capitolului 1 a fost publicată cu titlul de „Între monopol şi diversitate: arheologie, conservare şi restaurare în România" în *Ea-online*, Decembrie 2003, www.archaeology.ro/rad_so_com.htm; prima versiune în limba română a Capitolului 2, mult mai redusă faţă de cea publicată acum, a apărut cu titlul de „Texte, discursuri şi ideologie în cercetarea (e)neoliticului din România" în *Studii de Preistorie* 3, 2005-2006: 131-148.

O versiune a Capitolului 2 a fost pentru prima dată citită, ca urmare a unei invitaţii venite din partea regretatului Tudor Arnăut, în cadrul cercului de arheologie al Universităţii de Stat din Moldova, Chişinău, în primăvara anului 2006. Parte din text a fost prezentată în cadrul proiectului *Research traditions and styles of thinking in archaeology* (tema „Postprocesualismul şi deschiderea către critica prezentului"), coordonat de Mircea Anghelinu şi Gheorghe Alexandru Niculescu, la Universitatea „Valahia" din Târgovişte, în data de 27 aprilie 2009. Capitolul 5 reprezintă o versiune revizuită a unui text prezentat la al 10-lea simpozion *Arhitectură. Restaurare. Arheologie* (*A.R.A.*), organizat de Asociaţia „A.R.A.", în cadrul mesei rotunde „Monument şi propagandă", Bucureşti, 25 aprilie 2009. Capitolul 6 a fost prezentat la al optulea simpozion internaţional *Experimentul Piteşti – reeducarea prin tortură*, în cadrul secţiunii „Cultura, tineretul şi educaţia în regimurile dictatoriale comuniste", Piteşti, 4 octombrie 2008. Acelaşi text a fost citit şi la masa rotundă „Roluri ale investigaţiei teoretice în arheologie", organizată de Mircea Anghelinu şi Gheorghe Alexandru Niculescu la New Europe College, Bucureşti, 4

https://biblioteca-digitala.ro

iunie 2009, ca parte a proiectului *Research traditions and styles of thinking in archaeology*. O primă variantă a Capitolului 8 a fost prezentată în data de 6 octombrie 2011 în cadrul sesiunii internaţionale *Pontica 2011*, organizată de Muzeul de Istorie Naţională şi Arheologie Constanţa. Versiunea de faţă a fost citită la al 13-lea simpozion *A.R.A.*, în cadrul mesei rotunde „Monumentul-ruină. Metode de cercetare", Bucureşti, 21 aprilie 2012. Capitolul 10 a fost prezentat pe 11 septembrie 2012 în cadrul Şcolii de Vară organizate la Roşia Montană de Asociaţia „A.R.A." – *Roşia Montană: resurse tradiţionale locale şi tehnologie contemporană pentru protejarea patrimoniului*.

În realizarea textelor am fost ajutaţi de o serie de colegi şi prieteni, cărora le mulţumim în mod colectiv aici şi nominal la sfârşitul fiecărui capitol în parte. Ne exprimăm recunoştinţa faţă de Georgeta Dragoman şi Silvia Marinescu-Bîlcu pentru corecturi. Nu în ultimul rând mulţumim colegilor Viorel Rusu, directorul Muzeului Judeţean de Istorie şi Arheologie Maramureş din Baia Mare, şi Dan Pop, şeful departamentului de arheologie din cadrul aceleiaşi instituţii, pentru faptul că au acceptat şi sprijinit publicarea acestui volum.

*Autorii,*
Bucureşti, octombrie 2013

https://biblioteca-digitala.ro

# INTRODUCERE

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

(1)

# ARHEOLOGIA DIN ROMÂNIA COMUNISTĂ ŞI POSTCOMUNISTĂ

Radu-Alexandru DRAGOMAN şi Sorin OANŢĂ-MARGHITU

## Prolog: arheologia din România – ideologie, politică şi practică

Se consideră, în general, că există o unică tradiţie a arheologiei române, cu o evoluţie continuă de la colecţionari şi anticari şi străbătând apoi, în continuu progres, mai multe etape marcate de diferite personalităţi – *Alexandru Odobescu* (1834-1895) (Babeş 1976; 1981: 321-322; 1992; Condurachi 1964: 13-15; Nestor 1965: 424; 1995; Vulpe 1976: 21-24), *Grigore Tocilescu* (1850-1909) (Avram 1992; Babeş 1981: 322; R. Vulpe 1976: 23-24), *Vasile Pârvan* (1882-1927) (Babeş 1981: 324-325; Condurachi 1964: 16-18; Nestor 1965: 425; Zub 2002), *Ioan Andrieşescu* (1888-1944) (Babeş 1981: 325; Nestor 1965; R. Vulpe 1976: 29), *Ion Nestor* (1905-1974) (Babeş 1981: 325), *Constantin Daicoviciu* (1898-1973) (Condurachi 1974), *Vladimir Dumitrescu* (1902-1991) (A. Vulpe 1991), *Radu Popa* (1933-1993) (Motzoi-Chicideanu 2003). Ar trebui să-i adăugăm pe elevii lui V. Pârvan şi I. Andrieşescu, elevii lui I. Nestor, C. Daicoviciu, Vl. Dumitrescu, R. Popa, elevii elevilor acestora şi ai altora. Dar atunci când Mircea Babeş declară că „arheologia românească a parcurs un drum lung, mereu ascendent pentru a ajunge ceea ce ea este astăzi" (Babeş 1981: 319), credem că această afirmaţie reflectă ecouri evoluţioniste, arheologia fiind considerată un sistem închis, rupt de contextul în care se produce. În plus, spunând că arheologia românească a parcurs un drum în continuă ascendenţă, M. Babeş intenţionează să scoată în evidenţă prestigiul şi importanţa arheologilor din prezent (mai bine spus a celor bine poziţionaţi în ierarhia academică). Afirmaţia pe care o face este de fapt aceea că asemenea arheologi îşi fac un titlu de onoare din faptul că sunt urmaşii unui lung şir de arheologi care au contribuit la „progresul" arheologiei române, meritul lor fiind acela de a fi purtat şi transmis această „datorie" generaţiilor următoare.

O părere destul de rar exprimată explicit de aceşti reprezentanţi ai arheologiei române, dar manifestată periodic prin gesturi, cuvinte şi atitudini, este aceea că poziţia în ierarhia academică ar legitima sau nu dreptul de a

https://biblioteca-digitala.ro

critica şi de a vorbi. Mai întâi trebuie să „produci" arheologie, în sensul acceptat de majoritatea membrilor comunităţii noastre arheologice, şi de abia apoi poţi să critici. Arheologul trebuie să prelucreze şi să publice un „lot" de materiale arheologice, să sape pe cont propriu, să obţină titlul de doctor, să ocupe, nu întotdeauna datorită meritelor ştiinţifice, o funcţie administrativă sau să atingă o anumită vârstă până să ajungă în poziţia „legitimă" de a critica. Curios, această opinie coincide cu perspectiva privind cercetarea arheologică potrivit căreia materialul arheologic trebuie mai întâi adunat şi ordonat în mod obiectiv, încadrat cultural şi cronologic şi abia apoi poate fi interpretat. Aşa cum există „trepte ale cercetării", aşa există şi etape ale devenirii unui individ ca arheolog. Concluziile privind problemele arheologice sunt atinse în urma unui întreg ritual al cercetării. La rândul său arheologul trebuie să urce mai multe trepte ierarhice, a căror atingere este marcată prin diferite rituri de iniţiere şi de trecere în altă categorie, pentru a ajunge în poziţia supremă care-l poate legitima să critice. În ciuda acestei opinii, critica aproape lipseşte din practica arheologică din România. De ce ne este frică de critică?

După cum se poate vedea din unele volume omagiale (*e.g.* Draşovean 2001; Oberländer-Târnoveanu 2000), cartea de vizită a arheologului român se compune din următoarele secvenţe:

1. mediul universitar în care s-a format: universitatea, profesorii;
2. numărul şi importanţa săpăturilor la care a participat;
3. numărul şi importanţa şantierelor arheologice pe care le-a condus;
4. numărul de titluri publicate;
5. funcţiile de conducere deţinute;
6. colaborarea cu cercetători sau instituţii din ţări occidentale, preferabil „mari puteri" (SUA, Germania, Marea Britanie, Franţa *etc.*);
7. participarea la „manifestări ştiinţifice de importanţă naţională şi zonală" şi „internaţionale";
8. „deplasări cu scop documentar în domeniul muzeistic";
9. poziţia actuală în ierarhia academică;
10. numărul aşa-zişilor discipoli.

Acest decalog al prestigiului ştiinţific şi al poziţiei ocupate în ierarhia academică (din care rezultă puterea de decizie, autoritatea), inhibă orice fel de dezbatere în contradictoriu, mai ales atunci când aceste impulsuri vin dinspre cei aflaţi într-o poziţie de subordonare. Cu trecerea timpului, arheologia română a găsit rezolvarea problemei dezbaterii arheologice prin instituirea unui regim intelectual feudal asupra trecutului. Trecutul a fost parcelat, fiecare arheolog fiind stăpân pe o epocă, perioadă, „cultură" sau, în cazul cel

https://biblioteca-digitala.ro

mai fericit, pe un şantier pe care poate să-l conducă până la pensie sau chiar dincolo de ea. Arheologul specializat pe o anumită problemă sau stăpân pe un anumit şantier deţine proprietatea intelectuală şi monopolul asupra acestora. Ca şi în evul mediu, poate ajunge în această poziţie prin învestitură, moştenire sau uzurpare (despre posibilitatea evoluţiei unor societăţi din estul Europei de la socialism la feudalism vezi Verdery 2003: 259-294). Din moment ce teritoriile sunt atât de bine demarcate, un arheolog român poate fi fericit dacă mai găseşte alţi câţiva cu care poate dezbate problemele arheologice care-l frământă. Astfel se perpetuează şi astăzi apatia faţă de apariţia unor lucrări arheologice, unele dintre ele valoroase, lipsa dezbaterii privind probleme legate de fundamentul teoretic al disciplinei noastre şi locul arheologiei în societatea română. Arheologia română de astăzi este o sumă de discursuri monotone, paralele, care se intersectează doar arareori.

Mai mult, arheologii care propagă acest tip de discurs „ştiinţific", care au suficient capital simbolic, încearcă acum să impună o singură cale de „cercetare", respingând vehement şi violent orice erezie procesualistă sau postprocesualistă, ambele incluse laolaltă în aceeaşi categorie a curiozităţilor anglo-saxone stângiste. Aheologului român îi place statutul de expert, de profesionist care îi asigură construirea imaginii de om de ştiinţă – sau poate statutul unui detectiv. Asemenea acestuia, arheologul român adună cu minuţiozitate „probele" pentru rezolvarea unui „caz", adică o reconstituire treptată a trecutului. Pe măsură ce apar noi date, asemenea indiciilor pentru detectiv, „rezolvarea cazului" este amânată *ad infinitum*, în schimb se face doar interpretarea probelor (*i.e.* diagnosticarea culturală şi cronologică a materialului). Arheologului român nu îi plac incertitudinile şi în consecinţă respinge relativismele izvorâte din natura polisemantică a culturii materiale; el/ea respinge „interpretările hazardate" pe care le asociază curentelor anglo-saxone, reprezentanţii acestora fiind priviţi în cel mai bun caz ca un soi de poeţi.

În chip paradoxal, mulţi dintre „profesioniştii" care impun astăzi o anumită practică arheologică nu şi-au publicat rezultatele propriilor cercetări, unele începute cu decenii în urmă. Depozitele institutelor, muzeelor şi universităţilor sunt pline-ochi de materiale arheologice nespălate, nemarcate şi necatalogate care zac în condiţii de neimaginat. Privite ca adevărate *provizii pentru viitor*, „depozitele" reprezintă de fapt praful de sub covor, adică eşecul şi sterilitatea practicii arheologice din România.

Încercăm să arătăm în capitolul de faţă că demolarea poziţiei celuilalt şi respingerea criticilor (percepute tot ca un atac asupra propriei poziţii) sunt reacţii de apărare ale unui sistem academic centralizat, autoritar, puternic

https://biblioteca-digitala.ro

ierarhizat care s-a perpetuat din perioada comunistă când s-a format majoritatea membrilor elitei arheologice de astăzi. În fapt, reacţiile de apărare au scopul de a reproduce acest sistem. Pornim de la ideea că discursurile asupra trecutului sunt produse de oameni aflaţi în anumite contexte istorice sau politice; în consecinţă, arheologia nu este o disciplină independentă de presiunile sau tentaţiile ideologice, politice sau sectare (*e.g.* Panameño şi Nalda 1979; Tilley 1989). Ca şi în cazul istoriei (Georgescu 1991; Boia 2000), arhitecturii (Ioan 1999: 16-18, 103-118; 2000), literaturii (Negrici 2003) sau artelor plastice (Cârneci 2000), câmpul arheologic din România, este departe de a fi autonom, fiind supus constrângerilor referitoare la cenzura morală, la impunerea de programe, controale academice sau comenzi politice.

Unele texte scrise în perioada postcomunistă pun accentul pe constrângerile şi presiunile ideologice la care a fost supus arheologul în timpul regimului comunist (*e.g.* Mihăilescu-Bîrliba 1997). În ceea ce ne priveşte, dorim să mutăm accentul discuţiei de pe acţiunea represivă a statului pe responsabilitatea arheologilor în legitimarea acestuia, şi să urmărim în ce măsură aceştia construiesc câmpuri de discurs relevante ideologic.

Din acest punct de vedere, privim câmpul arheologic din România ca o arenă în care actorii sociali produc discursuri concurente referitoare la trecut (pe care le consideră ca fiind unice şi obiective), într-o competiţie a cărei miză este câştigarea unui capital simbolic, cultural sau politic (Bourdieu 1986; 1999: 37-39; Verdery 1994: 205-248). Urmându-l pe I. Nestor, care şi-ar fi dorit o istorie a arheologiei române în context social şi politic, în relaţie cu curentele filosofice şi ideologice din Europa de-a lungul timpului (Nestor 1965: 421), credem că un text arheologic produs în România poate fi înţeles în funcţie de un sistem de referinţă cu trei coordonate: (1) arheologia ca instrument al ideologiei naţionale, (2) arheologia materialist-dialectică şi istorică şi (3) arheologia ancorată în paradigma pozitivistă, care pune accentul pe metodă. Ca orice act de interpretare, aceasta este o realitate simplificată; de fapt discursurile se sprijină reciproc. Statutul de „profesionist" al arheologului, care „stăpâneşte" metodele arheologiei, legitimează celelalte două discursuri (naţional şi materialist-dialectic şi istoric). Totodată, „profesionistul", pentru a „practica arheologia" (săpături, prelucrarea şi publicarea materialului – acţiuni precedate de cereri de finanţare), pentru a accede la funcţii administrative sau titluri academice trebuie să facă discursul său relevant din punct de vedere social şi politic, acţiune necesară obţinerii suportului material şi moral al instanţelor superioare de legitimare (în măsura în care acestea consideră necesar să utilizeze trecutul pentru legitimarea construcţiei politice din prezent). Nu există un discurs pur, doar un amestec

https://biblioteca-digitala.ro

fin cu o latură dominantă şi cu elemente mai mult sau mai puţin difuze din celelalte. Realitatea este mult mai complexă dacă ţinem cont şi de faptul că acelaşi actor social poate folosi mai multe tipuri de discurs în contexte diferite. Aceste discursuri sunt construcţii ideologice care au scopul de a stăpâni trecutul, pentru că cine stăpâneşte trecutul, controlează şi prezentul. Este interesant de observat modul în care aceste construcţii ideologice se legitimează folosind aceleaşi cuvinte precum „ştiinţific" sau „obiectiv", respingându-se una pe cealaltă sau alte tipuri de interpretări ale trecutului folosind termeni de opoziţie precum „antiştiinţific", „subiectiv". Analiza noastră privind tranziţia de la comunism la postcomunism a fost influenţată de aceea adoptată de Gil Eyal, Ivan Szelényi şi Eleanor Townsley (2001). Ei abordează schimbările sociale în Europa Centrală determinate de revoluţiile de la 1989 punând accentul pe acţiunea agenţilor sociali. Autorii sus-menţionaţi completează distincţia făcută de Max Weber dintre societăţile de *status* şi societăţile de clasă cu teoria lui Pierre Bourdieu referitoare la tipurile de capital (social, cultural, economic, simbolic), apelând şi la conceptul de *„habitus"*. Din acest punct de vedere, tranziţia la postcomunism reprezintă o trecere de la ordinea de *status* socialistă (bazată pe ierarhia socială şi pe stabilirea unor relaţii de tip patron-client) la stratificarea socială de clasă de tip capitalist (centrată pe criteriul economic). În acest proces, actorii sociali, pentru a-şi „ajusta traiectoria", sunt nevoiţi să preschimbe capitalul politic acumulat în perioada comunistă în capital cultural, unul dintre cele mai profitabile în societatea postcomunistă.

Acest capitol nu este o istorie rezumativă a arheologiei române, nici o naraţiune a represiunilor la care au fost supuşi arheologii din România de-a lungul timpului. Dorim să înţelegem practica arheologică din România de azi pornind de la discursurile emise de arheologi de-a lungul timpului în calitatea lor de furnizori de capital simbolic pentru diferite regimuri politice. Este un text despre responsabilitatea arheologului în societate.

## Origini: arheologia română şi ideologia naţională

Există o relaţie de interdependenţă între arheologie şi ideologia naţională. Apariţia şi dezvoltarea arheologiei sunt legate în mare măsură de naşterea statului-naţiune şi de politica acestuia de căutare a originilor. Pe de altă parte, arheologia, pe măsură ce documentează noi situri sau materiale din ce în ce mai vechi, oferă ea însăşi argumente pe care ideologia naţională încearcă să le înglobeze în tendinţa sa de a fixa rădăcinile naţiunii cât mai adânc în trecut.

Apelul la istorie şi, implicit, la arheologie a devenit o componentă importantă a ideologiei naţionale (Boia 2002; Olivier 1998: 257-259). Ca şi

https://biblioteca-digitala.ro

în Bulgaria (Bailey 1998: 90), Polonia (Lech 1997-1998: 43-44), Germania (Arnold 1997-1998) sau Franţa (Scarre 1999: 160; Olivier 1999: 182), arheologia din România joacă un rol ideologic şi politic, devenind un instrument de legitimare a statului naţional, util pentru căutarea şi afirmarea identităţii naţionale.

Începând din secolele XVII-XVIII, când provinciile locuite de români se aflau sub suzeranitatea sau în componenţa Imperiului Otoman (Ţara Românească, Moldova) sau habsburgică (Transilvania, Banat, Bucovina), unii intelectuali definesc conştiinţa etnică română prin afirmarea originii comune a tuturor românilor şi caracterul latin al limbii vorbite de aceştia. Odată cu apariţia „sentimentului dacic" în secolul al XVIII-lea, autohtonia românilor este împinsă adânc în trecut (Georgescu 1992: 126-127). Treptat, cultura devine un instrument important al construirii naţiunii române prin stimularea sentimentelor patriotice şi prin promovarea limbii naţionale. În 1840 (când încă nu exista statul român), Mihail Kogălniceanu (istoric, scriitor, ulterior şi om politic) dorea ca revista *Dacia Literară* să fie „un repertoriu general al literaturii româneşti, în care, ca într-o oglindă, se vor vedea scriitori moldoveni, munteni, ardeleni, bănăţeni, bucovineni, fieştecare cu ideile sale, cu limba sa, cu tipul său".

În 1834, în condiţiile în care principatele române se aflau încă sub suzeranitate otomană şi protectorat rusesc (în urma Păcii de la Adrianopol din 1829), se înfiinţează la Bucureşti Muzeul de Istorie Naturală şi Antichităţi. Scopul acestuia era cultivarea sentimentelor patriotice în special prin publicaţia *Muzeul Naţional*. În această revistă se anunţa în 1837 că „a venit vremea să ne întoarcem privirea noastră şi înapoi", pentru a găsi originile românilor (Păunescu 2003: 23), o acţiune importantă pentru definirea identităţii naţionale.

După unirea principatelor române (1859) şi obţinerea independenţei în urma războiului ruso-româno-turc (1877-1878), a fost iniţiat un program de modernizare a noului stat, ce definea construirea naţiunii române şi se străduia să creeze o cultură naţională, pentru că, aşa cum scria V. Pârvan, „cultura îi va scăpa pe români şi cultura numai naţională poate fi" (*apud* Zub 2002: 131). S-au înfiinţat Universităţile de la Iaşi (1860) şi Bucureşti (1864), Muzeul Naţional de Antichităţi primeşte un regulament de funcţionare (1864) (Păunescu 2003: 30-35) şi se fondează Societatea Academică Română (1866), care avea şi o secţie de istorie şi arheologie. Elita arheologică a perioadei a fost profund implicată în acest program. Cezar Bolliac, un colecţionar de antichităţi, dar cunoscut cu precădere ca jurnalist şi poet, a iniţiat şi săpături

https://biblioteca-digitala.ro

arheologice. Al. Odobescu, care în 1874 a ţinut primele cursuri de arheologie la Universitatea din Bucureşti (tipărite în 1877; Odobescu 1961), a fost în acelaşi timp şi un valoros prozator. V. Pârvan nu este doar arheologul care a creat o adevărată şcoală, ci şi un filosof al culturii. Sunt oameni profund implicaţi în societate, în viaţa politică a timpului, ocupând poziţii înalte în sistemul academic: conducători ai Comitetului arheologic, directori ai Muzeului Naţional de Antichităţi, membri ai Societăţii Academice, profesori la universitate.

Aceşti întemeietori ai arheologiei române au construit treptat disciplina ca ştiinţă pozitivistă (vezi şi Nestor 1965: 424-426; despre discursul pozitivist din arheologia română vezi mai jos). În acelaşi timp, în lucrările lor principale (Odobescu 1889-1900; Tocilescu 1880; Andrieşescu 1912; Pârvan 1926), ei au luat parte şi la elaborarea discursului naţional (Nestor 1988: 278-279). Elemente caracteristice ale discursului naţional devin termenii „romanizare" (a autohtonilor „geto-daci"), „continuitate" (a „daco-romanilor", după părăsirea provinciei Dacia de către administraţia romană) sau „etnogeneză", dihotomiile „autohton-alogen" („daco-roman" *versus* „popoare migratoare"), „sedentar-nomad", „agricultori-păstori" sau sintagma „de importanţă naţională". Percepută ca „ştiinţă auxiliară", arheologia a urmat istoria în demersul acesteia de a găsi originile poporului român, de a demonstra continuitatea „autohtonilor" geto-daci în provincia romană, apoi a „daco-romanilor" după retragerea aureliană. În lipsa documentelor scrise, arheologia română a fost chemată să ofere informaţii referitoare la aceste probleme. „Astfel problema băştinaşilor e începutul istoriei româneşti şi arheologia preistorică, cel mai preţios auxiliar de cunoaştere" (Andrieşescu 1912: V).

După Primul Război Mondial, statul român şi-a dublat suprafaţa prin includerea Transilvaniei, Banatului, Bucovinei şi Basarabiei, provincii care au fost ocupate anterior de Imperiul Austro-Ungar şi Rusia. Poate nu întâmplător, *Dacia* este numele primului periodic românesc de prestigiu internaţional, editat de V. Pârvan şi al cărui prim volum a apărut în 1924. Revista prezenta rezultatele cercetărilor arheologice din România în limbi de circulaţie (în special franceza). De altfel, săpăturile intense desfăşurate în anii 1923-1926 se datorează în mare măsură interesului lui V. Pârvan pentru perioada pre-romană, neacceptând faptul că în lucrările vremii istoria românilor începe direct cu romanizarea Daciei (Ştefan 1984: 138).

În perioada interbelică, când România era un stat eminamente agrar, V. Pârvan făcea elogiul „plugarilor" geţi şi daci (vezi şi Andrieşescu 1931: 7):

https://biblioteca-digitala.ro

> „Romanismul actual de la Dunăre nu purcede nici de la păstorii şi lucrătorii de mine iliri, nici de la păstorii şi lucrătorii de mine traci. El descinde de-a dreptul din plugarii danubieni, de la frontierele occidentale ale Pannoniei […] până la gurile Dunării", iar „romanii n-au putut prinde rădăcini decât acolo unde au putut deveni ţărani." (Pârvan 1958: 153-154)

Satul devine locul în care se manifestă pe deplin „sufletul neamului românesc" (câteva consideraţii privind „sufletul unui popor", la Andrieşescu 1912: 23), de aceea merită să fie cercetat de reprezentanţii şcolii sociologice întemeiate de Dimitrie Gusti, să fie conservat (ca şi monumentele legate de trecutul glorios al naţiunii) sub forma Muzeului Ţăranului Român şi Muzeul Satului (înfiinţate în 1906, respectiv, 1936).

Acum I. Andrieşescu (1912: 119) formulează şi tema populaţiilor „alogene" care se scurg spre miazăzi „lăsându-ne tocmai atâţia dintre ai lor, câţi puteam noi aduce la firea şi limba noastră, făcîndu-i români şi crescând astfel şi mai tare naţia noastră, tocmai aşa cum fusese ea aşezată aici şi întocmită de strămoşii noştri daco-romani" (Pârvan 1923: 16).

În concluzie, reprezentanţii de seamă ai elitei arheologice din perioada pre-comunistă, pe lângă definirea arheologiei ca disciplină de sine stătătoare, au participat activ la construirea miturilor istoriografiei române (Boia 2000), elemente constitutive ale discursului naţional. Finalitatea acestui tip de discurs era cultivarea sentimentului patriotic (Berciu 1938: 1-2, 32-33; Nestor 1988: 278-279) pentru că, aşa cum scria poetul Mihai Eminescu, „patriotismul nu este iubirea ţării, ci iubirea trecutului, căci, fără cultul trecutului, nu există iubirea de ţară" (*apud* Berciu 1938: 1).

Încă din secolul al XIX-lea, activitatea acelor membri ai elitei arheologice care posedau suficient capital cultural şi social a făcut posibil ca temele discursului naţional să intre în memoria colectivă prin intermediul manualelor de istorie (Grigoriu 1983). Aceste teme au fost răspândite şi în străinătate. La Expoziţiile Universale de la Paris (1867, 1889, 1900, 1937) sau Viena (1873), pavilioanele României afirmă identitatea naţională şi prin expunerea unor piese arheologice (*Catalog* 1873; Vlad 2001).

## Arheologia română în perioada comunistă: ideologie naţională, materialism dialectic şi istoric

În ciuda faptului că a jucat un rol insignifiant pe scena politică a perioadei interbelice, datorită numărului mic de membri şi a obedienţei faţă de politica Uniunii Sovietice, ale cărei interese erau contrare statului român,

https://biblioteca-digitala.ro

la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, Partidul Comunist Român, cu ajutor sovietic, reuşeşte să câştige puterea şi în România (Deletant 1998: 9-72). În procesul de „construire a societăţii comuniste", Academia Română este transformată în Academia Republicii Populare Române (1948), Muzeul Naţional de Antichităţi devine, urmând un model sovietic, Institutul de Arheologie (1956), reprezentanţi ai intelectualităţii interbelice sunt excluşi din posturile universitare sau chiar arestaţi, mulţi dintre ei murind în închisori (Moisa 2002: 19-49).

Cei mai mulţi arheologi români, au reuşit însă şă-şi „ajusteze traiectoria" (Eyal *et al.* 2001), prin preschimbarea capitalului cultural şi social acumulat în perioada anterioară în capital politic. Acest lucru s-a realizat prin includerea lor în aparatul de partid, adeziunea la politica Partidului, ocuparea de funcţii politice şi/sau colaborarea cu Securitatea (Opriş 2004: 21-335). Deţinerea acestui capital politic a fost condiţionată de practicarea discursului oficial al Partidului Comunist. Discursul naţional este aparent suspendat în perioada dintre 1945-1964 când se promovează arheologia bazată pe „concepţia marxist-leninistă, întemeiată pe principiile materialismului dialectic şi istoric" (Nestor 1960: 8-9). Alături de multe alte cazuri de ajustare a traiectoriei sociale prin schimbarea tipului de discurs (*cf.* Nestor 1988 şi Nestor 1960), comparaţia textelor scrise de Dumitru Berciu în perioada interbelică cu cele din perioada imediat următoare instaurării puterii comuniste este elocventă. Dacă în 1938 D. Berciu scria despre „cunoaşterea şi valorificarea trecutului nostru – care începe odată cu înfiripareа celei dintâi umanităţi preistorice din Dacia şi Europa sud-estică" ca o „datorie", un „crez al generaţiilor de azi şi mâine" (Berciu 1938: 31-32), în 1949, la Conferinţa pe ţară a arheologilor din Republica Populară Română, „menţionează necesitatea revizurii terminologiei ca şi prezenţa unor rămăşiţe reacţionare" în unele rapoarte de săpătură şi „atrage de asemenea atenţia asupra neînsuşirii depline a învăţăturii marxist-leniniste de către arheologii noştri" (*Conferinţa* 1950: 21). În anul următor, D. Berciu scrie un articol „despre apariţia şi dezvoltarea patriarhatului pe teritoriul Republicii Populare Române" (Berciu 1950), utilizând diferite materiale preistorice pentru a confirma arheologic teza evoluţionistă a lui Friedrich Engels prezentată în *Originea familiei, a statului şi a proprietăţii private*. Cele mai multe referinţe bibliografice trimit către lucrări scrise de Stalin, Engels, Mihail Roller şi de diverşi autori sovietici.

Termeni-cheie ai acestui tip de discurs arheologic sunt „orânduire socială", „luptă de clasă", „mod de producţie", „forţe şi relaţii de producţie" *etc.* Aşa cum afirma M. Roller, istoria, ca parte a „culturii noi", ar fi trebuit să fie

https://biblioteca-digitala.ro

„naţională în formă, socialistă în conţinut" (Roller 1956: 45). Principalele realizări ale arheologiei în „anii democraţiei populare" se considerau a fi apariţia unor noi descoperiri arheologice din diverse perioade (cercetarea fiind impulsionată şi de înfiinţarea Institutului de Arheologie din Bucureşti în 1956 şi a Direcţiei Monumentelor Istorice în 1959), dezvoltarea arheologiei perioadei migraţiilor şi a celei medievale (Nestor 1970b: 411-413), organizarea unei reţele naţionale de muzee şi documentarea unor teme favorite ale discursului naţional cum ar fi continuitatea dacilor în perioada romană şi romanizarea lor, relaţiile autohtonilor cu populaţiile alogene (Nestor 1960). Problematica legată de continuitatea dacilor este lărgită prin înglobarea descoperirilor din afara provinciei romane (aşa-zişii daci liberi). Expoziţiile organizate anual în perioada 1949-1952 doreau să ilustreze aceste realizări ale arheologiei române prin expunerea materialelor descoperite în ordine cronologică, de la „epoca sălbăticiei" şi a „barbariei" până la „formarea relaţiilor feudale de producţie" (*e.g. Expoziţia* 1949).

Dar discursul privind „originile poporului român", al continuităţii şi unităţii naţionale, este uşor estompat, accentul fiind pus pe studierea rolului poporului ca făuritor al istoriei, „demascarea" teoriilor false ale istoriografiei burgheze, documentarea „relaţiilor frăţeşti dintre poporul român şi cel rus" (Roller 1956: 44-45). Este relevant faptul că, până în 1955, în revista *Studii şi Cercetări de Istorie Veche (şi Arheologie)* s-au publicat doar recenzii şi prezentări dedicate exclusiv lucrărilor tipărite în Uniunea Sovietică (Babeş 1999: 8). Una din temele preferate ale acestui discurs este „lupta de clasă" (adică „lupta împotriva stăpânirii romane şi exploatării sclavagiste"). Această luptă este reflectată, de exemplu, de sprijinul acordat de daci barbarilor care atacau provincia romană, fuga în afara graniţelor sau „acţiunea dusă în interior de unele cete de luptători izolaţi numiţi latrones", „răscoale în masă ale populaţiei oprimate" (*Istoria României* 1960: 426-435; vezi şi Berciu 1951; Chirilă 1951). Prin aplicarea mecanică a unor concepte marxiste societăţilor trecutului, se accentuează un determinism economic, simplificator (Crişan 1975: 33). De exemplu, uneltele perfecţionate determină „sporirea productivităţii muncii", adică a „plus-produsului", o cauză a apariţiei „exploatării omului de către om" (Daicoviciu 1965: 33). Interesul pentru paleoeconomie determină un anumit impuls al cercetării pluridisciplinare, dar care devine în fapt doar un apendice al discursului dominant (Anghelinu 2001-2002: 45-46). Complexitatea societăţilor trecutului este simplificată şi prin folosirea unor concepte evoluţioniste de genul „matriarhatului" sau „patriarhatului" (Berciu 1950).

O latură pozitivă a acestei perioade este încercarea de a privi critic demersul arheologiei române, în special datorită articolelor lui I. Nestor (1965;

https://biblioteca-digitala.ro

1970b). El este singurul cercetător care a încercat teoretizarea acestui tip de discurs arheologic. În stilul său precis şi uşor ironic defineşte arheologia marxistă din această perioadă ca fiind evoluţionismul lui Lewis Henry Morgan, „străluminat marxist" de F. Engels şi „adâncit" de Irmgard Sellnow (Nestor 1965: 423; pentru I. Sellnow, vezi Kossack 1992: 97-98). I. Nestor sugerează şi noi direcţii de cercetare, neglijate în perioada anterioară, referitoare la „baza economică" şi „suprastructură" (Nestor 1965: 427). Aceste eforturi de teoretizare, combinate cu exemple etnografice, vor fi continuate în cursul tipărit (Nestor 1970a), o lucrare insolită în peisajul nostru arheologic, cu multe interpretări surprinzătoare.

În ciuda aparenţelor, arheologia marxistă din România a fost substanţial diferită de abordările de inspiraţie marxistă din vestul Europei, mulţi arheologi făcând uz de un marxism vulgar. De fapt, în majoritatea ţărilor comuniste din estul Europei (inclusiv România) aşa-zisele interpretări marxiste constau doar în afirmaţii mecanic lipite la începutul sau la sfârşitul unor lucrări de arheologie absolut tradiţionale (pozitiviste) ca tip de abordare. Un bun exemplu în acest sens este faptul că în ciuda publicării, mai cu seamă de către Editura Politică, a mai multor traduceri după lucrări scrise de teoreticieni ai marxismului (Louis Althusser, Jürgen Habermas, Herbert Marcuse *etc.*), niciodată acestea nu au fost folosite de arheologii români. Mai mult decât atât, credem că anumite interpretări de inspiraţie marxistă de tipul celor produse în Marea Britanie în anii 1980 având drept temă centrală o serie de concepte cum sunt ideologia, puterea şi dominaţia ar fi fost incompatibile cu regimul totalitar din România. Arătând importanţa acestor concepte atât pentru trecut, cât şi pentru prezent (Miller şi Tilley 1984; Miller *et al.* 1995), discursul arheologic ar fi devenit critic faţă de sistemul comunist.

După 1965, odată cu venirea lui Nicolae Ceauşescu la putere, urmează o perioadă de relaxare ideologică, până în 1971. Spre deosebire de Polonia, unde, în perioada 1956-1975, se crează o diferenţă între marxism-leninismul oficial al partidului comunist şi marxismul academic (Lech 1997-1998: 84-93), în România arheologia urmează Partidul care îşi asumă treptat discursul naţional necesar legitimării unui comunism românesc, ferit de ingerinţele Moscovei (Verdery 1994: 97-102). Unele texte din această perioadă combină discursul marxist-leninist, tipic anilor 1950 (istoria fiind concepută ca o succesiune de „orânduiri sociale"), cu cel naţional (referitor la romanizare, continuitate, unitate). Unele expoziţii erau organizate după acest principiu. De exemplu, o schiţă tematică de organizare a Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România (deschis publicului la 8 mai 1972) combina, printre altele, secţiuni

https://biblioteca-digitala.ro

referitoare la: „constituirea comunei primitive", „consolidarea şi dezvoltarea organizaţiei gentilice matriarhale", „începuturile societăţii gentilice patriarhale şi ale destrămării orânduirii comunei primitive", cu secţiuni precum „cultura materială a populaţiei autohtone romanizate", „cultura materială unitară de pe întregul teritoriu românesc" (*Schiţă tematică* 1970: 3-4, 9).

Treptat, marxism-leninismul trece în plan secund atât în discursul politic, cât şi în cel arheologic, ca o urmare a celor 17 teze prezentate de Nicolae Ceauşescu la întrunirea Comitetului Executiv al Partidului Comunist Român din 6 iulie 1971, care se doreau a fi începutul unei revoluţii culturale. Tezele afirmau rolul conducător al Partidului Comunist „în toate domeniile de activitate politico-educaţională" şi cereau îmbunătăţirea instruirii politice şi ideologice a cadrelor şi membrilor de partid, promovarea producţiilor artistice cu caracter militant, revoluţionar şi un control riguros prin care să se evite publicarea de lucrări care nu corespund cerinţelor partidului (Deletant 1998: 168-169).

Istoria „nu este o meserie de specialitate", ci o activitate ideologică pură pe care o practică „numai oamenii recrutaţi prin partid, numai oamenii care vor deveni activişti de partid". „Nici un fel de altă concepţie nu poate exista în predarea istoriei" (Georgescu 1991: 69-70). Arheologia, în calitate de „ştiinţă auxiliară" a istoriei, este şi ea afectată. *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi de înaintare a României spre comunism* (1974) se deschide cu o istorie a românilor. Această schiţă istorică începea de la traci, continua cu vechile teme naţionale referitoare la romanizare, continuitate şi unitate şi era condimentată cu multe accente xenofobe (popoarele migratoare, otomanii, imperiile ar fi vinovate de rămânerea în urmă a României). Dacismul, un curent care reduce originea românilor la elementul dacic, prezent în perioada interbelică în scrierile unor intelectuali de dreapta (*e.g.* Vulcănescu 1991: 37-55), renaşte în această perioadă (Crişan 1977: 6). Prin decrete se rezolvă probleme controversate referitoare la evenimente din trecut. Comitetul Central al P.C.R. hotărăşte anul înscăunării lui Burebista, potrivindu-l în aşa fel încât să se poată sărbători 2050 de ani de la eveniment în 1980, cu ocazia Congresului Internaţional de ştiinţe istorice de la Bucureşti (Georgescu 1991: 99). „Trecutul atât de strălucit va trebui să continue a fi glorificat în arta zilelor noastre pe toate coordonatele" (Crişan 1977: 81). Într-adevăr, istoria devine principalul element al propagandei oficiale:

> „[istoria] invadează presa, programele radio şi televiziune, sălile de teatru, studiourile de film, librăriile, muzica uşoară, galeriile de artă […]. Fiecare moment al prezentului se raportează la trecut, i se înfig rădăcini în adâncul

https://biblioteca-digitala.ro

> veacurilor, fiecare împlinire este prezentată împlinire finală a unei lungi evoluţii istorice." (Georgescu 1991: 117)

În cadrul *Cenaclului Flacăra* (condus de poetul Adrian Păunescu) şi al festivalului *Cântarea României* (mişcare culturală iniţiată chiar de secretarul general al Partidului Comunist), scriitori, actori, trupe rock, cântăreţi de folk şi „rapsozi populari" slăvesc trecutul patriei socialiste şi pe Nicolae Ceauşescu în a cărui personalitate se întâlnesc toate calităţile unui întreg şir de regi geto-daci şi voievozi români (Petrescu 1998; Negrici 2003: 53-56, 67-70).

Arheologia discută în continuare, dar pe un ton mai exaltat, temele ideologiei naţionale. Tema predilectă fiind „strămoşii noştri", descoperirile arheologice, scoase din context, sunt şi ele manipulate (uneori chiar de către arheologi; *e.g.* Crişan 1977; Berciu 1986) în elaborarea acestui tip de discurs. În această perioadă, D. Berciu (numit director al Institutului Român de Tracologie, înfiinţat în 1979), îşi schimbă din nou tipul de discurs, revenind la tonalitatea naţionalistă adoptată în perioada interbelică (vezi discuţia mai sus; pentru a avea imaginea completă a traseului sinuos al discursurilor arheologice emise de D. Berciu, vezi Berciu 1938; *Conferinţa* 1950: 21; Berciu 1950; 1986). Într-un scurt text (Berciu 1986) în care celebrează „2500 de ani de la prima atestare istorică scrisă a luptei geto-dacilor pentru libertate", D. Berciu citează în mod democratic pe Herodot şi Nicolae Ceauşescu.

În ciuda unor critici (Babeş 1974), arheologia de propagandă consideră că statul naţional român există încă de la Burebista, care „va pune bazele primului stat din istoria noastră, care se va perpetua apoi, înfruntând vicisitudini de tot felul, ajungând până la gloriosul moment al cuceririi independenţei de stat şi, mai apoi, la făurirea statului unitar român" (Crişan 1977: 80). La fel, o istorie a filosofiei române ar trebui să înceapă de la geto-daci, din moment ce chiar Platon a preluat de la ei „modele de gândire dialectică" (Crişan 1977: 168-169). Istoria are un rol important pentru dezvoltarea „conştiinţei revoluţionare" şi „afirmarea omului nou, constructor al socialismului", care trebuia să conştientizeze, de exemplu, că „trăsătura definitorie, cea de dreptate, moştenită de la strămoşii daco-geţi şi păstrată ca atare, se regăseşte cu prisosinţă în întreaga politică a Partidului Comunist Român, în întreaga politică internă şi externă a statului nostru" (Crişan 1977: 81).

De fapt, cel puţin în intenţia oficială, arheologul contopeşte două statute – de cercetător şi de ideolog (pentru Bulgaria, vezi Bailey 1998: 93-94):

> „Paralel cu munca de cercetare, colectivul de arheologie [al Institutului de Arheologie din Bucureşti, aflat în subordinea Academiei de Ştiinţe Sociale

https://biblioteca-digitala.ro

> şi Politice, apoi a Ministerului Educaţiei şi Învăţământului] s-a angajat pe deplin în activitatea de propagandă, de răspândire a cunoştinţelor ştiinţifice şi de educare în spirit patriotic a tinerei generaţii […]. În felul acesta, arheologia răspunde unei a doua sarcini majore ce revine cercetării în general, de a contribui pe multiple planuri la edificarea societăţii socialiste în ţara noastră." (Preda 1984: 233)

Muzeele participă şi ele activ la propaganda oficială, fapt reflectat şi de unele articole din cuprinsul *Revistei Muzeelor* din anii 1970 şi 1980 (*e.g.* Ştefănescu 1973; 1976; Zaberca 1976; Ardeleanu 1978). Muzeul era considerat a fi instituţie politică. Drept urmare, trebuia să contribuie la „transformarea conştiinţei maselor", „formarea conştiinţei socialiste" şi „făurirea omului nou" prin „propaganda de muzeu" (acţiune asumată în urma directivelor de partid), inclusiv prin organizarea unor simpozioane, prezentări de filme propagandistice, recitaluri de poezie şi muzică patriotică, concursuri pionereşti (*e.g.* „Întâlnire cu strămoşii", organizat de Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România în 1978), sau întâlniri cu propagandiştii de partid (organizate de acelaşi muzeu, vezi Ştefănescu 1973: 305). Unele întâlniri cu pionierii la Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România aveau teme precum „Decebal, model etic" sau „Poporul român rezultat al împletirii civilizaţiei daco-getice cu civilizaţia romană" (Ştefănescu 1973: 305; 1976: 34).

Unele muzee organizau „expoziţii volante" în fabrici iar „brigăzile ştiinţifice", compuse din muzeografi, se puteau deplasa chiar la căminele unde locuiau muncitorii (Zaberca 1976). Muzeul, depozitar al trecutului exemplar, devine loc de consacrare, unde, în urma unui întreg ceremonial, elevii „sunt făcuţi pionieri". În 1978, la Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România se deschide, cu prilejul împlinirii de către Nicolae Ceauşescu a „60 de ani de viaţă şi a peste 45 de ani de activitate revoluţionară", expoziţia cu titlul sugestiv: *Dovezi ale dragostei, înaltei stime şi profundei preţuiri de care se bucură preşedintele Nicolae Ceauşescu şi tovarăşa Elena Ceauşescu, ale amplelor relaţii de prietenie şi colaborare dintre poporul român şi popoarele altor ţări* (Georgescu *et al.* 1981). Vizitatorul performează vizual, prin vizitarea întregii expoziţii de la preistorie până la sălile dedicate secretarului-general, întregul ceremonial al propagandei oficiale: împlinirea destinului naţional prin Nicolae Ceauşescu, în a cărui personalitate sunt adunate toate calităţile strămoşilor.

## Excursus: despre pozitivism şi pozitivişti

În acest timp îşi desfăşurau activitatea tăcuţi (uneori producând şi texte de propagandă, vezi Colegiul de redacţie 1985; *Editorial* 1986; Berciu 1986)

https://biblioteca-digitala.ro

– prin tăcerea lor legitimând practic discursul dominant (Boia 2000: 126) – reprezentanţii arheologiei pe care o numim în mod convenţional pozitivistă, adică o ştiinţă pozitivă „întemeiată pe document şi pe examen riguros" (Zub 1985a: 22). Concepând trecutul ca fiind independent de subiect şi având obsesia imparţialităţii, această arheologie mai poate fi numită, urmându-l pe I. Nestor (1988: 277), şi realist-obiectivistă. De asemenea, prin unele caracteristici, în special folosirea conceptului de „cultură arheologică" (în sensul definit de Gustaf Kossinna sau Vere Gordon Childe), poate fi inclusă şi în arheologia cultural-istorică (Trigger 1989: 148-206). Sursele intelectuale ale acestei direcţii sunt „pozitivismul" arheologiei germane (în special Gero von Merhart, vezi Kossack 1992) şi „şcoala critică" a istoriografiei române din prima jumătate a secolului XX, care punea accentul pe metodă, pe demersul empiric şi obiectivitate (Zub 1985a; 1985b; Nestor 1988).

Reprezentanţii arheologiei pozitiviste afirmă independenţa disciplinei faţă de politic şi, uneori, faţă de istorie prin accentul pus pe metodele proprii. Metodele „îi îngrădesc şi arheologului mişcările fanteziei şi ale emoţiei, dar nu ştim dacă pot afirma că ele îl şi apără totdeauna de acestea" scrie cu umor I. Nestor (Nestor şi Vulpe 1971: 131). Elev al lui Gero von Merhart, I. Nestor introduce în practica arheologică română „metodele" proprii arheologiei, cei trei adevăraţi „piloni" ai cercetării arheologice (tipologia, stratigrafia, chorologia) (Nestor 1965: 422; Nestor şi Vulpe 1971; despre G. von Merhart, vezi Kossack 1986; 1992: 89-90). Într-o lucrare (Nestor 1932) care întemeiază arheologia română de azi, I. Nestor reuşeşte să ordoneze o cantitate mare de materiale răspândite prin muzee şi să formuleze interpretări ale căror influenţe se manifestă şi în prezent. Mai mult decât atât, I. Nestor, urmându-l pe V. G. Childe, teoretizează în câteva pagini memorabile şi demersul inductiv al arheologiei (Nestor 1937).

Dar lucrările valoroase care aparţin acestui curent arheologic sunt inundate de rapoarte de săpătură, repertorii judeţene, monografii ale unor „culturi" sau staţiuni arheologice, studii referitoare la un anumit tip de vas, piesă de metal *etc.*, „riguros" descrise şi clasificate în subtipuri sau variante. Finalitatea acestor acţiuni se rezumă doar la ordonarea cronologică şi culturală. Abordarea diferitelor teme tinde să devină standardizată: un istoric al cercetării sub forma unei înşiruiri de nume, ani şi titluri de lucrări, descrierea tipului de habitat şi a practicilor funerare, cronologia şi catalogul descoperirilor (compară de exemplu Roman 1976; Roman şi Németi 1978 cu lucrări apărute după 1989 de genul Paul 1992; Schuster 1997; Székely 1997; Cucoş 1999; Ciugudean 2000; Dumitroaia 2000 ş.a.). Tipologia şi chorologia,

https://biblioteca-digitala.ro

din instrumente cu care se pot defini centre de producere, căi de schimb, sau care pot ajuta la înţelegerea semnificaţiei ceramicii sau a altor categorii de piese, devin în practica arheologică din România scopuri în sine, cu caracter de inventariere şi cartare a analogiilor formale.

Şi ca răspuns la agresiunile ideologice amintite mai sus, arheologia pozitivistă românească refuză orice tip de abordare teoretică (care ar lăsa deoparte „faptele"), refugiindu-se în metodă şi într-un empirism orb. Este o arheologie construită pe credinţa că datoria arheologului este de a aduna mai întâi în mod obiectiv materialul arheologic, de a-l ordona şi de abia apoi de a-l interpreta (Nestor 1937: 155-156; Berciu 1938: 15; Nestor şi Vulpe 1971; Babeş 1994: 94-95). Înţelegerea directă şi neforţată a culturii materiale este iluzorie deoarece este filtrată prin coduri apriorice care, după ce sunt asimilate de observator, devin aptitudine cultivată (Bourdieu 2001: 190; vezi şi Bourdieu şi Delsaut 1991). De fapt, arheologul român sapă, adună, ordonează şi interpretează materialul în funcţie de câteva concepte predefinite (cultură, fază, etnie) pe care ajunge a le considera realităţi obiective. Interpretarea, bazată pe o falsă familiaritate cu materialul arheologic, se reduce la diagnosticarea culturală şi cronologică. Cu alte cuvinte, prin „metodele proprii", cultura materială este „încadrată" în „culturi arheologice", „aspecte" şi „grupuri culturale", se definesc noi asemenea entităţi şi se stabileşte cronologia lor („relativă" sau „absolută"). „Interpretarea" devine o combinaţie între concepte evoluţioniste şi difuzioniste, legate şi de determinismul geografic al lui Friedrich Ratzel. „Culturile" sunt entităţi bine definite teritorial şi tipologic, cu frontiere clare, au origine, se influenţează una pe alta, migrează, evoluează de-a lungul mai multor faze, dispar, nu înainte de a contribui la formarea altora (*e.g.* Roman 1981).

Atunci când se trece de la „metode" la interpretări, observăm că acestea sunt utilitariste (o critică a acestui tip de interpretări, folosind exemple etnografice, la Nestor 1970a: 87-88). Sunt ancorate în bunul simţ sub forma unor noţiuni precum „casă", „groapă (menajeră)", „mormânt" (care ar fi avut în trecut aceleaşi „funcţii" ca şi acum) sau – şi mai bine – a „complexului arheologic", termen neutru, dovadă supremă a „obiectivităţii". Contextele care ies din limitele acestui bun simţ sunt încadrate în categoria „de cult" („construcţie de cult", „groapă de cult", „înmormântare rituală", „înmormântare cu caracter special") datorită unei logici care proiectează în trecut dihotomia contemporană dintre sacru şi profan. Societăţile din trecut, aşa cum sunt interpretate de arheologii români, sunt anistorice – pericol semnalat de I. Nestor (1965: 426) – şi sunt structurate asemănător în mai toate epocile şi perioadele.

https://biblioteca-digitala.ro

Adică sunt societăţi formate din bărbaţi, femei şi copii („sexul arheologic") care fac parte din „familii" sau „clanuri" şi aparţin unor grupe diferite de *status* („înalt"/„deosebit" şi „obişnuit"). Privite ca un mecanism (rolul agentului social fiind total neglijat), societăţile trecutului „funcţionează" după anumite reguli pe care arheologul român crede că le redescoperă prin stabilirea unor tipuri de asocieri de obiecte componente ale inventarului funerar. Dar, în general, arheologii din această categorie, clamează perfecţionarea „metodologică" ca o condiţie necesară şi suficientă pentru ca actul interpretării să se producă totuşi.

Preponderenţa acestui stil de interpretare în discursul arheologic din România înainte de 1989 este reflectată de „Indicele" revistei *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* (vol. 36, nr. 1-2, din 1985). Într-adevăr, este „revista care oferă cea mai largă, mai fidelă oglindire a evoluţiei" arheologiei române în ultimii 50 de ani (Babeş 1999: 5). Articolele sunt grupate pe epoci, perioade, culturi, faze, diferite categorii de piese arheologice, probleme (metalurgia, depozite), categorii de contexte (aşezări, necropole). Ideologia naţională este prezentă la rubrica „populaţii străine şi cultura lor". Simptomatic, la categoria „diverse" găsim termenii „om", „faună", „palinologie-paleoclimatologie în pleistocen", „palinologie în holocen", „paleobotanică", „dendrocronologie", „cronologie absolută". Sub titlul „metodologie în cercetarea arheologică" sunt indexate 10 articole, majoritatea conţinând critici şi sfaturi referitoare la întocmirea unor cataloage de descoperiri. Din păcate, „Indicele" revistei *Dacia* din 2003, reflectă aceeaşi imagine.

## Arheologia română în perioada postcomunistă

Perpetuarea sistemului instituţional centralizat, birocratizat, tipic perioadei comuniste şi impunerea discursului pozitivist în detrimentul celorlalte (naţional şi marxist) considerate ca fiind compromise în perioada anterioară, sunt cele două caracteristici (aflate în relaţie de interdependenţă, aşa cum vom arăta mai jos) ale arheologiei din România postcomunistă.

După 1989, discursul „marxist-leninist", asumat total de arheologia română doar în perioada stalinistă, apare acum difuz, sub forma accentuării determinismului economic. De asemenea, discursul puterii politice, care se orientează treptat către integrarea europeană, încearcă să-şi marginalizeze latura naţionalistă, cel puţin în dialogul cu Europa. Ideologia naţională nu mai are nevoie în noul context politic decât în foarte mică măsură de arheologie, fapt reflectat de resursele bugetare alocate, de problemele de apariţie a „revistelor de prestigiu" (*Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie*, *Dacia*, *Materiale şi Cercetări Arheologice etc.*) (Babeş 1999: 9), de lipsa cărţilor străine şi, nu în

https://biblioteca-digitala.ro

ultimul rând, de salariile arheologilor şi muzeografilor. Discursul naţional, predominant în ultimele decenii ale vechiului regim, folosit periodic în anumite contexte după 1989, este preferat acum de reprezentanţii categoriei numită sugestiv a „pepenilor" (cei care promovează un naţionalism de extremă-dreapta dar care, înainte de 1989, au fost strâns legaţi de structurile comuniste: adică, precum pepenii, sunt roşii în interior şi verzi în exterior; Radu 1991), precum şi de cei care promovează exagerările tracomane (Iosif Constantin Drăgan, Napoleon Săvescu). Uneori, discursul naţional este utilizat şi în cadrul unor expoziţii „la comandă", cu prilejul unor evenimente politice importante, când România trebuie să-şi expună „trecutul glorios". Unele lucrări, în special cele referitoare la perioada migraţiilor, promovează şi după 1989 discursul naţional cu temele preferate: „continuitatea neîntreruptă a populaţiei autohtone, relaţiile ei cu diferite neamuri migratoare pătrunse temporar în regiunile carpato-dunărene-pontice" (Teodor 1996: 5). Istoria României începe în unele lucrări „de specialitate" (Ursulescu 1992) odată cu apariţia Australopitheculului la Bugiuleşti.

După 1989, trăsătura cea mai importantă a arheologiei române este impunerea discursului arheologiei pozitiviste, ale cărui cuvinte-cheie sunt „cercetare fundamentală", „trepte ale cercetării", „ştiinţific", „obiectivitate", „empiric".

Intrarea spectaculoasă în prim-plan a acestui tip de discurs este reflectată de acel *Plan de măsuri al Comitetului din Institutul de Arheologie din Bucureşti al Frontului Salvării Naţionale*, un document conceput în contextul revoluţiei din decembrie 1989 şi publicat în *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* (nr. 41 [1], 1990: 3-6). În preambulul acestui document, autorii deplâng pierderile din perioada vechiului regim datorate „imixtiunilor şi presiunilor ideologice", promovării „unui naţionalism primitiv antiştiinţific" şi impunerii izolării. „În aceste condiţii, care s-au agravat de la an la an, majoritatea specialiştilor din domeniul nostru a reuşit totuşi să-şi păstreze demnitatea profesională, fapt ce se cuvine subliniat la acest început de eră nouă". În dulcele stil consacrat în perioada înfierată de document câteva rânduri mai înainte, „colectivul Institutului de Arheologie din Bucureşti, principala instituţie de specialitate din ţară" îşi afirmă „cu entuziasm adeziunea totală la principiile programului Consiliului Frontului Salvării Naţionale". Planul, pe lângă soluţii punctuale referitoare la reorganizarea instituţiei, propune măsuri care, pe de o parte, perpetuează centralizarea tipică perioadei comuniste, şi, pe de altă parte, asigură monopolul interpretării trecutului acestui tip de discurs „ştiinţific". Institutul de Arheologie se

https://biblioteca-digitala.ro

doreşte a fi în subordinea unui „for central" (Academia Română) (punctul 1 al planului) dar, în acelaşi timp, şi să-şi subordoneze învăţământul universitar şi Comisia Arheologică. Această comisie „va avea în sarcină întocmirea planului naţional de cercetări, controlul săpăturilor arheologice, urmărirea valorificării acestora, precum şi acordarea gradelor ştiinţifice" (punctul 14). Pe scurt, planul propune reformarea câmpului arheologic din România doar prin măsuri administrative care nu afectează sistemul academic centralizat, dar care asigură dominaţia discursul „ştiinţific" în detrimentul celorlalte discursuri.

Institutul de Arheologie din Bucureşti a trecut într-adevăr (ca şi celelalte institute arheologice din ţară) în subordinea Academiei Române, uitând că acest tip de organizare urmează un model sovietic (ca şi în alte ţări din blocul comunist, vezi Neustupný 1993: 131-133; Gringmuth-Dallmer 1993: 136, 139; Bökönу 1993: 142-144; Dolukhanov 1993: 150-151). Între timp, Comisia Arheologică a căpătat treptat un statut ornamental pe lângă Ministerul Culturii (în subordinea căruia intră şi toate Muzeele Naţionale din ţară), singura instituţie care finanţează săpăturile cu bani publici şi decide politica arheologiei din România.

Aceste instituţii politice şi academice încearcă şi după 1989 să impună o interpretare a trecutului care reproduce, în mare măsură, aceleaşi soluţii devenite oficiale în perioada totalitară. De exemplu, în anul 2001 un mare număr de experţi a participat activ la realizarea unui proiect mai vechi al Academiei Române, şi anume, publicarea unui nou *Tratat de istorie a românilor*. Aceşti experţi au fost prezentaţi drept „cei mai buni specialişti ai etapelor tratate" (Berindei 2001: XVIII). Contrar imaginii de înalt profesionalism al celor implicaţi – cum doreşte să ne facă să credem Academia Română – un studiu critic privind arheologia originii naţiunii în tratatul de istorie a românilor scoate la iveală faţa sordidă a acestui proiect: comanda politică şi discursul naţionalist (Niculescu 2004-2005; vezi şi Babeş 2002).

În ciuda unor încercări critice şi a apariţiei unor noi stiluri de interpretare (Bolomey 1973; Niculescu 1997; 2000; Curta 2001; A. Vulpe 1999-2000; Popovici 1999-2000; Anghelinu 2001-2002; 2003), discursul „pozitivist" rămâne dominant în prezent. În acelaşi timp, proiectele comune cu instituţii din Occident (care au lipsit cu desărvârşire în perioada comunistă), în ciuda faptului că au adus unele noutăţi cu efecte benefice mai ales în privinţa cercetărilor micro-zonale (*Southern Romanian Archaeological Project*, rezultat al colaborării unor instituţii din România şi Marea Britanie, vezi Bailey *et al.* 2000) sau a metodei de săpătură şi cercetărilor pluridisciplinare

https://biblioteca-digitala.ro

(proiectul româno-francez de la Hârşova, vezi Randoin *et al.* 2000), nu au reuşit să spargă monopolul deţinut de practicarea arheologiei ancorate în paradigma pozitivistă. Un element de noutate în România postcomunistă îl constituie apariţia arheologiei contractuale şi a unui nou tip de arheolog – managerul cultural. Principala trăsătură a managerilor culturali este că privesc trecutul dintr-o perspectivă capitalistă, bazată pe ideea de eficienţă şi profit. Arheologia este rezumată doar la statutul de produs „care trebuie vândut pentru a recupera costurile investite, ceea ce presupune dezvoltarea unei strategii de marketing care să asigure vânzarea, o strategie care să convingă publicul să-l cumpere" (Angelescu 2004: 10)[1]. În ciuda faptului că acest tip de discurs este emis cu preponderenţă de funcţionari ai Ministerului Culturii, profiturile obţinute nu sunt utilizate în vederea reformării câmpului arheologic, ci pentru supravieţuirea schemei de organizare şi funcţionare a vechilor instituţii. Departe de a dori o descentralizare a sistemului, managerii culturali sunt interesaţi doar de ocuparea poziţiilor-cheie în cadrul acestuia, care le asigură accesul nemijlocit atât la resursele bugetare – pe care le pot redistribui propriilor şantiere arheologice sau acelora conduse de arheologii „cuminţi" (a căror voce critică nu se aude) – cât şi către proiectele mari care atrag fonduri extra-bugetare. Managerii culturali folosesc şi revendică discursul tipic arheologiei pozitiviste, cu toate că în anumite contexte apelează şi la discursul naţional. Ca profesionişti, consideră că practică o arheologie modernă, concepută de fapt ca o arheologie tradiţională plus G.P.S.

Este evident faptul că după 1989 în România nu s-a reuşit trecerea de la o societate de *status*, caracteristică perioadei comuniste, la o societate de clase sociale, capitalistă, al cărui principal criteriu de diferenţiere este de ordin economic*. În lipsa societăţii civile, birocraţia comunistă a acaparat puterea politică perpetuând instituţii, practici, ierarhii, relaţii de putere tipice perioadei anterioare. În acest context, arheologia din România nu putea să arate altfel decât restul societăţii: un sistem academic centralizat, ierarhizat, în care se presupune că fiecare trebuie să-şi cunoască locul. Arheologii din România au

[1] Această carte este un plagiat (vezi demonstraţia şi discuţiile pe marginea acestui „incident" pe *website*-ul htttp://www.archaeology.ro). Ulterior, autorul, la vremea accea director al Direcţiei de Arheologie al Ministerului Culturii şi Cultelor, a modificat această carte, publicând-o în noua formă pe *website*-ul www.cimec. ro. Trimirile noastre sunt la prima variantă, tipărită, a cărţii.

* Această afirmaţie pare astăzi „datată" la momentul publicării variantelor anterioare ale acestui text. Mai degrabă se poate spune, urmându-l pe Boris Buden (2012: 22-104), că după 1989 s-a trecut treptat de la o societate comunistă „fără clase" la „clase fără societate", o caracteristică a erei neoliberale.

https://biblioteca-digitala.ro

avut un rol important în perpetuarea acestui sistem. După revoluţia din 1989, membrii elitei arheologice din România au trebuit să aducă iarăşi corecţii traiectoriei lor sociale, încercând să preschimbe capitalul politic acumulat în perioada comunistă (prin adeziunea la Partid şi furnizarea de discursuri relevante ideologic) în capital cultural (Eyal *et al.* 2001: 44-48, 80-82), cu alte cuvinte, încercând să demonstreze că poziţiile pe care le ocupă se datorează exclusiv meritelor intelectuale. Cum poziţia lor în societate (funcţii în sistemul academic, „prestigiu ştiinţific") este legitimată prin practicarea de-a lungul carierei a discursului pozitivist în arheologie, singurul care a devenit legitim după 1989 (mulţi încercând acum să facă uitate operele scrise în stil naţionalist sau marxist-leninist), aceşti arheologi nu au altă soluţie decât să apere cu înverşunare acest tip de discurs. În aceste condiţii, critica discursului pozitivist este percepută în mare măsură ca un atac la „autoritate", un atac al poziţiei sociale ocupate de aceşti arheologi, o adevărată ameninţare la adresa sistemului academic. Din aceleaşi motive sunt respinse cu vehemenţă alte stiluri de interpretare în arheologie.

Acest sistem are o extraordinară capacitate de reproducere. Principala strategie folosită în acest scop este punerea comunismului între paranteze, ştergerea acestuia din memoria colectivă. Mulţi dintre arheologi apelează la un discurs radical anticomunist (mergând până la respingerea vehementă a oricăror idei „de stânga"). Motivul acestei schimbări de atitudine este, credem noi, acelaşi cu cel descris de Daniel Barbu în cazul membrilor postnomenclaturii:

> „[politicienii şi intelectualii] au recurs imediat după căderea regimului la renegarea comunismului ca la o modalitate de a refuza să accepte că propriile lor cariere, începute înainte de 1989, erau, în principiu, rezultatul unei selecţii bazate pe criteriul fidelităţii, declarate public sau asumate tacit, faţă de ideologia şi/sau instituţiile socialismului de stat. Pretinzând astăzi că la originea poziţiilor lor actuale de dominaţie (în politică, administraţie, afaceri sau cultură) se află în exclusivitate meritul personal, ei sunt cei mai interesaţi să şteargă comunismul din memoria colectivă." (Barbu 2004: 30)

Dorinţa de a şterge orice urmă legată de trecutul comunist comun multora dintre membrii actualei elite este dovedită şi de dezinteresul manifestat pentru o arheologie a trecutului apropiat. Conform legislaţiei, „siturile arheologice trebuie să fie, în general, mai vechi de 100 ani" (Oberländer-Târnoveanu 2002: 14). Există chiar o clasificare a monumentelor istorice care foloseşte drept unic criteriu cronologia: foarte vechi (peste 400 ani vechime), vechi (200-400 ani vechime), relativ vechi (100-200 ani), recente (construcţii din perioada 1914-1950) (*ibid.*:

https://biblioteca-digitala.ro

14-16). Putem fi de acord cu afirmaţia că „fiecare generaţie îşi stabileşte propriile criterii de apreciere", dar nu credem că „o distanţă în timp este întotdeauna necesară pentru a aprecia valoarea unui bun cultural" (*ibid.*: 16). Academia Română consideră, de asemenea, că trebuie să mai treacă timp pentru a putea judeca *sine ira et studio* perioada comunistă, motiv pentru care aceasta lipseşte din *Tratatul de istorie a românilor* menţionat mai sus. Suntem de părere că avem de a face cu o politică deliberată de ignorare, amânare şi chiar distrugere a siturilor care amintesc de regimul comunist, arheologii şi cei responsabili cu protecţia monumentelor comportându-se ca şi cum acesta nici nu ar exista. Arheologia se ocupă de studiul culturii materiale din paleolitic şi până în prezent (pentru studii privind cultura materială contemporană vezi Hodder 1982; Shanks şi Tilley 1992: Capitolul 8; Galaty *et al.* 1999; Rathje şi Murphy 2001; Buchli 1999; Buchli şi Lucas 2001; Lucas 2004; González-Ruibal 2005). Obiectivele industriale (combinate, fabrici, uzine), zonele industriale (*e.g.* regiuni transformate radical prin exploatări miniere), materializări ale mitologiei ştiinţifice a comunismului (Boia 1999), mărturiile cooperativizării agriculturii (Cooperativele Agricole de Producţie, Staţiunile de Mecanizare a Agriculturii, Întreprinderile Agricole de Stat), satele construite de cei deportaţi în Bărăgan, blocurile cu apartamente mici şi standardizate pentru a crea iluzia egalităţii cetăţenilor (Drazin 2005), cimitirele comuniste (Petre 1998), închisorile şi lagărele de muncă, vestitele „alimentare", locuri de manifestare a culturii „statului la coadă", au fost sau urmează să fie privatizate, demolate, degradate sub forma mormanelor de fier vechi sau, pur şi simplu, au fost transformate în altceva, cu o nouă semnificaţie. În curând vom studia monumentele perioadei comuniste doar pe baza documentelor scrise, a textelor propagandistice, manualelor de geografie economică sau a filmelor documentare – dar de ce nu şi arheologic? Însă, conform legislaţiei în vigoare, ar trebui să mai aşteptăm câteva decenii. Dezinteresul pentru perioada contemporană se datorează şi faptului că arheologia românească este concepută ca o „ştiinţă auxiliară" a istoriei, fiind chemată doar să completeze imaginea societăţilor din perioadele istorice. În plus, problema cronologiei şi încadrării culturale – subiectele favorite ale arheologilor români – este deja rezolvată în cazul siturilor contemporane, motiv pentru care ele nu mai sunt considerate a fi demne de atenţie.

Aceiaşi arheologi despre care vorbeam ceva mai sus susţin că, în ciuda unor compromisuri faţă de regim pe care viaţa i-a forţat să le facă (compromisuri descrise ca fiind neimportante), ei şi-au văzut de propria cercetare, au făcut ştiinţă, au publicat lucrări de valoare, au lucrat cu studenţii şi au format noi generaţii de cercetători, au avut chiar curajul să introducă în diferite lucrări

https://biblioteca-digitala.ro

unele argumente arheologice care nu erau în concordanţă cu tezele Partidului, ceea ce în ultimă instanţă ar fi o formă de rezistenţă. Îl lăsăm pe D. Barbu să răspundă acestor justificări:

> „Tema rezistenţei prin cultură a devenit astfel, încă din primele momente ale postcomunismului, un loc comun de importanţă strategică pentru supravieţuirea elitelor culturale formate şi promovate sub regimul totalitar. […] Cine făcea cultură – sau ştiinţă ori cercetare – adevărată nu ar fi putut fi, ipso facto, decât anticomunist […] De aceea, toate operele de valoare create sub comunism nu ar trebui astăzi judecate, împreună cu autorii lor, drept producţii ale epocii comuniste, ci ca rezultat al unei mişcări colective de rezistenţă subtilă şi non-violentă la comunism. […] Vinovăţia acestei categorii de intelectuali, cercetători, artişti şi universitari, care socotesc că în propriile lor domenii de competenţă au creat bunuri spirituale de valoare şi au păstrat autenticitatea tradiţiei culturale naţionale constă în aceea că modul lor de gândire este – prin refuzul clarificării de sine şi al neacceptării co-responsabilităţii politice – identic cu cel al partidului nazist." (Barbu 2004: 56-57)
>
> „[…] întreaga cultură a celor cinci decenii de totalitarism a fost, aproape fără rest, produsul ideologiei şi al mecanismelor variabile, dar implacabile ale cenzurii. În ultimă instanţă, «a face cultură» nu a constituit o formă de rezistenţă, ci una de participare, o participare la dinamica spaţiului public comunist. Dimpotrivă, ar fi poate mult mai nimerit să vorbim despre un asentiment prin cultură." (*ibid.*: 58)

Strategia uitării, folosită pentru ştergerea trecutului comunist al multor membri ai elitei arheologice, este aplicată adeseori şi instituţiilor, legitimându-se astfel perpetuarea lor fără a fi reformate. De exemplu, Institutul de Arheologie din Bucureşti nu mai este o instituţie înfiinţată în 1956, aşa cum am spus mai sus, după un model sovietic şi care ar trebui reformată; este moştenitoarea Muzeului de Istorie Naturală şi Antichităţi înfiinţat în 1834 (Alexandrescu 1995; Suceveanu 2004). Pus astfel sub „semnul continuităţii", Institutul se presupune că moşteneşte întregul prestigiu al acestuia.

Aşa cum am afirmat deja, discursul pozitivist în arheologie este un aliat tacit al sistemului centralizat, atât prin accentul pus pe obiectivitate, cât şi prin refugiul căutat în însăşi profesia arheologică. Acest tip de discurs se reproduce prin cursurile ţinute de reprezentanţii elitei arheologilor la facultăţile de istorie sau prin stabilirea unui raport de tip maestru-discipol între arheolog şi student prin intermediul programului de doctorat şi prin participarea anuală la săpături arheologice. De asemenea, concepţia potrivit căreia arheologia este redusă la săpătură reprezintă o unealtă eficace de perpetuare a piramidei

https://biblioteca-digitala.ro

ierarhice a arheologiei din România. Valoarea arheologului nu este apreciată în România pe măsura abilităţilor analitice sau interpretative, ci exclusiv pe baza „experienţei de săpătură", lucru dovedit şi de existenţa vestitului „Registru al arheologilor" (care împarte arheologii în trei categorii ierarhice în funcţie de numărul de săpături la care aceştia au participat, titlurile academice pe care le deţin *etc.*), un sistem care asigură „experţilor" o masă docilă de vasali „specialişti" şi „debutanţi" tineri, reproducându-se astfel la nesfârşit paradigma unei arheologii „ştiinţifice".

Cum poate fi schimbată starea de azi a arheologiei din România? În prezent, arheologii din România propun două tipuri de discursuri drept soluţii de „reformă". În primul rând există discursul „ştiinţific" (care, după cum am susţinut, reduce interpretarea trecutului la atribuirea culturală şi cronologică), autoritar (respingând agresiv oricare alt tip de interpretare) şi în acelaşi timp obedient faţă de sistemul de la care aşteaptă să îl întreţină prin finanţarea aşa-ziselor „săpături sistematice". În al doilea rând există un discurs „managerial" care reduce trecutul la statutul de marfă ce trebuie vândută prin scrierea lui într-un limbaj accesibil şi care pune accentul pe obţinerea unor surse alternative de finanţare, prin aşa-zisele „săpături de salvare". Arheologului român i se propune drept soluţie „capitalistă" situarea într-o poziţie schizoidă prin practicarea ambelor discursuri. Săpăturile de salvare sunt privite ca un fel de săpături *second-hand*, utile pentru a obţine banii necesari susţinerii „săpăturilor sistematice", adică a discursului „ştiinţific".

Scopul reformei arheologiei din România nu ar trebui să fie interzicerea acestor discursuri dominante emise de „sus în jos", ci spargerea monopolului deţinut de acestea prin diversificarea interpretărilor şi prin acţiunea de critică a contextului social-politic în care acestea se produc. Este iluzoriu să credem că reformarea arheologiei din România se poate reduce doar la reformarea sistemului academic/universitar (prin măsuri de descentralizare, de încurajare a iniţiativei private în arheologie, de organizare de licitaţii de proiecte) fără a se lua critic în discuţie bazele teoretice ale acesteia. Din acest punct de vedere, trebuie să privim „reforma" practicii arheologice nu în sine, ci într-un context mai larg, în primul rând în relaţie cu acele câmpuri cu care se află în relaţii de interdependenţă: politica de conservare şi restaurare a monumentelor şi stilurile de expunere a trecutului (muzeele). Discursurile dominante din arheologia română, convertite fiind în „cultură legitimă" (prin sistemul de învăţământ, texte ştiinţifice *etc.*) impun anumite stiluri de organizare a expoziţiilor în muzee, dar şi criterii de selecţie a monumentelor istorice care „merită" să fie conservate. Schimbările („reforma") care s-ar produce în

https://biblioteca-digitala.ro

oricare dintre cele trei câmpuri (practica arheologică, politica de conservare şi restaurare a monumentelor, muzeele) ar putea influenţa diversificarea stilurilor de interpretare emise de celelalte.

De asemenea, credem că una din principalele soluţii de spargere a monopolului deţinut de discursurile dominante este implicarea mai profundă a arheologiei în societatea română contemporană. O arheologie a trecutului apropiat ar presupune deplasarea centrului de greutate al discuţiei de la cronologie la interpretarea culturii materiale. „Complexele" arheologice nu vor mai fi privite ca fiind doar „complexe închise", utile pentru datarea pieselor, ci drept contexte care au semnificaţie şi oferă înţelesuri pieselor. O arheologie a trecutului apropiat ar putea să ofere informaţii privind modul în care semnificaţia pieselor se schimbă în funcţie de contextele în care acestea apar, centrele de producere, cine produce şi cine consumă cultura materială, influenţa ideologiei asupra culturii materiale şi peisajului *etc.* Încetând de a fi un apendice al istoriei, arheologia poate fi ajutată de aceasta, dar şi de sociologie, antropologie, politologie, filosofie, literatură, istoria artelor, arhitectură, teatru şi *performance* pentru înţelegerea contextelor în care cultura materială este manipulată. Fără să aibă pretenţia de a stabili, prin analogii formale, generalizări valabile pentru situaţii arheologice din trecut, o arheologie a perioadei (post) comuniste ar putea contribui la înţelegerea istoriei noastre contemporane din alte perspective. Cu alte cuvinte, arheologia ar deveni un instrument de cunoaştere dar şi de critică a societăţii în care trăim.

## Epilog

Arheologii din România au fost unii din principalii furnizori de capital simbolic pentru ideologia naţională (în perioada precomunistă), pentru discursul „marxist-leninist" şi cel naţionalist (în perioada comunistă). Discursul pozitivist elaborat în această perioadă a oferit multor arheologi iluzia retragerii în „turnul de fildeş", departe de compromisurile pe care le presupuneau emiterea celor două tipuri de discursuri amintite mai sus. Dar, prin tăcere, nu au făcut decât să le legitimeze. În ansamblu, arheologii români nu au avut niciun fel de atitudine, nu s-au implicat social, nu şi-au asumat niciun fel de responsabilitate civică în timpul regimului comunist şi prin obedienţa lor au contribuit la consolidarea şi perpetuarea unui sistem totalitar.

Mulţi dintre ei pozează acum ca cei mai fideli susţinători ai Occidentului şi apărători ai democraţiei şi, considerând discursul integrării europene ca singurul de viitor, folosesc acum un nou limbaj (proiecte europene, *grant*-uri *etc.*). Obişnuiţi din perioada comunistă să adopte un limbaj dublu, arheologii

https://biblioteca-digitala.ro

români vor practica în continuare o arheologie ancorată în paradigma pozitivistă şi, în acelaşi timp, vor participa cu entuziasm şi obedienţă (prin texte, proiecte sau expoziţii) la formularea unor noi mituri necesare construirii unei identităţi europene (despre Uniunea Europeană şi arheologie vezi Renfrew 1994; Rowlands 1994; Pluciennik 1998; A. Vulpe 1999-2000: 14-15). Tocmai de aceea nu ne aşteptăm ca astfel de persoane să fie critice faţă de sistemul capitalist spre care România tânjeşte.

Care este lecţia (dacă există vreuna) oferită de exemplul arheologiei din România? Într-o ţară în care tot ceea ce trăim astăzi este opera elitelor comuniste, „convertite" post 1989 la democraţie şi liberalism (amestec difuz de practici autoritare şi capitalism agresiv), nici câmpul arheologic nu poate arăta altfel: un sistem centralizat, autoritar, intolerant cu cei care gândesc „altfel", alături de aşa-zise încercări de „reformare". Sistemul academic din România continuă să susţină/promoveze miturile „obiectivităţii", „omului de ştiinţă" sau „neimplicării politice". Pretinsa neutralitate nu face altceva decât să susţină tacit ideologia celor care deţin puterea. Adepţii refugiului într-un „turn de fildeş" al ştiinţei obiective şi neinfluenţabile, justifică de fapt, pasivitatea, laşitatea şi compromisul, din care se hrăneşte orice dominaţie. Din punctul nostru de vedere, arheologii ar trebui să pună accentul pe critică şi reflexivitate/introspecţie şi să renunţe la nevoia de certitudine. Trebuie să ne implicăm în dezbatere cu ceilalţi „colegi de breaslă" şi să fim critici. Trebuie să fim critici nu doar cu noi înşine, dar şi cu strategiile de funcţionare ale oricărei instituţii de care practica arheologică este legată, fie direct, fie indirect. Arheologia nu înseamnă numai săpături, obiecte sau publicarea de lucrări „ştiinţifice", ci şi lupte pentru prestigiu social, ascensiune socială, obţinerea de avantaje materiale, pe scurt – lupte pentru putere. Deşi cu toţii suntem implicaţi, într-o formă sau alta, mai mult sau mai puţin, în competiţia pentru acumularea de capital simbolic, puţini arheologi au curajul să recunoască asta, celor mai mulţi plăcându-le să se (re)prezinte ca doctor, profesor universitar, academician, cercetător, şef de şantier(e), conducător de grant(-uri) *etc.* Toate aceste micropolitici, în care cei implicaţi au ceva de câştigat sau de pierdut, trebuie supuse analizei.

În concluzie, credem că arheologia – privită ca istorie de lungă durată – poate contribui la contracararea şi demascarea acelor discursuri produse în sferele puterii, prin care se încearcă prezentarea unor proiecte sociale ca fiind „naturale", „firești", „singura posibilitate" (inoculându-se astfel ideea conform căreia nu există alternative), că „aşa trebuie să se întâmple". Mesajul nostru este acela că arheologia nu este un mijloc de evadare din cotidian, ci o cale prin care încercăm să înţelegem atât trecutul, cât şi prezentul. Este vorba de cunoaştere şi autocunoaştere. Arheologii ar trebui să fie responsabili în ambele sensuri.

https://biblioteca-digitala.ro

## Mulţumiri

Dorim să ne exprimăm recunoştinţa faţă de Douglass Bailey, Gheorghe Alexandru Niculescu, Rodica Oanţă-Marghitu, Laurens Thissen şi Tiberiu Vasilescu pentru comentarii şi ajutor.

Referinţe bibliografice

**Alexandrescu, P. (1995)**, „160 de ani sub semnul continuităţii", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* 46 (1): 7-16.

**Andrieşescu, I. (1912)**, *Contribuţie la Dacia înainte de romani*, Iaşi, Institutul de Arte Grafice N.V. Ştefăniu & Co.

**Andrieşescu, I. (1931)**, „Asupra răspândirii nordvestice a tracilor la începutul istoriei", în *Închinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani*, Cluj (extras).

**Angelescu, M**. (**2004)**, *Arheologia şi tehnicile de management,* Bucureşti, Institutul Naţional al Monumentelor Istorice.

**Anghelinu, M. (2001-2002)**, „De ce nu există teorie în arheologia preistorică din România?", *Sargeţia* 30: 39-49.

**Anghelinu, M. (2003)**, *Evoluţia gândirii teoretice în arheologia din România. Concepte şi modele aplicate în preistorie*, Târgovişte, Cetatea de Scaun.

**Ardeleanu, I. (1978)**, „Procesele definitorii ale istoriei naţionale oglindite în expoziţiile de bază ale muzeelor de istorie", *Revista Muzeelor şi Monumentelor* 15 (4): 12-25.

**Arnold, B. (1997-1998)**, „The power of the past: nationalism and archaeology in 20th century Germany", în J. Lech (ed.)., *Archaeology in the 20th century. Ideas-people-research*, *Archaeologia Polona* 35-36: 237-253.

**Avram, A. (1992)**, „Grigore Tocilescu (1850-1909) – arheolog şi epigrafist", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* 43 (2): 139-144.

**Babeş, M. (1974)**, „Puncte de vedere relative la o istorie a Daciei preromane", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* 25 (2): 217-244.

**Babeş, M. (1976)**, „Odobescu şi tezaurul de la Pietroasa (studiu introductiv)", în Al. Odobescu, *Opere IV*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România: 5-40.

**Babeş, M. (1981)**, „Marile etape ale dezvoltării arheologiei în România", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* 32 (3): 319-330.

**Babeş, M. (1992)**, „Odobescu, arheologul", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* 43 (2): 119-126.

**Babeş, M. (1994)**, „Arheologia", în C. Preda (ed.), *Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României*, vol. 1, Bucureşti, Editura Enciclopedică: 94-99.

**Babeş, M. (1999)**, „SCIVA – cinci decenii în slujba arheologiei române", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* 50 (1-2): 5-9.

https://biblioteca-digitala.ro

**Babeş, M. (2002)**, „Arheologia şi societatea. O privire retrospectivă", *22*, XIII, nr. 654: 10-11.

**Bailey, D. W. (1998)**, „Bulgarian archaeology. Ideology, sociopolitics and the exotic", în L. Meskell (ed.), *Archaeology under Fire. Nationalism, politics and heritage in the Eastern Mediterranean and Middle East*, Londra şi New York: 87-110.

**Bailey, D., Andreescu, R., Thissen, L., Howard, A., Macklin, M., Haită, C. şi Mills, S. (2000)**, „Landscape archaeology of Neolithic Southcentral Romania: aims, methods and preliminary results of the Southern Romania Archaeological Project", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* 51 (3-4): 131-151.

**Barbu, D. (2004)**, *Republica absentă. Politică şi societate în România postcomunistă*, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Nemira.

**Berciu, D. (1938)**, „Ce este preistoria?", *Revista Istorică* 24 (1-3): 1-32.

**Berciu, D. (1950)**, „Despre apariţia şi dezvoltarea patriarhatului pe teritoriul Republicii Populare Române", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche* 1 (2): 52-64.

**Berciu, D. (1951)**, „Lupta băştinaşilor din Dacia împotriva cotropitorilor romani", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche* 2 (2): 73-95.

**Berciu, D. (1986)**, „2500 ani de la prima atestare istorică scrisă a luptei geto-dacilor pentru libertate", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* 37 (3): 195-197.

**Berindei, D. (2001)**, „Prefaţă", în M. Petrescu-Dîmboviţa şi A. Vulpe (ed.), *Istoria Românilor. Moştenirea timpurilor îndepărtate* (vol. 1), Bucureşti, Academia Română-Secţia de Ştiinţe Istorice şi Arheologie, Editura Enciclopedică: XVII-XX.

**Boia, L. (1999)**, *Mitologia ştiinţifică a comunismului*, Bucureşti, Humanitas.

**Boia, L. (2000)**, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, ediţia a II-a, Bucureşti, Humanitas.

**Boia, L. (2002)**, *Două secole de mitologie naţională*, Bucureşti, Humanitas.

**Bökönyi, S. (1993)**, „Recent developments in Hungarian archaeology", *Antiquity* 67: 142-145.

**Bolomey, A. (1973)**, „Noi moduri de abordare a cercetării preistoriei", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche* 24 (4): 621-631.

**Bourdieu, P. (1986)**, *Economia bunurilor simbolice*, Bucureşti, Editura Meridiane.

**Bourdieu, P. (1999)**, *Raţiuni practice. O teorie a acţiunii*, Bucureşti, Editura Meridiane.

**Bourdieu, P. (2001)**, „Gust artistic şi capital cultural", în J. C. Alexander şi S. Seidman (ed.), *Cultură şi societate. Dezbateri contemporane*, Bucureşti, Institutul European: 190-199.

**Bourdieu, P. şi Delsaut, Y. (1991)**, „Pentru o sociologie a percepţiei artistice", în D. Gheorghiu (ed.), *Sociologia percepţiei artistice*, Bucureşti, Editura Meridiane: 40-49.

**Buchli, V. (1999)**, *Archaeology of Socialism*, Oxford–New York, Berg.

**Buchli, V. şi Lucas, G. (ed.) (2001)**, *Archaeologies of the contemporary past*, Londra şi New York, Routledge.

https://biblioteca-digitala.ro

**Buden, B. (2012)**, *Zonă de trecere. Despre sfârşitul postcomunismului*, Cluj-Napoca, TACT.

***Catalog* (1873)**, *Catalog der rumänischen Abteilung*, Viena.

**Cârneci, M. (2000)**, *Artele plastice în România. 1945-1989*, Bucureşti, Editura Meridiane.

**Chirilă, E. (1951)**, „Frământări sociale la sarmaţi în secolul IV e.n", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche* 2 (2): 183-188.

**Ciugudean, H. (2000)**, *Eneoliticul final în Transilvania şi Banat: cultura Coţofeni*, Timişoara, Mirton.

***Colegiul de redacţie* (1985)**, „Din realizările arheologiei româneşti în epoca socialistă. Idei luminoase ale preşedintelui Nicolae Ceauşescu cu privire la importanţa istoriei şi la interpretarea unor aspecte esenţiale ale istoriei României", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* 36 (1-2): 3-29.

**Condurachi, E. (1964)**, „Învăţământul arheologiei şi istoriei vechi la Universitatea din Bucureşti", *Analele Universităţii Bucureşti* 13: 13-22.

**Condurachi, E. (1974)**, „Academicianul Constantin Daicoviciu (1898-1973)", în H. Daicoviciu (ed.), *In Memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj, Dacia.

***Conferinţa* (1950)**, „Conferinţa pe ţară a arheologilor din Republica Populară Română", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche* 1 (1): 15-22.

**Cucoş, Ş. (1999)**, *Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei*, Piatra-Neamţ, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis 6.

**Crişan, I. H. (1975)**, *Burebista şi epoca sa*, Bucureşti, Editura Enciclopedică Română.

**Crişan, I. H. (1977)**, *Origini*, Bucureşti, Albatros.

**Curta, F. (2001)**, *The making of Slavs. History and archaeology of the Lower Danube region c. 500-700*, Cambridge, Cambridge University Press.

**Daicoviciu, H. (1965)**, *Dacii*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

**Deletant, D. (1998)**, *Romania under communist rule*, Bucureşti, Fundaţia Academia Civică.

**Dolukhanov, P. (1993)**, „Archaeology in the ex-USSR: post-perestroyka problems", *Antiquity* 67: 150-156.

**Draşovean, F. (ed.) (2001)**, *Festschrift für Gheorghe Lazarovici. Zum 60. Geburtstag*, Timişoara, Mirton.

**Drazin, A. (2005)**, „Architecture without architects: building home and state in Romania", *Home Cultures* 2 (2): 195-220.

**Dumitroaia, Gh. (2000)**, *Comunităţi preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu*, Piatra-Neamţ, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis 7.

***Editorial* (1986)**, „Partidul Comunist Român la a 65-a aniversare", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* 37 (2): 117-120.

***Expoziţia* (1949)**, *Expoziţia: Rezultatele săpăturilor arheologice din 1949 în RPR*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Romîne.

https://biblioteca-digitala.ro

**Eyal, G., Szelényi, I. şi Townsley, E. (2001)**, *Capitalism fără capitalişti. Noua elită conducătoare din Europa de Est*, Bucureşti, Omega.

**Galaty, M., Stocker, S. R. şi Watkinson, C. (1999)**, „Beyond bunkers: dominance, resistance and change in an Albanian regional landscape", *Journal of Mediterranean Archaeology* 12 (2): 197-214.

**Georgescu, F. *et al.* (1981)**, *Expoziţia „Dovezi ale dragostei, înaltei stime şi profundei preţuiri de care se bucură preşedintele Nicolae Ceauşescu şi tovarăşa Elena Ceauşescu, ale amplelor relaţii de prietenie şi colaborare dintre poporul român şi popoarele altor ţări"*, Bucureşti, Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România.

**Georgescu, V. (1991)**, *Politică şi istorie. Cazul comuniştilor români*, *1944-1977*, Bucureşti, Humanitas.

**Georgescu, V. (1992)**, *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, ediţia a III-a, Bucureşti, Humanitas.

**González-Ruibal, A. (2005)**, „The need for a decaying past: an archaeology of oblivion in contemporary Galicia (NW Spain)", *Home Cultures* 2 (2): 129-152.

**Grigoriu, P. (1983)**, „Manualele de istorie din secolul al XIX-lea – veridice mărturii ale luptei românilor pentru libertate şi unitate naţională", *Revista Muzeelor şi Monumentelor* 20 (6): 61-70.

**Gringmuth-Dallmer, E. (1993)**, „Archaeology in the former German Democratic Republic since 1989", *Antiquity* 67: 135-142.

**Hodder, I. (1982)**, *The Present Past. An introduction to anthropology for archaeologists*, Londra, B.T. Batsford Ltd.

**Ioan, A. (1999)**, *Khora. Teme şi dificultăţi ale relaţiei dintre filosofie şi arhitectură*, Bucureşti, Paideia.

**Ioan, A. (2000)**, *Bizanţ după Bizanţ după Bizanţ (Teme ale arhitecturii în secolul XX. Cazul românesc)*, Constanţa, Ex Ponto.

***Istoria României* (1960)**, *Istoria României*, vol. 1, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române.

**Kossack, G. (1986)**, „Gero v. Merhart und sein akademischer Unterricht in Marburg", în *Gedenkschrift für Gero von Merhart zum 100. Geburtstag*, Marburger Studien zur Vor-und Frühgeschichte 7: 1-16.

**Kossack, G. (1992)**, „Prehistoric archaeology in Germany: its history and current situation", *Norwegian Archaeological Review* 25 (2): 73-109.

**Lech, J. (1997-1998)**, „Between captivity and freedom: Polish archaeology in the 20th century", în J. Lech (ed.), *Archaeology in the 20th century. Ideas-people-research*, *Archaeologia Polona* 35-36: 25-222.

**Lucas, G**. (**2004**), „Modern disturbances. On the ambiguities of archaeology", *Modernism/modernity* 11 (1): 109-120.

**Mihăilescu-Bîrliba, V. (1997)**, „Impact of political ideas in Romanian archaeology before 1989", *Studia Antiqua et Archaeologica* 3-4: 157-160.

https://biblioteca-digitala.ro

**Miller, D. şi Tilley, C. (ed.) (1984)**, *Ideology, power and prehistory*, Cambridge, Cambridge University Press.

**Miller, D., Rowlands, M. şi Tilley, C. (ed.) (1995)**, *Domination and resistance*, Londra şi New York, Routledge.

**Moisa, G. (2002)**, *Istorie şi propagandă istorică în România. 1945-1989*, Oradea, Editura Muzeului Ţării Crişurilor.

**Motzoi-Chicideanu, I. (2003)**, „In memoriam Radu Popa", în D. Marcu Istrate, A. Istrate şi C. Gaiu (ed.), *In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizaţiei româneşti în context european*, Bucureşti, Accent: 17-22.

**Negrici, E. (2003)**, *Literatura română sub comunism*, Bucureşti, Editura Fundaţiei PRO.

**Nestor, I. (1932)**, „Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien", *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts* 22: 11-181.

**Nestor, I. (1937)**, „Sabia de la Boiu", *Sargeţia* 1: 155-214.

**Nestor, I. (1960)**, „Principalele realizări ale arheologiei româneşti în anii regimului democrat-popular", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche* 9 (1): 7-23.

**Nestor, I. (1965)**, „Cu privire la dezvoltarea cercetării istoriei comunei primitive în România", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche* 16 (3): 421-430.

**Nestor, I. (1970a)**, *Istoria societăţii primitive*, Bucureşti, Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Istorie.

**Nestor, I. (1970b)**, „Directions de recherches d'archéologie médiévale en Roumanie", *Revue Roumaine d'Histoire* 9 (3): 405-413.

**Nestor, I. (1988)**, „Tendinţe noi în istoriografia românească", *Arheologia Moldovei* 12: 277-279 (publicat prima dată în *Cuvântul* IX, nr. 2785, 25 ianuarie 1933: 1-2).

**Nestor, I. (1995)**, „Odobescu arheolog", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* 46 (3-4): 207-212.

**Nestor, I. şi Vulpe, A. (1971)**, „Metode noi în arheologie", în *Metode noi şi probleme de perspectivă ale cercetării ştiinţifice*, Bucureşti: 131-136.

**Neustupný, E. (1993)**, „Czechoslovakia: the last three years", *Antiquity* 67: 129-134.

**Niculescu, Gh. Al. (1997)**, „Interpretarea fenomenelor etnice de către istorici şi arheologi. Pericolele argumentaţiei mixte", în M. Ciho, V. Nistor şi D. Zaharia (ed.), *Memorie şi patrimoniu. In honorem emeritae Ligiae Bârzu*, Timpul istoriei 1, Bucureşti, Universitatea Bucureşti, Facultatea de Istorie – Centrul de Istorie Comparată a Societăţilor Antice: 63-69.

**Niculescu, Gh. Al. (2000)**, „The material dimension of ethnicity", *New Europe College Yearbook (1997-1998)*, Bucureşti: 203-262.

**Niculescu, Gh. Al. (2004-2005)**, „Archaeology, nationalism and «The History of Romanians» (2001)", *Dacia* N.S. 48-49: 99-124.

https://biblioteca-digitala.ro

**Oberländer-Târnoveanu, E. (2000)**, „Gavrilă Simion, Ctitorul", în M. Iacob, E. Oberländer-Târnoveanu şi F. Topoleanu (ed.), *Istro-Pontica. Muzeul tulcean la a 50-a aniversare. Omagiu lui Gavrilă Simion la 45 de ani de activitate (1955-2000)*, Tulcea, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale: XXVII-XXXVI.

**Oberländer-Târnoveanu, I. (2002)**, *Un Viitor pentru Trecut. Ghid de bună practică pentru păstrarea patrimoniului cultural*, Bucureşti, Centrul de Istorie şi Memorie Culturală (cIMeC).

**Odobescu, A. (1889-1900)**, *Le trésor de Pétrossa. Historique-Description. Étude sur l'orfevrerie antique*, Paris.

**Odobescu, A. (1961)**, *Cursu de archeologia. Istoria archeologiei*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

**Olivier, L. (1998)**, „L'archéologie française et le regime de Vichy (1940-1944)", *European Journal of Archaeology* 1 (2): 241-264.

**Olivier, L. (1999)**, „The origins of French archaeology", în C. Scarre şi S. Stoddart (ed.), *Theory in French Archaeology*, *Antiquity* 73: 176-183.

**Opriş, I. (2004)**, *Istoricii şi Securitatea*, Bucureşti, Editura Enciclopedică.

**Panameño, R. şi Nalda, E. (1979)**, „Arqueología: ¿para quién", *Nueva Antropología* 3 (12): 111-124.

**Paul, I. (1992)**, *Cultura Petreşti*, Bucureşti, Museion.

**Păunescu, A. (2003)**, *Din istoria arheologiei româneşti pe baza unor documente de arhivă*, Bucureşti, AGIR.

**Pârvan, V. (1923)**, *Începuturile vieţii romane la gurile Dunării*, Bucureşti, Ţara Noastră.

**Pârvan, V. (1926)**, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Bucureşti.

**Pârvan, V. (1958)**, *Dacia. Civilizaţiile străvechi din regiunile carpato-danubiene*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică (ediţia a III-a; publicată prima dată sub titlul *Dacia. An outline of the early civilisations of the Carpatho-Danubian countries*, Cambridge, 1928).

**Petre, Z. (1998)**, „Adio, scump tovarăş! Schiţă de antropologie funerară comunistă", în L. Boia (ed.), *Miturile comunismului românesc*, Bucureşti, Nemira: 272-284.

**Petrescu, D. (1998)**, „400 000 spirite creatoare: *Cântarea României* sau stalinismul naţional în festival", în L. Boia (ed.), *Miturile comunismului românesc*, Bucureşti, Nemira: 239-251.

**Pluciennik, M. (1998)**, „Archaeology, archaeologists and «Europe» ", *Antiquity* 72: 816-824.

**Popovici, D. (1999-2000)**, „Note pentru o viitoare şi necesară istoriografie a arheologiei româneşti (I) ", *Buletinul Muzeului „Teohari Antonescu"* 5-6: 17-22.

**Preda, C. (1984)**, „De la Muzeul Naţional de Antichităţi la Institutul de Arheologie", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* 35 (3): 222-233.

**Radu, M. (1991)**, „Despre pepeni, naţionalism şi comunism", *Agora* 4 (4): 23-26.

https://biblioteca-digitala.ro

**Randoin, B., Popovici, D. şi Rialland, Y. (2000)**, „Metoda de săpătură şi înregistrarea datelor stratigrafice într-un sit pluristratificat: tell-ul neo-eneolitic de la Hârşova", *Cercetări Arheologice* 11 (1): 199-234.

**Rathje, W. şi Murphy, C. (2001)**, *Rubbish! The archaeology of garbage*, Tucson, University of Arizona Press.

**Renfrew, C. (1994)**, „The identity of Europe in prehistoric archaeology", *Journal of European Archaeology* 2 (2): 153-173.

**Roller, M. (1956)**, *Studii şi note ştiinţifice privind istoria României*, Bucureşti, Editura de Stat pentru literatură politică.

**Roman, P. (1976)**, *Cultura Coţofeni*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

**Roman, P. (1981)**, „Forme de manifestare culturală din eneoliticul târziu şi perioada de tranziţie spre epoca bronzului", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* 32 (1): 21-42.

**Roman, P. şi Németi, I. (1978)**, *Cultura Baden în România*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

**Rowlands, M. (1994)**, „Why do we need a European Association of Archaeologists?", *Journal of European Archaeology* 2 (2): 175-178.

**Scarre, C. (1999)**, „Archaeological Theory in France and Britain", în C. Scarre şi S. Stoddart (ed.), *Theory in French Archaeology*, *Antiquity* 73: 161-167.

***Schiţă tematică* (1970)**, *Schiţă tematică a Muzeului Naţional de Istorie a României*, Bucureşti, Comitetul de Stat pentru Cultură şi Artă.

**Schuster, C. (1997)**, *Perioada timpurie a epocii bronzului în bazinele Argeşului şi Ialomiţei superioare*, Bibliotheca Thracologica 20, Bucureşti, Institutul Român de Tracologie.

**Shanks, M. şi Tilley, C. (1992)**, *Re-Constructing archaeology. Theory and practice*, ediţia a II-a, Londra şi New York, Routledge.

**Suceveanu, A. (2004)**, „170 de ani de arheologie în România", *Academica* 15 (33): 20-25.

**Székely, Zs. (1997)**, *Perioada timpurie şi începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, Bibliotheca Thracologica 21, Bucureşti, Institutul Român de Tracologie.

**Ştefan, A. (1984)**, „Progresele arheologiei şi muzeografiei în România în perioada 1881-1927", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* 35 (2): 109-143.

**Ştefănescu, L. (1973)**, „Muzeul şi funcţia educativ-civică a istoriei", *Revista Muzeelor* 10 (4): 304-306.

**Ştefănescu, L. (1976)**, „Relaţia muzeu-şcoală, factor de întărire a cooperării în procesul educaţiei moral-civice a tineretului şcolar", *Revista Muzeelor şi Monumentelor* 13 (1): 33-35.

https://biblioteca-digitala.ro

**Teodor, D. Gh. (1996)**, *Meşteşugurile la nordul Dunării de Jos în secolele IV-XI d.Hr.*, Iaşi, Helios

**Tilley, C. (1989)**, „Archaeology as socio-political action in the present", în V. Pinsky şi A. Wylie (ed.), *Critical traditions in contemporary archaeology. Essays in the philosophy, history and socio-politics of archaeology*, Cambridge-New York-Port Chester-Melbourne-Sydney, Cambridge University Press: 104-116.

**Tocilescu, G. (1880)**, *Dacia înainte de romani*, Bucureşti, Tipografia Academiei Române

**Trigger, B. (1989)**, *A history of archaeological thought*, Cambridge, Cambridge University Press.

**Ursulescu, N. (1992)**, *Dacia în cadrul lumii antice*, Iaşi, Editura Unirea.

**Verdery, K. (1994)**, *Compromis şi rezistenţă. Cultura română sub Ceauşescu*, Bucureşti, Humanitas.

**Verdery, K. (2003)**, *Socialismul. Ce a fost şi ce urmează*, Iaşi, Institutul European.

**Vlad, L. (2001)**, *Imagini ale identităţii naţionale. România şi Expoziţiile Universale de la Paris, 1867-1937*, Bucureşti, Meridiane.

**Vulcănescu, M. (1991)**, *Dimensiunea românească a existenţei*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române.

**Vulpe, A. (1991)**, „Vladimir Dumitrescu (1902-1991)", *Dacia* N.S. 35: 229-234.

**Vulpe, A. (1999-2000)**, „Istoria. Între mit şi căutarea adevărului în antichitate şi în prezent", *Buletinul Muzeului „Teohari Antonescu"* 5-6: 9-15.

**Vulpe, R. (1976)**, „Histoire des recherches thracologiques en Roumanie", *Thraco-Dacica* 1: 13-51.

**Zaberca, V. (1976)**, „Forme de colaborare între muzeul de istorie şi întreprinderile industriale. Din experienţa Muzeului de Istorie al judeţului Caraş-Severin, Reşiţa", *Revista Muzeelor şi Monumentelor* 13 (2): 13-16.

**Zub, A. (1985a)**, *De la istoria critică la criticism (Istoriografia română la finele secolului XIX şi începutul secolului XX)*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

**Zub, A. (1985b)**, „Système et empirisme dans l'historiographie critique roumaine", în L. Boia (ed.), *Études d'historiographie*, Bucureşti, Universitatea Bucureşti, Facultatea de Istorie şi Filozofie: 185-192.

**Zub, A. (2002)**, *Vasile Pârvan. Dilemele unui istoric*, Iaşi, Institutul European.

https://biblioteca-digitala.ro

# PARTEA I
## Arheologie, politică şi trecutul îndepărtat: exemplul (e)neoliticului

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

(2)

# IDEOLOGIE ŞI POLITICĂ ÎN CERCETAREA (E) NEOLITICULUI DIN ROMÂNIA

Radu-Alexandru DRAGOMAN

## Introducere

Oricine răsfoieşte lucrările produse în trecut sau în prezent de cei mai mulţi dintre arheologii români va constata că cercetarea (e)neoliticului este dominată de abordarea cultural-istorică: demersul este pozitivist-empirist din punct de vedere epistemologic, iar principalul concept teoretic în uz continuă să fie cel de „cultură arheologică", în multe privinţe asemănător celui utilizat la începutul secolului XX de Gustaf Kossinna. Perpetuarea abordării cultural-istorice reiese foarte limpede din faptul că, din perioada interbelică până astăzi, numărul de „culturi arheologice" (e)neolitice a crescut continuu: în prima lucrare de sinteză dedicată pre- şi protoistoriei din România, publicată în 1933 de Ion Nestor, sunt prezentate şase „culturi" (Nestor 1932), pentru ca în anul 2000 să fie menţionată existenţa a circa 22 de „culturi", „grupe" şi „aspecte culturale" neolitice (Mantu 1998-2000: 76). Dacă acestora le adăugăm „culturile", „grupele" şi „aspecte culturale" eneolitice existente, obţinem o cifră totală de 31.

Un argument în plus referitor la continuitatea abordării cultural-istorice constă în faptul că, reprezentarea grafică a „culturilor arheologice" prin hărţi sau tabele de corelaţie, utilizată de Vere Gordon Childe în *The Danube in Prehistory*, este şi astăzi o practică curentă în arheologia românească.

De altfel, dacă cineva aruncă o privire pe indicele tematic-cronologic al revistelor *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* (36 [1-2], 1985: 154 şi urm.; 46 [3-4], 1995: 334 şi urm.) sau *Dacia* (43-45, 1999-2001: 318 şi urm.), două dintre cele mai longevive şi mai prestigioase publicaţii din România, va constata că pentru perioada (e)neolitică, dar nu numai, principalul criteriu de prezentare este gruparea articolelor în funcţie de „culturile", „ansamblurile", „complexele" sau „grupele culturale" la care se referă.

Chiar şi în perioada regimului comunist instaurat în România după cel de-al Doilea Război Mondial, fundamentele disciplinei au rămas aceleaşi. În ciuda a ceea ce s-ar putea crede, în România comunistă nu s-a practicat

https://biblioteca-digitala.ro

o arheologie de tip marxist asemănătoare celor din Occident. În România, aşa-zisele interpretări marxiste au constat doar în afirmaţii lipite mecanic la începutul sau la sfârşitul unor lucrări de arheologie absolut tradiţionale (pozitivist-empiriste). Pe scurt, tipul de demers arheologic din România în perioada comunistă este cel mai bine definit de următoarea expresie: *„Engels on the outside, Kossinna on the inside"* (Gebühr 1987: 111 citat în Jacobs 2000: 350).

Post 1989, au apărut o serie de lucrări critice la adresa arheologiei cultural-istorice (*e.g.* Niculescu 1997; 2000; Vulpe 2001; Anghelinu 2003; Dragoman şi Oanţă-Marghitu 2006; Palincaş 2006a). Nu am de gând să repet obiecţiile aduse abordării cultural-istorice; mai degrabă, intenţionez să reliefez pe scurt o serie de aspecte ale practicii arheologice din România comunistă şi postcomunistă ce consider că merită mai multă atenţie, luând ca studiu de caz cercetarea (e)neoliticului. În prima parte a acestui capitol voi discuta despre tipurile de discurs dominante, despre emiţătorii şi beneficiarii lor; cu alte cuvinte, mă voi referi la politica academică şi universitară, la relaţiile de putere din cadrul disciplinei. În cea de a doua parte voi lua în discuţie relaţiile dintre demersul arheologilor şi contextul sociopolitic, precum şi consecinţele acestora.

## Despre discurs, putere şi ideologie

Termenii de „discurs", „putere" şi „ideologie" au fost în detaliu discutaţi în literatura arheologică „postprocesualistă" (*e.g.* Shanks şi Tilley 1982: 130-132; 1987: 75-78, 180-181; 1992: 129-130; Miller şi Tilley 1984: 5-14; Tilley 1990a), unul dintre subiectele analizate fiind discursul academic (*e.g.* Tilley 1990b; 1993; 1995). De aceea nu mai insist asupra acestor concepte şi prezint direct „cazul românesc" (vezi şi Palincaş 2006b).

O trăsătură fundamentală a discursului ce însoţeşte demersul pozitivist-empirist al arheologiei româneşti constă în utilizarea frecventă a termenului „ştiinţă/ştiinţific", în intenţia de a scoate în evidenţă caracterul obiectiv al practicii arheologice, în cadrul căreia, rezultatele produse de arheolog sunt privite ca o reflectare directă a unei realităţi din trecut. Un bun exemplu în acest sens este articolul de sinteză publicat în 1981 de Mircea Babeş – *Marile etape ale dezvoltării arheologiei în România*. Structura acestui articol are forma unui arbore genealogic prin care se doreşte legitimarea practicii arheologice din prezent prin filiaţia cu un trecut idealizat populat de o succesiune de „mari personalităţi" ce alcătuiesc un adevărat pantheon. În viziunea lui M. Babeş, disciplina progresează treptat prin colectarea şi ordonarea „ştiinţifică"

https://biblioteca-digitala.ro

şi „obiectivă" a materialelor arheologice: „arheologia românească a parcurs un drum lung, mereu ascendent pentru a ajunge ceea ce ea este astăzi: o disciplină ştiinţifică [...]" (*ibid.*: 319). Dorind a convinge cititorii de obiectivitatea şi veridicitatea afirmaţiilor sale, în acest text de 11 pagini, M. Babeş foloseşte cuvântul „ştiinţă/ştiinţific" de nu mai puţin de 18 ori (dintre care de patru ori pe prima pagină!), ceea ce, raportat la întinderea articolului, reprezintă o medie a frecvenţei de 1,63 ori pe pagină.

O imagine asemănătoare întâlnim în cazul articolelor omagiale. Am analizat 23 astfel de texte referitoare la unii dintre cei mai cunoscuţi arheologi români ce au avut sau au ca obiect al cercetării, printre altele, perioada (e)neolitică (vezi Anexa 1). Motivul pentru care am ales să analizez texte omagiale este acela că acest tip de scrieri constituie una dintre cele mai importante surse de informaţii despre modul în care arheologii de la noi privesc disciplina din care fac parte.

Tipul de discurs din aceste texte exprimă un veritabil cult al personalităţii, dovadă exprimările de genul „în faţa superiorităţii de necontestat a Magistrului", „era pentru noi întruchiparea adevăratului profesor, ale cărui cuvinte le sorbeam cu nesaţ", „un stâlp al arheologiei româneşti", „Avea etica unui filozof de gândirea lui Martin Heidegger", „era născut pentru arheologie", „Doamna preistoriei româneşti", „luptător neostenit în slujba idealurilor cărturăreşti", „*Maître érudit" etc.* Unii dintre autori utilizează termeni ce amintesc de fanatismul specific sectelor religioase: „s-a mistuit pe sine însuşi în focul aprins pe altarul ştiinţei şi al culturii", „muzeul, oraşul […] îl venerează şi îi păstrează memoria", „discipol(i)", „ucenic", „mentor", „mentor spiritual", „profesiune de credinţă", „model în viaţă", „*stratégie clairvoyante" etc.* Articolele omagiale spun mai multe despre autorii lor decât despre persoanele cărora le sunt dedicate, fiind mai degrabă autobiografice. Relaţia dintre persoana omagiată şi dedicant este una de tip patron–client: investind în cultul personalităţii unui „maestru", dedicantul-discipol este la rândul său legitimat şi confirmat ca arheolog/„om de ştiinţă" de aura ce îl înconjoară pe „maestru". În felul acesta se creează o serie de genealogii ce au ca punct de pornire „fondatorii" arheologiei preistorice româneşti şi se termină în prezent, cu referiri mai mult sau mai puţin directe la persoana care scrie textul. Spre exemplificare, prezint următoarele genealogii privind o serie de arheologi interesaţi mai cu seamă de perioada (e)neolitică:

• Vasile Pârvan – Vladimir Dumitrescu – Silvia Marinescu-Bîlcu – foştii şi actualii doctoranzi ai acesteia din urmă. Despe Pârvan, Vl. Dumitrescu scrie că „Lui i se datoreşte crearea şcolii române moderne de arheologie, al cărei

https://biblioteca-digitala.ro

prestigiu a fost recunoscut imediat după moartea lui şi face şi astăzi cinste ştiinţei româneşti, discipolii şi urmaşii lui străduindu-ne, fiecare pe măsura posibilităţilor şi temperamentului său, să-i ducem opera mai departe" (Dumitrescu 1993: 27). Conform Silviei Marinescu-Bîlcu (2002), Vl. Dumitrescu a fost „remarcat şi apreciat de magistrul Vasile Pârvan încă din studenţie" (*ibid.*: 8) şi a avut un rol important „în continuarea obiectivelor iniţiate de Vasile Pârvan şi poate chiar a idealurilor trasate de nescrisul testament al Magistrului său" (*ibid.*: 9). Simptomatic, textul omagial dedicat Silviei Marinescu-Bîlcu începe în felul următor (Neagu 2005: 9): „Demnă moştenitoare şi continuatoare a activităţii prestigioase a lui Vladimir Dumitrescu, doamna Silvia Marinescu-Bîlcu şi-a dedicat întreaga viaţă cercetării arheologice [...]". Astfel, încă de la început, activitatea profesională a persoanei omagiate este autentificată prin raportarea la „activitatea prestigioasă" a unui „savant", aşa cum îl descrie pe Vl. Dumitrescu chiar S. Marinescu-Bîlcu. Că nu este o întâmplare ne-o dovedeşte faptul că, ceva mai încolo, conduita profesională a persoanei omagiate este din nou asemănată cu cea a lui Vl. Dumitrescu (*ibid.*: 9). Evident, legitimarea merge până în prezent: „Silvia Marinescu-Bîlcu nu a fost doar o conducătoare de doctorate, ci şi-a asumat rolul *formator* a cel puţin două generaţii de arheologi sau cercetători preistoricieni" (*ibid.*: 9; sublinierea în original). Accentuarea cuvântului „formator" nu este întâmplătoare: „Pregătirea doctoratelor sau simplele întâlniri cu Silvia Marinescu-Bîlcu au devenit o adevărată şcoală de preistorie la care s-au format arheologi sau cercetători *însemnaţi* precum [şi urmează enumerarea doctoranzilor]" (*ibid.*: 9; sublinierea mea). Deşi autorul nu se include în enumerarea de mai sus, ca fost doctorand al Silviei Marinescu-Bîlcu, prezenţa sa în rândul „arheologilor însemnaţi" se subînţelege.

• Vasile Pârvan/Ioan Andrieşescu – Ion Nestor – Mircea Petrescu-Dîmboviţa – Nicolae Ursulescu/Dan Monah. Unul dintre foştii săi studenţi, M. Petrescu-Dîmboviţa (2005), îl descrie pe I. Nestor drept „creator de şcoală arheologică românească precum ilustrul său magistru Vasile Pârvan" (*ibid.*: 13), „un demn urmaş al predecesorilor săi V. Pârvan şi I. Andrieşescu" (*ibid.*: 15), unul dintre cele mai importante merite ale acestuia constând în faptul că, „prin calităţile sale deosebite, de profesor şi om de ştiinţă, a reuşit să creeze, prin discipolii săi, o şcoală de arheologie românească modernă în domeniul preistoriei, perioadei de formare a poporului român şi al arheologiei medievale, ale cărei rezultate au contribuit şi contribuie la afirmarea arheologiei româneşti în ţară şi străinătate" (*ibid.*: 19). La rândul său, M. Petrescu-Dîmboviţa s-a format „sub directa îndrumare a unor mari profesori, precum Ioan

https://biblioteca-digitala.ro

Andrieşescu şi Ion Nestor", după cum afirmă unul dintre foştii săi studenţi – N. Ursulescu (2005: 14). Acesta din urmă ţine să menţioneze încă din prima parte a textului său că „avem bucuria şi mândria de a-i fi fost elev şi apoi colaborator şi continuator la catedră" (*ibid.*: 13). Conform lui N. Ursulescu, pe primul plan al activităţii lui M. Petrescu-Dîmboviţa s-a aflat „preocuparea de formator de specialişti, prin observarea atentă a studenţilor care prezentau aptitudini pentru cercetare şi pasiune pentru cercetarea arheologică" (*ibid.*: 14), motiv pentru care, „Şantierele arheologice pe care le-a coordonat [...] au fost, totodată, exemple de cercetare de teren pentru grupurile de studenţi practicanţi, pentru tinerii cercetători care îl însoţeau" (*ibid.*: 14). Accentuarea acestui aspect din activitatea profesională a lui M. Petrescu-Dîmboviţa nu este dezinteresată, aşa cum reiese din spusele autorului, în fraza imediat următoare: „Subliniez în mod deosebit acest lucru, deoarece m-am numărat şi eu printre cei care au beneficiat de supravegherea atentă, de sfaturile, dar şi de exigenţa domnului profesor Mircea Petrescu-Dîmboviţa pe şantierul de la Cucuteni" (*ibid.*: 14).

O imagine asemănătoare întâlnim şi la D. Monah (2005: 26): „Ca profesor şi conducător de doctorat, ca director al Institutului de Istorie şi Arheologie «A. D. Xenopol» şi al Muzeului de Istorie a Moldovei, M. Petrescu-Dîmboviţa a fost mereu preocupat de formarea tinerilor arheologi. Mai mult decât atât, a fost preocupat de a obţine de la ei maximum de randament. Săpături, periegheze şi publicaţii acestea erau exigenţele profesorului. În privinţa aceasta nu accepta nici un rabat şi nici o relaxare". Aceste afirmaţii valorificatoare se răsfrâng şi asupra lui D. Monah, dovadă un articol omagial ce i-a fost dedicat cu ocazia împlinirii vârstei de 60 de ani (Iconomu 2003: 10): „Personalitatea sa ştiinţifică [a lui D. Monah], reprezentativă pentru cercetarea neoliticului românesc, poate fi considerată ca un rezultat al şcolii ieşene de arheologie, formată şi îndrumată de academicianul Mircea Petrescu-Dîmboviţa".

• Ioan Andrieşescu/Scarlat Lambrino – Dumitru Berciu – Sebastian Morintz. Despre D. Berciu nu se spune că ar fi urmaşul sau continuatorul lui I. Andrieşescu sau S. Lambrino, ci doar că „În anii studenţiei îşi face ucenicia în cercetările de teren cu I. Andrieşescu la Oinacu şi Agighiol, şi cu Scarlat Lambrino la Histria" (Morintz 1977: 298). Cu toate acestea, faptul că S. Morintz, autorul textului omagial dedicat lui D. Berciu, menţionează acest lucru, înseamnă că are importanţă. La fel de important pentru S. Morintz este şi faptul că se consideră „discipol al profesorului D. Berciu încă din anii studenţiei" (*ibid.*: 300).

https://biblioteca-digitala.ro

În eşantionul bibliografic analizat, cu o singură excepţie (Marinescu-Bîlcu 2002), media frecvenţei termenului „ştiinţă”/„ştiinţific”/„om de ştiinţă” este de cel puţin o dată pe fiecare pagină, existând cazuri când media frecvenţei este de nu mai puţin de patru ori pe pagină (vezi Iconomu 2003; Preda 1987; maxim 4,67 la Ursulescu 2005). În ceea ce priveşte excepţia, utilizarea singulară a expresiei „om de ştiinţă” este compensată de folosirea de trei ori *per* text, cu referire directă la persoana omagiată, a cuvântului „savant”. În celelalte şase situaţii în care apare (între o dată şi cinci ori *per* text), acest din urmă termen are rolul de a potenţa valoarea cuvântului „ştiinţă/ştiinţific” (vezi Dumitrescu 1993; Morintz 1977; Petrescu-Dîmboviţa 2005; Spinei 2005a; 2005b; Székely 1973; Teodor 2005a; 2005b; Ursulescu 2005). „Oamenii de ştiinţă” sunt bărbaţi prin excelenţă; cercetarea (e)neoliticului din România este dominată de bărbaţi, după cum arată faptul că există un singur text omagial dedicat unei femei (Neagu 2005), dar şi în acest caz unul din principalele motive de a o omagia este acela de a fi fost „moştenitoarea şi urmaşa” „maestrului” său (bărbat).

Preluând exprimarea lui Christopher Tilley (1992: 164), aş spune că utilizarea atât de frecventă a cuvântului „ştiinţă/ştiinţific” nu este argument, ci incantaţie. Termenii „ştiinţă” sau „ştiinţific” sunt autoritari deoarece conţin ideea de obiectivitate şi de adevăr, confirmă, legitimează şi autentifică, creează o aură ce întăreşte, apără şi asigură statutul de arheolog al unei persoane (mai precis statutul profesional şi implicit cel social). Adevărata cunoaştere s-ar obţine numai în urma unei educaţii şi a unui „demers ştiinţific” (vezi rolul educaţiei universitare în plămădirea viitorului „om de ştiinţă” şi valorificarea acestei educaţii în practicarea meseriei). În egală măsură, aceşti termeni conţin ideea de excludere. Cititorului i se induce impresia că în practica arheologică din România nu ar trebui să existe loc pentru imaginaţie, subiectivism, incertitudini, contradicţii sau introspecţie (dovadă că aceste cuvinte nu sunt niciodată utilizate), că pentru a fi arheolog trebuie să urmezi ortodoxia ştiinţifică stabilită şi promovată de elitele academice şi universitare (dovadă carierele de succes). Persoana care încearcă să se abată de la calea ştiinţifică este simbolic expulzată din „comunitatea ştiinţifică”, fiind etichetată drept „nearheolog”, şi condamnată să fie exterior „castei academice” (termen utilizat în Spinei 2005b: 8) sau „marii familii arheologice” (termen folosit în László 2000).

De aceea, atunci când cineva critică demersul cultural-istoric al „marilor profesori” şi rezultatele lor „ştiinţifice”, reacţiile sunt virulente. Spre exemplu, singura carte despre tehnologia ceramicii Cucuteni a fost publicată

https://biblioteca-digitala.ro

în 1984 de cercetătoarea americană Linda Ellis. În acest volum L. Ellis a pus la îndoială, pe de o parte, existenţa culturii Precucuteni, iar pe de altă parte, subdivizarea de către Vl. Dumitrescu a fazelor culturii Cucuteni şi valoarea cronologică a celor şase „stiluri" decorative pe care se baza această subîmpărţire. L. Ellis mai afirmă că una din fazele culturii Cucuteni a fost definită de Vl. Dumitrescu înainte chiar de a fi fost găsită, iar o altă fază a fost sugerată tot de Vl. Dumitrescu ca provocare pentru cercetările viitoare. „Îndrăzneala" sa i-a atras critici vehemente din partea Silviei Marinescu-Bîlcu, autoare a unei monografii a culturii Precucuteni şi elevă a lui Vl. Dumitrescu (Marinescu-Bîlcu 1987). Interesant este faptul că recenzia la cartea Lindei Ellis este dedicată în totalitate „demascării" erorilor şi carenţelor de informare a cercetătoarei americane privind atribuirea cultural-cronologică a materialelor sau siturilor (Pre)Cucuteni, dar nu există nicio discuţie despre partea cea mai interesantă a lucrării: analiza tehnologică a ceramicii şi interpretarea ei. Chiar autoarea recenziei recunoaşte astăzi că textul a fost scris cu „patimă reţinută" (Silvia Marinescu-Bîlcu, com. pers., Bucureşti).

De reacţii similare au parte şi tinerii care „îndrăznesc" să conteste unele dintre produsele intelectuale ale „marilor profesori" (*e.g.* Lazarovici 2005; vezi şi Cârciumaru 2003 chiar dacă se referă la paleolitic). Aceştia din urmă apelează la autoritatea academică pe care o deţin şi la capitalul simbolic de care se bucură în interiorul disciplinei pentru a desfiinţa şi descalifica demersul „ereticilor".

De unde această virulenţă? „Discursul ştiinţific" nu este câtuşi de puţin dezinteresat, în ciuda faptului că se prezintă drept neutru, obiectiv. În cadrul câmpului arheologic din România, calitatea de „om de ştiinţă" a atras/atrage după sine numeroase avantaje: acumulare de prestigiu, recunoaştere socială şi, nu în ultimul rând, privilegii de ordin material. Un exemplu:

> „Drept recunoaştere a meritelor sale în pregătirea cadrelor şi ca om de ştiinţă cu rezultate deosebite, profesorului Dumitru Berciu i s-au acordat diferite titluri şi distincţii: profesor doctor docent în ştiinţe istorice, profesor universitar emerit, preşedinte al Filialei din Bucureşti a Societăţii de ştiinţe istorice, membru în Consiliul Permanent al Uniunii Internaţionale a Ştiinţelor Pre- şi Protoistorice, membru al Institutului de Preistorie de la Viena, membru corespondent al Institutului Arheologic German, membru de onoare al Societăţii Iugoslave de Arheologie, membru al Societăţii de Preistorie din Ariège. A fost distins cu ordinele «Steaua Republicii» , «*Meritul Ştiinţific*» şi medalia Universităţii de la Liège, iar din partea Academiei i s-au acordat premiile «Vasile Pârvan» şi «Nicolae Bălcescu» . În 1997 a fost ales membru de onoare al Academiei Române." (Comşa 1997: 321; sublinierea mea)

https://biblioteca-digitala.ro

Merită menţionată apariţia, după 1989, a unui element de noutate, şi anume iniţierea mai multor proiecte de cooperare internaţională, majoritatea (dacă nu toate) cu parteneri din ţări occidentale. „Deschiderea" către Occident a atras după sine adoptarea unui nou tip de discurs a cărui strategie constă în utilizarea unor termeni-cheie referitori la mijloace moderne de cercetare. Mă limitez la prezentarea a două dintre proiectele considerate model. În unele texte privind cercetările efectuate în cadrul unui proiect româno-britanic în Valea Teleormanului (Southern Romania Archaeological Project – S.R.A.P.) suntem informaţi că „În cadrul acestuia s-au folosit metodologii moderne şi echipament performant, unele dintre activităţile desfăşurate aici fiind premiere în arheologia românească (cartarea siturilor în sistem GPS, GIS, arheologie aluvială)" (Andreescu 2003: 350) sau că „Toate datele obţinute au fost incluse într-o bază de date creată special pentru acest proiect, V.L.A.D. Base (Very Large Archaeological Data Base)" (Andreescu 2005: 422).

Preluând metodologia S.R.A.P., reprezentantul părţii române a creat un alt proiect având drept scop cercetarea unor situri (e)neolitice din sudul României. În cele şase texte pe care le-am analizat (Andreescu 2003; 2004; 2005; 2006; 2007; 2008), proiectul este individualizat prin următorii termeni-cheie: „ştiinţific" (în total de cinci ori), „complex" (în total de cinci ori), „interdisciplinar" (apare în total de patru ori), „eficienţă" (de trei ori), „pluridisciplinar" (de trei ori) „complet" şi „premieră" (câte o singură dată). Relevante sunt şi exprimările de genul „un nou mod de abordare" sau „o nouă abordare" (fiecare apare câte o singură dată). Aceşti termeni-cheie sunt plasaţi strategic fie în partea introductivă, fie în paragraful de după descrierea cercetărilor înainte de partea concluzivă, fie în ambele. Se vorbeşte şi de ridicarea „cercetării ştiinţifice" la standarde europene sau de adaptarea acesteia „la realităţile acestui început de mileniu" (Andreescu 2007: 399). Cu alte cuvinte, „proiectul se numără printre cele mai importante proiecte din sud-estul Europei pentru perioada neo-eneolitică" şi, totodată, contribuie la „afirmarea pe plan internaţional a cercetării arheologice preistorice româneşti" (Andreescu 2003: 350).

„Argumente" asemănătoare găsim şi în cazul cercetărilor din tell-ul eneolitic de la Hârşova, efectuate ca parte a unui program de cooperare româno-francez. Dintr-un articol aflăm că primul obiectiv al programului constă în „aplicarea unei concepţii şi a unor metode şi tehnici de săpătură, (prima dată în ţara noastră!), care să amelioreze calitatea cercetării şi deci, implicit, a datelor obţinute" (Popovici 2006: 44). Pentru a întipări în mintea cititorului caracterul de noutate, pe aceeaşi pagină, mai jos, se repetă că programul de cercetare de la

https://biblioteca-digitala.ro

Hârşova a constituit „o premieră absolută" pentru arheologia românească. Se scot în evidenţă „cercetările pluridisciplinare", media utilizării acestui termen fiind de 1,2 pe pagină. Media frecvenţei cuvântului „complex" este de unu pe pagină. Termenul de „ştiinţific" apare în total de patru ori în textul ce însumează circa cinci pagini. Pentru a nu exista niciun dubiu, directorul de proiect afirmă: „considerăm programul de la Hârşova drept unul dintre cele mai ambiţioase şi mai complete desfăşurate vreodată în arheologia românească" (*ibid.*: 45). Totodată, în mai multe rapoarte de săpătură se menţionează că datele au fost introduse în „Baza de Date a şantierului" (Popovici *et al*. 2005: 172; 2006: 176; 2007: 174; 2008: 147).

Folosirea majusculelor atunci când se referă la bazele de date indică limpede fetişizarea noilor instrumente de lucru, ca şi cum prin simpla lor utilizare analiza materialelor arheologice devine „mai ştiinţifică" şi „mai obiectivă", conform principiului „Maşinile nu mint". În cadrul ambelor proiecte, termenii-cheie cei mai importanţi sunt „interdisciplinar" şi/sau „pluridisciplinar", „complex"/„complexitate" şi „ştiinţific". În felul acesta, directorii celor două proiecte urmăresc să demonstreze că demersul lor este superior calitativ celui practicat de predecesori. Astfel de exprimări nu sunt câtuşi de puţin inocente. Este o competiţie în vederea obţinerii simpatiei instanţelor superioare de legitimare. Utilizarea lor întăreşte „aura ştiinţifică" a proiectelor, precum şi statutul profesional şi social al conducătorilor săpăturilor respective şi implicit asigură şansele de a obţine sume substanţiale de bani de la forurile tutelare în vederea continuării cercetărilor. Interesant este însă faptul că, în textele referitoare la cele două proiecte de mai sus, regăsim acelaşi mod de prezentare tradiţional, adică cultural-istoric (Andreescu 2004; 2005; 2006; 2007; 2008; Popovici şi Rialland 1996: 12-19).

Pornind de la afirmaţia lui C. Tilley (1990b), conform căreia în analiza textelor arheologice putem distinge între discursuri întru perpetuarea dominaţiei şi discursuri care se opun dominaţiei, afirm că „discursul ştiinţific", în toate formele sale, este o strategie prin intermediul căreia se urmăreşte fie conservarea şi perpetuarea dominaţiei deţinute de actualele elite academice şi universitare din România asupra câmpului arheologic, fie accederea în interiorul ierarhiei deja existente la poziţii privilegiate. În cadrul acestei competiţii pentru putere, principala armă de convingere o constituie apelul la termeni cu mare încărcătură simbolică, cum sunt „ştiinţă/ştiinţific", „savant", „inter- sau pluridisciplinar". Pe scurt, „discursul ştiinţific" reprezintă ideologia actualelor elite academice şi universitare din România. Trebuie să adaug însă, urmându-l pe Louis Althusser (1970: 59 şi urm.), că această ideologie nu este

https://biblioteca-digitala.ro

un instrument utilizat de către respectivele elite în mod deliberat, pentru a-şi atinge scopurile; elitele cred în propria ideologie: astfel, ele îşi conferă autoritate morală propriilor poziţii, iar pe de altă parte, încearcă să-i convingă pe ceilalţi să le accepte ca justificat şi natural rolul dominant. Ideologia serveşte elitelor nu numai pentru a domina practica arheologică, ci şi pentru a se constitui ele însele în grup dominant. După cum voi arăta în subcapitolul următor, ideologia constă tocmai în faptul că ceea ce este prezentat în discursuri ca fiind „neutru", „obiectiv" şi „ştiinţific" este de fapt politic.

## Despre arheologie şi politică

Pentru a demonstra acest din urmă lucru, mi-am îndreptat atenţia asupra tipului de interpretări produs atât de arheologia cultural-istorică, cât şi de cercetările considerate a fi o alternativă la demersul cultural-istoric – săpăturile arheologice de la Hârşova. Totodată, am luat în discuţie tipul de mesaj politic promovat de arheologii din România care au cercetat sau cercetează perioada (e)neolitică.

**Premise teoretice**

Pornesc de la ideea că demersul arheologului nu poate fi neutru sau apolitic, deoarece se confruntă şi este constrâns permanent de structurile politicului. Refugiul în „turnul de fildeş" al neutralităţii este o iluzie. Arheologul nu poate face abstracţie de contextul sociopolitic în care trăieşte şi lucrează: nimeni nu-şi practică meseria într-un *vacuum*. În anii 1970 acest lucru a fost dezbătut de către o serie de arheologi sud-americani:

> *„La tesis que queremos defender* […] *es que no existe trabajo arqueológico sin una vinculación con la realidad que vive el arqueológo; que esa vinculación es política (tiene como referencia al Estado), y que, por consiguiente, la necesidad de la ausencia de una posición política para alcanzar scientificidad, es un mito."* (Panameño şi Nalda 1979: 113)

În anii 1980 acest lucru a fost luat în discuţie şi de unii arheologi britanici, care au evidenţiat că *„Archaeology, as cultural practice, is always a politics, a morality"* (*e.g.* Shanks şi Tilley 1987: 212; vezi şi Tilley 1989a); de atunci numărul lucrărilor dedicate relaţiilor dintre practica arheologică şi contextele sociopolitice au crescut semnificativ (vezi McGuire 2008 cu literatura).

Adepţii empirismului au afirmat întotdeauna independenţa practicii arheologice faţă de politic, considerând demersul lor ca fiind neutru, obiectiv şi apolitic. În timpul dictaturii comuniste, pentru a evita colaborarea cu regimul, mulţi dintre cercetători s-au refugiat în descriptivism, această atitudine fiind

https://biblioteca-digitala.ro

considerată drept o formă de rezistenţă în faţa presiunii ideologice. O astfel de strategie este problematică. În critica adusă empirismului practicii istoricilor, L. Althusser arată că aceştia refuză teoria pe care o înlocuiesc cu metodologia (1970: 167-168). În absenţa discutării sistemului conceptelor teoretice ce fundează metodele şi practica lor, locul teoriei ştiinţifice ce lipseşte este ocupat de o teorie ideologică (*ibid.*: 168). Dezinteresul pentru analiza critică a bazelor epistemologice ale disciplinei face ca rezultatele abordării empiriste să fie cele mai susceptibile de a fi manipulate şi apropriate de ideologiile oficiale. Spre exemplu, miturile „obiectivităţii" şi „adevărului ştiinţific" au fost clamate de discursul politic naţionalist-comunist, după cum se poate vedea, printre altele, într-o lucrare semnată chiar de Nicolae Ceauşescu şi citată într-un referat prezentat în şedinţa Secţiei de Istorie şi Arheologie a Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice din 23 martie 1972, cu titlul sugestiv – *Ştiinţa istorică în lumina sarcinilor ideologice actuale*:

> „Interpretarea *ştiinţifică, obiectivă* a evenimentelor social-politice în toată complexitatea lor poate fi făcută numai în lumina materialismului dialectic şi istoric. [...] Valoarea unei istorii cu adevărat *ştiinţifice* constă în înfăţişarea *obiectivă* a faptelor, în interpretarea lor justă, constituind astfel o oglindă a conştiinţei de sine a poporului." (Ceauşescu citat în *Referat* 1972: 429; sublinierea mea)

Astfel, arheologii devin – (adesea) contrar intenţiilor lor – unii dintre cei mai importanţi furnizori de capital simbolic pentru regimurile politice existente la un moment dat.

La fel de grav este faptul că arheologia empiristă modelează oamenii din trecut după chipul celor de astăzi, fără să realizeze diferenţa dintre ei (Olsen 2001). Emmanuel Lévinas (2000; 2006) atrage atenţia asupra unicităţii fiinţelor umane şi asupra faptului că suntem responsabili pentru ceilalţi dincolo de intenţiile noastre. Pretinzând că putem cunoaşte totul despre *Celălalt* îl luăm în stăpânire, ori, reducerea alterităţii *Celuilalt* la *Acelaşi*, anihilarea diferenţei, reprezintă un act de violenţă ce conţine germenii dominării şi crimei (Lévinas 2000; 2006). În sensul celor spuse de E. Lévinas, mai mulţi arheologi au atras atenţia că relaţia noastră cu oamenii din trecut trebuie să fie una etică, că suntem responsabili pentru ce scriem despre ei, chiar dacă aceştia nu mai sunt în viaţă; reducând vieţilor oamenilor din trecut la o naraţiune istorică, la un sistem social sau evoluţie, creem o relaţie injustă cu *Celălalt* (Hegardt 1996: 11-13; 2000: 96-99; Thomas 2004a: 238; 2004b: 31). Conform lui Julian Thomas, prin credinţa că vieţile oamenilor pot fi pe deplin integrate în schemele noastre

https://biblioteca-digitala.ro

conceptuale, nu învăţăm nimic din trecut, ci doar îl organizăm; mai mult decât atât, acest mod de totalizare este strâns legat de totalitarism, deoarece dacă organizăm vieţile oamenilor din trecut după schemele noastre conceptuale, vom găsi acceptabil să tratăm vieţile oamenilor din prezent în aceeaşi manieră (Thomas 2004a: 238; 2004b: 31).

În consecinţă, arheologii trebuie să respecte alteritatea vieţilor oamenilor din trecut, să fie sensibili, să intre în dialog cu *Celălalt* şi nu să-i încarcereze în discursuri proclamate „obiective", „ştiinţifice". Aşa cum menţionează Axel Honneth (2008: 62-63), „*Our recognition of the individuality of other persons demands that we perceive objects in the particularity of all those aspects that they attach to these objects in their respective views of them*". În caz contrar, atitudinea arheologilor faţă de fiinţele umane din trecut, analog cu atitudinea faţă de oamenii din prezent, poate fi catalogată drept o „insultă" sau „degradare", ca să folosesc doi dintre termenii discutaţi de Honneth (1992).

**Cercetarea (e)neoliticului în România: de la empirism la empirism**

„Fondatorii" arheologiei moderne româneşti (mulţi dintre ei educaţi în Germania interbelică) au promovat ideea conform căreia datoria cercetătorului este ca mai întâi să organizeze din punct de vedere cultural şi cronologic descoperirile, cu ajutorul unor metode obiective, şi abia după aceea să le interpreteze (*e.g.* Nestor 1937: 155-156). Prin relaţia de tip maestru-discipol, empirismul arheologiei germane interbelice a fost perpetuat până în prezent:

> „*Il a transmis* [Petrescu-Dîmboviţa] *à ses élèves et collaborateurs plusieurs valeurs de l'archéologie préhistorique allemande (héritées de ses maîtres, I. Andrieşescu et I. Nestor, formés en Allemagne, près de Hubert Schmidt, respectivement, Gero von Merhart), comme la riguer de la méthode, l'exigence de la précision des observations sur le terrain et de leur enregistrement adéquate – la condition préalable d'une correcte interprétation historique ultérieure.*" (László 2000: 3)

Treptat, această filozofie de cercetare a dus la definirea a numeroase „culturi arheologice", după cum deja am amintit.

În lucrările referitoare la perioada (e)neolitică, am observat că sunt utilizate două tipuri de naraţiuni care (adesea) coexistă chiar în cadrul aceluiaşi text. În primul tip de naraţiune limbajul folosit este unul împrumutat din biologie: „culturile arheologice" se nasc, trăiesc, ajung la maturitate, se combină cu alte „culturi", dau naştere unor noi „culturi" şi se sting, fie de moarte naturală, fie moartea le este provocată de alte „culturi". În cel de-al doilea tip de naraţiune „culturile arheologice" joacă pe scena preistoriei rolul pe care naţiunile îl joacă pe scena istoriei: realităţi sociopolitice specifice modernităţii sunt proiectate

https://biblioteca-digitala.ro

în trecut. Faptul că arheologii români privesc o „cultură arheologică" asemenea unei naţiuni moderne în spatele căreia se află un grup etnic este dovedit de folosirea frecventă a unor exprimări de tipul „etno-cultural", „purtătorii culturii X", „populaţiile X", „oamenii X" *etc.* Literatura dedicată (e)neoliticului abundă de „stări conflictuale" între diverse „culturi arheologice", cum sunt cele dintre Starčevo-Criş şi Schela Cladovei (*e.g.* Mogoşanu 1978: 348-349), dintre Vinča şi Starčevo-Criş (*e.g.* Ursulescu 1998: 75-76; Luca 2006: 30-31), dintre Ceramica Liniară, pe de o parte, şi Dudeşti, Vinča şi Lumea Nouă-Cheile Turzii, pe de altă parte (*e.g.* Ursulescu 1998: 82; Luca 2006: 34), dintre Boian şi Vădastra (*e.g.* Nica şi Ciucă 1989: 35 şi 41; Comşa 1998-2000: 303), dintre Petreşti şi Turdaş (*e.g.* Draşovean 1996: 99), dintre „grupele" eneolitice locale şi comunităţile stepice (*e.g.* Roman 1973; 1981) *etc.* În cadrul acestor conflicte, unele „culturi arheologice" „penetrează"/„pătrund cu forţa" în teritoriile altora, ca urmare a unui proces de „extindere a teritoriului"/„expansiune teritorială", şi le „dislocă", „asimilează" sau chiar le „provoacă încetarea evoluţiei". Confruntările au avut „sorţi de izbândă schimbători", motiv pentru care unele „culturi" „nu au pierdut atât teren" ca altele. Există şi un caz când, „din motive de forţă majoră" („încercarea de dominare" din partea unei „culturi"), mai multe „culturi" se unesc şi formează un „complex cultural". Unii autori utilizează termeni cu o mare încărcătură dramatică: impactul pe care migraţia unei „culturi" l-ar fi avut asupra altei „culturi" este descris drept un adevărat „şoc" (*e.g.* Roman 1973: 74; Lazarovici 1987: 33). Proiectarea în trecut a imaginii statului-naţiune merge până într-acolo încât unii autori se referă şi la limba vorbită de „purtătorii unei culturi". Spre exemplu, pentru Eugen Comşa „Este evident că *unitatea lingvistică* iniţială a purtătorilor culturii Boian a început să se fărâmiţeze odată cu răspândirea comunităţilor din faza Giuleşti înspre sud-estul Transilvaniei şi vestul Moldovei" (Comşa 1974: 51; sublinierea mea). Nu lipsesc nici afirmaţiile cu conotaţii rasiste: „Cele mai *curate* materiale Vinča A din Transilvania sunt la orizont A2/A3 în descoperirile de la Balomir" (Maxim 1999: 64; sublinierea mea). Acelaşi tip de exprimare şi în altă parte: „credem că locuinţa B6/1985 de la Liubcova-*Orniţa* are materialele arheologice cele mai *curate* pentru a ilustra faza A1 a culturii Vinča la linia Dunării" (Luca 1998: 98; sublinierea în original). Am întâlnit chiar şi afirmaţii de tip colonialist, spre exemplu la Zoia Maxim, care descrie „neolitizarea" ca pe un proces de civilizare a comunităţilor locale mezolitice: „pe teritoriul transilvănean existau comunităţi tardenoasiene care au fost «civilizaţi» [*sic!*] din aproape în aproape la fiecare nou impuls" (Maxim 1999: 27). Chiar dacă pune termenul între ghilimele, ideea rămâne aceeaşi. Similar, N. Ursulescu vorbeşte despre

https://biblioteca-digitala.ro

„superioritatea culturală" a comunităţilor neolitice de origine sudică faţă de cele central-europene, din „combinarea" cărora ar fi rezultat unele „culturi" sau „grupe culturale" (Ursulescu 1993: 18). Acelaşi autor afirmă că „în raporturile cu populaţiile învecinate, cucutenienii s-au aflat în postura de reprezentanţi ai unei civilizaţii superioare, fiind transmiţătorii unor elemente de cultură materială şi spirituală, receptate de triburile din jur" (Ursulescu 2007b: 12). Un ultim exemplu, dintre multe altele, de logică totalizantă este lucrarea despre necropola neolitică de la Cernica (Comşa şi Cantacuzino 2001): rezultatul final al analizei celor peste 300 de morminte se reduce la schimbarea încadrării „culturale"; necropola nu mai este atribuită „purtătorilor culturii Boian" din faza Bolintineanu, ci „purtătorilor culturii Dudeşti" din faza Cernica!

După 1989, unul dintre exemplele cel mai des menţionate în contrapondere cu arheologia cultural-istorică este cel al săpăturilor româno-franceze din tell-ul (e)neolitic de la Hârşova, începute în 1993 (*e.g.* Anghelinu 2003: 271-274). Tehnica de săpătură şi înregistrare utilizate aici sunt prezentate drept o ruptură radicală de maniera de cercetare tradiţională, o adevărată revoluţie metodologică. Prin cei şcoliţi la Hârşova*, metoda a fost exportată şi pe alte şantiere, cum sunt cele de la Bucşani (Marinescu-Bîlcu *et al.* 1996-1998), Borduşani (Marinescu-Bîlcu *et al.* 1997; Popovici 2003), Luncaviţa (Micu şi Maille 2001; 2006), Poduri (Monah *et al.* 2003). Deşi nu neg meritele acestui proiect, am o serie de obiecţii, motiv pentru care reproduc mai jos următorul fragment:

> „Din punct de vedere al filozofiei de cercetare, demersul de aici constituie nu o negare a empirismului, ci o întoarcere deliberată la el, prin limitarea ingerinţelor subiective şi a remarcilor calitative. Ele nu dispar: descrierea fiecărei unităţi stratigrafice depinde de săpător şi, în ciuda criteriilor diagnostice ferme şi standardizate, ea poate varia. Cu toate acestea, metoda constituie, probabil, o limită superioară la care se poate ajunge în eliminarea subiectivităţii.
> Pe de altă parte, înţelegerea contextului de o manieră pozitivă presupune ignorarea eventualelor similarităţi cu situaţii provenind din alte situri, aparţinând aceleiaşi culturi. Acest efort de purificare a datelor arheologice de reflexele subiective permite o înţelegere lucidă a contextului şi asigură un cadru solid pentru efortul de interpretare. Altfel spus, colectivul de aici refuză, în principiu, să creadă că *ştie* ceva despre «regulile culturale» supuse studiului: cunoaşterea situaţiilor asemănătoare (din alte tell-uri, de exemplu) nu are relevanţă în aplicarea consecventă a metodei de săpătură." (Anghelinu 2003: 272-273; sublinierea în original)

* Cu excepţia Silviei Marinescu-Bîlcu.

https://biblioteca-digitala.ro

Diferenţa faţă de arheologia cultural-istorică este considerată a fi „semnificativă şi din punctul de vedere al obiectivelor de cercetare: ele se circumscriu amenajării şi utilizării spaţiului şi paleoeconomiei". Ni se mai spune că „Metoda nu survine decât ca un mijloc natural de atingere a acestor obiective [...]" (*ibid.*: 273).

Din punctul meu de vedere, întoarcerea deliberată la empirism este nocivă. Este o diferenţă între a fi empiric şi a fi empirist: cei doi termeni nu trebuie confundaţi (vezi Tilley 1989a: 112). Una este să fii empiric în dorinţa de a ţine cont de toate aspectele datelor arheologice şi asocierile contextuale, şi alta este să fii empirist, adică să crezi că prin aplicarea unor metode ştiinţifice, datele arheologice vor „vorbi" de la sine. Situaţiile întâlnite în săpătură nu arată singure ce metodă de cercetate trebuie utilizată: maniera în care sunt cercetate şi interpretate contextele arheologice depinde de pregătirea, experienţa, cunoştiinţele şi întrebările pe care şi le pune arheologul, iar întrebările şi interpretările se modifică în funcţie de datele din teren – relaţia între teorie şi practică este una dialectică (*e.g.* Tilley 1989b; Bender *et al.* 1997; Hodder 1999: 80-104; 2000; 2003; Lucas 2000; Berggren şi Hodder 2003; Thomas 2004a: 243-247). A ignora deliberat situaţiile contextuale din alte tell-uri este un fals obiectivism. Contextele întâlnite în alte tell-uri şi interpretările propuse pentru acestea sunt importante, nu pentru a stabili analogii formale şi nici pentru a le aplica ca pe o reţetă, ci ca stimuli pentru gândire.

Pentru a ilustra unde duce întoarcerea deliberată la empirism în cazul săpăturilor de la Hârşova, voi prezenta foarte pe scurt unul dintre rapoartele publicate (Popovici *et al*. 1998-2000). În urma cercetărilor efectuate, autorii afirmă că au identificat depuneri cu caracter menajer, bine delimitate în spaţiu şi ca funcţionalitate. Aceste complexe au fost botezate „zone menajere". Conform autorilor, ele ar reflecta activităţile umane ce le-au dat naştere. Una dintre aceste „zone menajere" (Complexul 521) a fost cercetată în detaliu din punct de vedere tipologic (doar materialul litic), sedimentologic, arheozoologic, carpologic, palinologic şi antracologic. Suprafaţa Complexului 521 este de circa 55 $m^2$ şi se înscrie în perimetrul unei construcţii abandonate şi demolate, pe care o acoperă. Pe baza rezultatelor obţinute, autorii consideră că numărul mare de resturi menajere (circa 10 tone) ar proveni probabil de la locuitorii a patru case şi s-ar fi acumulat în decursul unei perioade de 12-18 luni, ce a cuprins, mai mult sau mai puţin, două perioade calde şi o perioadă rece în întregime. Cercetarea detaliată a Complexului 521 ar fi dus la o mai bună înţelegere a

https://biblioteca-digitala.ro

evoluţiei comunităţii Gumelniţa de la Hârşova în context paleoeconomic. Fiind interesaţi în chip special de problemele de paleoeconomie, semnatarii capitolului de concluzii utilizează o serie de exprimări precum „gestionarea resurselor alimentare" sau „comportament oportunist". Mediul este privit doar ca o resursă aflată la dispoziţia comunităţii eneolitice de la Hârşova pentru a fi exploatată. Această perspectivă spune mai multe despre societatea neoliberală din România de astăzi, decât despre viaţa oamenilor din trecut. Asupra locuitorilor tell-ului (e)neolitic de la Hârşova se proiectează o logică specifică prezentului, neţinându-se cont de faptul că noţiunile de „gunoi" sau „deşeuri" (ca să nu mai vorbesc de cea de „igienă"), aşa cum le înţelegem noi astăzi, sunt produse ale modernităţii (vezi Chapman 2000). Totodată, datorită demersului funcţionalist, autorii concluziilor din raportul de săpătură menţionat mai sus construiesc despre locuitorii tell-ului de la Hârşova o imagine exotică. Oasele umane descoperite în Complexul 521 printre „resturile menajere" au fost considerate ca reprezentând, probabil, o dovadă a practicării canibalismului de către populaţiile gumelniţene! Critica adusă de Colin Richards interpretărilor funcţionaliste se potriveşte şi în cazul de faţă:

> *„Despite an acknowledgement by archaeologists that Neolithic societies constitute totally alien entities, there remains a tendency in interpretation towards ideas of «common sense» and «practicality». Often, however, it is forgotten that such conceptions are contingent and therefore «alien» to the society under investigation."* (Richards 1996: 171)

Că directorul român al proiectului priveşte oamenii din trecut prin lentilele prezentului reiese dintr-un alt text, care se referă de asemenea la săpăturile de la Hârşova: „Pentru a realiza construcţiile […], locuitorii tell-ului au utilizat, *într-o manieră raţională*, materialele disponibile în apropiere" (Popovici şi Rialland 1996: 28; sublinierea mea) Atunci de ce se mai sapă dacă trecutul nu este folosit la altceva decât la confirmarea prezentului?

**Cultura materială (e)neolitică ca propagandă: de la România Mare la Uniunea Europeană**

Agenda politică a cercetării preistorice din România reiese limpede încă din prima lucrare de sinteză dedicată (e)neoliticului şi apărută înainte de Primul Război Mondial, după cum se poate observa din următorul citat:

> „Arheologia preistorică, cu mijloace de cunoaştere de o bogăţie şi temeinicie repetat dovedite, e menită să prefacă în întregime şi pe baze de ştiinţă pozitivă,

https://biblioteca-digitala.ro

> – începuturile tuturor naţiilor; pentru noi, cu sărăcia fatală a izvoarelor scrise, ea poate însemna adevărată revelaţie. Fiindcă un lucru e mai presus de îndoială: dacă originea poporului roman e legată de teritoriul colonizării romane, cultura lui nu începe dela August şi Traian. Astfel problema băştinaşilor e începutul istoriei româneşti şi arheologia preistorică, cel mai preţios auxiliar de cunoaştere." (Andrieşescu 1912: vii)

Exact descoperirea vechimii originii naţiunii române, importanţa şi semnificaţia istoriei vechi a României în context universal şi sud-est european sunt scopurile urmărite chiar de primul program de cercetare sistematică a pre- şi protoistoriei, iniţiat de V. Pârvan după 1922 (Ştefan 1982: 304; 1984: 137-138). Acum au loc primele săpături sistematice într-o serie de situri (e)neolitice. Obiectivele urmărite de V. Pârvan au fost preluate şi de cei care i-au urmat. Astfel, I. Nestor afirma în 1933:

> „Pre- şi Protoistoria au din punct de vedere social-politic covârşitoarea importanţă […] că adâncesc în sufletele şi spiritele cetăţenilor actualei configuraţii politice care se numeşte România Mare în chip palpabil conştiinţa unui trecut adânc înfipt în timp. […] Conştiinţa cât mai *reală* a trecutului cât mai îndepărtat este cel mai solid suport al sentimentului naţional şi al coeziunii naţionale." (Nestor 1988 [1933]: 278-279; sublinierea în original)

Aceeaşi idee o întâlnim şi într-un text publicat de D. Berciu în 1938:

> „Pentru istoria noastră naţională, preistoria rămâne singurul mijloc de a urmări şi dovedi sufletul nostru multimilenar, filiaţia şi descendenţa din îndepărtaţii strămoşi, creatori ai străvechilor civilizaţii de pe un teritoriu mult mai cuprinzător decât al României de astăzi. Numai aşa vom înţelege şi vom preţui mai mult ceea ce ni s-a transmis din fiinţa fizică şi spirituală a înaintaşilor, iar patriotismul […] va spori în *intensitate* şi *calitate*. Cunoaşterea şi valorificarea trecutului nostru – care începe odată cu înfiripara celei dintâi umanităţi din Dacia şi Europa sud-estică –, trebuie să fie o datorie, iar iubirea faţă de acest trecut şi faţă de precursori să devină un crez al generaţiilor de azi şi de mâine […]." (Berciu 1938: 31-32; sublinierea în original)

În urma pactului Ribbentrop-Molotov din 1939, Uniunea Sovietică a anexat în 1940 partea estică a provinciei româneşti Moldova (Basarabia – teritoriul dintre Prut şi Nistru) şi nordul Bucovinei; ulterior, România a aderat la Axă şi a acceptat participarea la invadarea Uniunii Sovietice în vederea eliberării Basarabiei şi Bucovinei (1941). În acest context, materialele arheologice, inclusiv cele (e)neolitice, au fost aduse tot de D. Berciu în sprijinul

https://biblioteca-digitala.ro

condamnării ocupaţiei sovietice şi justificării acţiunilor necesare recuperării teritoriului pierdut, după cum reiese dintr-un text publicat într-o revistă editată de bine-cunoscutul istoric Nicolae Iorga (republicată în Berciu 1993: 3-25). În ceea ce priveşte (e)neoliticul, „civilizaţia cu ceramică pictată" (Cucuteni-Tripolie) a fost invocată ca dovadă de necontestat a legitimităţii apartenenţei la România, nu numai a teritoriului dintre Prut şi Nistru, dar şi a teritoriilor transnistriene (*ibid.*: 7-12). Această civilizaţie este considerată a fi o „mare unitate culturală şi etnică" (*ibid.*: 8), „cea mai înaltă manifestare din Europa străveche în întregime" (*ibid.*: 11). Creatorii „civilizaţiei cu ceramică pictată" sunt descrişi drept „cei mai înstăriţi din toată Europa preistorică, exceptând, evident, lumea mediteraneană, care trecuse la o civilizaţie superioară, urbană" (*ibid.*: 11). Faptul că „civilizaţia cu ceramică pictată" se întindea de la Carpaţii Răsăriteni până la Nipru, adică dincolo de hotarele estice ale României Mari, nu a constituit o problemă, deoarece „obârşia ceramicii pictate este în cuprinsul Daciei neolitice, ea fiind deci o creaţie autohtonă" (*ibid.*: 12). Răspândirea geografică a ceramicii pictate până la Nipru este interpretată în felul următor:

> „oamenii ceramicii pictate s-au răspândit repede spre Răsărit, ocupând Moldova, Basarabia şi Bucovina, iar în vremuri de prosperitate ei au *colonizat ţinuturile transnistrene, până la Nipru, în căutarea unor terenuri mai bune şi libere. Această mişcare colonizatoare a adus, pentru prima dată în regiunile ocupate, binefacerile unei civilizaţii stabile şi strălucitoare. După datele arheologice cunoscute până în prezent, se pare că aceasta este cea dintâi civilizaţie neoeneolitică întâlnită în ţinuturile amintite. În felul acesta, temeiurile unei vieţi organizate nu numai în Basarabia şi Bucovina, dar şi în toată întinderea de la Nistru la vechiul Borysthenes (Nipru), au fost puse acum 4500 de ani de îndepărtaţii noştri strămoşi din Carpaţi, Pre-Tracii, de la care, cu toate vicisitudinile unei istorii mereu zbuciumate, un fir neîntrerupt de viaţă duce până în zilele noastre.*" (*ibid.*: 12; sublinierea în original)

Astfel, D. Berciu argumentează arheologic că Basarabia şi Bucovina „de mii de ani ne-au aparţinut în ceea ce priveşte majoritatea etnică şi cultura", că avem de a face cu „o tradiţie de *sfinţire*, de *civilizare* a pământului basarabean şi transnistrean", sau altfel spus, cu „o continuă strădanie de a răspândi lumina civilizaţiei din vatra carpatică spre răsărit, cât mai departe spre răsărit" (*ibid.*: 23; sublinierea în original). Acest mesaj revine obsesiv: „Strajă la porţile răsăritene ale Europei străvechi, dar şi creatori şi răspânditori de cultură specific europeană, – şi îndeosebi sud-est europeană –, aşa au

https://biblioteca-digitala.ro

fost înaintaşii noştri din vremuri preistorice" (*ibid.*: 23-24). În felul acesta se încearcă legitimarea anexării unor teritorii dincolo de graniţele României Mari (participând la operaţiunea *Barbarossa*, România a alipit pentru o vreme nu numai teritoriile ce-i aparţinuseră – Basarabia şi Bucovina de nord –, dar şi teritoriul dintre Nistru şi Bug, ce nu făcuse vreodată parte nici din statul medieval Moldova, nici din România Mare): D. Berciu afirmă că românii nu se pot simţi străini dincolo de Nistru

> „fiindcă *opera de civilizare a meleagurilor transnistriene aparţine elementului românesc, rămas acolo, statornic, înfipt în pământ,* […] *iar sămânţa unei civilizaţii stabile, aşa cum o cunoaşte pentru prima dată umanitatea preistorică, a fost semănată încă de acum patru milenii şi jumătate de către neamurile pre-tracice de pe plaiurile Moldovei.*" (*ibid.*: 24; sublinierea în original)

În perioada comunismului-stalinist, obiectivul esenţial al cercetării arheologice rămâne acelaşi ca în perioada de dinainte de cel de-al Doilea Război Mondial:

> „Ce sarcini ne punem noi?
> Ne punem ca sarcină să lămurim desvoltarea societăţii omeneşti, din vremurile cele mai îndepărtate până astăzi. Până acum istoricii regimului burghezo-moşieresc nu căutau să facă acest lucru, pentru că ţara noastră era aservită imperialismului străin şi nu era în interesul imperialiştilor din afara ţării şi a claselor exploatatoare din ţară, ca istoria poporului, ca lupta lui să fie cunoscută. Studiind desvoltarea societăţii omeneşti pe teritoriul R.P.R. din vremurile cele mai îndepărtate, urmărim să arătăm că poporul acesta are o istorie de mii şi mii de ani, care nu a fost studiată până astăzi, pe care noi am început s'o studiem, pentru a arăta munca, frământările şi lupta acestui popor în făurirea istoriei sale. Ne străduim să cunoaştem, pe calea ştiinţei, istoria milenară a poporului de pe teritoriul Republicii Populare Române. Către acest obiectiv de studiu ne îndreaptă patriotismul, principiul internaţionalismului proletar, concepţia clasei muncitoare. Clasa muncitoare ne învaţă că trebue să fim pătrunşi de dragostea de popor. A avea dragoste pentru popor înseamnă a studia şi explica truda şi lupta poporului de-a lungul vremurilor, trăgând învăţături pentru lupta ce se dă astăzi." (Roller 1950: 156)

Sub regimul Ceauşescu (perioada naţional-stalinistă), discursul naţionalist promovat în perioada interbelică este revalorificat, dovadă în acest sens fiind, spre exemplu, republicarea în 1988 a textului lui I. Nestor din 1933, într-o revistă a Academiei Române, în cadrul unei secţiuni intitulate „Restituiri" (Nestor 1988 [1933]).

https://biblioteca-digitala.ro

Din perioada interbelică şi până astăzi, imaginea promovată de discursurile referitoare la pre- şi protoistorie (*e.g*. Nestor 1932; Berciu 1966; 1968; Petrescu-Dîmboviţa 1978; Dumitrescu şi Vulpe 1988; Ursulescu 1993; 1998; Luca 2006), este aceea a unei succesiuni de „culturi arheologice" prin intermediul cărora – explicit sau implicit – originile naţiunii române sunt împinse cât mai adânc în trecut. Din acest motiv, rezultatele demersului cultural-istoric al arheologilor români au fost uşor de manipulat în scopuri politice naţionaliste. Dovadă în acest sens este o sinteză privind (e)neoliticul din România, inclusă în primul volum al noului *Tratat de istorie a românilor* al cărui subtitlu sugestiv este *Moştenirea timpurilor îndepărtate* (Petrescu-Dîmboviţa şi Vulpe 2001). De asemenea, este relevant faptul că hărţile folosite pentru a ilustra distribuţia siturilor (e)neolitice redau zona de la Dunăre şi Marea Neagră până la Tisa şi Nistru, ce reprezintă extinderea geografică a României Mari ideale. Tratatul a fost publicat din iniţiativa şi sub egida Academiei Române, considerată a fi cel mai înalt for de cultură din ţară. Aşa cum foarte convingător arată Gheorghe Alexandru Niculescu într-o analiză critică a primelor trei volume, noua sinteză privind istoria românilor, învestită cu maximă autoritate de către Academia Română, este de fapt o comandă politică al cărei conţinut şi mesaj sunt profund naţionaliste:

> *„The low quality of the interpretation stems mostly from the subordination of archaeological knowledge to political goals: many interpretations are not meant to lead to a better understanding of the past, nor are they made for colleagues to read and critique. Rather, they are for politicians to appreciate and reward, based on their interests and their common knowledge. Such constructions are not evaluated against validity criteria made by the archaeologist, but are matched to the perceived imperatives of the political present, with the «national interest» to which normative, ritualised discourses about the nation, disguised in professional knowledge about the past, are offered."* (Niculescu 2004-2005: 123)

Extrem de periculos este faptul că aşa-zisele reconstituiri produse de arheologi sunt transformate în cultură legitimă şi, în consecinţă, au un impact major în afara disciplinei. În mediul liceal, până la apariţia sistemului manualelor alternative, imaginea „continuităţii" din preistorie şi până în prezent a fost diseminată prin intermediul manualului de istorie a românilor de clasa a XII-a, moştenire a perioadei naţionalist-comuniste. Post 2001, în contextul în care chiar preşedintele Secţiei de Ştiinţe Istorice şi Arheologie a Academiei Române vorbeşte despre „necesităţile *educaţiei naţionale*" (Berindei citat în Niculescu 2004-2005: 100; sublinierea în original), acelaşi scenariu

https://biblioteca-digitala.ro

este diseminat datorită noului tratat de istorie a românilor, devenit un facil instrument de lucru atât în mediul liceal, cât şi în cel universitar.[1]

Atât înainte, cât şi după 1989, mesajul vechimii poporului român a fost promovat şi prin intermediul expoziţiilor. Spre exemplu, sub regimul Ceauşescu, rolul principal în prezentarea trecutului este atribuit unei noi instituţii, înfiinţată special cu acest scop – Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România (1972)*; imaginea oferită vizitatorilor este aceea a unei continuităţi neîntrerupte din „epoca paleolitică" până la „epoca de aur" a lui Ceauşescu (*e.g. Schiţă tematică* 1970). Elementul central ce stă la baza expoziţiilor arheologice din muzeele româneşti este noţiunea de „cultură arheologică": expoziţiile arată fie ca o succesiune de „culturi arheologice", fie sunt dedicate unei „culturi" sau „civilizaţii" anume. În anii 1990, unele muzee s-au „specializat" mai cu seamă în studierea şi expunerea materialelor unei singure „civilizaţii", cum sunt cele de la Piatra Neamţ (Cucuteni) sau Olteniţa (Gumelniţa).

În urma schimbărilor politice de după 1989, alături de discursul naţionalist, îşi face apariţia o nouă orientare; aşa cum arată A. Vulpe, „apar tendinţe de a accentua valorile zise europene, reale sau imaginare, fenomen ce se conjugă cu interesul aderării la UE […]" (Vulpe 1999-2000: 15). Acest lucru se poate observa foarte bine în cazul expoziţiilor. O serie de materiale descoperite în tell-ul de la Hârşova au fost incluse într-o expoziţie româno-franceză itinerantă ce a călătorit între 1996 şi 1997 prin mai multe oraşe din România şi din Franţa (Popovici şi Rialland 1996). Care este scopul acestei expoziţii ne spune chiar directorul de atunci al Muzeului Naţional de Istorie a României, sub egida căruia s-au desfăşurat şi continuă să se desfăşoare săpăturile arheologice:

> „Expoziţia prezentată acum este o formă mai largă de integrare culturală a rezultatelor cercetării. În intenţia organizatorilor ei, trebuie să contribuie la identitatea culturală europeană nu numai a cercetătorilor de la Hîrşova – români

[1] Conform lui Alexandru Vulpe (com. pers., Bucureşti), unul dintre coordonatorii primului volum, „«Tratatul» a fost conceput (cel puţin volumul I) în primul rând ca instrument de lucru pentru o informaţie cât mai completă a datelor actuale în preistoria şi protoistoria României. Acesta a fost primul scop. Restul este de judecat în funcţie de autorii implicaţi".

* În varianta în limba engleză a acestui text (la p. 202), numele Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România a fost greşit trecut ca „Muzeul Naţional de Istorie a României" – de fapt, numele de după 1990 al instituţiei; de asemenea, era în mod eronat menţionat ca moment al înfiinţării instituţiei anul 1970.

https://biblioteca-digitala.ro

> şi francezi deopotrivă – ci şi la o înţelegere, la o resimţire, mai largă şi mai complexă, a acestei identităţi de către toţi cei care o vor vizita." (Florescu 1996: 2)

Iată ce ne spune şi directoarea de patrimoniu din partea Franţei:

> „Prezentând, pe baza rezultatelor obţinute pe tell, o scurtă trecere în revistă a vieţii cotidiene pe malul Dunării acum aproape 6500 ani, această expoziţie permite, înainte de toate, descoperirea originilor îndepărtate ale unei istorii comune, fruct al experienţei câştigate şi transmise de către sute de milioane de oameni, care constituie trăsătura comună a Europei întregi." (Saint Pulgent 1996: 5)

Exemplele de mai sus nu sunt nişte cazuri izolate. Unul dintre cele mai bine realizate cataloage de expoziţie este cel despre „cultura Cucuteni", publicat în 1997 sub egida Ministerului Român al Culturii, Academiei Române şi Ministerului Elen al Culturii (Mantu *et al.* 1997). Titlul acestui catalog este elocvent: *Cucuteni. The last great chalcolithic civilization of Europe*. Nu întâmplător volumul debutează cu un motto ales dintr-o lucrare publicată de Marija Gimbutas („*Cucuteni is one of the best explored and richest cultures of Old Europe, a true civilization in the best meaning of the word*"), cu toate că noţiunea de „*Old Europe*", aşa cum a fost definită de M. Gimbutas, are conotaţii politice (vezi Chapman 1998). Există două texte introductive semnate de miniştrii culturii din România şi Grecia, ambele la fel de sugestive din punctul meu de vedere:

> *„This exhibition is highly illustrative of the culture of Old Europe. I am certain that today's visitors will experience a culture shock on witnessing the artistic horizon of their remote ancestors. Consequently, I am certain that this exhibition is a welcome attempt to present a brilliant culture of Old Europe in the 1997 capital of European culture, Thessaloniki."* (Caramitru 1997: 11)

> *„Through this exhibition, Thessaloniki acts as a gate by way of which this great civilization, which flourished both inside and outside the borders of modern Romania, will become more widely known to the Greek public, and also a gate through which Europe will become acquainted with another step in the historical progress of mankind."* (Venizelos 1997: 11)

Nu cred că este lipsit de importanţă faptul că textele din care am selectat fragmentele de mai sus au fost alcătuite în contextul eforturilor susţinute depuse de politicienii români în vederea aderării României la Uniunea Europeană

https://biblioteca-digitala.ro

(guvernarea Emil Constantinescu). Din această perspectivă, noţiunile de „*Old Europe*" şi „civilizaţie Cucuteni" sunt investite cu noi semnificaţii (politice). „Civilizaţia Cucuteni" nu mai contribuie la exacerbarea identităţii naţionale în opoziţie cu alte naţiuni, ci la ilustrarea contribuţiei culturale a României la identitatea culturală comună europeană. Mesajul, aşa cum îl interpretez eu, este următorul: dacă din punct de vedere sociopolitic România mai are de parcurs un drum lung pentru a fi acceptată în Uniunea Europeană, din punct de vedere cultural ea este deja integrată. Trecutul este adus în sprijinul unui proiect politic prezent sau cum spunea poetul Mihai Eminescu, „La trecutu-ţi mare, mare viitor".

Acelaşi tip de mesaj îl întâlnim şi în cazul altor expoziţii şi proiecte. Spre exemplu, proiectul româno-britanic *Southern Romania Archaeological Project* a fost inclus (în anul 2002) de către reprezentantul părţii române în cadrul unui proiect mai mare, al cărui titlu sugestiv şi corect din punct de vedere politic este *Începuturile civilizaţiei europene. Neo-eneoliticul la Dunărea de Jos* (Andreescu 2003; 2004; 2005; 2006; 2007; 2008):

> „Obiectivul principal îl constituie studierea complexelor fenomene culturale petrecute în sud-estul Europei începând cu mileniul VII BC, fenomene care vor duce la apariţia societăţii neolitice. Caracteristicile noii societăţi, sedentarizarea, economia productivă, viaţa spirituală, arhitectura vor sta la baza tuturor societăţilor care se vor succeda pe continentul european." (Andreescu 2007: 399)

De asemenea, proiectul a fost promovat şi prin câteva expoziţii (Andreescu 2008: 333)

Odată cu acceptarea României în Uniunea Europeană (la 1 ianuarie 2007), unii dintre arheologii români s-au pus, din nou, în slujba unei „mari idei". Împreună cu parteneri din Elveţia, au pus bazele unei noi expoziţii intitulate *Meister der Steinzeitkunst. Frühe Kulturen aus Rumänien/A l'aube de l'Europe. Les grandes cultures néolithiques de Roumanie*. Cei „mai buni din domeniu" (al arheologiei), din întreaga ţară, au fost implicaţi în acest proiect, fiind reprezentate toate regiunile ţării (Chrzanovski 2008: 8). În acelaşi timp, „*the Romanian élite had adhered to the project en masse*" (*ibid.*: 8). Proiectul a fost pus sub patronajul primului ministru al României, Ministerului de Externe al României şi Ministerului Culturii şi Cultelor al României. Până acum, proiectul s-a materializat într-un „volum de artă", dedicat „publicului larg" şi publicată cu ocazia expoziţiei de la Historisches Museum Olten, Elveţia (Wullschleger 2008). Avem de a face cu un eveniment major:

https://biblioteca-digitala.ro

„*the largest Romanian archaeological exhibition ever held abroad*“ şi „*one of the five major exhibitions of 2008 in the entire world*“ (Lazăr Comanescu, în Wullschleger 2008: 68). În opinia mea, „volum de artă”, intitulat *Neolithic art in Romania*, este mai degrabă un volum de propagandă (pentru o selecţie de citate relevante, vezi Anexa 2), aşa cum se poate observa, de exemplu, din textul de pe contracopertă:

> *„The territory of present day Romania saw the birth and development of some twenty different cultures: Vinča, Hamangia, Gumelniţa, Cucuteni, Cernavodă..., which extended well beyond the original sites, thus significantly contributing to the shaping of European identity."*

Mesajul politic este clar: trebuie bine înţeles că românii au fost „europeni“ încă din neolitic, că România şi Europa Occidentală au aparţinut aceleiaşi lumi din timpuri preistorice, prin urmare avem o identitate comună. Astfel, se aduce o contribuţie arheologică la confirmarea „ştiinţifică” a legitimităţii unui sistem politic din prezent – Uniunea Europeană.

Alături de expoziţiile tradiţionale încep să apară şi expoziţii multimedia cum este *O zi din viaţa unei comunităţi eneolitice* (Bem 2006) referitoare la tell-ul de la Bucşani şi zona înconjurătoare. CD-ul este „un material promoţional realizat numai pentru scopuri culturale şi educative” ce „va fi distribuit gratis în muzee, şcoli primare şi gimnaziale, în licee şi universităţi, alte instituţii de cultură, indiferent de ţară” (Bem şi Radu 2006). Expoziţia debutează cu integrarea tell-ului de la Bucşani într-o cronologie universală; privitorul este purtat rapid într-o călătorie în timp marcată de momente-cheie: de la dinozauri, domesticirea câinelui, apariţia agriculturii, Cucuteni, Bucşani, Stonehenge, Tutankamon, Hristos, Columna lui Traian, Cruciadele, Ştefan cel Mare şi până în 1998 A.D., anul începerii săpăturilor. Sugestiv mi se pare faptul că în această cronologie sunt inserate figuri-simbol ale identităţii naţionale (Columna împăratului Traian şi domnitorul Moldovei medievale – Ştefan cel Mare), alături de simboluri ale identităţii religioase (Iisus Hristos). Şi această expoziţie include referiri la „marile civilizaţii europene” Cucuteni şi Gumelniţa – mândria arheologiei (e)neoliticului din România.

După cum reiese din limbajul utilizat de arheologi, există o ierarhie a „culturilor”: nu orice „cultură” poate fi numită „civilizaţie”. În ceea ce priveşte perioada (e)neolitică din România, „civilizaţii” sunt considerate prin excelenţă două „culturi”, Cucuteni şi Gumelniţa (vezi titlul unei alte expoziţii – *O civilizaţie necunoscută: Gumelniţa*; Marinescu-Bîlcu 2001). În 1999, o serie de

https://biblioteca-digitala.ro

arheologi, nemulţumiţi de poziţia pe care o ocupă „cultura Boian" în cadrul celorlalte „culturi arheologice" (e)neolitice din România, au organizat o expoziţie în dorinţa de a o ridica de la rangul de „«cenuşăreasă» a arheologiei preistorice" la cel de „civilizaţie" (Neagu 1999: 5). Termenul de „civilizaţie" conţine ideea de progres, reprezentând cea mai înaltă treaptă de dezvoltare a unei „culturi" (vezi Cuche 2003: 25-26). Din această perspectivă, utilizarea în prezent a termenului de „civilizaţie" are, de asemenea, valoare politică. Astfel, „civilizaţiile" (e)neolitice se constituie în „dovezi" ale unui trecut glorios şi – implicit – în garantul sau promisiunea unui viitor luminos.

**Despre grant-uri**

Un subiect ce ar fi meritat o atenţie specială constă în strategiile de obţinere şi valorificare a *grant*-urilor, dar mă voi rezuma doar la punctarea câtorva aspecte. La data la care scriu aceste rânduri, în arheologia românească există o adevărată modă a *grant*-urilor. Toată lumea se luptă pentru a obţine *grant*-uri. Cauzele sunt multiple: acumularea de puncte obligat-necesare pentru promovarea în ierarhia academică; obţinerea unor importante resurse financiare pentru materializarea unui proiect de cercetare; posibilitatea de a utiliza o parte din banii obţinuţi pentru salarii consistente (fapt extrem de important în condiţiile de viaţă din România); călătorii de studiu în străinătate cu toate cheltuielile acoperite din banii obţinuţi; achiziţionarea unor materiale necesare instituţiilor participante (mai cu seamă tehnică de calcul) *etc.* Pentru a avea şanse de succes cât mai mari, directorii de proiecte ce candidează pentru diverse *grant*-uri, au adoptat un limbaj oportunist. Definitoriu din acest punct de vedere este titlul următorului proiect: *Dimensiunea europeană a civilizaţiei eneolitice de la est de Carpaţi*, ce afirmă că „eneoliticul din spaţiile est-carpatice se impune, prin realizările sale de excepţie, drept una din cele mai strălucite civilizaţii ale preistoriei europene şi universale" (Ursulescu 2007b: 5). Merită menţionată şi folosirea strategică a cuvântului „european" în titlurile primelor două articole cu care debutează volumul publicat ca parte a acestui proiect (Ursulescu 2007a): (1) *Civilizaţia cucuteniană: argumente ale dimensiunii europene* şi (2) *Debutul culturii Cucuteni în arheologia europeană*.

## Cuvânt de încheiere: despre etica responsabilităţii

De multe ori, drept scuză pentru compromisurile faţă de puterea politică comunistă, se afirmă că arheologii au realizat un demers ştiinţific corect şi onest, dar care a fost încorsetat şi/sau infestat cu referinţe obligatorii la „clasicii marxism-leninismului", în pofida voinţei lor. Se spune că „Altfel nu se putea!".

https://biblioteca-digitala.ro

Conform acestui „argument", odată eliminată partea politică a unui text, ceea ce rămâne este „analiza ştiinţifică" şi doar asta contează. În ceea ce mă priveşte, împărtăşesc opinia lui Costica Bradatan (2005: 278/nota 42), conform căreia,

> *„Placing a well-chosen quotation from Marx or Engels at least in the Introduction to one's book was a matter not only of placing one's scholarship within an ideologically orthodox epistemic context, but also of signaling one's political obedience to the system, and of one's readiness to accept the current rules of the game. This was a promise to the censors that no problems would be caused."*

Afirmaţia conform căreia „nu se putea altfel" nu este câtuşi de puţin adevărată. Spre exemplu, în anul 1974, Editura Academiei Republicii Socialiste România a publicat două monografii privind epoca neolitică: în introducerea uneia dintre lucrări se menţionează aplicarea principiilor marxist-leniniste în cercetarea arheologică, iar în capitolele „Organizarea social-economică" şi „Manifestări magico-religioase", pe cea de a doua şi respectiv pe prima pagină, se face trimitere la lucrările lui K. Marx şi F. Engels (Comşa 1974: 7, 187, 192); cealaltă lucrare nu conţine niciun fel de referinţe la „clasici" (Marinescu-Bîlcu 1974). Asemenea acestui din urmă caz, unii arheologi îşi fac un titlu de glorie din adoptarea unui stil pur descriptiv şi aparent nemanipulabil prin care, cred ei, au evitat colaborarea cu regimul comunist. Post 1989, ca reacţie la presiunea ideologică anterioară – „sindromul Engels" (Jacobs 2000) – , s-a întreprins o nouă legitimare a empirismului. Compromisurile faţă de noua ideologie importată din Uniunea Europeană sunt justificate prin nevoia de a obţine, în condiţiile retragerii statului din susţinerea cercetării, mult doritele resurse financiare necesare continuării unei „cercetări ştiinţifice". Se dă de înţeles că, lăsând la o parte eventualele compromisuri, demersul arheologilor este „ştiinţific" şi „neutru".

În ciuda prezentării practicii arheologice ca fiind „ştiinţifică" şi „neutră", rezultatele arheologiei empiriste au fost şi continuă să fie utile ideologiilor dominante, fie că este vorba de naţionalism (cel interbelic, cel comunist din perioada Ceauşescu sau cel de după 1989), fie de neoliberalism. Cauzele acestei colaborări (nedorite de unii arheologi), rezidă chiar în filosofia pozitivist-empiristă ce stă la baza arheologiei româneşti. Produsele unei arheologii non-critice în concepţie (ce refuză cu obstinaţie discutarea contextului sociopolitic în care iau naştere fundamentele teoretice ale metodelor şi practicii, şi în care arheologul îşi desfăşoară activitatea), vor fi întotdeauna pe placul puterii politice deoarece „nu deranjează" şi în plus îi conferă prestigiu şi legitimitate.

https://biblioteca-digitala.ro

Fiind extrem de convenabilă sferei politice, această atitudine a fost/este răsplătită prin acordarea de premii, (*e.g.* „Vasile Pârvan", „Nicolae Bălcescu", premii ale Ministerului Culturii şi Cultelor), decoraţii (*e.g.* „Meritul Ştiinţific", „Steaua Republicii" *etc.*), finanţări sau funcţii publice.

Afirmaţia lui Daniel Barbu conform căreia „intelectualii români nu sunt critici faţă de putere decât atunci când [...] instituţia opoziţiei este tolerată, cu mai multă sau mai puţină îngăduinţă" şi „nu acceptă să fie în opoziţie decât din dorinţa de a ajunge cât mai repede la putere" (Barbu 2004: 118) este valabilă şi în cazul arheologilor români. De fapt, compromisurile faţă de puterea politică nu sunt un „rău necesar" aşa cum vor să ne facă să credem unii dintre ei, ci o strategie în vederea obţinerii şi asigurării unei poziţii privilegiate în ierarhia academică din care decurg o serie întreagă de avantaje, inclusiv de ordin material. În acest scop sunt utilizaţi termeni precum „ştiinţific", „inter- sau pluridisciplinar", „complexitate" *etc.* Mai mult decât atât, „discursul ştiinţific" justifică proiectele politice. Indiferent de regimurile politice, logica acestui discurs nu s-a schimbat, el rămâne naţionalist în esenţă: oamenii din trecut sunt reduşi de către arheologi fie la statutul de „strămoşi", exemple ale glorioasei şi multi-milenarei istorii a poporului român, fie la cel de „primii europeni". Avem de a face cu o obsesie a originilor. Atât cei care continuă tradiţia şcolii cultural-istorice, cât şi promotorii programului de la Hârşova anihilează alteritatea *Celuilalt* şi impun o imagine a modernităţii. Pentru primii, oamenii din trecut sunt subsumaţi unei „culturi arheologice" ce are caracteristicile unei naţiuni-stat, sunt personaj colectiv în cadrul unor naraţiuni istorice. Pentru cei de-al doilea, „primii europeni" sunt „ca noi", iar valorile neoliberale sunt eterne, există încă din neolitic: aşa cum oamenii din prezent trebuie să fie „eficienţi", să se „adapteze" uşor greutăţilor (*e.g.* să-şi schimbe des slujbele), tot aşa, oamenii preistorici sunt „practici", au un „comportament economic oportunist", îşi „gestionează" resursele alimentare şi se „adaptează" condiţiilor de mediu. Alături de diferite forme de naţionalism (naţional-socialism, naţional-comunism), Europa se pregăteşte să experimenteze un discurs naţionalist-liberal, la emiterea căruia arheologia din România, beneficiind de vasta experienţă de slujitoare a unor „Mari Idei", se poate mândri că a contribuit.

În concluzie, orice demers, inclusiv al meu, este vrând-nevrând politic. Principala problemă constă în faptul că mulţi arheologi români nu vor să recunoască acest lucru. Arheologii nu trebuie să se ascundă în spatele unei false neutralităţi oferite de un demers „ştiinţific", ci trebuie să-şi stabilească agenda politică a propriei lor munci, deoarece, în caz contrar, alţii o vor face

https://biblioteca-digitala.ro

pentru ei (Kristiansen 1993: 3). O lecţie ce trebuie învăţată din experienţa comunistă este aceea că „rezistenţa «prin cultură» , rezistenţa în interiorul «propriei minţi» poate echivala, în ultimă instanţă, cu o formă aproape patologică de autism etic" (Barbu 2004: 63). Arheologii trebuie să fie reflexivi faţă de propriul demers şi să critice întotdeauna public, orice încercare de manipulare a muncii lor în slujba unei dominaţii; cu alte cuvinte, arheologii trebuie să apere autonomia câmpului lor:

> *„The struggle for autonomy is thus, first of all, a struggle against the institutions and agents which, inside the field, introduce dependence upon external economic, political, or religious powers, whether those who subordinate their production to commercial ends or those, such as publicists who, more subtly, make concessions to the law of success, or those who use their privileged connections with external powers (such as the State or the Party, with all their forms of Zhdanovism) in order to impose their domination inside the field."* (Bourdieu 1991: 663)

Mai mult decât atât, aşa cum au propus Paloma Gonzalez Marcén şi Roberto Risch[2] (1990: 101),

> *„It is left to the archaeological community to push its work and aims into a wider context, by which the contradictions and inequalities of the present can be challenged, rather than creating a discipline whose point of view lies only in itself."*

Evident, o astfel de atitudine nu este confortabilă şi poate atrage după sine numeroase neplăceri, dar altfel, arheologii ar putea deveni, aşa cum s-a întâmplat în timpul dictaturii comuniste, coautori ai unui sistem opresiv.

## Mulţumiri

Mulţumesc lui Gheorghe Alexandru Niculescu, Sorin Oanţă-Marghitu, Nonei Palincaş, Dorin Sârbu şi Tiberiu Vasilescu pentru comentariile, sfaturile şi ajutorul oferite pe marginea diferitelor variante ale acestui text. Sunt singurul responsabil pentru conţinut.

[2] Autorii sunt spanioli şi nu sud-americani cum greşit am scris în prima versiune a acestui text.

https://biblioteca-digitala.ro

## Anexa 1: lista lucrărilor omagiale analizate

- Despre Dumitru Berciu: Morintz 1977; Preda 1987;
- Despre Eugen Comșa: Vulpe 1993;
- Despre Marin Dinu: Ursulescu 2000;
- Despre Vladimir Dumitrescu: Marinescu-Bîlcu 2002;
- Despre Ferenc László: Székely 1973;
- Despre Gheorghe Lazarovici: Opriș 2001;
- Despre Silvia Marinescu-Bîlcu: Neagu 2005;
- Despre Dan Monah: Iconomu 2003;
- Despre Ion Nestor: Teodor 2005a; Petrescu-Dîmboviţa 2005; Zaharia 2005; Bârzu 2005; Diaconu 2005;
- Despre Vasile Pârvan: Dumitrescu 1993;
- Despre Mircea Petrescu-Dîmboviţa: Teodor 1995; Lászlo 2000; Spinei 2005a; 2005b; Ursulescu 2005; Teodor 2005b; Dumitroaia 2005; Monah 2005.

## Anexa 2: citate selectate din volumul *Neolithic art in Romania* (Wullschleger 2008)

*„We can only be amazed at the level of development reached by the cultures that lived on Romanian soil* […].

*We owe those cultures much more than we think."* (p. 45)

*„This project is also unusual: we, who have so recently joined the big family of the old continent, have assembled this collection of our Neolithic treasures, all but unknown to our fellow Europeans. This is a significant and bold venture."* (p. 62)

*„The mosaic of Neolithic cultures in Romania prefigures, paradoxically, the cultural landscape of modern Romania which is as diverse as symbolic of the essence of Europe today."* (p. 66)

*„Knowledge about Romania's Neolithic civilizations is an indispensable key to understanding Europe's continental history. This «ambassadors» [the exhibits] are evidence, both real and spiritual, of all that represents the strength of our young Europe: the community of values which goes hand in hand with cultural diversity, a source of beauty."* (p. 68)

*„We applaud the efforts made* […] *to present to the whole world some of the formidable heritage, unknown until now, of a nation that recently married into Europe, but that has been tied to the evolution of the continent since its deepest origins."* (p. 98)

*„The history lover who desires to know about a country whose rich heritage is so little known outside its borders, will be amazed to discover, thanks to this exhibition, that this country played an important role in the most distant past of Europe. Romanians themselves, whether they live in their nation or abroad, will learn much about their history* [...]*."* (p. 136)

https://biblioteca-digitala.ro

*„We are therefore convinced that the present book and the broader project of which it is part, will play a determining role in the developing a better knowledge of the spirituality of contemporary Romanian culture and its environment."* (p. 164)

*„What we have here is something totally different, an even more ancient Europe, the cradle of our contemporary European civilization, brought to us by these extraordinary objects which defy our very notion of time and space."* (p. 166)

*„Their contribution* [of the Neolithic civilizations from Romania] *to the further development of all of Europe was fundamental. The increasing knowledge about these civilizations gained by numerous researchers from many countries contributes to a better understanding of the genesis of today's populations."* (p. 190)

*„Craftsmanship and art – because it was already art – of the Neolithic period spread so rapidly from what is now known as Romania, from Euxin to the Baltic, from the Aegean to the Iberian peninsula that one is entitled to ask if this is the birth place of European art? Appreciation can only be gained through knowledge. I have great hopes that this project and this book will permit a better appreciation of my country."* (p. 192)

## Referinţe bibliografice

**Althusser, L. (1970)**, *Citindu-l pe Marx*, Bucureşti, Editura Politică.

**Andreescu, R.-R. (2003)**, „SRAP (South Romania Archaeological Project)", *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2002*, Bucureşti, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 350-351.

**Andreescu, R.-R. (2004)**, „Proiectul «Începuturile civilizaţiei europene. Neo-eneoliticul la Dunărea de Jos» ", *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2003*, Bucureşti, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 386-387.

**Andreescu, R.-R. (2005)**, „Proiectul «Începuturile civilizaţiei europene. Neo-eneoliticul la Dunărea de Jos» ", *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2004*, Bucureşti, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 421-423.

**Andreescu, R.-R. (2006)**, „Proiectul «Începuturile civilizaţiei europene. Neo-eneoliticul la Dunărea de Jos» ", *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2005*, Bucureşti, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 405-406.

**Andreescu, R.-R. (2007)**, „Proiectul «Începuturile civilizaţiei europene. Neo-eneoliticul la Dunărea de Jos» ", *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2006*, Bucureşti, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 399-401.

**Andreescu, R.-R. (2008)**, „Începuturile civilizaţiei europene. Neo-eneoliticul la Dunărea de Jos", *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2007*, Bucureşti, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 333-335.

**Andrieşescu, I. (1912)**, *Contribuţii la Dacia înainte de romani*, Iaşi, Institutul de Arte Grafice N.V. Ştefăniu & Co.

https://biblioteca-digitala.ro

**Anghelinu, M. (2003)**, *Evoluţia gândirii teoretice în arheologia din România. Concepte şi metode aplicate în preistorie*, Târgovişte, Editura Cetatea de Scaun.

**Babeş, M. (1981)**, „Marile etape ale dezvoltării arheologiei în România", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* 32 (3): 319-330.

**Barbu, D. (2004)**, *Republica absentă. Politică şi societate în România postcomunistă*, ediţia a II-a, Bucureşti, Nemira.

**Bârzu, L. (2005)**, „Ion Nestor – Profesorul", în P. Roman şi D. Ciobanu (coord.), *In memoriam Ion Nestor*, Buzău, Muzeul Judeţean Buzău: 45-46.

**Bem, C. (coord.) (2006)**, *O zi din viața unei comunități eneolitice*, Expoziție multimedia interactivă, Muzeul Național de Istorie a României.

**Bem, C. şi Radu, V. (2006)**, Contracopertă la C. Bem (coord.), *O zi din viața unei comunități eneolitice*, Expoziție multimedia interactivă, Muzeul Național de Istorie a României.

**Bender, B., Hamilton, S. şi Tilley, C. (1997)**, „Leskernick: stone worlds; alternative narratives; nested landscapes", *Proceedings of the Prehistoric Society* 63: 147-178.

**Berciu, D. (1938)**, „Ce este preistoria?", *Revista Istorică* 24 (1-3): 1-32.

**Berciu, D. (1966)**, *Zorile istoriei în Carpaţi şi la Dunăre*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

**Berciu, D. (1968)**, „Unitatea străveche carpato-danubiană, bază a dezvoltării istorice ulterioare", în D. Berciu (ed.), *Unitate şi continuitate în istoria poporului român*, Bucureşti, Editura Academiei: 31-39.

**Berciu, D. (1993)**, *Basarabia şi Bucovina în unitatea Daciei străvechi*, Bucureşti, Editura Sirius.

**Berggren, Å. şi Hodder, I. (2003)**, „Social practice, method, and some problems of field archaeology", *American Antiquity* 68 (3): 421-434.

**Bourdieu, P. (1991)**, „Fourth lecture. Universal corporatism: the role of intellectuals in the modern world", *Poetics Today* 12 (4): 655-669.

**Bradatan, C. (2005)**, „A time of crisis – A crisis of (the sense of) time: the political production of time in communism and its relevance for the postcommunist debates", *East European Politics and Societies* 19 (2): 260-290.

**Caramitru, I. (1997)**, „Foreword", în C.-M. Mantu, Gh. Dumitroaia şi A. Tsaravopoulos (ed.), *Cucuteni. The last great Chalcolithic civilization of Europe*, Bucureşti, Athena Publishing & Printing House: 11.

**Cârciumaru, M. (2003)**, „Replică la o «recenzie» ", *Acta Terrae Septemcastrensis* 2: 227-233.

**Chapman, J. (1998)**, „The impact of modern invasions and migrations on archaeological explanations. A biographical sketch of Marija Gimbutas", în M. Díaz-Andreu şi M. L. S. Sørensen (ed.), *Excavating women. A history of women in European archaeology*, Londra şi New York, Routledge: 295-314.

https://biblioteca-digitala.ro

**Chapman, J. (2000)**, „«Rubbish-dumps» or «places of deposition» ? Neolithic and Copper Age settlements in Central and Eastern Europe", în A. Ritchie (ed.), *Neolithic Orkney in its European context*, McDonald Institute Monographs, Cambridge, McDonald Institute for Archaeological Research: 347-362.

**Childe, V. G. (1929)**, *The Danube in Prehistory*, Oxford, Clarendon Press.

**Chrzanovski, L. (2008)**, „Preface" în M. Wullschleger cu J. Chamay şi F. van der Wielen-van Ommeren (ed.), *Neolithic art in Romania*, Neapole, arte'm: 7-8.

**Comşa, E. (1974)**, *Istoria comunităţilor culturii Boian*, Biblioteca de Arheologie 23, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

**Comşa, E. (1997)**, „Profesorul Dumitru Berciu", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* 49 (3-4): 319-325.

**Comşa, E. (1998-2000)**, „Raporturile dintre cultura Boian şi cultura Vădastra", *Cercetări Arheologice* 11 (1): 299-303.

**Comşa, E. şi Cantacuzino, Gh. (2001)**, *Necropola neolitică de la Cernica*, Biblioteca de Arheologie 55, Bucureşti, Editura Academiei Române.

**Cuche, D. (2003)**, *Noţiunea de cultură în ştiinţele sociale*, Bucureşti, Institutul European.

**Diaconu, P. (2005)**, „Profesorul Ion Nestor, aşa cum l-am văzut eu", în P. Roman şi D. Ciobanu (coord.), *In memoriam Ion Nestor*, Buzău, Muzeul Judeţean Buzău: 47-49.

**Dragoman, Al. şi Oanţă-Marghitu, S. (2006)**, „Archaeology in communist and post-communist Romania", *Dacia* N.S. 50: 57-76.

**Draşovean, F. (1996)**, *Cultura Vinča târzie (faza C) în Banat*, Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica 1, Timişoara, Muzeul Banatului Timişoara (Editura Mirton).

**Dumitrescu, Vl. (1993)**, „Amintiri despre Vasile Pârvan", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* 44 (1): 23-27.

**Dumitrescu, Vl. şi Vulpe, A. (1988)**, *Dacia înainte de Dromihete*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

**Dumitroaia, Gh. (2005)**, „Academicianul Mircea Petrescu-Dîmboviţa şi Muzeul de Istorie şi Arheologie Piatra Neamţ", *Arheologia Moldovei* 28: 21-22.

**Ellis, L. (1984)**, *The Cucuteni-Tripolye Culture. A study in technology and the origins of complex society*, Oxford, BAR International Series 217.

**Florescu, R. (1996)**, Cuvânt înainte la D. Popovici şi Y. Rialland (coord.), *Viaţa pe malul Dunării acum 6500 de ani/Vivre au bord de Danube il y a 6500 ans*, Paris, Editions Caisse nationale des monuments historiques et des sites: 2 şi 4.

**Gebühr, M. (1987)**, „Montelius und Kossinna im Himmel", *Archäologische Informationen* 10: 109-115.

**Gonzalez-Marcén, P. şi Risch, R. (1990)**, „Archaeology and historical materialism: outsiders reflections on theoretical discussion in British archaeology",

https://biblioteca-digitala.ro

în F. Baker şi J. Thomas (ed.), *Writing the past in the present*, Lampeter, Saint David's University College: 94-104.

**Hegardt, J. (1996)**, „Sven Nilsson and the invention of Modern man", http://hem.bredband.net/johahega/projects/texts_files/nilssoninvention. pdf (accesat: 25 septembrie 2008). Publicat în *Current Swedish Archaeology* 4, 1996.

**Hegardt, J. (2000)**, „Kwame Gyekye, Emmanuel Levinas, and the emergence of the other", C. Holtorf şi H. Karlsson (ed.), *Philosophy and archaeological practice. Perspectives for the 21st century*, Göteborg, Bricoleur Press: 87-106.

**Hodder, I. (1999)**, *The archaeological process: an introduction*, Oxford, Blackwell.

**Hodder, I. (ed.) (2000)**, *Towards reflexive method in archaeology: the example at Çatalhöyük*, McDonald Institute for Archaeological Research/British Institute of Archaeology at Ankara Monograph No. 28, British Institute of Archaeology at Ankara.

**Hodder, I. (2003)**, „Archaeological reflexivity and the «local» voice", *Anthropological Quaterly* 76 (1): 55-69.

**Honneth, A. (1992)**, „Integrity and disrespect: principles of a conception of morality based on the theory of recognition", *Political Theory* 20 (2): 187-201.

**Honneth, A. (2008)**, *Reification and recognition: a new look at an old idea*, The Berkeley Tanner Lectures, Oxford, Oxford University Press.

**Iconomu, C. (2003)**, „Dan Monah la 60 de ani", *Arheologia Moldovei* 26: 9-14.

**Jacobs, J. (2000)**, „German unification and East German archaeology", în H. Härke (ed.), *Archaeology, ideology and society. The German experience*, Gesellschaften und Staaten im Epochenwandel vol. 7, Frankfurt am Main–Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Viena, Peter Lang: 339-352.

**Kristiansen, K. (1993)**, „«The strenght of the past and its great might» ; an essay on the use of the past", *Journal of European Archaeology* 1: 3-32.

**László, A. (2000)**, „Le professeur Mircea Petrescu-Dîmboviţa à son 85e anniversaire", *Studia Antiqua et Archaeologica* 7: 1-20.

**Lazarovici, Gh. (1987),** „«Şocul» Vinča C în Transilvania (Contribuţii la geneza eneoliticului timpuriu)", *Acta Musei Porolissensis* 11: 33-55.

**Lazarovici, Gh. (2005)**, „Culturile Precriş I, Precriş II şi Postcriş I, Postcriş II", *Acta Terrae Septemcastrensis* 4: 23-78.

**Lévinas, E. (2000)**, *Între noi. Încercare de a-l gândi pe celălalt*, Bucureşti, BIC ALL.

**Lévinas, E. (2006)**, *Altfel decât a fi sau dincolo de esenţă*, Bucureşti, Humanitas.

**Luca, S. A. (1998)**, *Liubcova-Orniţa. Monografie arheologică*, Târgovişte, Editura Macarie.

**Luca, S. A. (2006)**, *A short prehistory of Transylvania (Romania)*, Bibliotheca Septemcastrensis 16, Heidelberg–Sibiu, „Lucian Blaga" University of Sibiu.

**Lucas, G. (2000)**, *Critical approaches to fieldwork: contemporary and historical archaeological practice*, Londra şi New York, Routledge.

https://biblioteca-digitala.ro

**Mantu, C.-M. (1999-2000)**, „Relative and absolute chronology of the Romanian Neolithic", *Analele Banatului* 7-8: 75-105.

**Mantu, C.-M., Dumitroaia, Gh. şi Tsaravopoulos, A. (ed.) (1997)**, *Cucuteni. The last great Chalcolithic civilization of Europe*, Bucureşti, Athena Publishing & Printing House.

**Marinescu-Bîlcu, S. (1974)**, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, Biblioteca de Arheologie 22, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

**Marinescu-Bîlcu, S. (1987)**, „Unele probleme ale culturii Cucuteni-Tripolie", *Cultură şi Civilizaţie la Dunărea de Jos* 3-4: 39-48.

**Marinescu-Bîlcu, S. (coord.) (2001)**, *O civilizaţie necunoscută: Gumelniţa*, Colecţia „Patrimoniu Cultural", Bucureşti, Ministerul Culturii şi Cultelor – Serviciul Arheologie şi Institutul de Memorie Culturală (cIMeC).

**Marinescu-Bîlcu, S. (2002)**, „Profesorul Vladimir Dumitrescu", *Cultură şi Civilizaţie la Dunărea de Jos* 19 (*In Memoriam Vladimir Dumitrescu. 100 de ani de la naştere*): 7-21.

**Marinescu-Bîlcu, S., Andreescu, R., Bem, C., Popa, T. şi Tănase, M. (1996-1998)**, „Şantierul arheologic Bucşani (jud. Giurgiu). Raport preliminar. Campania 1998", *Buletinul Muzeului „Teohari Antonescu"* 2-4 (2-4): 93-113.

**Marinescu-Bîlcu, S., Popovici, D., Trohani, G., Andreescu, R., Bălăşescu, A., Bălteanu A.-C., Bem, C., Gàl, E., Haită, C., Kessler, E., Moise, D., Radu, V., Tomescu, M., Venczel, M., Vlad, F. şi Voinea, V. (1997)**, „Archaeological researches at Borduşani-Popină (Ialomiţa county), preliminary report 1993-1994", *Cercetări Arheologice* 10: 35-143.

**Maxim, Z. (1999)**, *Neo-eneoliticul din Transilvania. Date arheologice şi matematico-statistice*, Bibliotheca Musei Napocensis 19, Cluj-Napoca, Ministerul Culturii şi Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei.

**McGuire, R. H. (2008)**, *Archaeology as political action*, California Series in Public Anthropology, vol. 17, Berkeley–Los Angeles–Londra, University of California Press.

**Micu, C. şi Maille, M. (2001)**, „Recherches archéologiques dans le cadre de l'etablissement-*tell* de Luncaviţa (dép. de Tulcea)", *Studii de Preistorie* 1: 115-129.

**Micu, C. şi Maillé, M. (2006)**, „La période énéolithique en Dobroudja du Nord (Roumanie)", în J. Gascó, F. Leyge şi Ph. Gruat (ed.), *Hommes et passé des Causses. Hommage à Georges Costantini*, Actes du Colloque de Millau, 16-18 Juin 2005, Toulouse, Éditions des Archives d'Écologie Préhistorique: 13-36.

**Miller, D. şi Tilley, C. (1984)**, „Ideology, power and prehistory: an introduction", în D. Miller şi C. Tilley (ed.), *Ideology, power and prehistory*, Cambridge, Cambridge University Press: 1-15.

**Mogoşanu, F. (1978)**, „Mezoliticul de la Ostrovul Corbului, o nouă aşezare de tip Schela Cladovei", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* 29 (3): 335-351.

https://biblioteca-digitala.ro

**Monah, D. (2005)**, „Mircea Petrescu-Dîmboviţa – animator al cercetărilor arheologice din Moldova", *Arheologia Moldovei* 28: 23-26.

**Monah, D., Dumitroaia, Gh., Monah, F., Preoteasa, C., Munteanu, R. şi Nicola, D. (2003)**, *Poduri-Dealul Ghindaru. O Troie în Subcarpaţii Moldovei*, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis 13, Piatra-Neamţ, Editura „Constantin Matasă".

**Morintz, S. (1977)**, „Profesorul Dumitru Berciu la a 70-a aniversare", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* 28 (3): 297-305.

**Neagu, M. (1999)**, „Cultura Boian", în M. Neagu (coord.), *Civilizaţia Boian pe teritoriul României*, Călăraşi, Ministerul Culturii şi Muzeul Dunării de Jos Călăraşi: 5-7.

**Neagu, M. (2005)**, „Silvia Marinescu-Bîlcu şi cercetarea arheologică", *Cultură şi Civilizaţie la Dunărea de Jos* 22 (*In honorem Silvia Marinescu-Bîlcu*): 9-10.

**Nestor, I. (1932)**, „Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien", *Bericht der Römisch-germanischen Kommission* 22: 11-181.

**Nestor, I. (1937)**, „Sabia de bronz de la Boiu", *Sargeţia* 1: 155-168.

**Nestor, I. (1988 [1933])**, „Tendinţe noi în istoriografia românească", *Arheologia Moldovei* 12: 277-279 (Republicat din *Cuvântul* IX, nr. 2785, 25 ianuarie 1933: 1-2).

**Nica, M. şi Ciucă, I. (1989)**, „Aşezările neolitice de la Piatra-sat (jud. Olt)", *Arhivele Olteniei* 6: 17-41.

**Niculescu, Gh. Al. (1997)**, „Interpretarea fenomenelor etnice de către istorici şi arheologi. Pericolele argumentaţiei mixte", în M. Ciho, V. Nistor şi D. Zaharia (coord.), *Memorie şi patrimoniu. In honorem emeritae Ligiae Bârzu*, Timpul istoriei I, Bucureşti, Universitatea Bucureşti, Facultatea de Istorie – Centrul de Istorie Comparată a Societăţilor Antice: 63-69.

**Niculescu, Gh. Al. (2000)**, „The material dimension of ethnicity", în *New Europe College Yearbook (1997-1998)*, Bucureşti, New Europe College: 203-262.

**Niculescu, Gh. Al. (2004-2005)**, „Archaeology, nationalism and «The history of the Romanians (2001)» ", *Dacia* N.S. 48-49: 99-124.

**Olsen, B. (2001)**, „The end of history? Archaeology and the politics of identity in a globalized world", în R. Layton, P. Stone şi J. Thomas (ed.), *Destruction and conservation of cultural property*, Londra şi New York, Routledge: 42-54.

**Opriş, I. (2001)**, „Gheorghe Lazarovici la 60 de ani", în F. Draşovean (ed.), *Festschrift für Gheorghe Lazarovici. Zum 60. Geburtstag*, Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica 30, Timişoara, Muzeul Banatului Timişoara: 13-17.

**Palincaş, N. (2006a)**, „Despre conceptul de cultură arheologică şi despre gândirea normativă. Pentru o dezbatere în arheologia românească de astăzi", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* 57 (1-4): 159-185.

**Palincaş, N. (2006b)**, „On power, organisation and paradigm in Romanian archaeology before and after 1989", *Dacia* N.S. 50: 7-56.

**Panameño, R. şi Nalda, E. (1979)**, „Arqueología: ¿para quién?", *Nueva Antropología* 3 (12): 111-124.

https://biblioteca-digitala.ro

**Petrescu-Dîmboviţa, M. (1978)**, *Scurtă istorie a Daciei preromane*, Iaşi, Junimea.

**Petrescu-Dîmboviţa, M. (2005)**, „Ion Nestor, omul şi opera", în P. Roman şi D. Ciobanu (coord.), *In memoriam Ion Nestor*, Buzău, Muzeul Judeţean Buzău: 13-25.

**Petrescu-Dîmboviţa, M. şi Vulpe, A. (coord.) (2001)**, *Istoria Românilor. Moştenirea timpurilor îndepărtate*, vol. 1, Bucureşti, Academia Română – Secţia de Ştiinţe Istorice şi Arheologie (Editura Enciclopedică).

**Popovici (ed.) (2003)**, *Archeological pluridisciplinary research at Borduşani-Popină*, Pluridisciplinary Researches Series 6, Târgovişte, Editura Cetatea de Scaun.

**Popovici, D. (2006)**, „Hârşova: un studiu de caz?", în D. Popovici şi M. Anghelinu (ed.), *Cercetarea arheologică pluridisciplinară în România. Trecut, prezent, perspective*, Seria Cercetări Pluridisciplinare 10, Târgovişte, Editura Cetatea de Scaun: 43-47.

**Popovici, D. şi Rialland, Y. (coord.) (1996)**, *Viaţa pe malul Dunării acum 6500 ani/Vivre au bord de Danube il y a 6500 ans*, Paris, Editions Caisse nationale des monuments historiques et des sites.

**Popovici, D., Randoin, B., Rialland, Y., Voinea, V., Vlad, F., Bem, C., Bem, C., Haită, G., Haită, C., Tomescu, M., Monah, F., Radu, V. şi Moise, D. (1998-2000)**, „Les recherches archeologiques du tell de Hârşova (dép. de Constanţa). 1997-1998", *Cercetări Arheologice* 11 (1): 13-123.

**Popovici, D., Randoin, B., Vlad, F., Parnic, V., Ilie, A., Păun, A. şi Nălbitoru, Al. (2005)**, „Hârşova, jud. Constanţa. Punct: Tell", *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2004*, Bucureşti, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 171-174.

**Popovici, D., Randoin, B., Parnic, V., Vlad, F., Ilie, A. şi Păun, A. (2006)**, „Hârşova, jud. Constanţa. Punct: Tell", *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2005*, Bucureşti, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 176.

**Popovici, D., Randoin, B., Parnic, V., Parnic, A., Vlad, F., Ilie, A., Bălăşescu, A., Radu, V. , Haită, C., Anghelinu, M., Mărgărit, M. şi Niţă, L. (2007)**, „Hârşova, jud. Constanţa. Punct: Tell", *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2006*, Bucureşti, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 173-177.

**Popovici, D., Randoin, B., Vlad, F., Parnic, V., Parnic, A. şi Ilie, A. (2008)**, „Hârşova, jud. Constanţa. Punct: Tell", *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2007*, Bucureşti, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 147-149.

**Preda, C. (1987)**, „Profesorul Dumitru Berciu la 80 de ani", *Thraco-Dacica* 8 (1-2): 217-219.

***Referat* (1972)**, „Ştiinţa istorică în lumina sarcinilor ideologice actuale", *Studii. Revistă de Istorie* 25 (3): 427-433.

**Richards, C. (1996)**, „Life is not that simple: Architecture and cosmology in the Balinese house", în T. Darvill şi J. Thomas (ed.), *Neolithic houses in northwest Europe and beyond*, Neolithic Studies Group Seminar Papers 1, Oxbow Monograph 57, Oxford, Oxbow Books: 171-184.

https://biblioteca-digitala.ro

**Roller, M. (1950)**, „Unele învăţăminte ale campaniei de săpături arheologice din 1949 în R.P.R. Concluziuni la închiderea conferinţei arheologilor din R.P.R.", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche* 1: 155-170.

**Roman, P. (1973)**, „Modificări structurale ale culturilor eneoliticului final din regiunea carpato-danubiană", *Banatica* 2: 57-77.

**Roman, P. (1981)**, „Forme de manifestare culturală din eneoliticul târziu şi perioada de tranziţie spre epoca bronzului", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* 32 (1): 21-42.

**Saint Pulgent, M. de (1996)**, „Prefaţă" în D. Popovici şi Y. Rialland (coord.), *Viaţa pe malul Dunării acum 6 500 ani/Vivre au bord de Danube il y a 6 500 ans*, Paris, Editions Caisse nationale des monuments historiques et des sites: 3 şi 5.

***Schiţă tematică* (1970)**, *Schiţă tematică a Muzeului Naţional de Istorie a României*, Bucureşti, Comitetul de Stat pentru Cultură şi Artă.

**Shanks, M. şi Tilley, C. (1982)**, „Ideology, symbolic power and ritual communication: a reinterpretation of Neolithic mortuary practices", în I. Hodder (ed.), *Symbolic and structural archaeology*, Cambridge, University Press: 129-154.

**Shanks, M. şi Tilley, C. (1987)**, *Social theory and archaeology*, Cambridge, Polity Press.

**Shanks, M. şi Tilley, C. (1992)**, *Re-Constructing archaeology. Theory and practice*, ediţia a II-a, Londra şi New York, Routledge.

**Spinei, V. (2005a)**, „Omagiere la o venerabilă aniversare", în V. Spinei, C.-M. Lazarovici şi D. Monah (ed.), *Scripta praehistorica. Miscellanea in honorem nonagenarii magistri Mircea Petrescu-Dîmboviţa oblata*, Iaşi, Trinitas: 27-37.

**Spinei, V. (2005b)**, „Hommage à un grand savant et créateur d'école", *Arheologia Moldovei* 28: 7-8.

**Székely, Z. (1973)**, „Dragi tovarăşi, onorat public", *Studii şi Comunicări / Tanulmányok és Közlemények (Aluta 5)*: 8-12.

**Ştefan, Al. (1982)**, „Vasile Pârvan, istoric al antichităţii clasice în România, fondator al şcolii naţionale de arheologie şi epigrafie", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* 33 (3): 302-336.

**Ştefan, Al. (1984)**, „Istoricul Muzeului Naţional de Antichităţi din Bucureşti – Institutul de Arheologie II. Progresele arheologiei şi muzeografiei în România în perioada 1881-1927", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* 35 (2): 109-143.

**Teodor, D. Gh. (1995)**, „Profesorul Mircea Petrescu-Dîmboviţa la 80 de ani", *Arheologia Moldovei* 18: 7-14.

**Teodor, D. Gh. (2005a)**, „Cuvânt înainte", în P. Roman şi D. Ciobanu (coord.), *In memoriam Ion Nestor*, Buzău, Muzeul Judeţean Buzău: 9-11.

**Teodor, D. Gh. (2005b)**, „Mircea Petrescu-Dîmboviţa profesor şi cercetător", *Arheologia Moldovei* 28: 19-20.

**Thomas, J. (2004a)**, *Archaeology and modernity*, Londra şi New York, Routledge.

https://biblioteca-digitala.ro

**Thomas, J. (2004b)**, „Archaeology's place in Modernity", *Modernism/modernity* 11 (1): 17-34.

**Tilley, C. (1989a)**, „Archaeology as socio-political action in the present", în V. Pinsky şi A. Wylie (ed.), *Critical traditions in contemporary archaeology. Essays in the philosophy, history and socio-politics of archaeology*, Cambridge–New York–Port Chester–Melbourne–Sydney, Cambridge University Press: 104-116.

**Tilley, C. (1989b)**, „Excavation as theatre", *Antiquity* 63: 275-280.

**Tilley, C. (1990a)**, „Michel Foucault: towards an archaeology of archaeology", în C. Tilley (ed.), *Reading material culture. Structuralism, hermeneutics and post-structuralism*, Oxford, Basil Blackwell: 281-347.

**Tilley, C. (1990b)**, „On modernity and archaeological discourse", .meta archaeology project, http://archaeology.kiev.ua/meta/tilley.html (accesat: 4 aprilie 2002). Versiune tipărită în I. Bapty şi T. Yates (ed.), *Archaeology after structuralism: post-structuralism and the practice of archaeology*, Londra şi New York, 1990, Routledge: 127-152.

**Tilley, C. (1992)**, Recenzie la „L. R. Binford, Debating archaeology, San Diego, 1989, Academic Press", *American Antiquity* 57 (1): 164-166.

**Tilley, C. (1993)**, „Prospecting archaeology", în C. Tilley (ed.), *Interpretative archaeology*, Oxford, Berg: 395-416.

**Tilley, C. (1995)**, „Discourse and power: the genre of the Cambridge inaugural lecture", în D. Miller, M. Rowlands şi C. Tilley (ed.), *Domination and resistance*, One World Archaeology 3, ediţia a II-a, Londra şi New York, Routledge: 40-62

**Ursulescu, N. (1993)**, „Continuitate şi restructurări cultural-etnice în neoliticul şi eneoliticul României", *Suceava* 20: 15-21.

**Ursulescu, N. (1998)**, *Începuturile istoriei pe teritoriul României*, Iaşi, Casa Editorială „Demiurg" (ediţia a II-a în 2002).

**Ursulescu, N. (2000),** „Le professeur Marin Dinu à son 75e anniversaire", *Studia Antiqua et Archaeologica* 7: 21-28.

**Ursulescu, N. (2005)**, „Profesorul Mircea Petrescu-Dîmboviţa – un neobosit deschizător de drumuri", *Arheologia Moldovei* 28: 13-15.

**Ursulescu, N. (ed.) (2007a)**, *Dimensiunea europeană a civilizaţiei eneolitice est-carpatice*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" Iaşi – Centrul Interdisciplinar de Studii Arheoistorice.

**Ursulescu, N. (2007b)**, „Civilizaţia cucuteniană: argumente ale dimensiunii europene", în N. Ursulescu (ed.), *Dimensiunea europeană a civilizaţiei eneolitice est-carpatice*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" Iaşi – Centrul Interdisciplinar de Studii Arheoistorice : 5-20.

**Venizelos, E. (1997)**, „Prologue", în C.-M. Mantu, Gh. Dumitroaia şi A. Tsaravopoulos (ed.), *Cucuteni. The last great Chalcolithic civilization of Europe*, Bucureşti, Athena Publishing & Printing House: 11.

https://biblioteca-digitala.ro

**Vulpe, A. (1993)**, „Eugen Comşa la 70 de ani", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* 44 (4): 321-323.

**Vulpe, A. (1999-2000)**, „Istoria. Între mit şi căutarea adevărului în antichitate şi prezent", *Buletinul Muzeului „Teohari Antonescu"* 5-6 (5-6): 9-15.

**Vulpe, A. (2001)**, „Epoca metalelor. Introducere", în M. Petrescu-Dîmboviţa şi A. Vulpe (coord.), *Istoria Românilor. Moştenirea timpurilor îndepărtate* (vol. 1), Bucureşti, Academia Română – Secţia de Ştiinţe Istorice şi Arheologie (Editura Enciclopedică): 211-214.

**Zaharia, E. (2005)**, „Ion Nestor. Omul, cercetătorul, profesorul", în P. Roman şi D. Ciobanu (coord.), *In memoriam Ion Nestor*, Buzău, Muzeul Judeţean Buzău: 27-31.

**Wullschleger, M, cu J. Chamay şi F. van der Wielen-van Ommeren (ed.) (2008)**, *Neolithic art in Romania*, Neapole, arte'm.

https://biblioteca-digitala.ro

(3)

# CRONICA POLITICĂ A UNOR EXPOZIȚII ARHEOLOGICE ROMÂNEŞTI: EXEMPLUL „CIVILIZAȚIEI CUCUTENI”

Radu-Alexandru DRAGOMAN

## Prolog

În România, principala formă de comunicare dintre mediul arheologic şi cel al nespecialiştilor a fost şi continuă să fie reprezentată de expoziţii. De-a lungul timpului, un loc aparte în cadrul expoziţiilor l-au avut materialele atribuite aşa-numitei „culturi Cucuteni”. După 1989, aceasta a devenit un adevărat *„brand”* de ţară, dovadă faptul că anul 2008 a fost declarat de Guvernul României „An al Civilizaţiei Cucuteni” (Stratulat *et al.* 2008: 9) sau că cele mai multe expoziţii internaţionale organizate între 1990-2010 şi referitoare la perioada (e)neolitică au avut ca subiect exclusiv „cultura Cucuteni” (compară Popovici şi Rialland 1996; Mantu *et al.* 1997; Mareş 2008; Wullschleger 2008; Stratulat *et al.* 2008; 2009; Anthony 2010; vezi şi Lazarovici *et al.* 2009: 25; Stratulat *et al.* 2013: 25-26). În literatura arheologică întâlnim afirmaţia conform căreia „cultura Cucuteni”, a cărei cercetare a debutat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, reprezintă una dintre cele mai intens investigate „civilizaţii” preistorice (*e.g.* Lazarovici *et al.* 2009: 23). Printre realizările referitoare la „cultura Cucuteni” sunt menţionate numărul considerabil de săpături efectuate, publicarea a numeroase volume şi articole, crearea la Piatra Neamţ a unui centru internaţional de cercetare dedicat acestei „culturi”, realizarea unui parc arheologic la Cucuteni, dar şi organizarea de expoziţii şi publicarea unor cataloage aferente (Lazarovici *et al.* 2009: 23-25; Stratulat *et al.* 2013: 19-26). În acest tip de naraţiuni, prin care se construieşte imaginea unui continuu progres în cunoaşterea „culturii Cucuteni”, expoziţiile şi textele asociate apar ca mijloace de diseminare a rezultatelor unei cercetări ştiinţifice obiective. În opoziţie cu această imagine, în lucrarea de faţă, luând ca exemplu o serie de texte dedicate aşa-zisului „public larg”, voi arăta că, în multe dintre expoziţii, materialelor Cucuteni le-a fost ataşat un mesaj politic mai mult sau mai puţin explicit, ce servea ideologiilor dominante de la un moment dat.

https://biblioteca-digitala.ro

## Expoziţii din perioada comunistă

În anul 1949, la doi ani după instaurarea oficială a regimului comunist în România, Institutul de Istorie şi Filosofie al Academia Republicii Populare Române – Secţia de Istorie Veche şi Muzeul Naţional de Antichităţi a organizat o expoziţie privind cercetările arheologice din acelaşi an, intitulată simplu *Expoziţia Arheologică. Rezultatele săpăturilor arheologice din 1949 în Republica Populară Română* (*Expoziţia* 1949) (fig. 1). Materialele expuse au fost organizate cronologic, iar vitrinele şi sălile numerotate pentru direcţionare, astfel încât „vizitatorul [...] să-şi facă o ideie despre desvoltarea culturii materiale a societăţii omeneşti pe teritoriul patriei noastre dealungul orânduirilor fundamentale pe care le-a parcurs această desvoltare în istoria veche [...]" (*ibid.*: 3). „Orânduirile fundamentale" sunt cele definite de Friedrich Engels: (1) „orânduirea comunei primitive", subîmpărţită în „epoca sălbăticiei" şi „epoca barbariei"; (2) „orânduirea sclavagistă"; şi (3) epoca de „formare a relaţiilor feudale de producţie" (*ibid.*: 3-4). Materialele Cucuteni au fost încadrate în „faza mai înaintată a treptei inferioare a barbariei" (*ibid.*: 8 şi 11). Termenii utilizaţi constituiau importuri recente în limbajul profesional, ca urmare a schimbărilor politice de după 1945. Termeni mai vechi, cum este cel de „neolitic", sunt subsumaţi „orânduirilor". Noul limbaj remodelează trecutul preistoric în sensul viziunii fondatorilor ideologiei comuniste şi, printr-o logică circulară, contribuie totodată la confirmarea acestei viziuni.

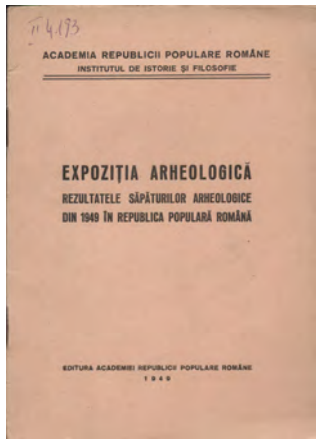



**Fig. 1**. Coperta broşurii dedicată *Expoziţiei Arheologice* din 1949, Bucureşti (după *Expoziţia* 1949).

Anul următor, aceeaşi instituţie a organizat o nouă expoziţie, după aceleaşi criterii (*Expoziţia* 1950). O atenţie deosebită în cadrul expoziţiei s-a acordat săpăturilor efectuate în aşezarea Cucuteni de la Hăbăşeşti, cărora li se dedică o sală întreagă, cu patru vitrine, ca fiind primul sit neolitic din România săpat integral (fig. 2). Conform broşurii expoziţiei, meritele acestei cercetări exhaustive s-ar fi datorat „folosirii metodelor aplicate în arheologia sovietică, planificării bine studiate şi mijloacelor materiale puse la dispoziţia şantierului" (*ibid.*: 5). Accentuând aceste aspecte, în parte adevărate (cel puţin în ceea ce priveşte finanţarea şi organizarea), expoziţia din 1950 inoculează vizitatorului ideea conform căreia regimul comunist, urmând modelul sovietic, creează condiţii de lucru şi de viaţă mai bune decât societatea burgheză.

https://biblioteca-digitala.ro




**Fig. 2**. Planul săpăturilor de la Hăbăşeşti publicat în broşura dedicată *Expoziţiei Arheologice* din 1950, Bucureşti (după *Expoziţia* 1950: 15/Fig. 2).

În expoziţia organizată în anul 1951, săpăturile dintr-o serie de aşezări Cucuteni (Larga Jijia, Truşeşti, Corlăteni, Traian) sunt prezentate tot în funcţie de periodizarea lui F. Engels, fiind atribuite „orânduirii comunei primitive", „treapta mijlocie a barbariei" (*Expoziţia* 1952). Până unde poate merge fidelitatea faţă de evoluţionismul specific textului unui „clasic" al marxism-leninismului, ne arată faptul că materialele din acelaşi sit, Truşeşti, dar aparţinând unor faze cronologice diferite ale „culturii Cucuteni" (A şi B), au fost expuse în săli diferite (*ibid.*: 12 şi 15).

Un an mai târziu, expoziţia capătă „un caracter mai didactic", şi anume s-au confecţionat atât panouri cu scene din viaţa oamenilor din aşezările cercetate, cât şi panouri cu obiecte din diferite epoci şi maniera lor de utilizare (*Expoziţia* 1953: 3). Un astfel de panou a fost realizat şi pentru „cultura ceramicei pictate"/Cucuteni, denumit „Tipuri de unelte neolitice şi folosirea lor" (*ibid.*: 16/Fig. 5) (fig. 3). În expoziţia din 1952, o sală întreagă este dedicată materialelor Cucuteni provenite din săpăturile de la Truşeşti şi Traian, încadrate în „Orânduirea comunei primitive. Epoca neolitică". Săpăturile din siturile Cucuteni sunt inserate într-o naraţiune ce reia tema superiorităţii condiţiilor de lucru create de regimul comunist şi a progresului în consecinţă al cercetării, după cum reiese din prezenţa unui panou (fig. 4) descris în bruşura expoziţiei în felul următor:

https://biblioteca-digitala.ro



Fig. 5. — Unelte din cultura ceramicei pictate (neolitic) şi felul lor de folosire

**Fig. 3**. Panou cu obiecte din „cultura ceramicei pictate"/Cucuteni şi maniera lor de utilizare – publicat în broşura dedicată *Expoziției Arheologice* din 1952, Bucureşti (după *Expoziția* 1953: 16/Fig. 5).

**Fig. 4**. Panou comparativ publicat în broşura dedicată *Expoziției Arheologice* din 1952, Bucureşti (după *Expoziția* 1953: 35/Fig. 14).

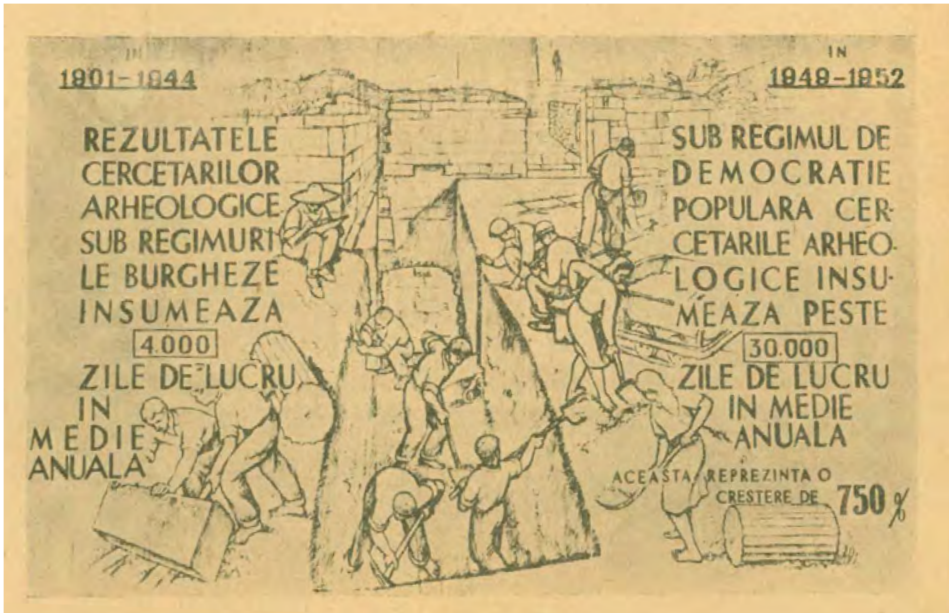


Fig. 14. — Tablou comparativ care arată creşterea considerabilă a cercetărilor arheologice în R.P.R. sub regimul de democrație populară.

https://biblioteca-digitala.ro

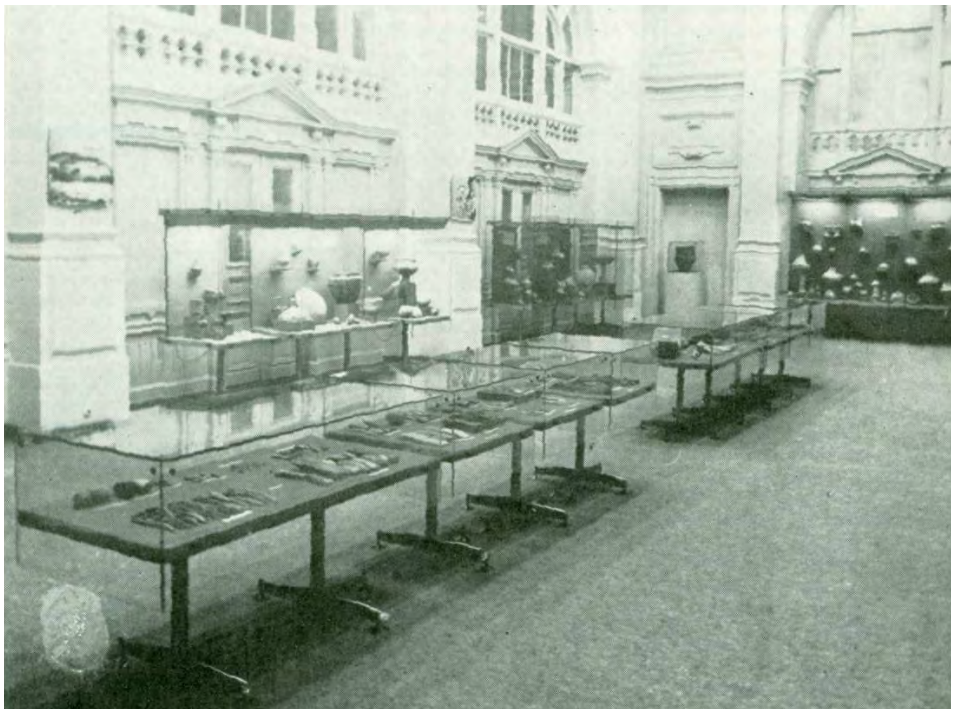


**Fig. 5**. Sală dedicată neoliticului în cadrul Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România, Bucureşti (după Leahu 1972: 404).

> „un panou comparativ pe care e indicată creşterea nemaicunoscută a cercetărilor arheologice în R.P.R. sub regimul de democraţie populară faţă de cercetările din timpul regimurilor burgheze. Se arată că în timp ce între anii 1901-1944 aceste cercetări însumează în medie anuală abia 4.000 zile de lucru, în ultimii patru ani (1949-1952), de când aceste cercetări se fac sub conducerea Academiei R.P.R., ele însumează în medie anuală peste 30.000 zile de lucru." (*ibid.*: 34)

Pe panoul comparativ se mai menţionează că în decursul a doar patru ani sub noul regim comunist, media zilelor de lucru la săpăturile arheologice a crescut cu 750% faţă de perioada anterioară (*ibid.*: 35/Fig. 14).

Rezumând, în perioada 1949-1952, materialele arheologice, inclusiv cele Cucuteni, au fost manipulate în vederea construirii şi promovării unei viziuni oficiale comuniste asupra trecutului îndepărtat.

Pentru politica muzeală din perioada comunistă, o schimbare majoră a constituit-o înfiinţarea în anul 1972 a Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România (fig. 5). În conformitate cu directivele Partidului Comunist, muzeele de istorie în general au fost chemate „să ia parte la o operă grandioasă:

https://biblioteca-digitala.ro

aceea de făurire a unui om nou, cu o nouă conştiinţă, făuritor al societăţii socialiste multilateral dezvoltate" (*Muzeul* 1973: 5). Noul muzeu de istorie înfiinţat avea prin excelenţă aceeaşi misiune:

> „Reunind la Bucureşti vestigii importante, referitoare la istoria societăţii omeneşti de pe teritoriul ţării, Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România a completat reţeaua muzeală naţională cu o instituţie necesară în munca de făurire a cetăţeanului constructor al socialismului şi comunismului." (Ştefănescu 1973: 304)

Printre elementele care au stat la baza concepţiei de organizare se numără „unitatea prezentării", „continuitatea fenomenului istoric" şi „caracterul educativ-pedagogic al expoziţiei de bază" (Georgescu 1972: 389). La muzeu au fost aduse obiecte originale considerate a fi „reprezentative pentru istoria societăţii omeneşti de pe teritoriul Republicii Socialiste România" (*ibid.*: 389). Obiectele Cucuteni au fost catalogate ca „exponate deosebite" şi, drept urmare, au fost expuse aparte în cadrul „secţiei de istorie străveche", într-o sală anume (Leahu 1972: 406). Secţia de istorie străveche avea menirea de „a materializa teze ale istoriografiei marxist-leniniste cu privire la istoria ţării noastre" şi, totodată, se dorea a fi „o demonstraţie a extraordinarei capacităţi a populaţiilor din spaţiul carpato-dunărean de a crea – la scara întregii umanităţi preistorice – forme de cultură dintre cele mai originale şi mai avansate" (*ibid.*: 403-404). Astfel, în prezentarea către public a trecutului îndepărtat, tezele Partidului se îmbinau cu naţionalismul. Mai mult decât atât, sălile dedicate prezentării „Comunei primitive" constituiau primul episod al unei naraţiuni istorice ce culmina în sălile dedicate epocii socialiste cu cel de-al IX-lea congres al Partidului Comunist Român (*i.e.* regimul Ceauşescu), inclus în categoria „evenimentelor cruciale şi a momentelor istorice importante" (Sarafolean 1972: 419). Retorica comunist-naţionalistă reiese limpede din cuvintele atribuite conducătorului Partidului, Nicolae Ceauşescu, cu ocazia inaugurării muzeului:

> „Am vizitat cu deosebit interes Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România – inaugurat astăzi 8 mai 1972 – care evocă sugestiv prin mărturiile sale istoria milenară a poporului român, cultura materială şi spirituală, tradiţiile luptei comune a poporului român şi a naţionalităţilor conlocuitoare pentru eliberarea socială şi independenţă naţională. Exponatele redau veridic eroismul luptei clasei muncitoare sub conducerea Partidului Comunist Român pentru cucerirea puterii politice, triumful socialismului pe pământul României, înfăţişează contribuţia poporului

https://biblioteca-digitala.ro

> român la civilizaţia umană. Suntem convinşi că prin aceste minunate mărturii ale glorioasei istorii a poporului nostru, Muzeul va constitui un mijloc eficient de educare patriotică, internaţionalistă, a tinerei generaţii, a tuturor oamenilor muncii din ţara noastră." (Nicolae Ceauşescu citat în *Deschiderea* 1972: 293)

În ciuda faptului că organizatorii pretindeau că expoziţia redă istoria „în mod realist şi obiectiv" (Sarafolean 1972: 418), obiectele au fost de fapt manipulate pentru a da o dimesniune materială naraţiunii oficiale.

## Expoziţii din perioada postcomunistă

După căderea regimului comunist din România (1989), la Tesalonic, la Muzeul de Arheologie, a avut loc în 1997 o expoziţie dedicată exclusiv „culturii Cucuteni" (fig. 6). Relevant din punct de vedere al conţinutului politic este faptul că expoziţia a fost organizată sub patronajul Ministerului Român al Culturii, Academiei Române şi al Ministerului Elen al Culturii în anul în care Tesalonic-ul era Capitala Culturală a Europei. În acelaşi an, în România avusese loc o schimbare de regim politic, în urma alegerilor venind la putere o alianţă politică cu o orientare hotărât pro-euroatlantică. Alegerea contextului de desfăşurare a expoziţiei este un corespondent în plan simbolic al angajării politice a ţării spre „Europa", asociată cu Occidentul şi Uniunea Europeană. Dovadă în acest sens este utilizarea termenului de „Europa" încă din titlul catalogului de expoziţie: *Cucuteni. The last great Chalcolithic civilization of Europe* (Mantu *et al.* 1997). În scurta introducere semnată de ministrul român al culturii de la acea dată, cuvintele „Europa" sau „european" apar de nu mai puţin de cinci ori (Caramitru 1997: 11). „Cultura Cucuteni" este situată de autorul introducerii „în fruntea hărţii Europei preistorice" şi este descrisă ca unul dintre „stâlpii" „Vechii Europe" sau „o cultură strălucitoare a Vechii Europe" (*ibid.*). Ca o completare, din textul ministrului grec al culturii aflăm că expoziţia va aduce la cunoştinţa „Europei" încă o etapă din „progresul istoric al umanităţii" (Venizelos 1997: 11). Astfel, mesajul politic al expoziţiei este acela că indiferent de cum este definit prezentul său, România se îndreaptă spre „Europa" cu trecutul său „strălucitor", „european" încă din vremuri preistorice.

La scurtă vreme după acceptarea României în Uniunea Europeană, la 1 ianuarie 2007, a avut loc o altă expoziţie internaţională, dedicată epocii (e)neolitice din România, şi organizată la Historisches Museum din Olten, Elveţia, în 2008 (Wullschleger 2008). Evenimentul, descris ca „cea mai mare expoziţie arheologică românească organizată vreodată în afara ţării" şi „una dintre cele cinci expoziţii majore ale anului 2008 din întreaga lume"

https://biblioteca-digitala.ro

(Lazăr Comanescu, în Wullschleger 2008: 68), a fost patronat de primul ministru al României, de Ministerul Afacerilor Externe din România şi de Ministerul Culturii şi Cultelor din România. În cadrul expoziţiei, intitulate *Steinzeitkunst. Frühe Kulturen aus Rumänien*, obiectele aparţinând „civilizaţiei Cucuteni" au avut un rol important. În catalogul publicat, *Neolithic art in Romania* (Wullschleger 2008) (fig. 7), imaginile obiectelor sunt însoţite de texte semnate de diverse personalităţi ale vieţii culturale şi politice din România, inclusiv arheologi, dar nespecializaţi în perioada (e)neolitică. Cu unele excepţii (*e.g.* Cristian Mungiu, în Wullschleger 2008: 89), în multe dintre aceste texte întâlnim afirmaţii propagandistice, adevărate „ode" dedicate Uniunii Europene (pentru o critică vezi şi Capitolul 2 din volumul de faţă). În textul principal, alcătuit, spre deosebire de celelalte texte, de specialişti în domeniul (e)neoliticului, datele arheologice sunt manipulate ideologic. Un exemplu în acest sens sunt chiar materialele Cucuteni. Prezenţa, începând cu faza A, în aşezările cu ceramică pictată Cucuteni a aşa-zisei ceramici de „tip C", cu scoică în pastă şi decor şnurat, este interpretată de autori ca fiind rezultatul unor pătrunderi graduale de populaţie alogenă, compozită din punct de vedere etnic, în arealul ocupat de comunităţile Cucuteni, alături de care au coabitat o lungă perioadă de vreme, pentru ca în cele din urmă, prin numărul tot mai mare de noi veniţi, „cultura Cucuteni" să dea naştere unor noi trăsături culturale (Draşovean şi Popovici 2008: 34-35). Tot acest scenariu este pus sub un titlu cu rezonanţă modernistă – *„living together, a cultural model"* (*ibid.*: 34) –, ceea ce creează imaginea unei similitudini între

**Fig. 6**. Coperta catalogului dedicat expoziţiei de la Tesalonic (Grecia) din 1996 (după Mantu *et al.* 1997).

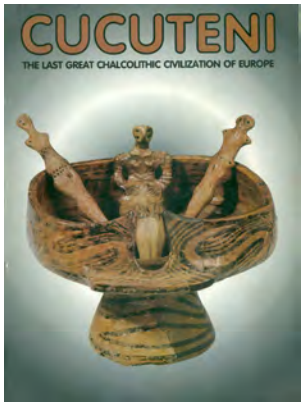



**Fig. 7**. Coperta catalogului dedicat expoziţiei de la Olten (Elveţia) din 2008 (după Wullschleger 2008).

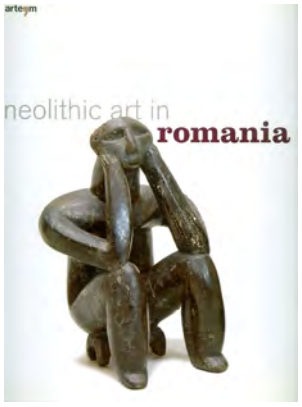
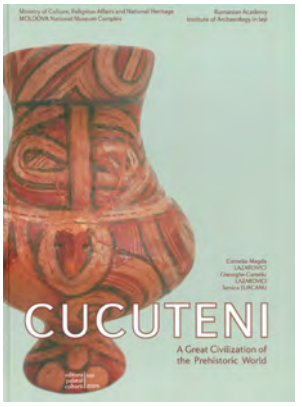



**Fig. 8**. Coperta unui volum dedicat în 2009 „civilizaţiei Cucuteni" (după Lazarovici *et al.* 2009).




https://biblioteca-digitala.ro

presupusele comunităţi care modelau ceramica „tip C" şi imigranţii din Europa Occidentală de astăzi: comunităţile cu ceramică „tip C" pătrund treptat în teritoriul Cucuteni, devenind tot mai mulţi, coabitează îndelung cu populaţia Cucuteni mai avansată din punct de vedere material şi tehnologic (*e.g.* au o ceramică de mult mai bună calitate), contribuind astfel la crearea unor noi modele culturale, ce vor caracteriza epoca timpurie a bronzului. Ceea ce nu se menţionează în acest scenariu este faptul că ceramica de „tip C" pare a nu fi legată de pătrunderi de populaţii, ci ar fi mai degrabă o categorie funcţională, utilizată de exemplu la prepararea sării (Munteanu şi Garvăn 2008).

Expoziţia de la Olten a stimulat realizarea unui alt volum pentru „publicul larg". Mai mulţi arheologi români au considerat că volumul publicat cu ocazia expoziţiei de la Olten nu a reuşit să valorifice pe deplin datele privind preistoria din România şi au dedicat un volum special „culturii Cucuteni", denumit *Cucuteni: a great civilization of the prehistoric world* (Lazarovici *et al.* 2009) (fig. 8). Cu toate acestea, regăsim şi aici afirmaţii conforme cu ideologia dominantă a momentului, şi anume ideea că valorificarea obiectelor arheologice din colecţiile instituţiilor ar fi un pas esenţial în procesul de reintegrare europeană a românilor (*ibid.*: 6).

Pe lângă discursurile eurocentriste, în cataloagele de expoziţii de după 1989 întâlnim şi elemente ce ar putea fi caracterizate drept naţionaliste. De exemplu, dacă până la căderea regimului comunist descoperirile de tip Cucuteni din Basarabia erau incluse în arealul „culturii Tripolie", după numele unei localităţi din Ucraina, şi încadrate în cronologiile elaborate de arheologii sovietici, după aceea, în unele cataloage de expoziţie, cum este *Cucuteni – magia ceramicii* (fig. 9), întâlnim afirmaţia conform căreia „în cadrul marelui complex cu ceramică pictată avem de-a face cu două mari areale regionale Ariuşd-Cucuteni şi Tripolie între care *nu Prutul, cum s-a considerat mai demult, ci mai curând Nistrul constituie o linie de demarcaţie convenţională*" (Stratulat şi Ţurcanu 2009b: 16; sublinierea în original). Deşi se utilizează cuvântul „convenţional", faptul că o parte a textului este îngroşată dovedeşte faptul că s-a dorit scoaterea în evidenţă a respectivei informaţii în ochii cititorului. Mesajul poate fi înţeles în sensul că Basarabia aparţine de fapt arealului Cucuteni, deci României. De altfel, în contextul în care expoziţia este rezultatul unui proiect finanţat de Uniunea Europeană, în cadrul Programului de Vecinătate România–Republica Moldova, în textul introductiv întâlnim următoarea menţiune: „Relaţiile de bună vecinătate dintre România şi Republica Moldova, mai ales în zona transfrontalieră, concretizate prin proiecte comune în domeniul economic, social şi cultural, se dovedesc a fi cu necesitate o prioritate, *în*

https://biblioteca-digitala.ro




**Fig. 9**. Coperta catalogului dedicat expoziţiei de la Chişinău (Republica Moldova) şi Iaşi (România) din 2009 (după Stratulat *et al.* 2009).




**Fig. 10**. Coperta catalogului dedicat expoziţiei de la Vatican din 2008 (după Stratulat *et al.* 2008).

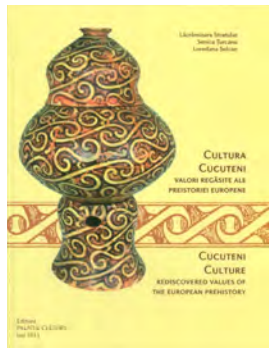



**Fig. 11**. Coperta catalogului dedicat expoziţiei de la Muzeul Municipiului Bucureşti din 2013 (după Stratulat *et al.* 2013).

*ciuda unor constrângeri vremelnice de ordin politic*" (Stratulat şi Ţurcanu 2009a: 9-10; sublinierea mea). Pentru a nu fi înţeles greşit ţin să adaug că eu însumi sunt pentru unirea Basarabiei cu România, deşi în această privinţă trebuie lăsaţi locuitorii Republicii Moldova să decidă pentru ei, dar găsesc nocivă manipularea datelor arheologice pentru scopuri politice prezente. Prezentul trebuie abordat arheologic direct, printr-o arheologie a trecutului recent sau contemporan, şi nu prin intermediul trecutului îndepărtat. În cazul specific al materialelor Cucuteni-Tripolie sunt de părere că trebuie extinsă colaborarea cu instituţii din toate ţările ce au o tradiţie în cercetarea acestora şi deţin colecţii cu astfel de obiecte, adică nu doar cu cele din Republica Moldova, ci şi cu cele din Ucraina, Federaţia Rusă şi Polonia. Un prim exemplu în această direcţie este expoziţia organizată la Vatican în anul 2008 (fig. 10), în care au fost prezentate obiecte provenite din trei state pe teritoriul cărora se găsesc situri Cucuteni-Tripolje: România, Republica Moldova şi Ucraina (Stratulat *et al.* 2008; despre aspectele politice ale acestei expoziţii vezi Dumitrescu 2011).

În catalogul unei expoziţii organizate la Muzeul Municipiului Bucureşti (fig. 11) referirile eurocentriste şi cele naţionaliste coexistă. Termenul de „european" apare încă din titlu, iar în textul introductiv se vorbeşte de prezentarea neîngrădită a valorilor naţionale „în cadrul unui dialog spiritual al Europei reunite" (Stratulat *et al.* 2013: 9). În acelaşi text introductiv, „cultura Cucuteni" este ataşată „identităţii culturale şi naţionale" din prezent:

> „Proiectul are ca public-ţintă tinerii (14-35 ani) care, în general, au tendinţa de a-şi însuşi cu uşurinţă valori «importate» , ca urmare a contextului creat de

https://biblioteca-digitala.ro

> procesul accelerat de globalizare care poate avea ca efect, pe termen mediu şi lung, pierderea identităţii culturale şi naţionale. Dorim ca, prin acest proiect, valorile culturale, în acest caz ale arheologiei preistorice, să creeze un impact puternic asupra tinerilor, al căror interes faţă de propria cultură, istorie şi artă sperăm să fie stimulat şi educat." (*ibid.*: 14)

Acest discurs este problematic fiindcă alătură elemente incompatibile din punct de vedere politic: pe de o parte se apelează la termeni-cheie precum cel de „european", semnalându-se în acest fel obedienţa faţă de politicile eurocentriste, iar pe de altă parte se deplânge pierderea identităţii naţionale ca urmare a procesului de globalizare promovat exact de respectivele politici. Rezultatul final este anexarea trecutului preistoric („culturii Cucuteni") la construcţii politice cu care nu are nicio legătură – naţiunea română şi Europa unită. Astfel de texte nu se constituie într-o opoziţie (absolut necesară) faţă de globalizare şi uniformizare, ci într-un act de legitimare a acestora.

## Epilog

În textele referitoare la istoricul cercetării „culturii Cucuteni" sunt întotdeauna prezentate realizările de tot felul, dar niciodată nu sunt menţionate utilizările politice ale culturii materiale. În mesajele lor către „publicul larg", unii arheologi au inclus elemente ce sunt în asentimentul ideologiilor politice dominante într-o perioadă sau alta, contribuind astfel la legitimarea acestora. În loc să îndemne la reflexivitate, gândire critică şi contemplare, organizatorii expoziţiilor discutate au adoptat şi diseminat glasul „puternicilor zilei". De asemenea, trebuie spus că oamenii care au produs frumoasele obiecte Cucuteni sunt în mod tacit mobilizaţi pentru a îndeplini agenda politico-ideologică a prezentului. Din nefericire, în demersul lor profesional, raportarea la prezent a arheologilor pare a se reduce la includerea în propriile texte a unor afirmaţii politic-corecte, în loc să se constituie într-o abordare arheologică a prezentului.

## Mulţumiri

Mulţumesc lui Sorin Oanţă-Marghitu pentru observaţiile făcute cu privire la acest text şi lui Tiberiu Vasilescu pentru ajutorul acordat în realizarea ilustraţiei.

https://biblioteca-digitala.ro

Referinţe bibliografice

**Anthony, D. W. (ed.) (2010)**, *The lost world of Old Europe: the Danube Valley, 5000-3500 BC*, New York şi Princeton, Institute for the Study of the Ancient World at New York University şi Princeton University Press.

**Caramitru, I. (1997)**, „Foreword", în C.-M. Mantu, Gh. Dumitroaia şi A. Tsaravopoulos (ed.), *Cucuteni. The last great Chalcolithic civilization of Europe*, Bucureşti, Athena Publishing & Printing House: 11.

***Deschiderea* (1972)**, „Deschiderea Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România", *Revista Muzeelor* 9 (4): 293-296.

**Draşovean, F. şi Popovici, D. (2008)**, „The dawning of Europe", în M. Wullschleger, cu J. Chamay şi F. van der Wielen-van Ommeren (ed.), *Neolithic art in Romania*, Neapole, arte'm: 19-45.

**Dumitrescu, R. (2011)**, „O expoziţie la Vatican (2008)", *Studii de Preistorie* 8: 215-234.

***Expoziţia* (1949)**, *Expoziţia Arheologică. Rezultatele săpăturilor arheologice din 1949 în Republica Populară Română*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române.

***Expoziţia* (1950)**, *Expoziţia Arheologică. Rezultatele săpăturilor arheologice din 1950 în Republica Populară Română*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române.

***Expoziţia* (1952)**, *Expoziţia Arheologică. Rezultatele săpăturilor arheologice din 1951 în Republica Populară Română*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române.

***Expoziţia* (1953)**, *Expoziţia Arheologică. Rezultatele săpăturilor arheologice din 1952 în Republica Populară Română*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române.

**Georgescu, F. (1972)**, „Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România, probleme de organizare, constituire a patrimoniului, cercetare ştiinţifică", *Revista Muzeelor* 9 (5): 389-390.

**Lazarovici, C.-M., Lazarovici, Gh.-C. şi Ţurcanu, S. (2009)**, *Cucuteni: a great civilization of the prehistoric world*, Iaşi, Palatul Culturii.

**Leahu, V. (1972)**, „Preocupări tematice şi muzeotehnice în organizarea secţiei de istorie străveche", *Revista Muzeelor* 9 (5): 403-406.

**Mantu, C.-M., Dumitroaia, Gh. şi Tsaravopoulos, A. (ed.) (1997)**, *Cucuteni. The last great Chalcolithic civilization of Europe*, Bucureşti, Athena Publishing & Printing House.

**Mareş, I. (coord.) (2008)**, *Cucuteni culture – art and religion / Kultura Cucuteni – sztuka i religia*, Suceava, Complexul Muzeal Bucovina, Editura Lidana.

**Munteanu, R. şi Garvăn, D. (2008)**, „Ceramica Cucuteni C din preajma izvoarelor de apă sărată din Moldova", în D. Monah, Gh. Dumitroaia şi D. Garvăn

https://biblioteca-digitala.ro

(ed.), *Sarea de la prezent la trecut*, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis 20, Piatra Neamţ, Editura "Constantin Matasă": 179-202.

***Muzeul* (1973)**, „Muzeul de istorie – forţă activă în procesul de făurire a conştiinţei socialiste", *Revista Muzeelor* 10 (1): 5-6.

**Popovici, D. şi Rialland, Y. (coord.) (1996)**, *Viaţa pe malul Dunării acum 6 500 ani/Vivre au bord de Danube il y a 6 500 ans*, Paris, Editions Caisse nationale des monuments historiques et des sites.

**Sarafolean, G. (1972)**, „Organizarea secţiei de istorie contemporană", *Revista Muzeelor* 9 (5): 418-420.

**Stratulat, L. şi Ţurcanu, S. (2009a)**, Introducere la L. Stratulat, S. Ţurcanu, C. Costaş şi L. Solcan (ed.), *Cucuteni – magia ceramicii*, Iaşi, Editura PIM: 9-10.

**Stratulat, L. şi Ţurcanu, S. (2009b)**, „Cucuteni – culoarea preistoriei", în L. Stratulat, S. Ţurcanu, C. Costaş şi L. Solcan (ed.), *Cucuteni – magia ceramicii*, Iaşi, Editura PIM: 13-38.

**Stratulat, L., Ursulescu, N., Ţurcanu, S., Tencariu, F.-A. şi Hriban, C. (ed.) (2008)**, *Cucuteni-Trypillia: a great civilization of Old Europe*, Roma, Fundaţia Cucuteni pentru Mileniul III şi Hers Consulting Group.

**Stratulat, L., Ţurcanu, S., Costaş, C. şi Solcan, L. (ed.) (2009)**, *Cucuteni – magia ceramicii*, Iaşi, Editura PIM.

**Stratulat, L., Ţurcanu, S. şi Solcan, L. (2013)**, *Cultura Cucuteni: valori regăsite ale preistoriei europene / Cucuteni culture: rediscovered values of the European Prehistory*, Iaşi, Editura Palatul Culturii.

**Ştefănescu, L. (1973)**, „Muzeul şi funcţia educativ-civică a istoriei", *Revista Muzeelor* 10 (4): 304-306.

**Venizelos, E. (1997)**, „Prologue", în C.-M. Mantu, Gh. Dumitroaia şi A. Tsaravopoulos (ed.), *Cucuteni. The last great Chalcolithic civilization of Europe*, Bucureşti, Athena Publishing & Printing House: 11.

**Wullschleger, M. cu J. Chamay şi F. van der Wielen-van Ommeren (ed.) (2008)**, *Neolithic art in Romania*, Neapole, arte'm.

https://biblioteca-digitala.ro

(4)

# ÎMPOTRIVA FUNCȚIONALISMULUI: RECENZIE A *PROIECTULUI ARHEOLOGIC PIETRELE*

Radu-Alexandru DRAGOMAN şi Sorin OANȚĂ-MARGHITU

## Introducere: premise teoretice

Textul prezent este o recenzie a cercetărilor arheologice din tell-ul de la Pietrele-*Măgura Gorgana* (comuna Băneasa, judeţul Giurgiu) din sudul României, efectuate ca parte a unui proiect germano-român demarat în anul 2002 şi în continuă desfăşurare. Partenerii de proiect sunt Eurasien-Abteilung des Deutschen Archäologischen Institut (Berlin), Institut für Ur- und Frühgeschichte der Ruhr-Universität Bochum şi Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" al Academiei Române (Bucureşti). Argumentaţia am construit-o pe baza participării noastre la săpăturile din anii 2002, 2004-2005, şi a textelor publicate. Insatisfacţia noastră este dată de caracterul pozitivist şi funcţionalist al proiectului, motiv pentru care, în anul 2006 am refuzat să mai participăm.

Filosofia de cercetare a Proiectului Arheologic Pietrele poate fi cel mai bine rezumată prin expresia *„Vorsprung durch Technik"*, slogan publicitar al producătorilor germani de maşini Audi. Sabine Wolfram (2000) utilizează expresia într-o analiză critică a arheologiei vest-germane postbelice. Conform Sabinei Wolfram, acest tip de practică se caracterizează prin:

> *„(1) even more, and more detailed, typological and chronological schemes, with an increasing use since the 1970's of quantitative techniques and computers.* […].
> *(2) a strong trend towards employing «objective» scientific methods. This is especially true of settlement archaeology which may be regarded as a special case of historical interpretation. The study of prehistoric settlements in their ecological and economic environment requires the use of «hard» science (zoology, botany, soil science, etc.), which gives settlement archaeology prestige as well as the appearance of value-free «objectivity» . Settlement archaeology is today one of the most important and valuable approaches in German archaeology. This is illustrated by the number of such projects funded by the Deutsche Forschungsgemeinschaft* […]." (Wolfram 2000: 182)

Obiectivele *Proiectului Pietrele* sunt: construirea unei cronologii pe baza informaţiilor stratigrafice, prelucrării ceramicii şi datelor radiocarbon; analiza structurii aşezării, atât prin săpături, cât şi prin prospecţiuni geofizice;

https://biblioteca-digitala.ro

reconstituirea economiei cu ajutorul arheozoologiei, paleobotanicii *etc.*; şi reconstituirea mediului din mileniul V a.Chr. cu ajutorul sedimentologiei (*e.g.* Hansen *et al.* 2003: 169, 184, 186). Obiectivitatea demersului, standardele înalte şi importanţa proiectului sunt scoase în evidenţă nu numai prin mobilizarea aşa-ziselor *„hard sciences"*, dar şi prin exprimări de tipul *„Der außerordentlich hohe Fundanfall", „Das Fundaufkommen ist in Pietrele sehr hoch", „Auch die Zahl der Silices ist außerordentlich hoch"*, însoţite de cifre (Hansen *et al.* 2005: 341; 2006: 2-3). Metodele de săpătură sunt personajul principal şi subiect de mândrie, după cum se poate observa din următorul citat referitor la numărul mare de obiecte descoperite: *„Die hohe Fundzahl hängt natürlich mit unserer Grabungsmethode zusammen"* (Hansen *et al.* 2005: 341).

În discursul oficial al proiectului Pietrele există o anumită ambiguitate. Pe de o parte acesta neagă existenţa vreunui scenariu al desfăşurării practicii arheologice, metodele fiind garantul unei cercetări obiective (orientate către adunarea şi înregistrarea de date), prin intermediul cărora este evitată emiterea unor idei preconcepute. Pe de altă parte, sunt stabilite încă de la început câteva obiective clare pe care cercetarea *Gorganei* trebuie să le atingă. Mai mult afirmat în diferite ocazii decât exprimat explicit de practica arheologică de la Pietrele, empirismul este doar o strategie de legitimare şi de apărare a manierei funcţionaliste de interpretare a contextelor şi obiectelor. Imaginea tell-ului, aşa cum apare în obiectivele cercetării şi în textele publicate, este aceea a unor sate suprapuse al căror plan trebuie înţeles deoarece structura acestora este un indicator al organizării sociale (Hansen *et al.* 2002: 7; 2003: 169). O mare importanţă se acordă diferenţelor dintre ariile funcţionale din cadrul aşezării, stabilite prin raportarea materialului arheologic la planul aşezării (Hansen *et al.* 2002: 6; 2003: 168; 2004: 3). La rândul lor, satele sunt o sumă de case definite drept „unităţi economice" (Hansen *et al.* 2002: 7). În cazul construcţiilor descoperite, interesul principal constă în determinarea funcţionalităţii fiecăreia şi compararea lor (Hansen *et al.* 2003: 186; 2004: 45; 2005: 341, 389), pornindu-se de la ideea conform căreia „inventarele" lor ar oglindi activităţile ce au avut loc în interiorul caselor. În conformitate cu aceeaşi linie de interpretare, spaţiile dintre construcţii sunt considerate a fi simple „uliţe" (*„lanes"/„Gassen"*) (Hansen *et al.* 2005: 347-348). Mediul este privit drept o resursă aflată la dispoziţia oamenilor pentru a fi exploatată; în consecinţă, rezultatele analizei resturilor faunistice nu sunt publicate contextual, ci pe specii (Hansen *et al.* 2004: 41-43) sau pe categorii generale de contexte cum ar fi *„Haus"* sau *„Gasse"* (Hansen *et al.* 2006: 54-57); rezultatele

https://biblioteca-digitala.ro

analizelor publicate s-au limitat la reconstituirea tehnicilor de subzistenţă. Scenariul cercetării tell-ului de la Pietrele este elocvent rezumat de frazele conclusive ale raportului de săpătură al campaniei 2004:

> *„Der funktionale Vergleich zwischen den Hauseinheiten ist bislang nur sehr eingeschränkt durchführbar. Eine Interpretation wird erst der erneuten Vergrößerung unserer Grabungsflächen, der Analyse der Tierknochen und botanischen Reste, des umfangreichen Steingeräteinventars, der Kleinfundverteilung u.a.m. sich schärfer konturieren. Dabei werden insbesondere die Frage der Gleichzeitigkeit der Hauseinheiten und ihre mögliche funktionale Differenzierung im Vordergrund stehen."* (Hansen *et al*. 2005: 389)

Discursul funcţionalist este împletit cu o naraţiune evoluţionistă cu tente vulgar-marxiste (prin preemţiunea acordată elementului economic) care accentuează schimbările culturale ca rezultat al trecerii de la o societate egalitară la una ierarhizată. Inventarele „bogate" ale unora dintre mormintele din bine-cunoscutul cimitir de la Varna ar reflecta existenţa unei „societăţi stratificate" („*stratified society*"), a unei „clase dominante" („*dominant class*"); se vorbeşte chiar de existenţa unei autorităţi instituţionalizate („*institutionalized ruler*"), a unei căpetenii („*chieftain*") (Hansen 2006: 436; Hansen şi Toderaş 2007: 4)[1]. Elementul-cheie pentru a înţelege transformarea unei societăţi percepute în linii mari ca egalitare într-una stratificată ar consta în analiza sistemului economic. Tell-urile ar fi foarte potrivite în acest scop deoarece permit studierea evoluţiei sistemului economic pe termen lung. Astfel, a fost ales tell-ul de la Pietrele, fiind aproximativ contemporan cu mormintele de la Varna, a cărui secvenţă stratigrafică, stabilită de săpăturile mai vechi făcute de Dumitru Berciu (1956), conţine atât un „nivel" Boian, încadrat tradiţional în neoliticul târziu, cât şi „niveluri" Kodžadermen-Gumelniţa-Karanovo VI, încadrate tradiţional în epoca timpurie a cuprului (Hansen 2006: 436; Hansen şi Toderaş 2007: 5).

Deşi scopul este acela de a înţelege evoluţia către inegalitate socială, nu se discută ce se înţelege prin această schimbare. Spre exemplu, nu se teoretizează câtuşi de puţin termenul de structură socială, considerându-se ca fiind de la sine înţeles, fapt ce poate conduce la rezultate înşelătoare:

[1] Interpretări ale necropolei de la Varna din alte perspective teoretice: Chapman 1990; Biehl şi Marciniak 2000; Marciniak 2000.

https://biblioteca-digitala.ro

> *„Divergent interpretations of the concept have direct implications for archaeological research as they are founded on different epistemological notions with regard to the nature of social reality, the ontological status we confer to that reality and the level of abstraction at which we work. Furthermore, the concept of social structure is always allied to a particular methodology. Unless we have a clear understanding of the implications of different interpretations of the concept, our analyses will be inadequate and lead to misleading conclusions."* (Tilley 1982: 28)

Astfel, la Pietrele, termenul de structură socială devine echivalent cu cel de „*pattern*" (vezi Tilley 1982: 28). Structura socială ar fi oglindită de cultura materială: o societate egalitară ar fi caracterizată de absenţa diferenţierii în cultura materială, în timp ce în cazul unei societăţi ierarhizate ar fi invers (Rowlands 1989: 29).

Privind *Gorgana* ca o sumă de case care sunt tot atâtea unităţi economice, de părţi specializate care asigură funcţionarea întregului, putem spune că filosofia *Proiectului Pietrele* are analogii cu un model modernist de construire a oraşelor contemporane. Obiectivele proiectului trimit către ideea lui Le Corbusier potrivit căreia toţi oamenii au aceleaşi nevoi deoarece au acelaşi organism, cu aceleaşi funcţiuni (Choay 2002: 35-36). Oraşul este spaţiul material construit de arhitect pentru a satisface aceste nevoi. Obiectivul acestui proiect social este obţinerea unui randament maxim, oraşul, prin zonare funcţională, fiind transformat într-o unealtă de muncă (*ibid.*: 37). Pentru Le Corbusier casa este o maşină de locuit, o „celulă" care corespunde „cel mai bine nevoilor noastre fiziologice şi sentimentale" (Hall 1999: 232, 235-236). Rezultatul acestei concepţii a fost încercarea, în mare măsură reuşită, de a căuta raţional o ordine-tip care poate fi aplicată oricărui grup uman.

Dar impunerea acestui model urbanistic a fost însoţit de unele eşecuri răsunătoare. Unul dintre acestea a fost oraşul Chandigarth, noua capitală a Punjab-ului, proiectat după planurile lui Le Corbusier, care aveau la bază o perspectivă funcţionalistă (Hall 1999: 239-241). Proiectul nu ţinea cont de modul de viaţă al localnicilor. „Relaţia între străzi şi clădiri este complet europenizată şi aplicată fără nicio consideraţie faţă de clima dură din nordul Indiei sau modul de viaţă indian". Ca de atâtea ori, proiectul punea în practică o ideologie totalitară, oraşul fiind segregat în funcţie de venituri şi poziţia socială (*ibid.*: 240). Tot Le Corbusier propunea înlocuirea oraşului distrus Saint-Dié cu opt „unităţi de locuit" şi un centru civic, dar locuitorii s-au simţit ameninţaţi de absurditatea acestui plan (Choay 2002: 74).

După cum s-a mai spus, eşecul acestui tip de arhitectură se datorează aroganţei cu care arhitecţii au încercat să impună proiectele lor unor oameni

https://biblioteca-digitala.ro

care nu puteau să se adapteze (Hall 1999: 270). Arhitecţii acestui model de urbanism au accentuat funcţia obiectelor şi au ignorat semnificaţiile acestora (Choay 2002: 76). Dacă acest model de urbanism a fost sortit eşecului în prezent, nu vedem de ce aplicat în trecut ar avea mai mulţi sorţi de izbândă. Atât modelul lui Le Corbusier de urbanism, cât şi arheologia funcţionalistă a *Proiectului Pietrele* pornesc de la ideea că oamenii au aceleaşi nevoi şi adoptă strategii raţionale pentru a le îndeplini, pentru a se adapta la mediu. Dar, aşa cum ne arată exemplele etnografice sau cele oferite de arheologia perioadelor istorice, oamenii acţionau în trecut, chiar în perioade apropiate zilelor noastre, în moduri care azi ne par iraţionale (Deetz 1996: 34).

Tell-ul ca „unealtă de muncă" format din case–„maşini de locuit", spaţii de desfăşurare a diverselor activităţi, rezumă foarte precis perspectiva asupra *Gorganei*. Originea intelectuală, chiar dacă nu asumată explicit, a acestei perspective o găsim în zorii ideologiei funcţionaliste apărute în sociologia din a doua jumătate a secolului al XIX-lea (Huaco 1986; Turner şi Maryanski 1988; Maryanski şi Turner 2000). Pentru funcţionalişti, societatea este un organism sau un mecanism ale cărui părţi componente îndeplinesc diferite funcţii pentru a-l menţine şi reproduce. Filosofia *Proiectului Pietrele* trimite şi către aşa-zisele *„functional requisites"* sau *„needs"* enunţate în acea perioadă de Herbert Spencer (Turner şi Maryanski 1988: 111; Maryanski şi Turner 2000: 1030). După Bronislaw Malinowski, în primul rând oamenii trebuie să-şi satisfacă nevoile biologice. Pentru a le satisface trebuie să se organizeze colectiv, ceea ce determină apariţia unor alte nevoi, care la rândul lor trebuie îndeplinite dacă structura se doreşte a rămâne viabilă (Turner şi Maryanski 1988: 113). Funcţionalismul accentuează echilibrul sistemului, menţinerea şi reproducerea lui; ordinea socială existentă este naturalizată, schimbările fiind rezultatul unor accidente (Huaco 1986; Turner şi Maryanski 1988; Maryanski şi Turner 2000). În plus, demersul funcţionalist în arheologie ignoră faptul că locuinţele şi aşezările, obiectele, agricultura şi creşterea animalelor, precum şi mediul sunt impregnate de simbolism (*e.g.* Hodder 1990; Tilley 1999; Bradley 2005). Chiar şi refacerea podinelor poate avea semnificaţii simbolice (Boivin 2000).

## Cercetare de teren, rapoarte de săpătură şi politică academică

La Pietrele, cunoaşterea este produsă într-un mod autoritar. Liderii proiectului sunt Svend Hansen, director al Eurasien-Abteilung şi Alexandru Vulpe, director al Institutului de Arheologie din Bucureşti. Datorită vârstei,

https://biblioteca-digitala.ro

acesta din urmă nu a putut participa la săpături, dar a fost de acord ca unul dintre noi (R.-A. D.), să reprezinte pe şantier partea română. În practică, deciziile privind programul de lucru, obiectivele şi strategia de cercetare, dreptul de a sintetiza şi interpreta rezultatele, stilul şi conţinutul publicaţiilor *etc.*, au fost prin excelenţă atribuţiile directorului de proiect din partea germană. Cauzele acestei situaţii rezidă în structura organizatorică ierarhică. Se acceptă ca de la sine înţeles că liderii de proiect (ce deţin gradul academic cel mai înalt) sunt singurii în măsură să ia decizii referitoare la toate aspectele practicii arheologice, deoarece deţin capitalul simbolic cel mai mare. Acest capital simbolic ar fi rezultatul meritelor şi experienţei. În consecinţă, opinia lor este considerată a fi cea mai legitimă. Dreptul unui membru din colectiv de a-şi materializa opiniile (în săpătură, în publicaţii) este condiţionat de acceptul acestora. În contextul în care reprezentantul în teren al părţii române nu ocupa o poziţie importantă în ierarhia academică, întreaga strategie de cercetare şi publicare a fost hotărâtă de directorul de proiect din partea germană. Trebuie să adăugăm că la Pietrele autoritatea nu este impusă, ci funcţionează sub forma unei relaţii de tip „patron-client", prin intermediul căreia se urmăreşte cointeresarea participanţilor: eventualitatea unei slujbe (în cazul arheologilor germani), burse (în cazul arheologilor români), înscriere la doctorat şi/sau cooptarea în alte proiecte de cercetare – cum sunt săpăturile în tell-ul de la Aruchlo din Georgia (în ambele cazuri) *etc.* În schimbul unei atitudini conformiste, membrii colectivului pot manipula aceste oferte pentru a-şi atinge propriile scopuri, fie ele financiare sau de legitimare, sau ambele. Acest tip de relaţie creează o complicitate între „părţile contractante": învestind prin ceea ce scrie, spune sau acceptă necritic în imaginea oficială promovată, respectiva persoană investeşte în propria imagine.

Unul dintre factorii ce contribuie la perpetuarea sistemului ierarhic şi unei practici non-critice, îl reprezintă sistemul academic şi universitar în care au fost educaţi arheologii. Concluzia lui Ulrike Sommer referitoare la învăţământul arheologic vest-german este relevantă pentru a înţelege practica de la Pietrele:

> *„Students are not encouraged to have a thought of their own before they start on their Ph.D., and it does not greatly matter if they do not think then. «Careful thorough research' is what matters most: students are taught to be critical about data, not about ideas.*
> *Thus, the German university system favours not necessarily the most interested or gifted students, but the most resilient, those most resistant to frustration, and those who are prepared to accept the wisdom of their elders and betters."*
> (Sommer 2000: 235)

https://biblioteca-digitala.ro

Chiar dacă în România nu există învăţământ arheologic specializat (arheologia fiind subsumată istoriei), caracterizarea făcută de U. Sommer este valabilă şi pentru modul în care sunt şcoliţi arheologii români, după cum se poate observa din următorul citat cu privire la cauzele perpetuării demersului pozitivist-empirist în arheologia românească postbelică:

> „cultul metodei va conduce rapid şi la cultul celor ce o stăpânesc. Se creează astfel premisele unei relaţii speciale, cea dintre magistru şi ucenic, cu diferite trepte de iniţiere şi, mai ales, predispusă, prin contactul inevitabil direct între cei doi, la generarea unui adevărat «cult al personalităţii» . Maeştrii empirismului se vor înconjura curând de noi ucenici, în mod firesc pasionaţi, în mod necesar fideli." (Anghelinu 2003: 241)

„Arheologia germană" a fost considerată permanent de către arheologii români drept modelul cel mai demn de urmat. Ne cerem scuze pentru termenul totalizant de „arheologie germană"; corect ar fi să vorbim de „arheologii", deoarece există multă diversitate, măcar dacă avem în vedere, spre exemplu, întrunirile organizate începând din 1992 de aşa-zisul „German T-AG" (*Theorie-Arbeitsgemeinschaft*), din care au rezultat mai multe publicaţii (Wolfram 2000: 193-194; vezi, de asemenea, *Rundbrief der Arbeitsgemeinschaft Theorie in der Archäologie*). Am folosit însă intenţionat singularul, deoarece, atunci când vorbesc despre „arheologia germană", arheologii români au în minte doar demersul pozitivist-empirist şi metodele aferente. De ce? Dat fiind faptul că majoritatea „marilor profesori" a studiat în Germania interbelică, pozitivism-empirismul a devenit, prin intermediul relaţiei maestru-discipol, principalul element de raportare pentru arheologii români. În timpul perioadei comuniste, cele mai generoase burse oferite lor au fost acordate de instituţiile de arheologie vest-germane: Humboldt, D.A.A.D. (Anghelinu 2003: 202-203 şi nota 643). Pentru mulţi dintre ei, şcoala de arheologie preistorică germană a devenit „sinonimul rigorii ştiinţifice şi al intransigenţei metodologice" (*ibid.*: 240), imagine ce se perpetuează şi astăzi. Spre exemplu, când am întrebat pe unul dintre colegii români care este motivul pentru care a venit la Pietrele, ştiind că nu este interesat nici de tell-uri, nici de „epoca cuprului" în general, acesta ne-a răspuns: „Ca să învăţ metoda germană". A te raporta la arheologia germană însemna, şi încă înseamnă, să conferi autoritate, legitimitate şi aură ştiinţifică propriei practici şi implicit propriei persoane. Iată un exemplu ales dintr-un text publicat cu ocazia celebrării a 170 de ani activitate arheologică a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan" al Academiei Române:

https://biblioteca-digitala.ro

> *„The evolution of archaeology in Romania proceeded simultaneously with the rest of European archaeology, an important part of which was the German school. Our most brilliant forerunners, Grigore Tocilescu, Vasile Pârvan, Ion Andrieşescu, studied in Germany or Austria* […] *This was the case with Vasile Pârvan's pupils as well. Among them we must mention Ion Nestor, a pupil of Gero von Merhart of the Marburg/Lahn school. Nestor is without question one of those who contributed crucially to the foundation of Romanian pre- and protohistoric archaeology. He brought to Romania the research methods of German archaeology, remarkable for their accuracy; they were then adopted by his pupils, the author of these lines included."* (Vulpe 2004-2005: 5)

Un alt factor ce a facilitat concentrarea puterii de decizie în mâinile directorului de proiect din partea germană este politica financiară. Un principiu acceptat tacit este acela că, cel ce aduce finanţarea necesară pentru proiect deţine şi monopolul asupra lui, ori, până în anul 2005 inclusiv, cercetarea a fost finanţată numai de partea germană: în anul 2002 de rectoratul Universităţii Ruhr-ului din Bochum, la care s-a adăugat o donaţie din partea firmei Hornbach-Baumärkte, iar începând din 2004 de Deutsche Forschungsgemeinschaft.

În cazul *Proiectului Pietrele*, aceeaşi perspectivă funcţionalistă este oglindită atât de interpretarea trecutului *Gorganei*, cât şi de maniera în care este produsă cunoaşterea. Proiectul, a cărui finalitate este de a produce date care să documenteze obiectivele, se desfăşoară pe două scene diferite: *Gorgana*, de unde se recoltează materialul, şi şcoala din Pietrele, unde acesta se prelucrează. Pe scena *Gorganei*, directorul de proiect distribuie rolurile „actorilor": îi repartizează în cele două secţiuni arheologice deschise (dorinţa unora de a vedea ce se întâmplă în cealaltă secţiune este reprimată), le dă indicaţii la începutul programului şi în timpul lucrului, îi controlează periodic. Orice iniţiativă a unui membru al colectivului trebuie aprobată de directorul de proiect. În al doilea decor al şantierului, pe scena organizată la şcoală, actorii sunt trei fete din sat care spală materialul adus de pe tell, cei care desenează diverse obiecte şi specialiştii în ceramică, piese litice, oase de animale. După sfârşitul programului, membrii colectivului de pe scena *Gorganei* evoluează şi ei în decorul de la şcoală. Pentru că la Pietrele fiecare este responsabil pentru o categorie de obiecte: figurine, greutăţi de lut, topoare de silex, piese litice, os, cupru *etc.* Ceea ce uneşte aceste două scene este „materialul arheologic" (vasele, cioburile, oasele de animale şi umane, cerealele şi ce se mai recoltează). În puţine cazuri, cei care lucrează în şcoală participă şi la munca de pe *Gorgana* şi invers. Datorită lipsei de timp, „actorii" din şcoală nu

https://biblioteca-digitala.ro

primesc informaţii despre natura contextelor din care provin obiectele, oasele, cerealele. Oamenii din teren nu află de la cei din şcoală informaţii care ar putea influenţa modul de a săpa. Fiecare doar „îşi face datoria", adică să sape, să adune materialul, să-l spele, să-l marcheze, să-l ordoneze, să-l descrie, să-l introducă în baza de date, să-l deseneze şi/sau să-l fotografieze. De exemplu, dacă cineva se ocupă de „greutăţile de lut", este puţin probabil să afle câte ceva despre contextele din care provin obiectele de care este responsabil, cu atât mai puţin despre rezultatele muncii celor care se ocupă de altceva. Acestea pot fi găsite în rapoartele publicate sau în scrisorile de felicitare trimise de directorul proiectului cu ocazia sărbătorilor de iarnă (Hansen *et al.* 2004a; Hansen 2005b).

Aşadar, munca la Pietrele este organizată după un sistem fordist (Harvey 2002: 122-139) care corespunde în mare măsură cu categoriile funcţionale impuse trecutului *Gorganei*: fiecare membru al colectivului produce date şi interpretări parţiale referitoare la aceste categorii, înglobate apoi în raportul de săpătură într-o interpretare finală. A rezultat astfel o structură organizatorică ierarhizată, în vârf aflându-se o singură persoană, iar la bază diferite straturi de specialişti, studenţi şi masteranzi, oamenii din sat care participă la săpătură. Structura ierarhică a colectivului răzbate şi în rapoartele publicate. În primul rând, acest lucru se observă în ordinea în care sunt trecuţi autorii textelor: primii sunt reprezentanţii părţii germane şi ai părţii române, după care urmează, în ordine alfabetică, autorii „simpli". De la un raport la altul, se poate vedea dacă vreunul dintre autori a urcat în ierarhie (compară Hansen *et al.* 2004 cu Hansen *et al.* 2005). Interpretarea săpăturii este monopolizată de S. Hansen: acesta semnează întotdeauna, singur sau împreună cu alţii, introducerea, capitolul „Der Grabungsbefund" şi capitolul de concluzii în care trasează direcţiile de cercetare pentru campania viitoare (Hansen *et al.* 2004; 2005; 2006). Organizarea fordistă a practicii arheologice de la Pietrele este reprodusă şi în scrisorile de felicitare trimise membrilor colectivului de către directorul proiectului: aceştia află ce au săpat şi ce au găsit, cu ce s-a ocupat fiecare în ultima campanie, ce trebuie făcut în următoarea campanie (Hansen *et al.* 2004a; Hansen 2005b).

Rapoartele de săpătură au la bază ideea conform căreia metodele au rolul de a asigura obiectivitatea săpăturii şi prelucrării materialelor; interpretarea trebuie să survină numai la finalul demersului, când toate datele au fost adunate împreună. Practica din teren arată însă cu totul altfel: procesul interpretativ are loc chiar în timpul săpăturii. Arheologii nu sunt nişte roboţi ale căror acţiuni sunt perfect obiective, dovadă faptul că îşi pun întrebări unii altora şi

https://biblioteca-digitala.ro

se consultă între ei cu privire la diversele situaţii întâlnite şi cărora încearcă să le dea sens. Întrebări de genul „Tu unde crezi că este limita dinspre sud (să zicem) a contextului ăsta, pentru că nu se vede foarte clar?", „Acum ar trebui să dăm un alt număr de context sau ne aflăm încă în acelaşi context?", „Cum crezi că ar fi cel mai bine să săpăm situaţia asta?", „Ce crezi că este situaţia asta?" *etc.*, arată că observaţiile făcute în teren nu sunt „date", ci construite de către cei care sapă, în urma dialogului, în funcţie de experienţa practică şi teoretică a fiecăruia. Credem, alături de alţii (*e.g.* Tilley 1989; Hodder 1999; Lucas 2001; Thomas 2004a: 243-247), că relaţia dintre teorie şi practică este una dialectică: teoria naşte o serie întreagă de întrebări ce-l determină pe arheolog să fie atent la o multitudine de aspecte pe care altfel le-ar fi trecut cu vederea, iar pe de altă parte, situaţiile întâlnite în săpătură modifică întrebările şi determină naşterea unora noi.

Nimic din discuţiile purtate pe şantier, unele în contradictoriu, referitoare la interpretarea unuia sau altuia dintre contexte sau privind maniera în care acestea ar trebui cercetate, nimic din incertitudinile avute în timpul săpăturii sau din greşelile făcute, nu sunt menţionate în rapoartele de săpătură. În ciuda opiniilor divergente, naraţiunea prezentă în textele publicate implică faptul că toţi gândim la fel. Se lasă de înţeles că interpretările oferite sunt „obiective", reflectă „realitatea" din teren, deci şi pe cea din trecut, dar se trece sub tăcere faptul că interpretările care s-au abătut de la paradigma funcţionalistă au fost ignorate. Spre exemplu, textul unuia dintre noi (S. O.-M.), o analiză contextuală a obiectelor de cupru, a fost trimis la Berlin pentru a fi tradus în limba germană şi încorporat în raportul despre campania din vara anului 2004. Fără ca autorul să fie înştiinţat, unele paragrafe au fost eliminate şi anumiţi termeni (*e.g.* „depuse") au fost înlocuiţi cu termeni neutri (*e.g.* „găsite"), fapt observat la corectarea variantei în limba germană a textului. După cum a reieşit din discuţiile ulterioare, capitolul respectiv a fost considerat de către S. Hansen ca fiind prea interpretativ, adică subiectiv şi plin de idei preconcepute, fără o bază „reală". Chiar dacă ar fi adevărat, intervenţia într-un text fără ştirea autorului este dovada unei atitudini autoritare. Interesant este faptul că deşi paragrafele indezirabile au fost eliminate, editorul binevoitor a uitat să şteargă din lista bibliografică titlurile la care se făcea trimitere în acele paragrafe: „Bailey 1994", „Pollock 1995" (vezi Hansen *et al.* 2005: 377-383).

Acelaşi efect uniformizator îl are şi practica de a-l trece pe reprezentantul părţii române ca autor al unor rapoarte de săpătură la care nu a contribuit cu nimic sau doar cu câteva rânduri (Hansen *et al.* 2002; 2003; 2004; 2006). Chiar dacă şi-a exprimat dezacordul atât faţă de această practică, cât şi faţă de

https://biblioteca-digitala.ro

demersul empirist, el a devenit co-autor al unor texte ce aparţin, de fapt, lui S. Hansen. „Calitatea oficială" pe care o avea, a atras după sine obligativitatea menţionării lui ca autor, fapt ce se reflectă şi în maniera de citare: „Svend Hansen/Alexandru Dragoman u. a.". În felul acesta, cititorului i se oferă imaginea unui consens asupra concepţiei după care se desfăşoară cercetările de la Pietrele, imagine prin care sunt mascate divergenţele de opinie existente.

În anul 2005 am invitat un antropolog la Pietrele, Gabriel Dragomir, cu scopul de a face o analiză a arhitecturii tradiţionale din sat. Acesta a putut veni pe şantier doar cu două săptămâni înainte de terminarea campaniei. Datorită timpului scurt avut la dispoziţie, R.-A. D. l-a rugat să amâne tema iniţială pentru la anul dar, în schimb, să înceapă o analiză etnografică a „comunităţii de arheologi", a „comunităţii de lucrători" şi a relaţiilor dintre ele, pe care să o continue şi în campania următoare. [Această iniţiativă nu reprezintă nicidecum o noutate, existând mai multe proiecte ce prevăd astfel de analize ale demersului arheologic, din dorinţa de a obiectiva modul în care se produce cunoaşterea. Din punctul nostru de vedere, un foarte bun exemplu este cel al Proiectului Leskernick (Wilmore 2001; 2003; vezi, de asemenea, http://www.ucl.ac.uk/leskernick/).] Sociologul (Gabi) i-a adunat pe toţi arheologii prezenţi, i-a informat despre ceea ce intenţionează să facă şi i-a rugat să se gândească şi să-i spună dacă doresc să participe sau nu. Totodată, a menţionat că înţelege că venirea lui nu coincide cu un moment foarte favorabil, dat fiind faptul că mai erau doar două săptămâni până la sfârşitul campaniei, perioadă în care toată lumea era obosită, mai era mult de lucru şi în puţinul timp liber lumea ar fi preferat să se odihnească, în loc să stea la discuţii cu el. Pe moment toată lumea a spus că se mai gândeşte. Ulterior, membrii echipei (atât români, cât şi germani) s-au împărţit în două: un grup minoritar care a fost de acord şi un grup majoritar ce a respins ideea. Reacţia celor din grupul majoritar a fost agresivă: au insistat ca R.-A. D. să-i spună lui Gabi să plece, deoarece este un factor de stress (lumea era obosită şi erau multe lucruri de terminat). Membrii grupului majoritar vorbeau în numele tuturor, uitând faptul că existau şi colegi care au acceptat ideea. Pe scurt, această experienţă este rezumată foarte bine de reacţia violentă a unui coleg: „Pe un şantier arheologic nu are ce căuta un sociolog!". Drept urmare, atât R.-A. D., cât şi Gabi, au părăsit şantierul cu o săptămână înainte de final. Parafrazând titlul piesei de teatru a lui Edward Albee, ne întrebăm nu „Cui i-e frică de Gabriel Dragomir?", ci „De ce?"

În concluzie, ne-am fi dorit ca la Pietrele să fi avut parte de ceea ce Jürgen Habermas numeşte o „situaţie de vorbire ideală" (Habermas 2000; Marga 2006: 235-237). Aceasta presupune eliminarea oricărei coerciţii şi satisfacerea

https://biblioteca-digitala.ro

a patru pretenţii de validitate: inteligibilitate, onestitate, justeţe, veracitate. Habermas distinge două forme ale vorbirii: (1) acţiunea comunicativă, în care vorbitorii schimbă informaţii (adică se pun întrebări în care se cer informaţii despre ceva şi cărora li se răspunde prin lămuriri, susţineri, explicări şi justificări), dar pretenţiile de validitate nu sunt puse la îndoială, ci sunt subînţelese în mod naiv fără a fi tematizate – în acest caz avem de a face cu un consens tacit între vorbitor şi ascultător (fals consens); şi (2) discursul, în care vorbitorii nu schimbă informaţii dar tematizează pretenţiile de validitate, situaţie ce presupune două lucruri esenţiale – „o virtualizare a coerciţiilor acţiunii" (necesară pentru a le putea elimina) şi „o virtualizare a pretenţiilor de validitate" (necesară pentru a le pune la îndoială). Dacă aceste virtualizări sunt reale, şi nu doar pretinse, avem de a face cu un adevărat consens între vorbitori (toţi participanţii împărtăşesc dorinţa de a se ajunge la o înţelegere), cu o „situaţie de vorbire ideală", în care toate opiniile sunt supuse tematizării şi criticii (Habermas 2000; Marga 2006: 237).

Din această perspectivă, rapoartele de săpătură ar fi trebuit să conţină toate punctele de vedere, oricât de contradictorii, şi lăsat cititorul să aleagă interpretarea pe care o consideră ca fiind cel mai bine susţinută de datele empirice prezentate, sau să-şi construiască propria interpretare. Cititorii nu trebuie trataţi drept consumatori ai unor texte în care autorii lor au ultimul cuvânt, ci trebuie invitaţi să participe la producerea interpretărilor (Tilley 1990; 1993: 13-14). Din păcate, la Pietrele, datorită structurii ierarhice instituite, avem de a face cu un fals consens ce pretinde că este un adevărat consens, fără ca pretenţiile de validitate ale afirmaţiilor unuia sau altuia să fie luate critic în discuţie. De aici şi naraţiunea uniformizatoare prezentă în rapoartele publicate sau reacţiile faţă de o analiză sociologică a propriei practici. În ceea ce ne priveşte, împărtăşim opinia Barbarei Bender, Sue Hamilton şi a lui Christopher Tilley (1997: 150) conform căreia, „*If excavation is not interpretation, and presented as such, it is nothing*".

## Despre case

În cazul cercetării tell-urilor din sudul României, interpretarea construcţiilor şi a inventarelor lor în termeni „de bun simţ"/funcţionali/practici, a fost şi continuă să fie dominantă. Spre exemplu, imaginea prezentată în raportul de săpătură referitor la tell-ul de la Căscioarele este aceea a unui „mic sat neolitic" format din 16 locuinţe şi o construcţie anexă (Dumitrescu 1965). Intrarea în construcţii este dedusă după modelele de locuinţe, după torţile de capace modelate în formă de casă şi după punctul cardinal de unde

https://biblioteca-digitala.ro

bat în prezent vânturile cele mai reci (Dumitrescu 1965: 224). Una dintre construcţii (nr. 2) ar fi fost un atelier pentru prelucrarea topoarelor de silex, deoarece în interior s-au găsit, printre altele, 14 topoare din silex, împreună cu 13 nuclee, 4 percutoare şi peste 60 de spărturi mari de silex (Dumitrescu 1965: 225-226; Marinescu-Bîlcu 1965). Cantitatea mare de oase de animale dintr-o altă construcţie (nr. 8) a fost interpretată ca oglindind existenţa unui „depozit-abator" (Marinescu-Bîlcu 1998-2000: 324). Interpretări similare sunt oferite şi în cazul altor tell-uri. În cazul săpăturilor de la Borduşani, se afirmă că *„les habitations étaient orientées approximativement nord-sud, emplacement fort probable tenant compte des nécessités de protection contre les vents et les pluies"* (Popovici şi Vlad f. a.: 5). La Medgidia se vorbeşte de existenţa unei „locuinţe-moară" ce conţinea opt râşniţe, opt frecătoare, grâu carbonizat, opt vase mari de provizii, câteva vase mai mici *etc.* (Harţuche 1981). Descoperirea în interiorul unui vas din Locuinţa nr. 5 de la Hârşova a mai multor brăţări fragmentare din scoică *Spondylus*, unele dintre ele întregibile, altele tăiate şi perforate în parte, a dus la considerarea acestei construcţii ca fiind un atelier de lucrare a podoabelor din *Spondylus* – transformarea brăţărilor în mărgele cu ajutorul unei dăltiţe şi a unor sule din cupru găsite în aceeaşi locuinţă (Galbenu 1962: 294-296; Haşotti 1997: 80, 103-104).

Atunci când situaţiile identificate în teren contrastează puternic cu viziunea „de bun simţ" a arheologului, respectivele contexte sunt catalogate drept „rituale" şi capătă o importanţă sporită. La Căscioarele, prezenţa a două cranii umane chiar sub podina Locuinţei nr. 1 şi absenţa unor depuneri similare în cazul celorlalte locuinţe, ar indica caracterul special, legat de practici magice, pe care această construcţie l-ar fi avut în cadrul comunităţii (Dumitrescu 1965: 224, 232). La Hârşova, Locuinţa nr. 11, cercetată în anul 1990, a fost catalogată, pe baza celor două altare din interior şi a inventarului, ca fiind un „sanctuar" cu două faze de construcţie, ce „trebuie să fi avut dimensiuni impresionante" (Haşotti 1997: 80-81).

Aceeaşi manieră de interpretare o întâlnim şi în cazul săpăturilor mai vechi de la Pietrele (Berciu 1956). În Locuinţa 1, D. Berciu a cercetat o vatră pe a cărei latură de sud era o placă de lut cu deschizătură rotundă „care servea la aşezarea vaselor de fiert, în felul plitelor maşinilor noastre de gătit cu ochiuri rotunde" (Berciu 1956: 508). Lângă vatră, Berciu a găsit şi o laviţă care „servea pentru dormit. În timpul zilei, femeia se aşeza aici în timp ce pregătea mâncarea" (Berciu 1956: 508). Unele obiecte erau atârnate pe pereţi. Scena a fost surprinsă plastic, fără femeie şi obiectele atârnate pe pereţi, într-un desen realizat de arhitectul Grigore Ionescu (1982: 21, fig. 2). Pe laviţă, arhitectul

https://biblioteca-digitala.ro

a aşezat şi o blană de animal. Pentru G. Ionescu (1982: 20), laviţa servea nu numai pentru dormit dar aici se lua şi masa. Dar ce activităţi se desfăşurau în interior? Pentru a răspunde la această întrebare, D. Berciu avea o idee simplă: cultura materială reflectă direct funcţia contextelor în care apare. Pe baza acestor piese şi a instalaţiilor, locuinţa este împărţită funcţional în bucătărie (prezenţa vetrei), locul de dormit şi de luat masa (laviţa) şi locul de cult (de-a lungul peretelui de vest, unde au fost descoperite cele mai multe figurine şi conuri de ocru roşu).

Perspectiva teoretică potrivit căreia funcţia unei construcţii o putem determina pe baza funcţiei obiectelor descoperite în ea este caracteristică şi *Proiectului Pietrele*. În cele trei campanii la care am participat, săpăturile s-au desfăşurat în părţile de nord-vest (Suprafaţa B) şi de sud (Suprafaţa F) ale tell-ului. Chiar din prima campanie (2002), la circa cinci centimetri sub firul ierbii, au fost găsite resturile unei construcţii arse (Hansen *et al.* 2003: 172; 2004: 6). Rezultatele măsurătorilor geofizice efectuate în anii 2004-2005 (Hansen *et al.* 2005: 342-346; 2006: 4-8) indică existenţa pe tell a circa 25 de case orientate nord-sud şi dispuse linear pe patru şiruri paralele, orientate est-vest. În afara tell-ului, la nord şi la sud-vest, măsurătorile geofizice au dus la identificarea mai multor structuri având aceeaşi orientare cu construcţiile de pe tell. Astfel, la un moment dat, aşezarea ar fi fost constituită din circa 120 de clădiri. În rândurile de faţă ne vom referi mai cu seamă la trei construcţii arse, despre care avem mai multe informaţii: două dintre ele se află în Suprafaţa B, iar cea de a treia în Suprafaţa F (între cele două suprafeţe existând o diferenţă de nivel apreciabilă).

Construcţia pe care am denumit-o convenţional B-Ost (Hansen *et al.* 2003; 2004; 2005; 2006) a fost identificată după fragmentele de chirpici arse la roşu, unele dintre ele masive. Pereţi *in situ* nu s-au găsit. În interior se aflau trei „instalaţii" cu pereţi subţiri din lut. În perimetrul construcţiei s-au găsit multe vase întregi sau întregibile (în special de mari dimensiuni, dar şi vase mai mici cu capace), deformate de foc, mai multe râşniţe, obiecte de silex, piatră şi cupru, figurine, un fragment de scoică *Spondylus etc.* La vest de construcţia B-Ost, separată de o aşa-zisă „potecă" lată de 1,00-1,60 m, se afla o altă construcţie incendiată pe care am denumit-o convenţional B-West (Hansen *et al.* 2005; 2006). Ea arăta ca o concentrare de chirpici friabil şi avea dimensiuni de aproximativ 5 x 7 m. În perimetrul său s-au găsit mai multe concentrări de vase (peste 70 de recipiente întregi sau întregibile, deformate de foc; Hansen *et al.* 2005: 356), râşniţe, obiecte din silex, os, cupru, figurine *etc.* Bucăţi mai mari din dărâmătura pereţilor s-au păstrat peste aceste concentrări

https://biblioteca-digitala.ro

de vase. Între vasele întregi (cele mai multe aflate de-a lungul limitelor de nord şi est ale construcţiei) şi cea mai mare parte din *„small finds"* era o diferenţă de nivel de aproape 50-60 cm, aşa că, în mod simplist s-a ajuns la concluzia că vasele stăteau pe o laviţă (Hansen *et al*. 2005: 351). Acest lucru ar fi însă valabil dacă se acceptă faptul că laviţa ocupa întreaga suprafaţă a nivelului de călcare din construcţie, deoarece, stratul de pământ ars la negru (P05B16) în urma prăbuşirii pereţilor construcţiei incendiate (şi pe care stăteau vasele) se întindea pe tot cuprinsul construcţiei (vezi Hansen *et al*. 2005: 349/Abb. 10). Credem că aici avem de a face cu două secvenţe diferite ale aceluiaşi spaţiu construit. A treia construcţie pe care o prezentăm este P04F16/P05F104, descoperită în Suprafaţa F (Hansen *et al.* 2005; 2006). Ea a fost identificată după fragmentele de chirpici arse la roşu provenite din pereţii prăbuşiţi, ce acopereau puţinele resturi păstrate din podină şi din pereţii de nord şi de vest. În interior se aflau două „instalaţii": una de formă ovală cu pereţi subţiri din lut şi una rectangulară. În relaţie cu această construcţie s-au găsit, doar în partea de vest, peste 40 de vase întregi sau întregibile (Hansen *et al*. 2005: 356) deformate de foc, obiecte din silex, os *etc.*

Analiza diferitelor categorii de obiecte descoperite în perimetrul construcţiilor este ghidată după o concepţie funcţionalistă. Râşniţele găsite în B-Ost sunt cele care determină funcţia vaselor şi a contextului; importanţa ce li se acordă reiese atât din descrierea lor detaliată (Hansen *et al*. 2003: 176; 2004: 10), cât şi din planul publicat (Hansen *et al*. 2003: 173/Abb. 15; 2004: 8/Abb. 5). Planul contextului subliniază, prin selecţie, prezenţa râşniţelor şi a vaselor, celelalte obiecte, ca să nu mai vorbim de oasele de animale, fiind neglijate[2]. Astfel, construcţia B-Ost a fost interpretată ca fiind o arie specializată de procesare a cerealelor: *„Es ist klar, daß der von uns ergrabene Bereich dem Mahlen von Getreide diente und daß die zahlreichen Gefäße im Zusammenhang mit dessen Aufbewahrung zu sehen sind"* (Hansen *et al*. 2003: 176; 2004: 10). Se presupune că „instalaţiile" de lut erau folosite pentru uscarea grânelor sau chiar pentru coacerea pâinii (Hansen *et al*. 2004: 25, nota 56). În ciuda acestei interpretări, în construcţie nu a fost descoperit nici măcar un singur bob de cereale. Explicaţia oferită este aceea că grânele ar fi fost distruse datorită incendiului (Hansen *et al*. 2002: 22). Contrar acestei păreri, în construcţia din Suprafaţa F (P04F16/

[2] Cu toate că la începutul proiectului s-a impus, din dorinţa de a reflecta cât mai „obiectiv" realitatea arheologică, colorarea desenelor de plan şi profil, din planul publicat nu avem nici o informaţie referitoare la „nivelul" pe care au fost amenajate instalaţiile; acestea, împreună cu vasele şi râşniţele plutesc pe o pată albă (culoarea hârtiei).

https://biblioteca-digitala.ro

P05F104) s-au găsit circa 12 kg de cereale (Hansen *et al*. 2005: 353) ce nu se aflau lângă vreo „instalaţie" sau în/lângă vreun vas. Dar pentru că totul trebuie înţeles în termeni practici, directorul de proiect din partea germană susţine că „*Das Getreide muss in einem organischen Behälter aufbewahrt worden sein*" (Hansen *et al*. 2005: 353).

După cum se menţionează într-unul din rapoartele de săpătură, obiectivele prelucrării statistice a materialului ceramic sunt istoria pe verticală a locuirii de pe tell şi utilizarea pe orizontală a spaţiilor de locuit şi de lucru, a potecilor şi a spaţiilor libere (Hansen *et al*. 2005: 356). În ceea ce priveşte analiza vaselor descoperite în construcţia B-West şi în construcţia din Suprafaţa F (P04F16/P05F104), unicul scop este acela de a surprinde eventualele diferenţe funcţionale şi/sau cronologice dintre inventarele ceramice ale celor două construcţii (Hansen *et al*. 2005: 356-367). Drept urmare, pe baza formei şi a capacităţii lor, vasele sunt puse în relaţie cu anumite activităţi: stocarea şi procesarea ulterioară a grânelor (Hansen *et al*. 2005: 366). La finalul acestui studiu comparativ, stufos şi descriptiv, autoarea nu poate să dea însă un răspuns: „*Ob die Unterschiede zwischen der Keramik in den Flächen B und F allein auf funktionaler Ebene zu erklären sind, oder ob auch chronologische Faktoren mitspielen, muss im weiteren Bearbeitungsprozess beantwortet werden*" (Hansen *et al*. 2005: 367).

Nu negăm faptul că în aceste construcţii s-ar fi desfăşurat diferite activităţi în care vasele au fost folosite, dar credem că este simplist a atribui funcţii vaselor doar pe baza formei şi capacităţii lor. Analizele reziduurilor organice pentru determinarea conţinutului (analize care nu s-au făcut la Pietrele şi nici nu avem cunoştinţă că se vor face), au arătat că vasele a căror funcţie părea atât de evidentă datorită exemplelor etnografice conţineau în trecut cu totul altceva decât aşteptările arheologilor (despre celebra „*Milchtopf*", vezi Craig *et al*. 2003). La fel, de multe ori vasele de la Pietrele conţin cu totul altceva decât iluziile funcţionaliste: câteva obiecte de os (P04F19), piese de silex, sau pur şi simplu pietricele. D. Berciu, de asemenea, a găsit vase cu asemenea conţinut: un vas cu capac ce conţinea perle de scoici, un vas în care era un topor mic de piatră, iar într-un alt vas s-au găsit 13 „arşice" din os (Berciu 1956: 511, 512, 559). Prezenţa grâului într-un vas nu înseamnă neapărat că acesta era un simplu vas de provizii. De exemplu, lângă o construcţie de la Gumelniţa, un vas plin cu grâu carbonizat a fost descoperit într-o zonă cu cenuşă, chirpici ars şi multe cochilii de scoici. În imediata apropiere a vasului cu grâu, într-o mică groapă, au fost depuse

https://biblioteca-digitala.ro

craniul unui copil de 5-6 ani, cenuşă, cioburi, un capac de vas şi bucăţi de ocru roşu (Dumitrescu 1966: 56).

Un alt exemplu de interpretare funcţionalistă este cel al unei zornăitoare (*„Rassel"*) în formă de broască ţestoasă descoperită în construcţia B-West (Hansen 2005a). În articolul publicat nu se menţionează nimic despre contextul descoperirii, decât că a apărut lângă peretele de est (Hansen 2005a: 339)[3]. Funcţia zornăitoarei ar rezulta direct din zgomotul pe care îl produce când se agită: fiind prea grea pentru a fi mânuită de un copil (Hansen 2005a: 341), zornăitoarea a fost interpretată drept un instrument muzical (Hansen 2005a: 340-341; Hansen *et al*. 2005: 387), folosit cu ocazia dansurilor performate în timpul sărbătorilor organizate vara, când broaştele ţestoase erau consumate (Hansen 2005a: 347). Urmând această logică, ne întrebăm de ce fel de sărbătoare era legată zornăitoarea în formă de pasăre (Hansen 2006: 443/ Abb. 13, 444) descoperită la *Gorgana* în anul următor? Aceste obiecte „de top" arată mai evident abordarea de la Pietrele, potrivit căreia funcţia obiectului rezidă în forma acestuia. Rupte de contextul în care au fost găsite, obiectele de top devin un bun prilej de a călători în zone geografice îndepărtate, în perioade mari de timp, pornind din sud-estul european al epocii bronzului, trecând prin Egiptul predinastic, Anatolia şi Iran, din neoliticul preceramic până în mileniu IV şi ajungând în China mileniului VII (Hansen 2005a). În schimb, figurinele „obişnuite" sunt rapid clasificate: antropomorfe-zoomorfe, feminine-masculine, sau în funcţie de frecvenţa apariţiei în „aria gumelniţeană" (*„typisch"*, *„relativ selten"*, *„große Seltenheit"*, *„keine Parallelen" etc.*; Hansen *et al*. 2003: 183; 2004: 29; 2005: 387).

Analiza pieselor litice se confruntă şi ea cu o serie de probleme. Studiul tehnologic al obiectelor de silex, efectuat de Ivan Gatsov şi Petranka Nedelcheva, are deja rezultate interesante, până în prezent fiind definite şase varietăţi în funcţie de culoare, textură, capacitatea de desprindere (Hansen *et al*. 2005: 367-377). Dar la Pietrele este dificilă încercarea de a defini zone de concentrare a pieselor de silex deoarece, pe de o parte, suprafaţa tell-ului nu este caroiată şi, pe de altă parte, cu excepţia topoarelor din acest material, acestea nu intră în categoria de *„small finds"*, deci nu beneficiază de coordonatele care ar face posibilă cartarea lor.

[3] În legătură cu această construcţie se spune însă, cu altă ocazie (Hansen *et al*. 2005: 350), că nu s-a surprins nici un perete *in situ*.

https://biblioteca-digitala.ro

Se poate presupune că existenţa unor spaţii pentru prelucrarea obiectelor litice ar fi documentată direct de prezenţa nucleelor şi aşchiilor. Dar, multe nuclee şi aşchii au fost găsite în spaţiul dintre construcţii, în zone în care au fost depuse multe oase şi cochilii de scoici, care nu pot fi incluse în categoria spaţiilor de prelucrare. Mai mult, după cum arată unele exemple etnografice (Sillitoe şi Hardly 2003: 560), încercarea arheologilor de a determina arii de activitate pe baza distribuţiei pieselor litice este inutilă deoarece obiectele nu sunt aruncate/depuse în aria în care acestea au fost prelucrate.

Aşadar, descoperirea de piese litice în construcţii sau în exteriorul acestora reflectă modele de păstrare, aruncare sau depunere intenţionată a lor, nu arii de activitate. În aceste condiţii, aşa cum s-a mai spus, cele mai mici resturi de prelucrare şi concentrarea acestora sunt cele mai sigure indicatoare ale existenţei unor arii de prelucrare a liticelor (Hassan 1978; Rosen 1989; Hull 1987; Matthews *et al*. 1997; Martin şi Russell 2000: 61-63). Dar practicarea simbolică a cernerii depunerilor arheologice şi lipsa flotării (în special a podinelor) au avut drept consecinţă la Pietrele „lipsa resturilor de debitaj mai mici de 10 mm" (Hansen *et al*. 2005: 368). Rezultatul este imposibilitatea documentării spaţiilor de prelucrare nu numai a pieselor litice, dar şi a celor de os sau a cerealelor. Informaţii valoroase (necesare pentru „documentarea" obiectivelor proiectului) din trei construcţii, fiecare cu mai multe etape, au fost iremediabil pierdute.

Încă odată: nu negăm faptul că spaţiile construite ar putea fi locuri în care se produc anumite activităţi, dar credem că este iluzorie căutarea ariilor specializate de prelucrare doar prin distribuţia spaţială a obiectelor (şi acelea limitate la categoria „*small finds*") şi prin simpla prezenţă a unor „instalaţii". Demersul de a defini arii specializate la nivelul întregii suprafeţe a tell-ului (imposibil de documentat în alte situri, precum Çatalhöyük; Hodder 2005), reflectă doar dorinţa de a impune o ordine modernistă în spaţiul social al oamenilor din trecut. Este mai plauzibilă ipoteza potrivit căreia în interiorul fiecărei construcţii existau „arii specializate" de activitate, dar acestea nu pot fi definite direct prin studiul distribuţiei obiectelor pe podină, ci prin recuperarea şi contextualizarea cât mai precisă a „microartefactelor" din aceste contexte. Acest lucru presupune caroierea podinelor, a diferitelor depuneri constituite din lut, flotarea sedimentelor pentru a studia concentrarea şi fragmentarea artefactelor, a resturilor de prelucrare şi a microresturilor botanice (Matthews *et al*. 1997: 294-299) şi compararea rezultatelor cu cele obţinute din alte contexte (Cessford 2003). Aşadar, la Pietrele, pentru a se atinge principalele obiective ale proiectului asumate înainte de începerea săpăturii, ar fi fost necesară adoptarea

https://biblioteca-digitala.ro

unei strategii coerente de aplicare a microstratigrafiei şi micromorfologiei care ar fi putut să ducă la identificarea atributelor caracteristice contextelor domestice (prepararea hranei, stocarea proviziilor, prelucrarea diferitelor materii, dacă un spaţiu este acoperit sau nu; Matthews *et al*. 1997: 291-293).

Filosofia potrivit căreia materialul arheologic reflectă direct funcţiile contextelor în care apare, nu numai că reprimă formularea altor interpretări ale acestora, dar indică şi lipsa întrebărilor referitoare chiar la modul în care obiectivele funcţionaliste ale *Proiectului Pietrele* pot fi documentate.

## Despre arderea intenţionată a construcţiilor şi biografiile spaţiilor construite

De la începutul anilor 1990, o interpretare ce a atras atenţia arheologilor este aceea a uciderii simbolice prin foc a construcţiilor în „neoliticul" şi „epoca cuprului" din sud-estul Europei şi Orientul Apropiat (*e.g.* Apel *et al*. 1997; Bogdan 2005; Chapman 1999; 2005; Farid 2005; Harrison 2004; Stevanović 1997; Stevanović şi Tringham 1997; Tringham 1991; 2005; Tringham *et al*. 1985; 1992; Verhoeven 2000; Yeomans 2004; 2005). Această interpretare nu reprezintă însă, întru-totul, o noutate. Primele nume ce ar trebui menţionate sunt cele ale arheologilor francezi Georges Seure şi A. Degrand. Aceştia au considerat construcţiile arse descoperite în tell-ul de la Mečkjur ca fiind morminte de incineraţie (Seure şi Degrand 1906). În consecinţă, construcţiile sunt descrise ca morminte (într-adevăr, în câteva dintre construcţii fiind prezente şi oase umane), fiecare având menţionate dimensiunile şi obiectele din inventar. Performarea practicilor funerare este descrisă astfel:

> *„Le corps étaient incinéré à l'air libre sur un bûcher; les cendres, comme celles du bûcher, en étaient recueillies, puis placées sur une brique plate ou sur un lit épais de pisé grossier, et l'on recouvrait le tout de pâte argileuse. Quand la première enveloppe était sèche, on en appliquait successivement d'autres; et quand on avait atteint l'épaisseur voulue, on lissait plus ou moins soigneusement la surface, modelant quelques ornements en relief ou en creux. Cet amalgame était ensuite entouré ou recouvert des vases contenant les offrandes; parmi ceux-ci, on plaçait des branchages et du blé; et le tout, recouvert d'argile, était alors soumis à l'action d'un feu ardent, qui devait cuire l'enveloppe des cendres, afin la mieux protéger."* (Seure şi Degrand 1906: 404-405)

* În varianta englezească a textului de faţă am folosit termenul de „construcţii arse", dar mai corect în context este termenul mai general de „construcţii".

https://biblioteca-digitala.ro

Tell-ul este privit ca un monument funerar constituit din mici tumuli alăturaţi sau parţial suprapuşi. Pe verticală, autorii disting patru straturi incendiate care conţin fiecare asemenea tumuli, separate de straturi de argilă. Pentru a ridica movila funerară, oamenii au fost nevoiţi să restrângă spre centru suprafaţa pe care ridicau tumulii, construind spre margine ziduri din piatră pentru a susţine pământul adus aici (Seure şi Degrand 1906: fig. C).

Ulterior, interpretarea lui G. Seure şi A. Degrand a fost sever combătută, iar cu trecerea timpului, părerea lor dată uitării, articolul fiind în cel mai bun caz menţionat la „istoricul cercetării". Următorul citat, selectat dintr-o critică adusă celor doi francezi, este ilustrativ pentru explicaţiile „de bun simţ" ce aveau să domine până astăzi cercetarea tell-urilor din sud-estul României:

> „Cred totuşi că nu mă înşel când spun că toate aceste *tell-uri* au fost staţiuni cu straturi succesive de aşezări omeneşti preistorice, în care ceea ce Seure şi Degrand numesc morminte construite destul de complicat, nu sunt decât resturile locuinţelor arse, grămădite tocmai în această formă de movilţe, exact cum am putut constata la Gumelniţa. Faptul că cele mai multe resturi se găsesc în interiorul acestor movilţe de dărâmături este perfect explicabil, pentru că aproape întreg utilajul unui «menaj» preistoric trebuia să se găsească în chip logic în interiorul respectivei locuinţe." (Dumitrescu 2002 [1930]: 44)

Nu militäm pentru o întoarcere la interpretarea lui G. Seure şi A. Degrand: construcţiile arse nu sunt morminte propriu-zise cum susţineau ei. Totuşi, observaţiile făcute în teren de cei doi spun mult mai mult despre tell-uri decât toate publicaţiile cultural-istorice dedicate subiectului adunate la un loc. Asta deoarece, metaforele „tell-monument funerar", „locuinţă-mormânt", „inventarul locuinţei-inventar funerar" schimbă perspectiva cercetării de la încadrarea culturală şi cronologică a materialului, construirea de „stratigrafii" sau zonarea funcţională a spaţiului social, către intenţionalitate şi semnificaţii. Ca şi mormântul, „casa" aşa cum o găsim în săpătură reprezintă ultimul act al performării unor practici; din acest punct de vedere, arheologul s-ar concentra asupra acestui ultim act prin care „casa" s-a distrus sau a fost distrusă intenţionat. Ca şi monumentele funerare, tell-ul ar fi rezultatul unor acţiuni, o materializare a unei ideologii care nu oglindeşte realitatea socială, ci participă activ la construirea ei, o idealizează, o distorsionează, o legitimează şi o reproduce. Aşadar, atenţia arheologului trebuie mutată de la construirea unei imagini statice a tell-ului ca document al vieţii economice către construirea unei imagini dinamice bazate pe definirea acţiunilor performate pentru ridicarea acestui „monument".

https://biblioteca-digitala.ro

De asemenea, nu trebuie neglijate exemplele etnografice referitoare la existenţa unor legături metaforice între oameni, construcţii* şi morminte. La comunitatea Tamberma sau Batammaliba din Africa, casele sunt metaforic identificate cu oamenii, fiecare dintre etapele construirii şi utilizării unei case corespunzând etapelor vieţii umane (Preston Blier 1983; Tilley 1999: 41-49). Când îmbătrâneşte, casa moare pentru a da naştere unui urmaş, o nouă casă, construită parţial din resturile celei care a decedat (Preston Blier 1983: 373; Tilley 1999: 45). Simbolismul caselor şi mormintelor este complementar – ele servesc drept referinţe analogice unele altora. Mormintele sunt poziţionate în cimitir într-o manieră care, în linii mari, imită poziţia caselor în sat. Casele evocă mormintele, în timp ce satele aduc cu cimitirele (Tilley 1999: 48). Din această perspectivă, interpretarea lui G. Seure şi A. Degrand ne stimulează să abandonăm în cercetarea tell-urilor graniţele dintre funcţional şi simbolic, dintre profan şi sacru, dintre domestic şi funerar – sunt feţe ale aceleiaşi monede.

Mai multe situaţii contextuale par a susţine teoria uciderii rituale prin foc a construcţiilor, ca practică socială în tell-urile din sudul şi estul României. Ne vom referi la cinci posibili indicatori:

(1) Un caz singular până în momentul de faţă este cel al Locuinţei nr. 19 din tell-ul de la Borduşani: se menţionează incendierea intenţionată *doar* a pereţilor exteriori ai construcţiei, interiorul nefiind afectat de foc; după acest moment, în interior au fost depuse cenuşă, resturi organice, solzi de peşte (aşa-zise „resturi menajere"), după care, porţiunile din perete care încă mai stăteau în picioare au fost distruse şi chiar nivelate (Marinescu-Bîlcu *et al*. 1997: 66).

(2) Prezenţa în interiorul unor construcţii arse a unor seturi de piese exotice. Dată fiind valoarea lor, în cazul unei arderi accidentale, astfel de obiecte ar fi fost recuperate după stingerea incendiului. Un exemplu în acest sens este tezaurul din 11 piese de aur din tell-ul de la Sultana, găsit într-o machetă de locuinţă, lângă vatra unei construcţii, în asociere cu o cantitate extrem de mare de ceramică – „13 saci mari plini cu cioburi de vase, majoritatea întregibile" (Hălcescu 1995; Şerbănescu 1997: 234-235; Cojocaru şi Şerbănescu 2002). În aceeaşi categorie poate fi inclus şi aşa-zisul „atelier" din tell-ul de la Hârşova. Pe vatra Locuinţei nr. 5, în asociere cu vasul pictat cu grafit ce conţinea 19 brăţări fragmentare şi 20 de fragmente din scoică *Spondylus*, se mai afla un suport antropomorf cu patru picioruşe al cărui cap era pictat cu alb şi roşu; lângă vatră se găseau patru sule, o dăltiţă şi cinci inele de buclă, toate din cupru (Galbenu 1962: 294-296; 1963). Importanţa acestor piese din scoică *Spondylus* este dovedită atât de larga lor circulaţie (din locul de provenienţă, Egeea, până

https://biblioteca-digitala.ro

în Bazinul Parizian; Müller 1997), cât şi de prezenţa lor în număr mare în necropolele de la Varna (Ivanov 1988a: 62) şi Durankulak (Avramova 2002), în Mormântul 4 din tell-ul de la Ruse (Gaul 1948: 111) sau în depozite, cum este cel de la Kozludže (Gellert şi Garscha 1930) sau cel din tell-ul de la Omurtag (Gaydarska *et al*. 2004). Mai mult decât atât, asocierea de piese de cupru şi scoici exotice din Locuinţa nr. 5 de la Hârşova face parte şi din inventarul unor morminte simbolice de la Varna (Ivanov 1988b: 186-191, 196-200, 205-207).

(3) Depunerea de materiale arheologice direct peste dărâmătura unor construcţii arse. În tell-ul de la Bucşani, toate construcţiile cercetate până în anul 2001 (inclusiv) au fost distruse în urma unor incendii puternice. Ele conţin extrem de puţine piese, cele mai multe fiind resturi de debitaj. Majoritatea ceramicii nu se afla în construcţii, ci *pe* resturile pereţilor prăbuşiţi (Bem *et al*. 2002: 68): spre exemplu, în cazul Locuinţei nr. 11, o mare parte din cele 100 de vase găsite, se afla pe dărâmătură, acoperind întreaga suprafaţă a acesteia (Bem *et al*. 2001: 47). Vasele, de mărimi şi forme diferite, sunt toate arse secundar, ceea ce indică depunerea lor într-un moment când masa de chirpici încă ardea; totodată, ele au fost depuse cu grijă, deoarece „nu există cazuri de împrăştiere datorate unui impact deosebit" (Bem *et al*. 2002: 68). Un alt exemplu de depunere ce ar putea fi pusă în relaţie cu „moartea unei construcţii" de la Bucşani este descoperirea unui topor de cupru de tip Vidra înfipt cu tăişul în jos în partea superioară a dărâmăturii din chirpici ars aparţinând Locuinţei nr. 10 (*ibid.*: 67). O situaţie similară este menţionată pentru tell-ul de la Luncaviţa: pe dărâmătura arsă a locuinţelor 2 şi 8 erau concentrate mai multe vase şi ustensile (Micu şi Maillé 2006: 19).

(4) Prezenţa în interiorul unei construcţii arse a unui număr foarte mare de obiecte (în special ceramică), ce depăşeşte cantitativ inventarul obişnuit al unei gospodării. Spre exemplu, în tell-ul de la Sultana, Locuinţa incendiată nr. 2/2003 conţinea peste 50 de vase întregi sau întregibile (inclusiv străchini pictate cu grafit, un vas-suport pictat cu alb şi roşu), un fragment dintr-un vas antropomorf, unelte de os şi corn, statuete antropomorfe din lut şi os, statuete zoomorfe, plăcuţe triunghiulare din os, melci perforaţi şi un pandantiv perforat din foiţă de aur (Andreescu *et al*. 2004: 324-325; 2005: 366; 2006: 347). Vase-suport cum este exemplarul de la Sultana sunt rar întâlnite în aşezări, fiind însă prezente, în număr mare, în spaţiul funerar, motiv pentru care sunt considerate a fi *„eine eindeutig sepulkrale Gefäßform*" (Todorova 2002a: 86).

* În varianta englezească a acestui text mai era menţionată şi prezenţa de oase umane în dărâmătura Locuinţei SL 26 din tell-ul de la Borduşani (Vasile 2003: 99), dar această construcţie nu era incendiată, aşa cum am lăsat să se înţeleagă din greşeală.

https://biblioteca-digitala.ro

Până în anul 2002, săpăturile din aşezarea de la Durankulak au scos la iveală, din toate straturile de cultură, doar trei fragmente de astfel de vase, în timp ce, în mormintele de tip Varna au fost descoperite 40 de exemplare, dintre care 11 în cenotafe (Todorova 2002a: 86, Abb. 89). Prezenţa acestui tip de vas într-o construcţie incendiată, în asociere cu o mare cantitate de vase întregibile şi piese exotice (*e.g.* pandantivul de aur), ar putea reprezenta un argument în plus în favoarea existenţei unei legături simbolice între case şi morminte.

(5) Depunerea de corpuri sau fragmente umane în interiorul sau în/pe dărâmătura unor construcţii arse. În aşezarea de la Gumelniţa, printre resturile unei construcţii arse se afla un schelet de om (Dumitrescu 1925: 38). În tell-ul de la Luncaviţa, sub resturile unei construcţii arse, s-au descoperit oase umane izolate (Comşa 1952: 416), iar în tell-ul de la Vidra, în cuprinsul unor construcţii, s-au găsit cranii umane izolate (Rosetti 1934: 39)*.

Încă din prima campanie de săpături de la Pietrele, când au apărut resturile unei construcţii incendiate, am pus problema arderii intenţionate. Cu toate acestea, abia după terminarea celei de a doua campanii, când deja fuseseră cercetate trei construcţii arse, a fost inclusă în raportul de săpătură, mai mult ca o concesie, o notă privind acest subiect (Hansen *et al*. 2005: 354-355). Nu a existat nicio intenţie din partea directorului de proiect de a crea ceea ce Ruth Tringham şi Mirjana Stevanović numesc *„archaeological fire maps"* (Tringham 2005: 102). Pentru a obţine o astfel de hartă, în timpul săpăturilor din aşezarea Vinča de la Opovo, suprafaţa construcţiilor a fost caroiată din metru în metru şi fiecare fragment de chirpici cu o lungime/lăţime mai mare sau egală cu 10 cm a fost desenat şi numerotat pe plan, descris *in situ* în contextul său spaţial şi recoltat în vederea analizării lui detaliate; totodată, dărâmătura a fost sistematic eşantionată, printre altele, cu scopul de a determina temperaturile de ardere din diferitele părţi ale construcţiilor (Stevanović 1997: 348-351; Tringham *et al*. 1985: 441-442). La Pietrele, numai fragmentele masive au fost păstrate şi nici măcar acestea nu au fost numerotate pentru a putea identifica locaţia lor exactă pe plan (au fost marcate doar cu numărul de *„feature"* din care provin). În consecinţă, orice încercare de a alcătui o *„archaeological fire map"* pe baza fragmentelor de chirpici selectate este sortită eşecului.

Cât de simplistă este interpretarea funcţionalistă a construcţiilor şi inventarului acestora ne arată rezultatele analizei antropologice efectuate de Joachim Wahl (Hansen *et al.* 2006: 49-54). În dărâmătura construcţiei B-Ost (P02B10) se afla un femur uman aparţinând unui copil de 3-4 ani, iar în interiorul construcţiei (P02B35), un alt femur ce a aparţinut unui matur (Hansen *et al*. 2006: 49). O parte din materialele atribuite dărâmăturii acestei construcţii au

https://biblioteca-digitala.ro

fost, mai degrabă, depuse peste ea, într-un moment ulterior distrugerii prin foc: numai 12% din cele 1 618 de fragmente ceramice sunt arse secundar (Hansen *et al.* 2004: 16/Abb. 13); totodată, doar o mică parte din oasele de animale descoperite în dărâmătură prezintă urme de ardere (Hansen *et al.* 2004: 41).

În construcţia B-West, în contextul P02B43, s-a descoperit, de asemenea, un os uman (metacarp) ce a aparţinut unui *„spätjuvenil oder älter"* (Hansen *et al.* 2006: 49-50). Prezenţa în interiorul construcţiei a unui set constituit dintr-un ac cu volute din cupru (*„Doppelspiralkopfnadel"*) şi un şirag din perle discoidale din cochilii de scoici, asociere prezentă în trei din cele patru morminte din „aria Gumelniţa" în care s-au depus astfel de ace (Gaul 1948: 95, pl. LIV/3, XLIV/4; Comşa 1995: 88-89, 97, 171 fig. 33/2, 174 fig. 36/4; perle discoidale de scoici sunt asociate cu un ac bilobat din os în M. 41 de la Varna – Fol şi Lichardus 1988: 124/fig. 72), sugerează intenţionalitatea depunerii acestora. Printre elementele de inventar ale acestei construcţii se numără şi un colier din imitaţii de canini de cerb. Importanţa acestuia este sugerată de faptul că pentru tell-urile Gumelniţa sunt menţionate doar două pandantive, la Căscioarele: un canin şi o copie în corn (Marinescu-Bîlcu şi Cârciumaru 1992: 365). În schimb, canini de cerb s-au descoperit într-un mormânt din necropola de la Durankulak, iar unele dintre mormintele de la Varna conţineau atât canini, cât şi imitaţii din os (Todorova 2002b: 187). Asocierea între canini de cerb şi oase umane izolate este prezentă în „aria Tripolie": depozitul de la Hăbăşeşti era compus, printre altele, din 22 de canini şi un fragment extrem de mic de calotă craniană (Dumitrescu 1954: 435-441); similar, depozitul în vas de la Cărbuna conţinea, alături de multe alte obiecte, 124 de canini, 13 imitaţii din os şi un dinte uman perforat (Dergačev 1998; 2002: 11-16, Taf. 1/B, 2-7, 8/A).

O problemă ce ar fi trebuit urmărită este fragmentarea şi depunerea intenţionată a unor părţi din acelaşi obiect în contexte diferite. Din păcate, datorită lipsei caroierii şi a faptului că piesele litice (cu excepţia topoarelor) nu intră în categoria *„small finds"*, deci nu capătă coordonate pe baza cărora să poată fi cartate, această temă nu poate fi abordată sistematic, deşi ar fi putut duce la rezultate interesante: un fragment de lamă de silex depus împreună cu mai multe lame într-un vas dintr-o construcţie surprinsă în extremitatea de est a Suprafeţei B (P05B140) – la care nu ne-am referit deoarece nu deţinem suficiente informaţii –, se întregeşte cu un alt fragment din acelaşi obiect depus sub un alt vas din construcţia B-West (P04B11). Cele două contexte

[*] Ulterior, analiza antropologică a relevat faptul că resturile umane proveneau de la nouă indivizi (Hansen *et al.* 2007: 52; 2008: 82-89).

https://biblioteca-digitala.ro

se aflau la o distanţă de 12 m unul de celălalt şi la o diferenţă de nivel de 70 cm (Hansen *et al*. 2006: 11). Nu în ultimul rând, în prezentarea construcţiei B-West se omite un context pe care noi îl considerăm a fi important (P04B18): peste o aglomerare de mai multe vase acoperite de fragmente mari de chirpici am descoperit o vatră răsturnată, spartă pe loc, în condiţiile în care în interiorul construcţiei nu se afla nicio altă vatră. Atunci când am discutat cu directorul de proiect despre această situaţie, ne-a răspuns că vatra „A căzut din pod", chiar dacă nu avem nicio dovadă empirică a existenţei unui pod! Se construieşte astfel imaginea unei case în care „inventarul" (vase, os uman, podoabe din cupru, os sau cochilii de scoici *etc.*) s-ar fi aflat la „parter", în timp ce vatra s-ar fi aflat în pod. Această explicaţie exprimă mai evident tendinţa de la Pietrele de a încorpora în „inventarul" construcţiilor obiecte sau contexte legate de dărâmătura acestora. Acest stil de interpretare este reflectat şi de includerea în perimetrul construcţiei B-West chiar a unui întreg strat de lut verzui, nears (P04B3) (Hansen *et al*. 2005: 348, 350-351). După cum au arătat observaţiile din teren (documentate prin fotografii), acest strat a fost depus peste dărâmătura incendiată a construcţiei, inclusiv peste vatra răsturnată menţionată mai sus.

În construcţia din Suprafaţa F (P04F16/P05F104) nu s-au găsit oase umane. În schimb, prezenţa pe dărâmătură a unui set de cupe întregi (P04F9) a suscitat o serie de discuţii, noi susţinând că ar fi de luat în considerare depunerea lor intenţionată după ce construcţia a ars şi s-a prăbuşit. În raport se oferă două explicaţii, ambele considerate a fi posibile: vasele fie au căzut din pod, fie au fost depuse intenţionat ca „*Opfergaben*" (Hansen *et al*. 2005: 351-352).

În ceea ce priveşte oasele umane, menţionăm încă un exemplu. În 2006, în suprafaţa F a fost găsită o altă locuinţă incendiată, alta decât cea prezentată mai sus. Ni se spune că această casă avea etaj: „Parterul a folosit ca magazie şi spaţiu de lucru, în vreme ce încăperile de sub acoperiş serveau pentru dormit" (Hansen şi Toderaş 2007: 14). La etaj, la est de o vatră, se aflau rămăşiţele a trei indivizi*. Conform interpretării oferite de autori, cei trei indivizi umani „şi-au pierdut fără îndoială viaţa în incendiul care a distrus casa" (Hansen şi Toderaş 2007: 13-14). În opinia noastră, prezenţa resturilor umane ar putea fi legată de practica socială a arderii intenţionate a locuinţei.

Este greu de crezut că aceste case au ars accidental, deoarece la Pietrele nu s-au găsit şiruri de găuri de pari aparţinând unei structuri de nuiele şi lut, ci doar pereţi din lut bătătorit, de circa 40 cm grosime, şi, ocazional, găuri de pari izolate în interiorul caselor (Hansen *et al.* 2006: 9-10; Hansen şi Toderaş

https://biblioteca-digitala.ro

2007: 9-10). Drept urmare, structura de lemn a caselor este insuficientă pentru a produce resturile de lut puternic ars pe care le găsim în săpătură. Chiar şi în cazul caselor din nuiele şi lut, arderile experimentale au confirmat acest argument (Stevanović 1997 cu literatura).

Credem că arderea intenţionată a locuinţelor este o problemă importantă pentru interpretarea trecutului *Gorganei*. Dar mai importante sunt motivele pentru care cercetarea din cadrul *Proiectului Pietrele* a evitat-o de la bun început, acţiune care a influenţat negativ practica arheologică. În consecinţă, lipsa contextualizării precise a obiectelor şi oaselor de pe şi din dărâmătură (necesară pentru stabilirea unor eventuale modele de depunere), lipsa unor *„archaeological fire maps"*, omiterea unor contexte (cum ar fi cel al vetrei mai sus-amintite) incomode pentru perspectiva funcţionalistă aplicată caselor sunt rezultatele unei cercetări care, în ciuda suprafeţei mari săpate şi a adâncimii apreciabile la care s-a ajuns, nu este în măsură să ofere argumente sau contra-argumente în discuţia referitoare la arderea intenţionată a construcţiilor.

Cele trei case arse de la Pietrele descrise în textul de faţă reprezintă ultima etapă din biografia respectivelor spaţii locuite (pentru biografia construcţiilor vezi Bailey 1990). După cum indică rezultatele prospecţiunilor geomagnetice (până acum confirmate şi de săpături), sub cele trei construcţii arse se află alte construcţii, unele nearse, ce au aceeaşi orientare şi se încadrează în acelaşi spaţiu. Şi aşa-zisele „ulişe" îşi păstrează aceeaşi locaţie. Dacă acceptăm posibiltatea ca cele trei construcţii să fi fost incendiate intenţionat, atunci, atât distrugerea deliberată prin foc, cât şi depunerea de oase umane izolate (indiferent dacă în construcţii arse sau nearse), pot fi considerate strategii de asigurare a continuităţii locului şi de construire a memoriei sociale (Tringham 2005: 106). Ţinând seama de acest lucru, se estompează imaginea *Gorganei* ca o succesiune de sate, iar accentul se mută pe o arheologie a distrugerii (intenţionate sau neintenţionate) a construcţiilor, o arheologie a „momentelor biografice" ale diferitelor spaţii construite şi ale zonelor dintre ele, o arheologie a modului în care cultura materială participă la construirea semnificaţiilor acestora.

## Despre *„wirtschaftlichen Grundlagen des bäuerlichen Lebens"*

Studiul resturilor faunistice este considerat important pentru cunoaşterea „bazei economice a vieţii rurale din mileniul V" (Hansen *et al*. 2003: 168; 2004: 3). Din rapoartele arheozoologice publicate până acum (Hansen *et al*. 2004: 41-43; 2006: 54-57) rezultă o preponderenţă a resturilor de animale sălbatice, accentuându-se astfel importanţa vânătoarei (Hansen şi Toderaş 2007: 18). Dar rezultatele studiului sunt influenţate de doi factori: (1) folosirea sporadică

https://biblioteca-digitala.ro

a sitei; doar în 2004 au fost cernute ocazional şi aleatoriu un mic volum din unele depuneri arheologice şi (2) neglijarea contextului în care s-a produs consumul sau în care au fost aruncate sau depuse oasele de animale.

Cu toate că în raportul pentru campania din 2004, redactat înainte de începerea săpăturii din 2005, directorul proiectului afirma necesitatea folosirii sitei (Hansen *et al*. 2005: 348), această promisiune a fost uitată. Nici în a treia campanie de săpături sita nu a intrat în dotarea şantierului, deci nu a fost folosită. Lipsa cernerii are efecte negative pentru obţinerea unei imagini complete privind consumul: pe de o parte accentuează proporţia de oase de mamifere în detrimentul speciilor mici (în special de peşti) şi, pe de altă parte, subliniază fals proporţia de peşti mari (vezi Hansen *et al*. 2006: 56, Abb. 102). De exemplu, în sudul României, între „fazele" Gumelniţa A2 şi B1 există diferenţe în ceea ce priveşte repartiţia procentuală a resturilor faunistice pe clase de animale: în prima fază predomină resturile de peşte în timp ce în ultima predomină oasele de mamifere. Acest lucru se datorează faptului că în staţiunile din „faza" A2 s-au folosit mai mult eşantionări şi cerneri ale depunerilor arheologice. Mamiferele predomină ca resturi în staţiunile unde nu s-a folosit sita (Bălăşescu *et al.* 2005: 212-213, 214; compară fig. 89 cu fig. 90). Aşa cum au arătat cercetările de la Hârşova, prelevarea directă a resturilor faunistice oferă o imagine distorsionată asupra ponderii diferitelor specii de peşti (Desse-Berset şi Radu 1996: 185 şi fig. 1). De asemenea, eşantionarea şi cernerea depunerilor arheologice pentru prelevarea resturilor faunistice de mici dimensiuni, în special oase de peşte, ar oferi şi posibilitatea de a compara ponderea diferitelor specii în diferite contexte, cu implicaţii importante pentru obţinerea unei imagini cât mai apropiate de realitate a consumului (Bălăşescu şi Radu 2004: 244/fig. 119).

După trei campanii de săpături la Pietrele nu se discută încă despre contextele în care au fost manipulate aceste oase, nu avem încă o comparaţie dintre depunerea/aruncarea oaselor în diferitele construcţii, pe dărâmătura acestora, în diferitele etape ale aceleiaşi construcţii, între construcţii şi spaţiul dintre acestea (pentru importanţa contextelor vezi *e.g.* Marciniak 2005). În cazul unor contexte cu suprafaţă mare (dărâmătura unor construcţii, aşa-zisele „poteci") ştim de acum că nu se vor observa eventuale modele spaţiale de aruncare/depunere a oaselor din cauza lipsei caroierii.

Dacă această abordare va continua, la sfârşitul proiectului, datorită lipsei unei strategii de eşantionare şi prelevare a unui volum de depunere arheologică pentru a fi cernută spre obţinerea unui spectru faunistic reprezentativ (Desse-Berset şi Radu 1996; Bălăşescu şi Radu 2004: 38-40) şi a lipsei contextualizării

https://biblioteca-digitala.ro

precise a oaselor de animale, vom avea o imagine distorsionată privind „baza economică a vieţii rurale" din eneolitic, iar interpretarea semnificaţiei prezenţei oaselor în diferite contexte va fi foarte dificilă. În mod curios, în unele texte (Hansen şi Toderaş 2007: 18-19), imaginea care se conturează privind exploatarea resurselor animale este asemănătoare cu observaţiile lui D. Berciu, făcute înainte de a începe săpătura: apele Dunării şi bălţile ofereau peşte şi scoici; „în apropiere se mai găsea şi vânat" iar „în spatele aşezării", pe terasă, exista „pământ bun pentru cultivarea plantelor şi pentru creşterea animalelor" (Berciu 1956: 503-504).

## Despre „straturi", „zone menajere" şi „uliţe"

Zonele dintre spaţiile construite sunt formate prin acumulare de pământ, cenuşă, oase de animale, oase umane, cochilii de scoici, diferite obiecte întregi sau fragmentare. Accentuând metoda stratigrafică care priveşte tell-ul ca o succesiune de „niveluri de locuire" sau „orizonturi cronologice", săpăturile mai vechi precum cele de la Căscioarele (Dumitrescu 1986: 77), Ciolăneştii din Deal (Petrescu-Dîmboviţa şi Sanie 1969), Gumelniţa (Dumitrescu 1966: 54-55), Tangâru (Berciu 1959: 151), Vidra (Rosetti şi Morintz 1961), Hârşova (Galbenu 1979: 3), Cuneşti (Comşa 1983) priveau aceste contexte ca simple „straturi" care separă (pe orizontală şi verticală) „locuinţele". Fără a fi interpretate, se considera că importanţa lor este exclusiv de ordin cronologic.

Spre deosebire de această perspectivă, Ion Nestor a interpretat contextele de acest tip descoperite la Glina (Nestor 1927-1932: 229) şi Cernavoda (Nestor 1937) ca fiind depuneri de resturi menajere peste dărâmătura locuinţelor sau în spaţiul dintre ele. Această interpretare este caracteristică şi noilor cercetări de la Hârşova (Popovici *et al*. 1998-2000; Haită şi Radu 2003), Borduşani (Marinescu *et al.* 1997; Popovici 2003), Vităneşti (Andreescu *et al*. 2003a; 2003b), Luncaviţa (Micu şi Maille 2001: 118), Bucşani (Marinescu-Bîlcu *et al*. 1996-1998; Bem *et al.* 2001: 48; Haită 2001) sau Drăgăneşti-Olt (Nica *et al*. 1995). Recentele cercetări interdisciplinare ale unor asemenea „zone menajere" de la Hârşova (Popovici *et al*. 1998-2000; Haită şi Radu 2003) încearcă să răspundă mai degrabă la întrebările „cum" şi „când" s-au format asemenea contexte, accentuând sezonalitatea unor activităţi umane, caracterul lor repetitiv şi reflectarea lor directă în unităţile stratigrafice definite şi săpate ca atare. Se consideră că răspunsul la întrebarea „de ce" se află în însăşi definiţia (considerată ca fiind obiectivă) a acestor contexte: „zonă menajeră", „resturi menajere", „deşeuri", *„depôtoir"*, *„dépots anthropiques à caractère ménagere"*, *„zones ménageres classiques"*, „strat de umplutură menajeră". Cenuşa din vetre, oasele de

https://biblioteca-digitala.ro

animale, cochiliile de scoici consumate, cioburile *etc.*, într-un cuvânt „gunoaiele" rezultate în urma curăţeniei efectuate în casele de pe tell, sunt manipulate din „spaţiul domestic" în zona dintre locuinţe. De asemenea, locuinţele prăbuşite în urma incendierii lor accidentale devin spaţii de depozitare a resturilor menajere aruncate de locuitorii caselor vecine (Marinescu-Bîlcu *et al*. 1997: 69; Popovici *et al*. 1998-2000: 19).

Această interpretare funcţionalistă a contextelor de acest fel are la bază perspectiva contemporană a noţiunilor de gunoi, igienă[4] şi credinţa că „funcţia" acestor contexte rezultă direct din elementele de cultură materială descoperite (pentru alte interpretări ale depunerii de „resturi menajere", vezi Padayya 1998; Martin şi Russell 2000; Chapman 2000b: 61-63; 2000c; Boivin 2004; Johansen 2004; Douny 2007). O trăsătură a acestui tip de interpretare este neglijarea celorlalte obiecte descoperite în aceste contexte. Paradoxal, urmând o logică a cărei circularitate nu este sesizată, aceste contexte sunt „zone menajere" deoarece conţin oase de animale, cochilii de scoici, coprolite *etc.*; în acelaşi timp însă, celelalte obiecte sau alte categorii de materiale devin „resturi menajere" deorece sunt găsite în aceste „zone". De exemplu, oasele umane descoperite în aceste „zone menajere", aruncate în acelaşi timp cu celelalte „resturi", ar putea să ateste practicarea canibalismului de către comunităţi din eneolitic (Popovici *et al*. 1998-2000: 114), sugestie care nu ţine cont de faptul că în alte situri, în contexte asemănătoare, au fost descoperite schelete umane întregi (*e.g*. Ruse; Gaul 1948: 109). De asemenea, în tell-ul de la Drăgăneşti-Olt, un strat de „umplutură menajeră" cu multe cochilii de scoici şi melci, cioburi, un ac de cupru cu volute, un pahar, o ceaşcă, o fusaiolă, piese de silex, un „ciocan" de corn de cerb a fost interpretat ca „loc de păstrare al uneltelor de pescuit" pornind de la cele şapte greutăţi de lut răspândite în această depunere (Nica *et al.* 1995: 9).

Este adevărat că piesele capătă semnificaţii datorită contextului în care au fost depuse, dar este la fel de adevărat că acestea oferă la rândul lor semnificaţii contextului. Numărul mare de piese litice finite, artefactele din os şi corn, cupru, aur, figurine antropomorfe şi zoomorfe, impun reconsiderarea interpretării contextului depunerii lor drept „zone menajere". În fapt, „unităţile stratigrafice" dintr-o „zonă menajeră", ele însele un produs al scurgerii timpului şi al proceselor postdepoziţionale, arareori luate în calcul, reflectă direct nu

[4] I. Nestor atrăgea atenţia încă din 1937 că „ar fi greşit să judecăm situaţia dintr-un «tell» pornind de la regulile de higienă pe care suntem obişnuiţi noi a le păzi" (Nestor 1937: 10).

https://biblioteca-digitala.ro

diferite activităţi umane, ci mai degrabă obiceiuri de depunere/aruncare, ale căror semnificaţii pot fi ghicite doar prin definirea (1) relaţiilor structurale dintre aceste contexte şi „spaţiile construite" şi (2) regimului de depunere în aceste contexte a obiectelor, a oaselor umane şi animale, a scoicilor. Doar în acest mod putem emite păreri privind atitudinea diferită a comunităţilor eneolitice faţă de ceea ce noi numim „gunoi"; atitudine care este legată de o ideologie potrivit căreia „resturile menajere", alături de oase umane şi o întreagă lume a obiectelor sunt înglobate deliberat în spaţiul domestic.

Urmând o logică funcţionalistă, la Pietrele aceste contexte sunt simple „poteci" (*„Gassen"*) (Hansen *et al*. 2005: 347; 2006: 8, 10) pentru că sunt spaţii care separă casele. Descoperirile din aceste „poteci" sunt fie „resturi menajere" (*„Speiseabfall"*; Hansen 2006: 439; Hansen *et al*. 2005: 393) aruncate aici (cochilii de scoici, oase de animale), fie obiecte pierdute (cele care nu intră în categoria „deşeurilor"): *„Allerdings sollten nicht alle Objekte in diesen Bereich als Abfall klassifiert werde, denn auch Verluste kleinerer Objekte kommen in Frage"* (Hansen *et al.* 2005: 347). De asemenea, numărul mare de obiecte (precum cele din os sau cupru) descoperite în aceste spaţii, ar reflecta faptul că în exteriorul locuinţelor s-ar fi desfăşurat numeroase activităţi: *„Nur die Knochengeräte konzentrieren sich auffälig in den Gassen. Inwiefern sich hierin bestimmte Tätigkeiten wiederspiegeln, muß eine genauere Bearbeitung der Knochengeräte zeigen"* (Hansen 2006: 439-440).

Departe de a fi un „nivel de călcare" (aşa cum ar sugera noţiunea de „potecă"), caracteristica principală a acestor contexte este depunerea, în aceleaşi spaţii dintre construcţii, de cenuşă, de cantităţi mari de cochilii de scoici şi oase de mamifere şi peşte, multe oase umane, cioburi fragmentate, fără urme de ardere secundară, piese din silex, os, corn, cupru, lut (figurine antropomorfe şi zoomorfe, fusaiole, greutăţi de lut), colţi de mistreţ, precum şi artefacte „exotice" (o piesă discoidală din aur, fragmente de brăţări din cochilii de *Spondylus)* (Hansen *et al*. 2005; 2006).

Dacă la Hârşova s-a reuşit definirea mai multor „unităţi stratigrafice" în asemenea contexte (Popovici *et al.* 1998-2000; Haită şi Radu 2003), la Pietrele, depunerile dintre spaţiile construite, mai ales în suprafaţa F, au aspect omogen. Reducerea semnificaţiilor întregii depuneri dintre construcţii la „funcţia" de potecă este excesivă. Nu negăm existenţa unor poteci între construcţii, dar acestea sunt momente particulare ale acestor contexte: straturi de lut ars sau nears care acoperă aceste depuneri; poate fi luată în calcul şi posibilitatea ca aceste depuneri să fie periodic acoperite cu bârne de lemn (sugestie primită

https://biblioteca-digitala.ro

de la A. Vulpe), resturi din acestea, nearse, fiind găsite de multe ori în aceste contexte.

Departe de a fi pierdute, obiectele din spaţiile dintre construcţii au fost depuse intenţionat în aceste contexte. Intenţionalitatea acestei practici este dovedită de numărul mare de obiecte descoperite în aceste contexte; în cazul suprafeţei F se poate afirma că anumite categorii de obiecte (cum ar fi piesele din cupru) sunt mai prezente în aceste depuneri decât în „inventarul construcţiilor" (Hansen *et al*. 2005: 377-384). De asemenea, unele categorii de obiecte sunt descoperite întregi, aşa cum e cazul celor din cupru; de exemplu, în partea superioară a depunerilor din spaţiul dintre construcţiile B-Ost şi B-West, au fost găsite străpungătoare de cupru întregi, în contrast cu numărul mare de obiecte similare descoperite fragmentate în construcţii (Hansen *et al*. 2005: 377-384). Relevantă din acest punct de vedere, prezenţa în cantităţi mari a cochiliilor de scoici întregi este încă un argument că spaţiile în care apar nu sunt „nivel de călcare"/„poteci".

Faptul că, adeseori, obiectele au fost găsite grupate în anumite zone ale depunerii sau, în unele cazuri, constituite în adevărate „depozite", este încă un argument că acestea nu au fost „pierdute", ci depuse intenţionat. Aşa este cazul, de exemplu, al depunerii P04F12, unde pe o zonă restrânsă (cca 1 $m^2$) a acesteia au fost depuse circa 10 piese de silex. Deasupra, în aceeaşi depunere, am descoperit un străpungător de cupru cu mâner de os. În acelaşi spaţiu, la o adâncime mai mare, în partea de nord a acestei depunerii, două piese de cupru erau lipite între ele (Hansen *et al*. 2005: 378).

Nu în ultimul rând, chiar modul în care au fost găsite unele obiecte singulare sugerează intenţionalitatea depunerii lor. Este sugestiv cazul unei figurine antropomorfe din os, împodobită cu piese de port (verigi de cupru la glezne şi un cercel, un colier din cinci perle discoidale din lut) (Hansen *et al*. 2006: 40-42). Figurina, întreagă, a fost depusă „pe spate" în spaţiul dintre construcţiile din suprafaţa B, într-un strat de pământ cenuşiu cu multe oase şi cochilii de scoici (P05B168), în care s-au păstrat pe toată suprafaţa resturi nearse de lemn. Lângă figurină erau 11 perle din cochilii de *Dentalium* (care formau probabil un şirag care intra în setul de piese de port al figurinei). Figurine plate de os cu podoabe de cupru au mai fost descoperite în contexte „domestice", precum cele de la Căscioarele (Comşa 1979: 72, 73, nota 28, fig. 4/2; Andreescu 2002: 64; pl. 42/2), Sultana (Andreescu şi Popa 1999-2000: 135, 140; fig. 2/2; Andreescu 2002: 64; pl. 46/1, V/4), Glina (Andreescu 2002), Lovec (Dimitrov 1962; Comşa 1979; 72, 73, fig. 5/2), Karanovo (Geogiev 1961; 83, pl. XXV/4). Dar asocierea figurinei cu perle de cochilii trimite către cele două figurine

https://biblioteca-digitala.ro

de la Selevac, alături de care s-au găsit 70 de cochilii de melci perforate şi un bulgăre de ocru (Bailey 2005: 66-67). Modul de depunere a figurinei de la Pietrele, modul de constituire a setului de piese de port, asocierea ei cu alte obiecte, amintesc de unele contexte funerare din necropola de la Durankulak, unde figurine din lut împodobite cu piese de cupru au fost depuse pentru a înlocui defuncţii (Vajsov 2002: 262-263). De asemenea, figurine cu piese de port din metal participau la construirea semnificaţiilor aşa-ziselor morminte simbolice de la Varna. În mormintele 2 şi 3, în partea de est a gropilor (opusă zonei în care erau măştile de lut cu podoabe de aur) au fost depuse câte o figurină din os, respectiv marmură, împodobite cu aplice din aur. Figurina de os din mormântul 2 era însoţită de cochilii din scoici *Dentalium*, o lamă de silex şi un ac de cupru. În mormântul 3, lângă figurina din marmură au fost depuse cochilii din scoici *Dentalium*, un vas de marmură, şi o lamă de silex (Ivanov 1975: 8-15, pl. XVI-XXXII; vezi şi Hansen *et al*. 2006: 42).

S. Hansen porneşte de la ideea că figurina de la Pietrele a fost găsită într-o „uliţă", prin urmare supusă acţiunilor „postdepoziţionale", ceea ce îl face să creadă că figurina şi scoicile *Dentalium* probabil nu se aflau împreună (Hansen *et al*. 2006: 41-42; Hansen 2006: 441). Avem o interpretare diferită: figurina a fost descoperită într-un strat şi nu pe un „nivel de călcare" („potecă"), aşa cum sugerează şi faptul că era întreagă; observaţia potrivit căreia aceasta era asociată cu alte obiecte într-un mod asemănător cu descoperiri din alte contexte „domestice" şi, mai ales, funerare, ne conduce la ideea depunerii ei intenţionate împreună cu setul de piese din apropiere.

De asemenea, trebuie menţionat faptul că cele mai multe oase umane, deopotrivă de copii şi adulţi, sunt manipulate în aceste contexte. Dintre cele 30 de oase umane, cele mai multe au fost descoperite în exteriorul construcţiilor din suprafaţa B. Alte două oase umane au fost depuse într-o „uliţă" din suprafaţa F.

Interpretarea depunerilor în spaţiile dintre construcţii este handicapată de lipsa studiilor micromorfologice şi sedimentologice, de nepublicarea studiului resturilor faunistice şi atenţia diminuată care s-a acordat ceramicii din aceste contexte. Studiul micromorfologic şi sedimentologic ar putea oferi indicii dacă pământul dintre construcţii a fost adus şi depus aici (în acest caz, importantă ar fi găsirea sursei) sau dacă aceste depuneri s-au format *in situ*, într-o anumită perioadă de timp. De asemenea, aceste studii ar putea oferi

* Vezi şi discuţia recentă privind conceptul de „depuneri structurate" din revista *Archaeological Dialogues* 19 (2), 2012: 85–144.

https://biblioteca-digitala.ro

date care să ne permită să distingem între acumularea de pământ, cenuşă, scoici, oase şi diferite obiecte ca rezultat al unui singur moment de depunere şi o depunere care a avut loc în mai multe etape. În acest ultim caz se pot obţine date importante referitoare la o eventuală ciclicitate sau sezonalitate a acţiunii de depunere. Aceste abordări au dus la rezultate notabile la Çatalhöyük, în alte situri din Orientul Apropiat (Matthews *et al*. 1997) şi, mai aproape de *Gorgana*, la Hârşova (Popovici *et al*. 1998-2000; Haită şi Radu 2003). Studiul distribuţiei spaţiale a oaselor de animale este imposibil de realizat la Pietrele datorită lipsei caroierii săpăturii, dar nu este exclus să existe un anumit formalism al depunerii lor. De asemenea, ceramica din aceste spaţii este analizată doar statistic, ca şi în cazul oaselor, lipsa caroierii făcând imposibilă distribuţia spaţială mai precisă a fragmentelor ceramice, precum şi a studiilor privind fragmentarea lor intenţionată.

Nu ne propunem în textul de faţă să oferim o interpretare universal valabilă a semnificaţiei acestor depuneri. Interpretarea acestor depuneri ar trebui să aibă în vedere caracterul lor structural („*structured deposition*"; Richards şi Thomas 1984; Pollard 1995; Chapman 2000a; 2000b)*, relaţia lor contextuală cu spaţiile construite şi analogiile relaţionale cu celelalte contexte în care diferite obiecte, oase de animale sau umane sunt depuse direct peste dărâmătura construcţiilor. Ne rezumăm să spunem că intenţionalitatea depunerii acestor obiecte în spaţiile dintre construcţii arată că semnificaţiile acestor contexte nu pot fi reduse simplist la funcţia de „poteci" sau de „zone menajere". La Pietrele, semnificaţiile acestor depuneri sunt strâns legate de „biografiile" spaţiilor construite, de continuitatea lor pe verticală (care duce la reproducerea pe orizontală a dispunerii acestora pe şiruri). Obiectele întregi şi fragmentare, alături de oase umane, cochilii de scoici, oase de animale, participă activ la reînnoirea locurilor dintre spaţiile construite, într-un ritm legat de biografia acestora din urmă. Constituirea acestor „zone menajere" este probabil rezultatul unor practici sociale care au implicat o performare specifică.

## Către o arheologie a *Celuilalt*

Perspectiva funcţionalistă asupra trecutului *Gorganei* emite un discurs care ridică la rang de „ştiinţă" lucrurile banale. *Gorgana* este redusă la o succesiune de sate compuse din case şi poteci, unde casele aveau poduri sau etaje din care, atunci când se prăbuşeau, mai picau unele obiecte întregi, cioburi, oase de animale, oase umane, precum şi case în care vasele stăteau pe laviţe şi rafturi, iar pe poteci se aruncau gunoaie şi se pierdeau frecvent foarte multe

https://biblioteca-digitala.ro

obiecte. Totodată, acest discurs impune o zonare funcţională a suprafaţei tell-ului, a obiectelor şi contextelor.

După trei campanii de cercetări, *Proiectul Pietrele* nu îşi va atinge obiectivele dacă se perpetuează modul în care *Gorgana* a fost cercetată până în prezent:

(1) Definirea unor relaţii funcţionale pe întreaga suprafaţă a tell-ului este sortită eşecului, pentru că distribuţia spaţială a obiectelor nu reflectă acest lucru, ci modele de depunere, de aruncare, de păstrare a lor. Până acum, în lipsa cernerii şi a flotării, nu există dovezi ale prelucrării osului, pietrei, cerealelor în diferite arii ale locuinţelor sau ale tell-ului în general. Cernerea depunerilor ar fi fost importantă şi pentru recuperarea într-o măsură mai mare a oaselor umane, a obiectelor mici de cupru, aur, scoici exotice, importante pentru interpretarea diferitelor contexte în care apar, dar şi pentru documentarea legăturilor de schimb la mare distanţă, unul din obiectivele proiectului.

(2) „Baza economică a vieţii rurale" are ca argumente o listă distorsionată a speciilor de animale (datorită lipsei oricărei strategii de eşantionare a volumului de depuneri pentru a fi trecute prin sită) şi o contextualizare insuficientă a materialului faunistic (datorită lipsei caroiajului).

(3) Definirea unei stratigrafii generale, valabilă pentru întreaga suprafaţă a tell-ului este sortită eşecului pentru că aceasta pur-şi-simplu nu există. După cum am arătat, *Gorgana* este rezultatul relaţiilor structurale dintre diferitele spaţii construite care au varii biografii, separate de depuneri numite de unii „zone menajere", de alţii „poteci". Este imposibilă (cel puţin aplicând în continuare metoda de săpătură de la Pietrele) surprinderea relaţiilor stratigrafice dintre diferitele etape ale unei construcţii şi etapele depunerilor din „zonele menajere" şi cu atât mai mult este sortită eşecului încercarea de a surprinde relaţiile dintre etapele diferitelor construcţii. Din acest punct de vedere, este de remarcat că datele $^{14}C$ obţinute prin analiza unor probe de cărbune şi cereale prelevate din B-Ost şi din construcţia incendiată din centrul suprafeţei F nu au dat diferenţe importante (Hansen *et al*. 2004: 44; 2005: 388-389), în ciuda faptului că acestea se aflau la o diferenţă de nivel de circa 2 m (Hansen *et al.* 2005: 341). Pe scurt, orice stratigrafie generală obţinută nu va fi valabilă pentru întreaga suprafaţă a *Gorganei*.

Aspectele pozitive ale proiectului – studiile de reconstituire a mediului, cercetările geomagnetice, datele radiocarbon, posibilitatea de a raporta la planul aşezării multe categorii de obiecte, studiile privind tehnologia ceramicii şi a pieselor litice, prelucrarea rapidă a materialelor şi publicarea constantă a rapoartelor preliminarii – sunt doar elemente ale oricărui „proiect de succes",

https://biblioteca-digitala.ro

care lasă însă deoparte întrebări esenţiale privind semnificaţia contextelor şi modul în care cultura materială participă la construirea acesteia.

În ciuda faptului că în discursul oficial se foloseşte des cuvântul „metodologie", eşecul proiectului se datorează în primul rând lipsei privirii critice asupra modului în care trebuie atinse obiectivele sale. Metodologia adoptată are la bază câteva axiome care nu sunt evaluate critic. Aşa cum am arătat în capitolul de faţă, la întrebări privind „baza economică", strategiile de subzistenţă sau cele referitoare la definirea ariilor specializate de lucru nu se poate răspunde aplicând aceste axiome. Răspunsurile la aceste întrebări se pot formula doar în urma unei cercetări minuţioase care să recupereze şi să contextualizeze, cât mai precis, cât mai multe elemente de cultură materială, inclusiv cele mai mici resturi de prelucrare.

Ni s-ar putea aduce obiecţia că acest discurs cuprinde interpretări provizorii, publicate în rapoarte preliminare. În mare măsură este adevărat pentru un discurs arheologic, prezent şi la Pietrele, care separă săpătura arheologică de interpretare: mai întâi se adună obiectiv materialul şi după încheierea săpăturii se interpretează. Dar, după cum am văzut, aceste „interpretări provizorii", rezultate din sărăcia întrebărilor funcţionalist-cronologice puse înainte de începerea proiectului, sunt afirmate şi reproduse de la an la an. Între experienţele din teren şi obiectivele proiectului nu există la Pietrele nicio relaţie, niciun dialog fructuos cu trecutul din care să învăţăm să punem noi întrebări. De la an la an *Proiectul Pietrele* reproduce această acţiune totalitară de a documenta obiectivele proiectului, de a perpetua o săpătură care accentuează anumite contexte şi omite altele, care împarte cultura materială în „*small finds*" şi „cenuşărese", care neglijează contextele mai strânse ale unor obiecte, care pierde informaţii importante. Răspunsurile sărace considerate interpretări preliminarii devin „fapte" arheologice pentru cercetarea din următoarea campanie, dar şi pentru cei care citesc rapoartele.

Dar principala cauză a eşecului *Proiectului Pietrele* este chiar ideologia care fundamentează practica arheologică. Emmanuel Lévinas (2000; 2006) atrage atenţia asupra faptului că, indiferent de intenţiile noastre, suntem responsabili pentru *Celălalt*, că prin reducerea alterităţii *Altuia* la *Acelaşi* (ca noi înşine), îl/o supunem la un act de violenţă ce anihilează diferenţa. În acelaşi sens, Julian Thomas (2004a: 238; 2004b: 31), subliniază faptul că maniera în care tratăm oamenii din trecut este dialectic legată de modul în care ne raportăm la oamenii de astăzi. Preluând argumentele lui J. Thomas, credem că arheologia funcţionalistă tratează oamenii din trecut (resturile umane, cultura lor materială) ca „materie primă" pentru

https://biblioteca-digitala.ro

a construi interpretări istorice, îi reduce la „atomi ai unui sistem social din trecut" şi proiectează asupra lor o imagine a modernităţii, deoarece supune complexitatea vieţii umane unei logici totalitare. Urmând un astfel de demers, arheologii nu învaţă nimic din trecut, ci doar îl modelează în conformitate cu trăsăturile şi structura prezentului. Această logică totalitară este extrem de periculoasă, deoarece poartă germenii acceptării şi justificării totalitarismului: cei care consideră justificat să modeleze vieţile oamenilor din trecut conform criteriilor „ştiinţifice", pretins „obiective", vor găsi egal justificat să modeleze viaţa oamenilor din prezent în aceeaşi manieră (Thomas 2004a: 238; 2004b: 31).

După cum am arătat în acest capitol, modelarea funcţionalistă a trecutului *Gorganei*, acţiune pe care o putem numi colonizare, şi organizarea pe baze fordiste a practicii arheologice de la Pietrele, acţiune pe care o numim dominaţie, sunt interdependente (despre relaţia dintre fordism şi înclinaţia modernismului pentru funcţionalitate şi eficienţă, vezi Harvey 2002: 135). Ambele se legitimează de la aceeaşi paradigmă funcţionalistă care este criticată în ştiinţele sociale ca ideologie a menţinerii şi reproducerii sistemului, afirmând că funcţionalitatea acestuia este o stare naturală, universală (Huaco 1986; Turner şi Maryanski 1988; Maryanski şi Turner 2000). La Pietrele, separarea săpăturii de interpretare, fragmentarea datelor arheologice în unităţi funcţionale fără legătură între ele au impus o organizare fordistă a şantierului. Aşa cum s-a mai spus, această diviziune alienantă a muncii duce la proliferarea structurilor ierarhice de autoritate (Chadwick 2003: 99; Thomas 2004a: 246). Ca şi arhitectul imaginat de Le Corbusier, directorul de proiect, aflat în vârful ierarhiei, „armonizează" într-un discurs datele produse de tehnicienii de săpătură, reduşi la statutul de *„non thinking shovels"* (Berggren şi Hodder 2003), şi interpretările parţiale produse de diferiţi specialişti.

La Pietrele, ca şi în cazul celor mai multe „proiecte de succes", practica de colonizare a trecutului şi de impunere în prezent a unui discurs dominant, prin reproducerea organizării ierarhice, este fundamentată, legitimată sau mascată prin folosirea obsesivă a cuvântului „obiectivitate". Şi la Pietrele se pretinde că este necesar şi suficient să se adune obiectiv „date" pentru a se emite „Ştiinţă". Obiectivitatea este considerată a fi o stare mentală care trebuie atinsă pentru a organiza eficient membrii colectivului arheologic în vânători-culegători de date. Dar acest lucru este o iluzie. Aceste „date" sunt adunate potrivit unor obiective ale proiectului, potrivit unor idei preconcepute, considerate a fi de bun-simţ, care nu mai necesită dezbaterea lor. Datele se constituie într-un discurs al ideologiei funcţionaliste care modelează trecutul

https://biblioteca-digitala.ro

*Gorganei*, prin impunerea unor valori contemporane considerate naturale, universale. Dar, chiar în ştiinţele naturii, la care arheologii-oameni de ştiinţă privesc cu invidie, obiectivitatea nu este o stare mentală. Obiectivitatea se referă la capacitatea datelor de a obiecta, de a „protesta" la ceea ce se afirmă despre ele; prin condiţiile de laborator create, aceste date sunt făcute relevante (Latour 2000). Aşadar, datele de pe *Gorgana*, şi din oricare alt sit arheologic, prin întrebările pe care şi le pun membrii colectivului, trebuie să aibă posibilitatea de a obiecta. După cum s-a mai spus: *„the data are not «given» to interpretation. Rather, interpretation is part of the data"* (Hodder 1999: 83). Aşa cum am arătat în capitolul de faţă, datele arheologice au „obiectat" altfel pentru noi, interpretarea noastră fiind doar una din multele posibile. De aceea, credem că membrii colectivului trebuie să participe la actul de interpretare. Din acest punct de vedere, finalitatea rapoartelor de săpătură nu ar trebui să fie introducerea în „circuitul ştiinţific" a unor „fapte" considerate ca fiind certe, ci a îndoielilor şi întrebărilor referitoare la semnificaţiile contextelor cercetate în campania respectivă. Interpretările, chiar contradictorii, produse de membrii colectivului nu ar trebui reprimate, ci să fie prezente în textele publicate. Aşadar, pledăm alături de alţii (Bender *et al*. 1997; Hodder 1999: 80-104; 2000; 2003; Berggren şi Hodder 2003; Chadwick 2003) pentru o arheologie autoreflexivă, care are la bază multivocalitatea. Dintr-o uzină strict organizată ierarhic cu o repartizare riguroasă a unei serii de responsabilităţi înguste, în care „muncitorii", constrânşi de limitele strictei lor specializări, trebuie să dovedească o maximă eficienţă, pentru a produce la randament maxim „date arheologice" funcţionaliste, practica arheologică de la Pietrele ar trebui să se transforme într-un mediu democratic în care fiecare să participe la procesul interpretării. Doar aşa se vor formula nu atât răspunsuri finale bazate pe consens, cât mai ales noi interpretări, noi întrebări referitoare la trecutul *Gorganei*.

În concluzie, alături de alţii, credem că arheologia, ca disciplină a *Celuilalt* (Hegardt 2000; Olsen 2001a; 2001b; Thomas 2004a: 236), trebuie să combată discursurile dominante care colonizează trecutul şi care promovează implicit sau explicit reproducerea sistemelor ierarhice. Într-o epocă de uniformizare a culturilor, arheologia, dintr-o disciplină-agent colonizator al trecutului, aflată în căutarea unui iluzoriu „adevăr obiectiv", trebuie să devină un spaţiu al libertăţii în care – prin dialog şi ţinând seama de exemplele oferite de antropologie, etnoarheologie şi de modul diferit în care este interpretat prezentul prin literatură, artă, politică *etc.* – imagini ale diversităţii oamenilor din trecut sunt lăsate să apară.

https://biblioteca-digitala.ro

## Mulţumiri

Mulţumim în mod special lui Gheorghe Alexandru Niculescu, Rodicăi Oanţă-Marghitu şi lui Tiberiu Vasilescu pentru comentarii şi ajutor, şi lui Adrian Bălăşescu, Cătălin Bem, Constantin Haită şi Valentin Radu pentru multele discuţii despre tell-uri.

Referinţe bibliografice

**Anghelinu, M. (2003)**, *Evoluția gândirii teoretice în arheologia din România. Concepte și modele aplicate în preistorie*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun.

**Andreescu, R. (2002)**, *Plastica antropomorfă gumelniţeană. Analiză primară*, Bucureşti, Muzeul Naţional de Istorie a României.

**Andreescu, R. şi Popa, T. (1999-2000)**, „Sultana. Plastica de os", *Buletinul Muzeului „Teohari Antonescu"* 5-6: 133-141.

**Andreescu, R., Haită, C., Bălășescu, A., Radu, V., Mirea, P., Apope, S., Zaharia, P. și Moldoveanu, K. (2003a)**, „Vitănești", *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2002*, București, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 338-339, nr. 216.

**Andreescu, R., Mirea Pavel și Apope, S. (2003b)**, „Cultura Gumelniţa în vestul Munteniei", *Cercetări Arheologice* 12: 71-87.

**Andreescu, R., Lazăr, C., Topârceanu, A., Oană, V., Mirea, P., Enăchescu, C. și Ungureanu, M. (2004)**, „Sultana, com. Mănăstirea, jud. Călărași. Punct: Malu Roșu", *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2004*, București, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 324-326.

**Andreescu, R., Lazăr, C., Oană, V.; Mirea, P. Voinea, V., Haită, C., Enăchescu, C. și Ungureanu, M. (2005)**, „Sultana, com. Mănăstirea, jud. Călărași. Punct: Malu Roșu", *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2004*, București, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 365-367.

**Andreescu, R., Moldoveanu, K., Lazăr, C., Oană, V., Mirea, P., Voinea, V., Haită, C., Neagu, G. și Potârniche, T. (2006)**, „Sultana, com. Mănăstirea, jud. Călărași. Punct: Malu Roșu", *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2005*, București, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 347-348.

**Apel, J., Hadevik, C. și Sundström, L. (1997)**, „Burning down the house. The transformational use of fire and other aspects of an Early Neolithic TRB site in eastern central Sweden", *Tor* 29: 5-47.

**Avramova, M. (2002)**, „Der Schmuck aus den Gräbern von Durankulak", în H. Todorova (ed.), *Durankulak, II. Die prähistorischen Gräberfeld*, Teil I, Sofia, Publishing House Anubis Ltd.: 191-206.

https://biblioteca-digitala.ro

**Bailey, D. W. (1990)**, „The living house: signifying continuity", în R. Samson (ed.), *The social archaeology of houses*, Edinburgh, Edinburgh University Press: 19-48.

**Bailey, D. W. (2005)**, *Prehistoric figurines. Representation and corporeality in the Neolithic*, Londra şi New York, Routledge.

**Bălăşescu, A. şi Radu, V. (2004)**, *Omul şi animalele. Strategii şi resurse la comunităţile Hamangia şi Boian*, Seria Cercetări Pluridisciplinare 9, Târgovişte, Editura Cetatea de Scaun.

**Bălăşescu, A., Radu, V. şi Moise, D. (2005)**, *Omul şi mediul animal între mileniile VII–IV î.e.n. la Dunărea de Jos*, Seria Cercetări Pluridisciplinare 11, Târgovişte, Editura Cetatea de Scaun.

**Bem, C., Marinescu-Bîlcu, S., Popa, T., Parnic, V., Bem, C., Vlad, F., Bălăşescu, A., Haită, C. şi Radu, V. (2001)**, „Bucşani", *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2000*, Bucureşti, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 47-49, nr. 31.

**Bem, C., Marinescu-Bîlcu, S., Popa, T., Parnic, V., Bem, C., Haită, C., Bălășescu, A., Radu, V., Bărbulescu, D., Găluşcă, I., Năftănăilă, O., Garvăn, D. și Oleinic, E. (2002)**, „Bucșani", *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2001*, Bucureşti, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 67-70.

**Bender, B., Hamilton, S. și Tilley, C. (1997)**, „Leskernick: stone worlds; alternative narratives; nested landscapes", *Proceedings of the Prehistoric Society* 63: 147-178.

**Berciu, D. (1956)**, „Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București", *Materiale și Cercetări Arheologice* 2: 493-562.

**Berciu, D. (1959)**, „Săpăturile arheologice de la Tangâru (r. Giurgiu, reg. București)", *Materiale și Cercetări Arheologice* 5: 143-154.

**Berggren, Å. și Hodder, I. (2003)**, „Social practice, method, and some problems of field archaeology", *American Antiquity* 68 (3): 421-434.

**Biehl, P. și Marciniak, A. (2000)**, „The construction of hierarchy: rethinking the Copper Age in Southeastern Europe", în Michael W. Diehl (ed.), *Hierarchies in action: qui bono?*, Southern Illinois University: 181-209.

**Bogdan, D. (2005)**, „Building 52", în *Çatalhöyük 2005 Archive Report. Çatalhöyük Research Project*, http://www.catalhoyuk.com/downloads/Archive_Report_2005.pdf. (p. 46-61).

**Boivin, N. (2000)**, „Life rhytms and floor sequences: excavating time in rural Rajasthan and Neolithic Čatahöyük", *World Archaeology* 31 (3): 367-388.

**Boivin, N. (2004)**, „Landscape and cosmology in the South Indian Neolithic: new perspectives on the Deccan ashmounds", *Cambridge Archaeological Journal* 14 (2): 235-256.

**Bradley, R. (2005)**, *Ritual and domestic life in prehistoric Europe*, Londra și New York, Routledge.

https://biblioteca-digitala.ro

**Cessford, C. (2003)**, „Microfactual floor patterning: the case at Çatalhöyük", *Assemblage* 7, http://www.shef.ac.uk./assem/issue7/cessford.html (accesat: 28 noiembrie 2007).

**Chadwick, A. (2003)**, „Post-processualism, professionalization and archaeological methodologies. Towards reflective and radical practice", *Archaeological Dialogues* 10 (1): 97-117.

**Chapman, J. (1990)**, „Social inequality on Bulgarian tells and the Varna problem", în R. Samson (ed.), *The social archaeology of houses*, Edinburgh, Edinburgh University Press: 49-92.

**Chapman, J. (1999)**, „Deliberate house-burning in the prehistory of Central and Eastern Europe", în A. Gustafsson şi H. Karlsson (ed.), *Glyfer och arkeologiska rum – en vänbok till Jarl Nordbladh*, GOTARC Series A, vol. 3, Göteborg, Institute of Archaeology, Göteborg: 113-126.

**Chapman, J. (2000a)**, *Fragmentation in archaeology. People, places and broken objects in the prehistory of south-eastern Europe*, Londra şi New York, Routledge.

**Chapman, J. (2000b)**, „Pit-digging and structured deposition in the Neolithic and Copper Age", *Proceedings of the Prehistoric Society* 66: 61-87.

**Chapman, J. (2000c)**, „«Rubbish-dumps» or «places of deposition» ? Neolithic and Copper Age settlements in Central and Eastern Europe", în A. Ritchie (ed.), *Neolithic Orkney in its European context*, Cambridge, McDonald Institute Monographs: 347-362.

**Chapman, J. (2005)**, „Contextual archaeology and burnt house assemblages: categorical analysis of pottery from Late Neolithic Căscioarele, Romania", *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos* 22 (*In honorem Silvia Marinescu-Bîlcu*): 279-296.

**Choay, F. (2002)**, *Urbanismul, utopii și realități*, București, Paideia.

**Cojocaru, V. și Șerbănescu, D. (2002)**, „Nuclear analyses of some eneolithic gold artifacts discovered in the Călărași district, Romania", *Thraco-Dacica* 23 (1-2): 85-91.

**Comșa, E. (1952)**, „Raport preliminar asupra sondagiului de lângă Luncaviţa, raionul Măcin", *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 3: 413-416.

**Comşa, E. (1979)**, „Les figurines en os appartenant a la phase moyenne de la culture Gumelniţa", *Dacia* N.S. 23: 66-77.

**Comşa, E. (1983)**, „Rezultatele săpăturilor de salvare de la Măgura Cuneştilor", *Materiale și Cercetări Arheologice* 15: 65-69.

**Comşa, E. (1995)**, „Necropola gumelniţeană de la Vărăşti", *Analele Banatului* 4: 55-193.

**Craig, O., Chapman, J., Figler, A., Patay, P., Taylor, G. și Collins, M. (2003)**, „«Milk jugs» and other myths of the Copper age of Central Europe", *European Journal of Archaeology* 6 (3): 251-265.

**Deetz, J. (1996)**, *In small things forgotten: an archaeology of early American life*, New York, Anchor Books (ediţia a II-a).

https://biblioteca-digitala.ro

**Dergačev, V. A. (1998)**, *Kerbunskij klad*, Chișinău, Akademija Nauk Respubliki Moldova, Institut Arheologii.

**Dergačev, V. A. (2002)**, *Die äneolithischen und bronzezeitlichen Metallfunde aus Moldavien*, Prähistorische Bronzefunde XX/9, Stuttgart, Franz Steiner Verlag.

**Desse-Berset, N. și Radu, V. (1996)**, „Stratégies d'échantillonnage et d'exploitation des restes osseux de poissons pour une approche paléoenvironnementale et paléoéconomique: l'example d'Hârșova (Roumanie), Néolithique final-Chalcolithique", *Actes du colloque de Pégueux 1995, Supplément à la Revue d Archéométrie*: 181-186.

**Dimitrov, M. (1962)**, „Kostena čoveška figurka ot s. Lovec, Starozagorsko", *Archeologija (Sofia)* 1 (4): 65-68.

**Douny, L. (2007)**, „The materiality of domestic waste. The recycled cosmology of the Dogon of Mali", *Journal of Material Culture* 12 (3): 309-331.

**Dumitrescu, Vl. (1925)**, „Fouilles de Gumelniţa", *Dacia* 2: 29-103.

**Dumitrescu, Vl. (2002 [1930])**, *Cursuri universitare de arheologie preistorică*, București, Editura Mica Valahie.

**Dumitrescu, Vl. (1954)**, *Hăbășești. Monografie arheologică*, București, Editura Academiei Republicii Populare Romîne.

**Dumitrescu, Vl. (1965)**, „Principalele rezultate ale primelor două campanii de săpături din așezarea neolitică târzie de la Căscioarele", *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 16 (2): 215-237.

**Dumitrescu, Vl. (1966)**, „Gumelniţa. Sondajul stratigrafic din 1960", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche* 17 (1): 51-99.

**Dumitrescu, Vl. (1986)**, „Stratigrafia aşezării-tell de pe Ostrovelul de la Căscioarele", *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos* 2: 73-81.

**Farid. S. (2005)**, „Concluding remarks" în *Çatalhöyük 2005 Archive Report. Çatalhöyük Research Project*, http://www.catalhoyuk.com/downloads/ Archive_ Report_ 2005.pdf. (p. 74-77).

**Fol, A. și Lichardus, J. (ed.) (1988)**, *Macht, Herrschaft und Gold*, Saarbrücken, Moderne Galerie des Saarlands Museums.

**Galbenu, D. (1962)**, „Aşezarea neolitică de la Hârşova", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche* 13 (2): 285-306.

**Galbenu, D. (1963)**, „Neolitičeskaja masterskaja dlja obrabotki ukrašenij v Chyršove", *Dacia* N.S. 7: 501-509.

**Galbenu, D. (1979)**, „Săpături în tell-ul de la Hârşova, jud. Constanţa", *Cercetări Arheologice* 3: 3-8.

**Gaul, J. (1948)**, *The Neolithic period in Bulgaria. Early food-producing cultures of Eastern Europe*, Bulletin of the American School of Prehistoric Research 16, Cambridge, MA, Peabody Museum.

https://biblioteca-digitala.ro

**Gaydarska, B.; Chapman, J.; Angelova, I.; Gurova, M. și Yanev, S. (2004)**, „Breaking, making and trading: the Omurtag eneolithic Spondylus hoard", *Archaeologia Bulgarica* 8 (2): 11-34.

**Gellert, J. F. și Garscha, F. (1930)**, „Prähistorisches Depotfund aus dem östlichen Tafelbalkan, ins besondere Muschelringe", *Prähistorisches Zeitschrift* 21: 269-271.

**Georgiev, G. (1961)**, „Kulturgruppen der Jungstein-und der Kupferzeit in der Ebene von Thrazien (Südbulgarien)", *L'Europe à la fin de l'âge de la pierre*, Praga: 45-100.

**Habermas, J. (2000)**, *Conștiință morală și acțiune comunicativă*, București, All.

**Haită, C. (2001)**, „Preliminary considerations on a sedimentary sondage performed on the Eneolithic tell from Bucşani", *Studii de Preistorie* 1: 147-152.

**Haită, C. şi Radu, V. (2003)**, „Les zones de rejets menajeres de la culture Gumelniţa: temoins dans l'evolution chrono-stratigraphique des tells. Étude micro-morphologique et arche-ichtyologique sur le tell d'Hârşova", *Cercetări Arheologice* 12: 389-401.

**Hall, P. (1999)**, *Orașele de mâine. O istorie intelectuală a urbanismului în secolul XX*, București, All.

**Hansen, S. (2005a)**, „Eine tönerne Rassel in Schildkrötengestalt aus Măgura Gorgana bei Pietrele, jud. Giurgiu", *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos* 22 (*In honorem Silvia Marinescu-Bîlcu*): 337-349.

**Hansen, S. (2005b)**, „Liebe Freunde von Pietrele", scrisoare către membrii colectivului, Berlin, 14.12.2005.

**Hansen, S. (2006)**, „Kleine Körper, grosse Ideen – Statuetten aus der kupferzeitlichen Tellsiedlung Măgura Gorgana bei Pietrele an der Unteren Donau", în N. Tasić şi C. Grozdanov (ed.), *Homage to Milutin Garašanin*, Serbian Academy of Sciences and Arts Special Editions, Belgrade şi Skopje, Serbian Academy of Sciences and Arts/Macedonian Academy of Sciences and Arts: 433-447.

**Hansen, S. şi Toderaş, M. (2007)**, „Pietrele. A Chalcolithic settlement on the Lower Danube", în *Pietrele „Gorgana". O aşezare din epoca cuprului la 60 de ani de cercetări*, Giurgiu: 2-21.

**Hansen, S., Dragoman, A. şi Reingruber, A. (2002)**, „Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Pietrele im Jahre 2002", Bochum (nepublicat).

**Hansen, S., Dragoman, A. şi Reingruber, A. (2003)**, „Pietrele: Ein kupferzeitlicher Tell in Muntenien/Rumänien", *Das Altertum* 48 (3): 161-189.

**Hansen, S., Dragoman, A., Benecke, N., Görsdorf, J., Klimscha, F., Oanţă-Marghitu, S. şi Reingruber, A. (2004)**, „Bericht über die Ausgrabungen in der kupferzeitlichen Tellsiedlung Măgura Gorgana bei Pietrele in Muntenien/Rumänien im Jahre 2002", *Eurasia Antiqua* 10: 1-53.

**Hansen, S., Dragoman, A. și Reingruber, A. (2004a)**, „Liebe Freunde von Pietrele", scrisoare trimisă de sărbători membrilor colectivului, decembrie, 2004.

https://biblioteca-digitala.ro

**Hansen, S., Dragoman, A., Reingruber, A., Gatsov, I., Görsdorf, J., Nedelcheva, P., Oanţă-Marghitu, S. şi Song, B. (2005)**, „Der kupferzeitliche Siedlungshügel Pietrele an der unteren Donau. Bericht über die Ausgrabungen im Sommer 2004", *Eurasia Antiqua* 11: 341-393.

**Hansen, S., Dragoman, A., Reingruber, A., Gatsov, I., Klimscha, F., Nedelcheva, P., Song, B., Wahl, J. și Wunderlich, J. (2006)**, „Pietrele. Ein kupferzeitlicher Siedlungshügel und sein Umfeld", *Eurasia Antiqua* 12: 1-62.

**Hansen, S., Toderaș, M., Reingruber, A., Gatsov, I., Georgescu, C., Görsdorf, J., Hoppe, T., Nedelcheva, P., Prange, M., Wahl, J., Wunderlich, J. și Zidarov, P. (2007)**, „Pietrele, Măgura Gorgana. Ergebnisse der Ausgrabungen im Sommer 2006", *Eurasia Antiqua* 13: 43-112.

**Hansen, S., Toderaș, M., Reingruber, A., Gatsov, I., Klimscha, F., Nedelcheva, P., Neef, R., Prange, M., Price, D., Wahl, J., Weninger, B., Wrobel, H., Wunderlich, J. și Zidarov, P. (2008)**, „Der kupferzeitliche Siedlungshügel Măgura Gorgana bei Pietrele in der Walachei. Ergebnisse der Ausgrabungen im Sommer 2007", *Eurasia Antiqua* 14: 19-100.

**Harrison, K. (2004)**, „Fire and burning at Çatalhöyük: integrating forensic practice", http://www.catalhoyuk.com/archive_reports/2004 /ar04_38.htm. (accesat: 20 aprilie 2007)

**Harţuche, N. (1981)**, „O moară neolitică descoperită la Medgidia", *Studii și Comunicări a Civilizației Populare din România* 2: 79-86.

**Harvey, D. (2002)**, *Condiția postmodernității. O cercetare asupra originilor schimbării culturale*, Timișoara, Amarcord.

**Hassan, F. (1978)**, „Sediments in archaeology: methods and implications for palaeoenvironmental and cultural analysis", *Journal of Field Archaeology* 5 (2): 197-213.

**Haşotti, P. (1997)**, *Epoca neolitică în Dobrogea*, Bibliotheca Tomitana 1, Constanţa, Muzeul de Istorie Naţională și Arheologie.

**Hălcescu, C. (1995)**, „Tezaurul de la Sultana", *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos* 13-14 : 11-18.

**Hegardt, J. (2000)**, „Kwame Gyekye, Emmanuel Levinas, and the emergence of the other", C. Holtorf și H. Karlsson (ed.), *Philosophy and archaeological practice. Perspectives for the 21st century*, Göteborg, Bricoleur Press: 87-106.

**Hodder, I. (1990)**, *The domestication of Europe. Structure and contingency in Neolithic societies*, Oxford, Basil Blackwell Ltd.

**Hodder. I. (1999)**, *The archaeological process: an introduction*, Oxford, Blackwell.

**Hodder, I. (ed.) (2000)**, *Towards reflexive method in archaeology: the example at Çatalhöyük*, McDonald Institute Monograph/British Institute of Archaeology at Ankara Monograph No. 28, Cambridge, McDonald Institute for Archaeological Research și British Institute of Archaeology at Ankara.

https://biblioteca-digitala.ro

**Hodder, I. (2003)**, „Archaeological reflexivity and the «local» voice", *Anthropological Quaterly* 76 (1): 55-69.

**Hodder, I. (2005)**, „The spatio-temporal organization of the early «town» at Çatalhöyük", în D. Bailey, A. Whittle și V. Cummings (ed.), *(Un)settling the Neolithic*, Oxford, Oxbow Books: 126-139.

**Huaco, G. (1986)**, „Ideology and General Theory: the case of sociological functionalism", *Comparative Studies in Society and History* 28 (1): 34-54.

**Hull, K. (1987)**, „Identification of cultural site formation processes through microdebitage analysis", *American Antiquity* 52 (4): 772-783.

**Ionescu, G. (1982)**, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

**Ivanov**, **I. (1975)**, „Razkopki na varnenskija eneoliten nekropol prez 1972 g.", *Izvestija (Varna)* 11: 1-17, pl. I-XLVIII.

**Ivanov, I. (1988a)**, „Die Ausgrabungen des Gräberfeldes von Varna (1972-1986)", în A. Fol şi J. Lichardus (ed.), *Macht, Herrschaft und Gold*, Saarbrücken, Moderne Galerie des Saarlands Museums: 49-66.

**Ivanov, I. (1988b)**, „Das Gräberfeld von Varna-Katalog", în A. Fol şi J. Lichardus (ed.), *Macht, Herrschaft und Gold*, Saarbrücken, Moderne Galerie des Saarlands Museums: 180-207.

**Johansen, P.G. (2004)**, „Landscape, monumental architecture, and ritual: a reconsideration of the South Indian ashmounds", *Journal of Anthropological Archaeology* 23: 309-330.

**Latour, B. (2000)**, „When things strike back: a possible contribution of «science studies» to social sciences", *British Journal of Sociology* 51 (1): 107-123.

**Lévinas, E. (2000)**, *Între noi. Încercare de a-l gândi pe celălalt*, București, BIC ALL.

**Lévinas, E. (2006)**, *Altfel decât a fi sau dincolo de esență*, București, Humanitas.

**Lucas, G. (2001)**, *Critical approaches to fieldwork. Contemporary and historical archaeological practice*, Londra și New York, Routledge.

**Marciniak, A. (2000)**, „Living space: the construction of social complexity in the European Neolithic", în A. Ritchie (ed.), *Neolithic Orkney and its European context*, McDonald Institute Monographs, Cambridge, McDonald Institute for Archaeological Research: 333-346

**Marciniak, A. (2005)**, *Placing animals in the Neolithic. Social zooarchaeology of prehistoric farming communities*, Londra, UCL Press.

**Marga, A. (2006)**, *Filosofia lui Habermas*, Iași, Polirom.

**Marinescu-Bîlcu, S. (1965)**, „Un atelier Néolithique pour la taille de haches en silex", *Archeologické Rozhledy* 17 (1): 48-53, fig. 29-31.

**Marinescu-Bîlcu, S. (1998-2000)**, „Sur l'organisation interne de certaines stations des cultures des complexes Boian-Gumelniţa et Precucuteni-Cucuteni", *Cercetări Arheologice* 11 (1): 321-336.

https://biblioteca-digitala.ro

**Marinescu-Bîlcu, S. și Cârciumaru, M. (1992)**, „Coliere de *Lithospermum purpureo-coeruleum* și «perle» de cerb în neoliticul din România în contextul centrului și sud-estului Europei", *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 43 (4): 355-370.

**Marinescu-Bîlcu, S., Andreescu, R., Bem, C., Popa, T., Tănase, M., Bălășescu, A., Tomescu, M., Haită, C. și Tomescu, I. (1996-1998)**, „Șantierul arheologic Bucșani. Campania 1998", *Buletinul Muzeului „Teohari Antonescu"* 2-4: 93-113.

**Marinescu-Bîlcu, S., Popovici, D., Trohani G., Andreescu, R., Bălășescu, A., Bălteanu, A.-C., Bem, C., Gàl, E., Haită, C., Kessler, E., Moise, D., Radu, V., Tomescu, M., Venczel, M., Vlad, F. și Voinea, V. (1997)**, „Archaeological researches at Bordușani-Popină (Ialomiţa county). Preliminary report (1993-1994)", *Cercetări Arheologice* 10: 35-143.

**Martin, L. și Russell, N. (2000)**, „Threshing rubbish", in I. Hodder (ed.), *Towards reflexive method in archaeology: the example at Çatalhöyük*, McDonald Institute Monographs/British Institute of Archaeology at Ankara Monograph No. 28, Cambridge, McDonald Institute for Archaeological Research și British Institute of Archaeology at Ankara: 57-69.

**Maryanski, A. și Turner, J. (2000)**, „Functionalism and structuralism", în E. F. Borgatta și R. Montgomery (ed.), *Encyclopedia of sociology*, ediţia a II-a, Londra–Boston–Woodbridge: 1029-1037.

**Matthews, W., French, C. A. I., Lawrence, T., Cutler, D.F. și Jones, M. K. (1997)**, „Microstratigraphic traces of site formation processes and human activities", *World Archaeology* 29 (2): 281-308.

**Micu, C. şi Maillé, M. (2001)**, „Recherches archéologiques dans le cadre de l'etablissement-tell de Luncaviţa (dép. de Tulcea) ", *Studii de Preistorie* 1: 115-129.

**Micu, C. şi Maillé, M. (2006)**, „La période énéolitique en Dobroudja du nord (Roumanie)", în J. Gascó, F. Leyge şi Ph. Gruat (ed.), *Hommes et passé des Causses. Hommage à Georges Costantini*, Actes du colloque de Millau, 16-18 Juin 2005, Toulouse, Éditions des Archives d'Écologie Préhistorique: 13-36.

**Müller, J. (1997)**, „Neolithische und chalkolithische Spondylus-Artefakte. Anmerkungen zu Verbreitung, Tauschgebiet und sozialer Funktion", în C. B. Becker, M.-L. Dunkelmann, C. Metzner-Nebelsick, H. Peter-Röcher, M. Roeder şi B. Teržan (ed.), *Χρόνος. Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord- und Südosteuropa. Festschrift für Bernhard Hänsel*, Espelkamp, Marie Leidorf GmbH: 91-106.

**Nestor, I. (1927-1932)**, „Fouilles de Glina", *Dacia* 3-4: 226-252.

**Nestor, I. (1937)**, „Cercetări preistorice la Cernavoda", *Analele Dobrogei* 18: 1-21.

**Nica, M., Schuster, C. şi Zorzoliu, T. (1995)**, „Cercetările arheologice în tell-ul gumelniţeano-sălcuţean de la Drăgăneşti-Olt", *Cercetări arheologice în aria nord-tracă* 1: 9-45.

https://biblioteca-digitala.ro

**Olsen, B. (2001a)**, „The end of history? Archaeology and the politics of identity in a globalized world", în R. Layton, P. Stone şi J. Thomas (ed.), *Destruction and conservation of cultural property*, Londra şi New York, Routledge: 42-54.

**Olsen, B. (2001b)**, „Excavating the other: European archaeology in the age of globalisation", in *Quo vadis archaeologia? Whither European archaeology in the 21st century?*, Proceedings of the European Science Foundation Exploratory Workshop, Mądralin near Warsaw, 12/13 October 2001, Warsaw: 47-56.

**Padayya, K. (1998)**, „Evidence of Neolithic cattle-penning at Budihal, Gulbarga district, Karnataka", *South Asian Studies* 14: 141-153.

**Petrescu-Dîmboviţa, M. şi Sanie, S. (1969)**, „Sondajul din tell-ul gumelniţean de la Ciolăneştii din Deal (judeţul Teleorman)", *Arheologia Moldovei* 6: 41-53.

**Pollard, J. (1995)**, „Inscribing space: formal deposition at the Later Neolithic monument of Woodhenge, Wiltshire", *Proceedings of the Prehistoric Society* 61: 137-156.

**Popovici, D. (ed.) (2003)**, *Archaeological pluridisciplinary researches at Borduşani-Popină*, Pluridisciplinary Researches Series 6, Târgovişte, Cetatea de Scaun.

**Popovici, D. și Vlad, F. (f. a.; probabil 2007)**, *Borduşani. Oameni, istorie, natură*, Târgovişte, Cetatea de Scaun.

**Popovici, D., Randoin, B., Rialland, Y., Voinea, V., Vlad, F., Bem, C., Bem, C., Haită, G., Haită, C., Tomescu, M., Monah, F., Radu, V. și Moise, D. (1998-2000)**, „Les recherches archéologiques du tell de Hârşova (dép. de Constantza) 1997-1998", *Cercetări Arheologice* 11 (1): 13-123.

**Preston Blier, S. (1983)**, „Houses are human: architectural self-images of Africa's Tamberma", *The Journal of the Society of Architectural Historians* 42 (4): 371-382.

**Richards, C. și Thomas, J. (1984)**, „Ritual activity and structured deposition in Later Neolithic Wessex", în R. Bradley și J. Gardiner (ed.), *Neolithic studies. A review of some current research*, BAR British Series 133: 189-218.

**Rosen, A. M. (1989)**, „Ancient town and city sites: a view from the microscope", *American Antiquity* 54 (3): 564-578.

**Rosetti, D. V. (1934)**, „Săpăturile de la Vidra. Raport preliminar", Publicaţiile Muzeului Municipal Bucureşti 1, Bucureşti.

**Rosetti, D. V. și Morintz, S. (1961)**, „Săpăturile de la Vidra", *Materiale și Cercetări Arheologice* 7: 71-78.

**Rowlands, M. (1989)**, „A question of complexity", în D. Miller, M. Rowlands şi C. Tilley (ed.), *Domination and resistance*, One World Archaeology No. 3, Londra, Unwin Hyman: 29-40.

**Seure, G. și Degrand, A. (1906)**, „Exploration de quelques tells de la Thrace", *Bulletin de Correspondance Hellénique* 1-2: 359-432.

**Sillitoe, P. și Hardy, K. (2003)**, „Living lithics: ethnoarchaeology in Highland Papua New Guinea", *Antiquity* 297: 555-566.

https://biblioteca-digitala.ro

**Sommer, U. (2000)**, „The teaching of archaeology in West Germany", în H. Härke (ed.), *Archaeology, ideology and society. The German experience*, Gesellschaften und Staaten im Epochenwandel, Band 7, Frankfurt am Main–Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Viena, Peter Lang: 202-239.

**Stevanović, M. (1997)**, „The Age of Clay: the social dynamics of house destruction", *Journal of Anthropological Archaeology* 16: 334-395.

**Stevanović, M. și Tringham, R. (1997)**, „The significance of Neolithic houses in the archaeological record of south-est Europe", în M. Lazić, M. Garašanin, N. Tasić, A. Cermanovic-Kuzmanovic, P. Petrović, Z. Mikić și M. Ruzić (ed.), *Zbornik posvecen Dragoslavu Srejoviciu*, Belgrad: Balkanoloski Institut: 193-208.

**Şerbănescu, D. (1997)**, „Modele de locuinţe şi sanctuare eneolitice", *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos* 15: 232-251.

**Thomas, J. (2004a)**, *Archaeology and modernity*, Londra şi New York, Routledge.

**Thomas, J. (2004b)**, „Archaeology's place in modernity", *Modernism/modernity* 11 (1): 17-34.

**Tilley, C. (1982)**, „Social formation, social structures and social change", în I. Hodder (ed.), *Symbolic and structural archaeology*, Cambridge, Cambridge University Press: 26-38.

**Tilley, C. (1989)**, „Excavation as theatre", *Antiquity* 63: 275-280.

**Tilley, C. (1990)**, „On modernity and archaeological discourse", .meta archaeology project", http://archaeology.kiev.ua/meta/tilley.html (accesat: 4 aprilie 2002). Versiune tipărită în I. Bapty şi T. Yates (ed.), *Archaeology after structuralism: post-structuralism and the practice of archaeology*, Londra şi New York, 1990, Routledge: 127-152.

**Tilley, C. (1993)**, „Introduction: Interpretation and a poetics of the past", în C. Tilley (ed.), *Interpretative archaeology*, Oxford, Berg: 1-27.

**Tilley, C. (1999)**, *Metaphor and material culture*, Oxford, Blackwell.

**Todorova, H. (2002a)**, „Die Sepulkralkeramik aus den Gräbern von Durankulak", în H. Todorova (ed.), *Durankulak, II. Die prähistorischen Gräberfeld*, Teil I, Sofia, Publishing House Anubis Ltd.: 81-116.

**Todorova, H. (2002b)**, „Grandeln, Hirschgeweih, Eberhauer aus den Gräberfeldern von Durankulak", în H. Todorova (ed.), *Durankulak, II. Die prähistorischen Gräberfeld*, Teil I, Sofia, Publishing House Anubis Ltd.: 187-190.

**Tringham, R. (1991)**, „Household with faces: the challenge of gender in prehistoric architectural remains", în J. Gero şi M. Conkey (ed.), *Engendering archaeology: woman and prehistory*, Oxford, Basil Blackwell: 93-131.

**Tringham, R. (2005)**, „Weaving house life and death into places: a blueprint for a hypermedia narrative", în D. Bailey, A. Whittle şi V. Cummings (ed.), *(Un) settling the Neolithic*, Oxford, Oxbow Books: 98-111.

https://biblioteca-digitala.ro

**Tringham, R., Brukner, B. și Voytek, B. (1985)**, „The Opovo Project: a study of socio-economic change in the Balkan Neolithic", *Journal of Field Archaeology* 12: 425-444.

**Tringham, R., Brukner, B., Kaiser, T., Borojević, K., Bukvić, L., Šteli, P., Russell, N., Stevanović, M. și Voytek, B. (1992)**, „Excavations at Opovo, 1985-1987: socioeconomic change in the Balkan Neolithic", *Journal of Field Archaeology* 19: 351-386.

**Turner, J. H. și Maryanski, A. R. (1988)**, „Is «neofunctionalsim» really functional?", *Sociological Theory* 6 (1): 110-121.

**Vajsov, I. (2002)**, „Die Idole aus den Gräberfelder von Durankulak", în H. Todorova (ed.), *Durankulak. II. Die prähistorischen Gräberfeld*, Teil 1, Sofia, Publishing House Anubis Ltd.: 257-266.

**Vasile, G. (2003)**, „Anthropologic study of the osteologic remmants discovered on the Borduşani-Popină archaeological digging site (Ialomiţa county) during the field campaigns between 1997-2002", în D. Popovici (ed.), *Archaeological pluridisciplinary researches at Borduşani-Popină*, Pluridisciplinary Researches Series 6, Târgovişte, Cetatea de Scaun: 95-102.

**Verhoeven, M. (2000)**, „Death, fire and abandonment. Ritual practice at late neolithic Tell Sabi Abyad, Syria", *Archaeological Dialogues* 7 (1): 46-83.

**Vulpe, A. (2004-2005)**, „Celebrating 170 years of archaeology in Romania", *Dacia* N.S. 48-49: 5-6.

**Wilmore, M. (2001)**, „Far away, so close: Some notes on participant observation during fieldwork in Nepal and England", http://www. anthropologymatters.com/journal/2001/wilmore_2001_faraway.htm (accesat: 13 martie 2007).

**Wilmore, M. (2003)**, „The Leskernick Project, Cornwall, UK: An ethnographic study of multidisciplinary collaboration during archaeological fieldwork at a Bronze Age ritual and domestic site", World Archaeology Congress 5, June 2003, Ethnography of Archaeology Session, http://www32.brinkster.com/snefru/archaeology/usa-conference/sub/full-papers/MWilmore.doc (accesat: 13 martie 2007).

**Wolfram, S. (2000)**, „*«Vorsprung durch Technik»* or «Kossinna syndrome» ? Archaeological theory in post-war West Germany", în H. Härke (ed.), *Archaeology, ideology and society. The German experience*, Gesellschaften und Staaten im Epochenwandel, Band 7, Frankfurt am Main–Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Viena, Peter Lang: 180-201.

**Yeomans, L. (2004)**, „Building 45, Space 228, 238",
http://www.catalhoyuk.com/archive_reports/2004/ar04_11.htm. (accesat: 23 aprilie 2007)

**Yeomans, L. (2005)**, „Building 51", în *Çatalhöyük 2005 Archive Report. Çatalhöyük Research Project*, http://www.catalhoyuk.com/downloads/ Archive_ Report_2005.pdf. (p. 43-45).

https://biblioteca-digitala.ro

(5)

# ARHEOLOGIE, MEDIA ŞI IDEOLOGIE DOMINANTĂ ÎN ROMÂNIA DE ASTĂZI

Radu-Alexandru Dragoman

## Introducere: despre ideologia dominantă

Dacă ar fi să definesc printr-o singură expresie ideologia dominantă din România de astăzi, şi anume capitalismul liberal, aş alege afirmaţia impertinentă a omului de publicitate Jacques Séguéla, apropiat al preşedintelui Franţei, Nicolas Sarkozy – *„Si, à 50 ans, on n'a pas une Rolex, c'est qu'on raté sa vie"* (Mandonnet şi Vigogne 2009: 22). Într-adevăr, vieţile oamenilor sunt evaluate şi clasificate în funcţie de puterea de cumpărare pe care aceştia ajung să o deţină şi de obiectele la care, în consecinţă, au acces; fiinţele umane sunt identificate cu obiectele pe care îşi permit sau nu să le consume. Sau, ca să folosesc cuvintele lui Jean Baudrillard (1996: 132), prin mecanismele industriei seducţiei, „Întregul destin al subiectului trece în obiect" (fig. 1). Totul se transformă în şi se consumă ca marfă: resursele de orice fel, ideile, subiectivitatea, sexualitatea, corpul uman însuşi.

**Fig. 1**. Reclamă din ediţia germană a revistei franţuzeşti *Elle*, octombrie 2008: 317-*„Portrait of a woman. Uptown Bag"*.




După cum arată Ovidiu Ţichindeleanu, factorii care au facilitat după 1989 impunerea capitalismului liberal în ţările din Est sunt anticomunismul, eurocentrismul şi capitalocentrismul (Ţichindeleanu 2009). Un rol determinant în cadrul acestui proces l-a avut elita culturală. Discursul anticomunist al acesteia din urmă a avut/are o funcţie represivă: aşa-zisa gândire critică de inspiraţie marxistă

https://biblioteca-digitala.ro

a fost delegitimată prin asocierea ei mecanică cu comunismul şi, implicit, cu totalitarismul. Concomitent, s-a produs ceea ce O. Ţichindeleanu numeşte „colonizare intimă", adică „importul retoricii şi produselor industriei culturale a învingătorilor Războiului Rece" (*ibid.*: 135). Alături de anticomunism, eurocentrismul şi capitalocentrismul au contribuit la inocularea ideii conform căreia singura alternativă existentă la totalitarism ar fi capitalismul liberal: trecându-se sub tăcere problemele inegalităţii sociale şi discriminării din Vest, ni se spune că unicul model de urmat este cel al civilizaţiei occidentale, sensul termenului de „civilizaţie" fiind echivalat cu Occidentul; totodată, ni se spune că singura alternativă la proprietatea de stat ar fi capitalismul, echivalat în chip fals cu democraţia (*ibid.*).

Similar, opoziţia „de dreapta" a radicalilor conservatori (care nu trebuie confundaţi cu „neoconii") şi a personaliştilor, fundamentată pe virtuţile critice ale creştinismului, a fost, la rândul ei, etichetată cu termeni precum „legionari", „fundamentalişti ortodocşi" sau „anti-Occident" (Hurduzeu şi Platon 2008: 12 şi urm.). Conservatorii radicali şi personaliştii consideră că „După 1989, în locul mult aşteptatului discurs critic, «elitele» româneşti au instituţionalizat conformismul şi retorica autojustificării, trecând la implementarea noilor ideologii «democratice» " (*ibid.*: 155). Accentuând aspectele legate de confortul material („standarde occidentale"), dar omiţând consecinţele nocive (*e.g.* „prăbuşirea limbajului comun şi a valorilor tradiţionale şi înlocuirea lor cu un spectacol comercial, dominat de tehnici pragmatice de adaptare la Sistem"; *ibid.*: 17), elitele intelectuale au devenit apologeţi ai integrării României în Uniunea Europeană construită pe principii tehno-economice globaliste şi, implicit, consumiste (*ibid.*).

Mulţi arheologi s-au adaptat noilor condiţii de după 1989 şi au adoptat un discurs eurocentrist. Exemple relevante în acest sens sunt cataloagele de expoziţie dedicate (e)neoliticului din România (pentru o analiză critică, vezi Capitolul 2 din volumul de faţă). Un alt mijloc folosit de arheologi pentru răspândirea mesajului către „publicul larg" este presa scrisă. În prezentul capitol voi discuta despre rezultatele colaborării dintre jurnalişti şi arheologi (vezi, de asemenea, Gero şi Root 1994). Voi arăta cum arheologii şi jurnaliştii construiesc despre trecutul îndepărtat un discurs ideologic ce confirmă şi legitimează capitalismul liberal. Voi argumenta că, de dragul „vizibilităţii" oferite de presa scrisă, arheologii conferă, direct sau indirect, o aură „ştiinţifică", „obiectivă" ideologiei dominante.

Am ales două cazuri: tell-urile de la Pietrele-*Gorgana* (comuna Băneasa, judeţul Giurgiu) şi Borduşani-*Popină* (comuna Borduşani, judeţul Ialomiţa). Ambele datează din epoca cuprului, au fost atribuite aşa-zisei

https://biblioteca-digitala.ro

„culturi Gumelniţa" şi sunt rezultatul colaborărilor internaţionale: săpăturile arheologice de la Pietrele sunt parte a unui proiect germano-român început în 2002, în timp ce la Borduşani arheologii români au aplicat începând din 1993 modelul programului de cercetare francezo-român folosit pentru prima dată, în acelaşi an, la Hârşova. În ambele cazuri, metodele şi tehnicile folosite sunt apreciate ca noutăţi şi, în consecinţă, la fel şi rezultatele obţinute (*e.g.* Hansen *et al.* 2005; Popovici 2003). În cazul specific de la Borduşani, merită de asemenea menţionată clasificarea sitului ca zonă de primă importanţă pentru arheologie, aşa cum rezultă din Ordinul nr. 2483 din 12 februarie 2006 al Ministerului Culturii şi Cultelor. Pe scurt, în mediul academic, ambele proiecte se bucură de o aură aparte.

## Tell-ul de la Pietrele în presa scrisă

În luna iulie a anului 2008, în ediţia românească a bine-cunoscutei reviste americane *National Geographic* a fost publicat un articol, semnat de editorul şef adjunct, dedicat săpăturilor arheologice de la Pietrele (Gruia 2008). Pe baza informaţiilor oferite de arheologi, jurnalistul construieşte o imagine despre oamenii din epoca cuprului de la *Gorgana* după chipul şi asemănarea prezentului. Pe prima pagină a articolului, directorul de proiect din partea germană invocă mormintele bogate de la Varna, ca reflectare a apariţiei diferenţierilor sociale, pentru ca imediat mai apoi, ca o completare, un alt reprezentant al proiectului să precizeze că scopul cercetării tell-ului de la Pietrele este acela de a afla cum a apărut inegalitatea socială. Drept urmare, pe cea de a doua pagină a articolului, jurnalistul prezintă o informaţie ce are forma unei ştiri de senzaţie: „În vremea gumelniţenilor au apărut primii bogătaşi din istoria omenirii" (*ibid.*: 37). Un cap de figurină antropomorfă este prezentat ca fiind un „portret", „un artefact foarte rar", ce ar fi stat în casa unuia dintre aceşti „bogătaşi" (fig. 2). Termenii utilizaţi indică limpede că acest obiect arheologic este asociat cu obiectele de artă ce decorează casele celor bogaţi din vremurile noastre. De asemenea, aflăm că „bogătaşii" de la *Gorgana* sunt cei care organizează diversele



**Fig. 2**. „Portret" din casa unui „bogătaș" din epoca cuprului descoperit în tell-ul de la Pietrele – conform *National Geographic România*, iulie 2008: 37.

https://biblioteca-digitala.ro

activităţi. Ei au acces nu numai la bunuri rare, cum ar fi aşa-zisul „portret", ci şi la obiecte de lux obţinute de la distanţă, cum ar fi piesele de cupru, graţie faptului că „Măgura-Gorgana era o verigă importantă dintr-o reţea de schimb supraregională […]" (*ibid.*: 43), iar Dunărea era „autostrada regiunii" (*ibid.*: 43 şi 45). Astfel, suntem informaţi că „bogătaşii" au folosit metalele ca simbol al statutului lor şi că „În neolitic, obiectele de cupru erau precum rolexurile de azi – articole de lux care atestau statutul social al purtătorului" (*ibid.*: 45). Importanţa acordată de jurnalist „bogătaşilor" din epoca cuprului reiese şi din ilustraţia publicată: două dintre cele trei fotografii cu artefacte arheologice se referă la ei (una cu „portretul" şi alta cu „rolexurile").

Lăsând de-o parte „bogătaşii", prima informaţie oferită cititorului despre locuitorii de la *Gorgana* are, de asemenea, forma unei ştiri de senzaţie: „Nouă oameni au pierit într-un incendiu care le-a distrus casa acum 6.370 de ani" (*ibid.*: 38). Aflăm că este vorba de o familie de vânători-culegători (deoarece în interior s-au găsit numeroase arme şi oase de animale sălbatice), compusă din nouă membri: „un nou-născut, trei copii de 1, 2 şi 4 ani, un tânăr la 14-15 ani, o tânără de 18-25 de ani, un bărbat, o femeie şi un bătrân de aproximativ 50 de ani" (*ibid.*: 38). Cauzele incendiului rămân învăluite în mister: casa fie „a ars accidental", fie „în urma unui eveniment care a pustiit pentru o vreme întreaga aşezare" (*ibid.*: 39). În orice caz, „Sătenii nu au mai intrat în casă să-i îngroape pe cei 9" (*ibid.*: 39). Din restul articolului aflăm doar lucruri banale despre locuitorii de la *Gorgana*. Tell-ul apare ca un sat compus din case şi uliţe. În case se practică diferite activităţi specializate, cum e cazul vecinilor de peste drum ai familiei de vânători-culegători: „o familie de ţesători, ale căror greutăţi de la războiul de ţesut sunt printre cele mai vechi descoperite în Europa" (*ibid.*: 38). În schimb, „Pe uliţe […] îşi aruncau gunoiul şi obiectele stricate" (*ibid.*: 43). Oamenii preistorici trăiau în primul rând din vânătoare şi pescuit, dar şi din creşterea animalelor, cultivarea plantelor şi cules. Cititorul este îndemnat să creadă că, la fel ca în prezent, în epoca cuprului, la *Gorgana*, exista proprietatea privată: „Erau şi fermieri cu mici loturi pe terasă, în apropierea tell-ului, unde cultivau cereale (în casele arse s-au găsit seminţe de grâu şi orz carbonizate)" (*ibid.*: 43). Ni se spune, de asemenea, că oamenii de la *Gorgana* aveau relaţii de schimb cu comunităţile vecine, „datorate în special căsătoriilor", dar cu care „se şi războiau: armele descoperite erau mult prea sofisticate pentru a fi folosite doar la vânătoare" (*ibid.*: 42). Între timp, vieţile locuitorilor erau marcate de diverse ceremonii legate de ciclurile anului sau de evenimente importante (naşterea, moartea, căsătoria, iniţierile), în timpul cărora foloseau figurine care ulterior ar fi fost rupte şi aruncate la gunoi. Când mureau, erau înmormântaţi în cimitirul

https://biblioteca-digitala.ro

situat la sud-vest de tell. Rezumând, în textul jurnalistului, lumea epocii cuprului este similară celei în care trăim astăzi: o structură ierarhică (cu bogătaşii la vârf), activităţi economice specializate, proprietate privată, schimb/comerţ, războaie *etc.* La fel ca omul modern, bărbatul/femeia din epoca cuprului este un *homo oeconomicus*, care operează cu distincţia dintre sacru şi profan: diferitele activităţi desfăşurate sunt încadrate în categoria secularului, în schimb „ceremoniile" aparţin domeniului religios.

Aceeaşi divizare a comunităţii preistorice în „organizatori ai activităţilor" („bogătaşii") şi restul oamenilor se regăseşte în comunitatea arheologică de la Pietrele, compusă din cercetători, pe de o parte, şi localnicii angajaţi ca lucrători, pe de altă parte. Iată un exemplu de cum sunt prezentaţi cei care muncesc pe teren:

> „Sunt vreo 20 de oameni pe tell: 10 localnici care cară pământul cu găleţile şi vreo 10 arheologi care «sapă» milimetru cu milimetru cu truela, mistria, pensula şi aspiratorul. Răbdare, grijă, multe discuţii înainte, măsurători de tot felul cu rulete, metri coloraţi, fotografii, planuri, schiţe." (Gruia 2008: 39)

Afirmaţia este susţinută de o fotografie pe două pagini care prefaţează articolul: ea redă una din secţiunile arheologice iar pe fundal un arheolog ţine o scală pentru măsurarea adâncimilor; în această secţiune se pot vedea găleţi, metrii plianţi şi rulete; pe fundal, lângă lunetă şi alte materiale, este un alt arheolog; nu apare niciun lucrător. Legenda menţionează: „La sfârşitul mileniului V î.Hr., toate aşezările de tip tell fuseseră părăsite. Cultura Gumelniţa a dispărut, dar nu definitiv. Prin eforturile unor cercetători cum sunt cei de la Măgura-Gorgana, iese la suprafaţă" (*ibid.*: 34-35). Munca arheologilor este asemănată cu cea de „forensic", după cum spune însuşi directorul de proiect din partea germană (*ibid.*: 39). Activitatea acestuia din urmă este prezentată de jurnalist în felul următor: „Profesorul cel alb, cu eşarfă portocalie pe cap şi aparat de fotografiat Leica la gât, e peste tot: îngenunchează aici, sapă puţin dincolo, vorbeşte cu unul, cu altul, fotografiază, trece mai departe." (*ibid.*: 39). Conducătorul săpăturii este înzestrat chiar cu un portret: la el „totul e de un alb-pal, decolorat de soarele din câmpia dunăreană: părul, zâmbetul, hainele." (*ibid.*: 39). În profund contrast cu descrierea făcută arheologilor, şi mai cu seamă cu cea a directorului de proiect, se află descrierea activităţii lucrătorilor:

> „De cele mai multe ori, lucrătorii din sat stau ciorchine, ca nişte chelneri cu braţele încrucişate, şi se uită de pe marginea gropii la arheologii aplecaţi peste pământul roşiatic. Când se umple o găleată, se grăbesc să debaraseze. Ei

https://biblioteca-digitala.ro

> nu sapă niciodată, ci doar cară pământul zgâriat de arheologi şi apoi îl cern printr-o sită." (*ibid.*: 39 şi 42)

Este exact imaginea capitalismului liberal: Compania Arheologică Germano-Română îşi aduce echipa multinaţională de specialişti în satul Pietrele ca să exploateze resursele bogate ale tell-ului şi angajază 10 lucrători în industria serviciilor. Ceea ce nu se spune este că, graţie acestor resurse, cercetătorii îşi vor construi sau consolida carierele academice şi vor călătorii cu burse şi/sau la congrese, ceea ce înseamnă prestigiu social şi, implicit, avantaje materiale. După ce se vor termina resursele vor pleca spre alte zări, iar muncitorii vor trebui să-şi găsească altceva de lucru. Deşi jurnalistul observă inegalitatea socială, prin stilul glumeţ-ironic, limbajul pe care îl utilizează o minimalizează până într-un punct încât devine trivială. Jurnalistul nu găseşte loc în textul său pentru sărăcia care este la Pietrele şi consecinţele acesteia asupra localnicilor, inclusiv pentru lucrători. De ce? Răspunsul rezidă într-una din fotografiile publicate pe două pagini în articol: în prim-plan este o căruţă trasă de un cal, mânat de un bătrân, iar în căruţă se află iarbă; în plan secund se vede tell-ul. Sub fotografie este scris:

> „Şantierul arheologic Gorgana se află în plin câmp, la jumătatea distanţei dintre satele Pietrele şi Puieni, la circa 8 km de Dunăre. Satul preistoric a fost ridicat pe o măgură ca o carapace uriaşă de ţestoasă eşuată la marginea unei terase înalte, care coboară abrupt spre lunca Dunării." (*ibid.*: 40-41)

Pentru jurnalistul de la *National Geographic*, localnicii sunt buni ca decor: conferă naraţiunii sale autenticitate, dar şi o nuanţă de exotism. Mai mult decât atât: imaginea cu localnicii este „arhaică" (prezenţa căruţei trasă de cal), în timp ce imaginea cu arheologii este „modernă" (prezenţa instrumentelor de măsurat); în acest mod, cititorul este subtil încurajat să creadă în superioritatea modernităţii tehnologice faţă de societatea rurală tradiţională.

Nu în ultimul rând, articolul despre tell-ul de la Pietrele din revista *National Geographic* este foarte asemănător cu un text dedicat „publicului larg" semnat de cei doi arheologi care reprezintă proiectul (Hansen şi Toderaş 2007). Deşi în acest text nu apar termeni precum „rolex-uri" sau referinţe despre localnici, iar stilul este descriptiv, tipul de informaţie este în mare acelaşi: de exemplu, încă o dată se face referire la tragedia locuitorilor „care şi-au pierdut fără îndoială viaţa în incendiul care a distrus casa" (*ibid.*). Mai mult, o serie de termeni jurnalistici sunt de asemenea prezenţi în textul arheologilor: de exemplu, „bogătaşii" sunt „familiile bogate şi influente" (*ibid.*). Unele fraze sunt aproape identice cu cele din textul jurnalistului, cum ar fi afirmaţia că

https://biblioteca-digitala.ro

greutăţile de ţesut descoperite într-o casă incendiată ar fi „una dintre cele mai vechi dovezi ale existenţei războiului de ţesut din Europa" (*ibid.*). Principala problemă a naraţiunii diseminate de arheologi, atât prin intermediul propriului text, cât şi prin textul jurnalistului, este aceea că promovează o imagine de „bun-simţ" care anihilează alteritatea oamenilor de la *Gorgana*. Un exemplu: în timp ce în ambele texte tell-ul este prezentat ca un sat format din case separate de spaţii înguste, denumite „uliţe", cine citeşte rapoartele de săpătură publicate în revista *Eurasia Antiqua* va observa că în aşa-zisele „uliţe" s-au descoperit, pe lângă alte obiecte, numeroase oase umane dezarticulate şi mai multe artefacte de cupru întregi / „rolex-uri" (oase umane s-au găsit de asemenea şi în unele dintre case). Cred că acest exemplu este suficient pentru a realiza că omul preistoric de la *Gorgana* nu este un *homo oeconomicus*, ci un *homo symbolicus*, pentru care nu există graniţă între sacru şi profan. Contrar imaginii de „bun-simţ" oferită de aceşti arheologi şi de jurnalist, epoca cuprului este o lume diferită. În textul dedicat „publicului larg", prezenţa pe „uliţe" a oaselor umane dezarticulate şi a artefactelor întregi de cupru nu este menţionată. Încă o dată, problema este că arheologii domesticesc trecutul prin omisiune.

## Tell-ul de la Borduşani în presa scrisă

La rândul său, tell-ul de la Borduşani-*Popină* s-a bucurat de atenţia jurnaliştilor (Surcel 2008). *Popina* este prezentată tot ca un sat compus din case şi uliţe. Ca şi la Pietrele-*Gorgana*, locuitorii practicau în case diverse activităţi specializate: se vorbeşte de „casa morarului" (pentru că în ea s-au găsit mai multe râşniţe), „casa cioplitorului de unelte" (în care se aflau aşchii brute, rebuturi, nuclee de silex *etc.*), „casa ţesătorului" (conţinea mai multe greutăţi pentru războiul de ţesut), „casa olarului" (în care s-au găsit vase incomplet finisate) (*ibid.*). Analogiile cu prezentul sunt frecvente: locuinţele „erau dispuse în şir, aliniate «la stradă» ", „Străzile gumelniţene erau «pavate» cu resturi menajere mărunte", „Periodic, «bulevardul» era nivelat cu lut" (*ibid.*). Şi aici, unele expresii, cum sunt „«ogrăzile» gumelniţene", sugerează existenţa în epoca cuprului a proprietăţii private. Nu lipsesc nici termeni specifici capitalismului liberal, cum sunt „oferta locativă" sau „«dezvoltatorii imobiliari» ai istoriei" (*ibid.*). Chiar dacă astfel de termeni sunt puşi de jurnalist între ghilimele nu schimbă cu nimic mesajul transmis cititorului. Despre oamenii de pe *Popină*, în epoca cuprului aflăm că „nu se omorau cu agricultura", deoarece mâncau mai ales peşte, dar se ocupau cu culesul, creşterea animalelor şi vânătoarea. Mai suntem informaţi că aveau „o speranţă medie de viaţă de 30, maximum 35 ani", că unii dintrei ei „Sufereau de boli degenerative, ale oaselor şi articulaţiilor,

https://biblioteca-digitala.ro

obişnuite în acele vremuri", dar că „indiferent de vârstă, dantura lor era în stare bună" (*ibid.*). De asemenea, articolul ne lasă să credem că locuitorii de pe tell-ul de la Borduşani făceau o distincţie, specifică modernităţii, între sacru şi profan; câmpul activităţilor domestice, prezentat în termeni practici, este separat de cel religios, la care se face referire doar în cazul înmormântărilor: „Nu ştim ce religie practicau. Probabil că totuşi credeau într-o viaţă de apoi, căci defuncţii lor erau înhumaţi cu un bogat inventar funerar" (*ibid.*).

Trăsătura definitorie a textului scris de jurnalist este aceea că proiectează asupra *Popinei* o imagine a satului de azi. Această proiectare nu poate fi atribuită (doar) jurnalistului, din moment ce chiar conducătorul săpăturilor de la Borduşani într-un interviu acordat altui ziar construieşte aceeaşi imagine:

> „Şi acum să ne imaginăm că ne ridicăm puţin deasupra satului care ocupa spaţiul acesta aproape rotund. Vedem uliţele populate, oamenii merg pe mijloc şi, la fel ca în zilele noastre, mai aruncă resturi, oase, cioburi, gunoaie, care se strâng pe lângă ziduri. Vedem fumul cuptoarelor ridicându-se deasupra satului, vedem animalele domestice pe care le aveau şi care erau aceleaşi ca în zilele noastre, vedem pădurea luxuriantă înconjurând satul, iar pădurea, la fel ca şi pădurile aflate pe Dunăre în zilele noastre, se inunda uneori, mai ales primăvara şi toamna." (Dragomir Popovici, în Ţurcanu 2006)

În linii mari, aceleaşi informaţii de „bun-simţ" despre oamenii de pe *Popină* precum cele din textul jurnalistului apar într-o broşură publicată de arheologi pentru „publicul larg", dar fără termenii triviali şi într-un stil descriptiv (Popovici şi Vlad f. a.). În această broşură, mesajul „similarităţii" dintre oamenii din epoca cuprului şi cei de azi este relevat prin fotografiile localnicilor (fig. 3): vieţile acestora sunt reduse la ipostaze ce sunt manipulate de arheologi pentru a crea analogii cu diverse ocupaţii preistorice (*e.g.* construirea de case, pescuitul).



**Fig. 3**. Localnici din satul Borduşani într-o broşură despre săpăturile arheologice de pe tell – *Borduşani. Hommes, histoire, milieu naturel*: 15.

În schimb, elementele care ameninţă „asemănarea" dintre oamenii din epoca cuprului şi cei de azi, cum ar fi prezenţa oaselor umane dezarticulate în „uliţe" sau în case, sunt fie trecute cu vederea, în textele din presa scrisă, fie

https://biblioteca-digitala.ro

incluse, de o manieră facilă, ca într-un fel de carantină, în categoria generală de „ritual", în broşura arheologilor. Condiţiile sociale din prezent în care localnicii trăiesc sunt de asemenea ignorate. Mă îndoiesc că afirmaţii precum „Privită în ansamblul ei, viaţa gumelniţenilor nu era chiar dificilă" sau „procurarea şi prepararea hranei nu era o activitate deosebit de istovitoare" (Surcel 2008) sunt valabile pentru locuintorii satului Borduşani de astăzi şi, în general, pentru cei mai mulţi oameni din societatea românească contemporană. Mai mult decât atât, unele afirmaţii nu sunt doar ideologice, ci şi ofensatoare. Referindu-se la oamenii din epoca cuprului, conducătorul săpăturilor spune că:

> „Nu-şi bătea prea mult capul cu dobândirea hranei, şi asta le dădea timpul să... gândească. Erau perioade când mâncau mai mult peşte, perioade în care mâncau scoici, perioade în care mâncau carne de animale, după cum erau anotimpurile şi condiţiile. Era un comportament de tip oportunist. Nu se omorau cu munca. Erau în schimb foarte ingenioşi. Jumătate în glumă, jumătate serios, putem spune că nu munca l-a creat pe om, aşa cum ziceau unii, ba dimpotrivă, progresul decurgea din faptul că aveau timp. Clişeul acela al omului preistoric, primitiv, barbar, este spulberat. În locul lui se conturează imaginea unui om foarte asemănător cu noi, cei de-acum, care acţiona la fel, gândea la fel, simţea la fel." (Dragomir Popovici, în Ţurcanu 2006).

Din acest citat reiese că acei care trudesc pentru a se hrăni pe ei şi familiile lor, îngrijoraţi pentru ziua de mâine, nu gândesc îndeajuns şi nici nu sunt agenţi ai progresului. Reiese de asemenea că a avea un „comportament oportunist", a te adapta permanent şi a exploata circumstanţele, sunt calităţi demne de admirat.

Diferenţa fundamentală faţă de discursul promovat în articolul despre tell-ul de la Pietrele, este aceea că în textul despre tell-ul de la Borduşani este folosit un discurs naţionalist:

> „Gumelniţa […] era un «Everest» al preistoriei. În mileniul V î.Hr., ea ocupa, aproape uniform, spaţiul dintre Carpaţi şi Marea Egee. Pe atunci lumea civilizată era dominată de două mari «blocuri» culturale: Gumelniţa-Karanovo şi Cucuteni-Tripolie. Acum ni se pare greu de crezut, dar în acele vremuri Peninsula Balcanică era locul din care se dădea «ora exactă» în Europa preistorică. Şi nu numai." (Surcel, 2008)

În acelaşi spirit, într-un alt ziar, autorul săpăturilor afirmă următoarele:

> „Eu vreau să demonstrez că arheologia poate să şi aducă bani. Am încercat deja aici, la Popina-Borduşani, un experiment. Am organizat un fel de zi a porţilor deschise […]. Vom merge şi mai departe, căci visul meu este să recreăm acel

https://biblioteca-digitala.ro

> paradis de acum 7000 de ani în întregime, să declarăm protejată întreaga zonă, întregul ecosistem, să construim case gumelniţene şi getice, şi lângă ele, case tradiţionale româneşti şi lipoveneşti. Vreau să dovedesc extraordinara perenitate a acestei civilizaţii şi, mai ales, faptul că perenitatea se datorează simbiozei cu mediul şi respectului pentru mediu. Noi, aici, avem o comoară, aş îndrăzni să spun chiar naţională, pentru că lucrurile au rămas neschimbate atâtea milenii. Ar deveni un loc de turism cultural, o sursă de bunăstare pentru oamenii locului şi, de ce nu, un reper pe harta culturală a Europei. Alţii fac caz de orice piatră, cât de mică. Noi avem aici unele dintre cele mai extraordinare vestigii arheologice şi e păcat ca ele să nu fie cunoscute. Popina-Borduşani a fost un reper pe harta străvechii Europe. De ce n-ar fi şi acum? Până la urmă, primii europeni au fost oameni de-ai locului, nu?" (Dragomir Popovici, în Ţurcanu 2006)

Având în vedere afirmaţiile arheologului, nu este de mirare că jurnalistul ce semnează articolul informează cititorii încă din subtitlu că „Începuturile civilizaţiei europene s-au născut între Dunăre şi Carpaţi" (Ţurcanu 2006). Însă, de data aceasta, naţionalismul se întreţese cu eurocentrismul, iar trecutul este transformat într-o resursă care, prin mijloacele strategiilor de piaţă, poate produce profit.

## Concluzii

În articolele din presa scrisă referitoare la cercetările arheologice de la Pietrele şi Borduşani, aşa-zisele „fapte" oferite de arheologi pot fi cel mai bine caracterizate cu ceea ce Pierre Bourdieu numeşte în cazul televiziunii „fapte-*omnibus*" (Bourdieu 2007: 23 şi urm.). Acestea sunt fapte care nu trebuie să producă disensiune, ci consens, să intereseze pe oricine, dar să nu aibă niciun fel de legătură cu ceva cu adevărat important. Bourdieu arată că faptele-*omnibus* contribuie la crearea unei segregaţii între oamenii care au posibilitatea de a se informa din surse alternative televiziunii (*e.g.* cotidianele serioase, jurnalele internaţionale, posturi de radio în limbi străine), pe de o parte, şi cei care au ca unică sursă de informaţie televiziunea, pe de altă parte. Această segregare o întâlnim şi în cazul discutat aici, dar de o altă manieră: cei din rândul „publicului larg", neavând nici acces şi nici instrumentele de evaluare a textelor academice, trebuie să se mulţumească cu informaţiile oferite de presa scrisă sau de televiziune în ceea ce priveşte o temă arheologică; drept urmare, singurii care au posibilitate de a evalua critic articolele din presă sau documentarele TV referitoare la o temă arheologică sunt chiar arheologii, pentru că doar ei cunosc regulile, instrumentele şi dinamica câmpului din care fac parte.

https://biblioteca-digitala.ro




**Fig. 4**. Reclamă pentru vinurile *Murfatlar*: „Murfatlar. Aici de 2000 de ani" (fotografie: R.-A. Dragoman, iulie 2005).

Extrem de grav este faptul că oamenii din trecut sunt supuşi unei violenţe simbolice, alteritatea lor este anihilată (*sensu* Lévinas 2006), iar lumea preistorică este colonizată şi reconstruită după chipul şi asemănarea prezentului. Arheologii şi jurnaliştii diseminează un discurs care slujeşte ideologia capitalismului liberal: la *Gorgana* se vorbeşte de „bogătaşii" care controlează diversele activităţi şi care au „rolex"-uri, „artefacte rare" şi alte „articole de lux" şi care beneficiază de poziţia tell-ului lângă „autostradă"; la *Popină* se vorbeşte de „oferta locativă", „dezvoltatorii imobiliari" şi „comportamentul oportunist" al oamenilor din epoca cuprului, care „erau la fel ca noi"; se dă impresia că starea de lucruri din prezent este legitimă, naturală, pentru simplul motiv că de mii şi mii de ani lumea este aşa. În cazul specific al tell-ului de la Borduşani, ideologia dominantă este sprijinită şi de discursul naţionalist şi eurocentrist. Transferat din comunism în capitalism, naţionalismul a fost transformat în slogan publicitar al capitalismului liberal (fig. 4).

Arheologii şi jurnaliştii ar putea argumenta că termenii pe care i-am criticat sunt simple metafore; acest lucru nu-i absolvă însă de responsabilităţi deoarece „A numi, se ştie, înseamnă a face să fie văzut, înseamnă a crea, a aduce la existenţă. Iar cuvintele pot să facă ravagii […]" (Bourdieu 2007: 27). Arheologii ar putea invoca în apărarea lor că nu au nicio legătură cu termenii folosiţi de jurnalişti, că în textele academice nu apar astfel de termeni sau explicaţii. Cu toate acestea, ţin să atrag atenţia că exact această dedublare a convenit, de exemplu, puterii comuniste, care invoca lucrările academice „apolitice" pentru a oferi autenticitate textelor de popularizare impregnate de ideologia oficială, aşa cum se poate vedea din următorul citat:

> „Paralel cu munca de cercetare, colectivul de arheologie s-a angajat pe deplin în activitatea de propagandă, de răspândire a cunoştinţelor ştiinţifice şi de educare în spirit patriotic a tinerei generaţii. În acest scop s-au editat numeroase lucrări de popularizare cu teme de arheologie, istorie veche sau medievală şi s-au publicat o serie de articole cu conţinut similar în gazete şi reviste de largă

https://biblioteca-digitala.ro

> circulaţie. În felul acesta, arheologia răspunde unei a doua sarcini majore ce revine cercetării în general, de a contribui pe multiple planuri la edificarea societăţii socialiste în ţara noastră." (Preda 1984: 233)

Cu toate acestea, arheologii şi jurnaliştii „ascund arătând", cum spune Bourdieu despre televiziune:

> „televiziunea poate, paradoxal, să ascundă arătând, arătând altceva decât ceea ce ar trebui să arate dacă ar fi cu adevărat preocupată de ceea ce pretinde că face, adică să informeze; sau dimpotrivă, arătând ceea ce trebuie să arate, dar în aşa fel încât, de fapt, nu-l arată sau îl face să pară lipsit de importanţă, ori construindu-l în aşa fel încât faptul cu pricina primeşte o semnificaţie ce nu corespunde câtuşi de puţin realităţii." (Bourdieu 2007: 25)

În cazul textelor jurnalistice despre cele două tell-uri, principalii vinovaţi sunt arheologii: spre exemplu, situaţiile contextuale care se opun interpretării de „bun-simţ" sunt trecute sub tăcere, cum e cazul depunerii de oase umane în „uliţe".

În articolele de presă analizate nu există respect nici pentru vieţile oamenilor de astăzi. Menţiunile despre activitatea lucrătorilor de la Pietrele sunt elocvente în acest sens: încă o dovadă de comportament colonialist. Cineva mi-ar putea spune că arheologii nu au ştiut ce va scrie jurnalistul în articolul pentru *National Geographic*. Mă îndoiesc. Dar chiar dacă ar fi aşa, de ce nu au reacţionat până acum? Similar, unele remarci din interviul despre tell-ul de la Borduşani sunt insultătoare pentru oamenii care luptă cu greutăţile vieţii de zi cu zi; chiar dacă arheologul intervievat nu a fost conştient de acest lucru, remarcile sale indică neîndoielnic totuşi o lipsă de sensibilitate şi de interes pentru condiţiile sociale în care trăiesc oamenii astăzi. Susţin cu convingere că proiectele arheologice trebuie să se constituie în regiunile în care se desfăşoară în instrumente ale emancipării. Cuvintele sărăcie, suferinţă, orizont închis nu sunt nişte abstracţiuni, ci chiar condiţiile în care trăiesc numeroşi oameni. Înţelesul cuvintelor emancipare, iubire, respect, compasiune, solidaritate trebuie să structureze practica arheologică. Aşa cum spune Randall McGuire (2008), arheologia nu poate şi nici nu este menirea ei de a determina schimbări sociale şi politice, dar poate avea un rol important în luptele ideologice care afectează direct vieţile oamenilor.

Arheologii nu pot separa demersul lor de contextul social şi politic în care trăiesc şi îşi practică meseria. De aceea, dacă vor să păstreze relaţia cu adevărul, arheologii trebuie să se opună, în sfera lor de competenţă, oricărei forme de dominaţii, indiferent dacă se cheamă comunistă, fascistă, neoliberală sau oricum altcumva.

https://biblioteca-digitala.ro

### *Postscriptum*

Când am prezentat o versiune a acestui text la masa rotundă intitulată „Monument şi propagandă" (25 aprilie 2009), la al 10-lea simpozion *Arhitectură. Restaurare. Arheologie* (*A.R.A.*) organizat în Bucureşti, am fost acuzat că am criticat în egală măsură comunismul şi capitalismul liberal. Mi s-a atras atenţia că sunt diferenţe evidente între acestea, ultimul fiind de dorit, aşa cum ştiu foarte bine cei care au trăit mult timp sub regimul comunist. Folosesc acest prilej pentru a răspunde acestei remarci cu cuvintele Părintelui Gheorghe Calciu, un fost deţinut politic care a trecut prin una dintre cele mai terifiante experienţe carcerale din timpul totalitarismului comunism, şi anume „experimentul Piteşti": „capitalismul e foarte crud. Noi ne-am obişnuit cu viziunea comunistă, dar capitalismul nu este mai bun" (*Viaţa* 2007: 123).

## Mulţumiri

Îmi exprim gratitudinea faţă de Gheorghe Alexandru Niculescu, Sorin Oanţă-Marghitu, Nona Palincaş şi Tiberiu Vasilescu pentru comentarii şi sugestii. Totodată, sunt recunoscător faţă de Margrit Bordfeld pentru că mi-a pus la dispoziţie un număr mare de volume din ediţia germană a revistei franţuzeşti *Elle*, din care am ales Figura 1. Este de la sine înţeles că toate greşelile şi neînţelegerile îmi aparţin.

Referinţe bibliografice

**Baudrillard, J. (1996)**, *Strategiile fatale*, Iaşi, Polirom.

**Bourdieu, P. (2007)**, *Despre televiziune*, Bucureşti, Editura ART.

**Gero, J. şi Root, D. (1994)**, „Public presentations and private concerns: archaeology in the pages of *National Geographic*", în P. Gathercole şi D. Lowenthal (ed.), *The politics of the past*, ediţia a II-a, One World Archaeology series, vol. 12, Londra şi New York, Routledge: 19-37.

**Gruia, C. (2008)**, „Lumea dispărută de la Măgura Gorgana", *National Geographic România*, iulie 2008: 34-45.

**Hansen, S. şi Toderaş, M. (2007)**, „Pietrele. A Chalcolithic settlement on the Lower Danube, în *Pietrele „Gorgana". O aşezare din epoca cuprului la 60 de ani de cercetări*, Giurgiu: 2-21.

**Hansen, S., Dragoman, A., Reingruber, A., Gatsov, I., Görsdorf, J., Nedelcheva, P., Oanţă-Marghitu, S. şi Song, B. (2005)**, „Der kupferzeitliche

https://biblioteca-digitala.ro

Siedlungshügel Pietrele an der unteren Donau. Bericht über die Ausgrabungen im Sommer 2004", *Eurasia Antiqua* 11: 341-393.

**Hurduzeu, O. şi Platon, M. (2008)**, *A treia forţă: România profundă*, Bucureşti, Logos.

**Lévinas, E. (2006)**, *Altfel decât a fi sau dincolo de esenţă*, Bucureşti, Humanitas.

**Mandonnet, É. şi Vigogne, L. (2009)**, „Sarkozy et les riches", *L'Express*, Nr. 3012, 26 martie-1 aprilie 2009: 21-23.

**McGuire, R. H. (2008)**, *Archaeology as political action*, California Series in Public Anthropology, vol. 17, Berkeley–Los Angeles–Londra, University of California Press.

**Popovici, D. (ed.) (2003)**, *Archeological pluridisciplinary researches at Borduşani-Popină*, Pluridisciplinary Researches Series, vol. 6, Târgovişte, Editura Cetatea de Scaun.

**Popovici, D. şi Vlad, F. (coord.) (f. a.; probabil 2007)**, *Borduşani. Hommes, histoire, milieu naturel*, Târgovişte, Cetatea de Scaun.

**Preda, C. (1984)**, „De la Muzeul Naţional de Antichităţi la Institutul de Arheologie", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* 35 (3): 222-233.

**Surcel, V. (2008)**, „Borduşani: amprentele preistoriei", *Jurnalul Naţional*, 27 septembrie 2008: http://zoom.jurnalul.ro/stire-zoom-plus/bordusani:-amprentele-preistoriei.-316862.html (accesat: 16 septembrie 2009).

**Ţichindeleanu, O. (2009)**, „Modernitatea postcomunismului", în A.T. Sîrbu şi A. Polgár (coord.), *Genealogii ale postcomnismului*, Cluj, Editura Idea Design & Print: 119-139.

**Ţurcanu, H. (2006**), „Mică enciclopedie AS. Arheologie. Dragomir Nicolae Popovici", *Formula AS* 740 (23-30 octombrie 2006), http://www. formula-as.ro/reviste_740__311__dragomir-nicolae-popovici.html (accesat: 22 septembrie 2007).

***Viaţa* (2007)**. *Viaţa Părintelui Gheorghe Calciu după mărturiile sale şi ale altora*, Bucureşti, Editura Christiana.

https://biblioteca-digitala.ro

# PARTEA a II-a
## Arheologie, politică şi trecutul recent/contemporan

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

(6)

# EDUCAȚIE PROFESIONALĂ ŞI CERCETARE DE TEREN ÎN ROMÂNIA COMUNISTĂ ŞI POSTCOMUNISTĂ: DESPRE ETICA RESPONSABILITĂȚII ÎN PRACTICA ARHEOLOGICĂ

Radu-Alexandru DRAGOMAN

## Introducere

Fundamentele arheologiei moderne româneşti au fost create în perioada interbelică. Arheologia era privită ca o ramură a ştiinţei istorice, obiectivul său fiind cunoaşterea trecutului îndepărtat. În cazul perioadelor de dinaintea surselor scrise, aşa-numita preistorie, arheologia, sau mai bine zis arheologia preistorică, a fost definită drept principalul auxiliar de cunoaştere al istoriei *(e.g.* Nestor 1988 [1933]; Berciu 1939: 3-34). Aşa cum arată Gavin Lucas (2004), termenul de „preistorie" marchează nu numai definirea unei noi perioade cronologice, ci şi câştigarea pentru cultura materială a unui statut de independenţă faţă de text. În consecinţă, graţie acestei independenţe, arheologia are ca obiect de studiu cultura materială indiferent de perioada cronologică căreia îi aparţine. Cu toate acestea, în practica din România definiţia arheologiei a rămas aceeaşi ca în perioada interbelică: arheologia continuă să fie privită tot ca o disciplină auxiliară a istoriei al cărei teren de investigaţie este reprezentat doar de „etapele timpurii ale istoriei omenirii" (Babeş 1994: 94). Avem de a face cu o diviziune între trecut şi prezent, cel din urmă neprezentând niciun fel de interes pentru arheologi, motiv pentru care cercetarea sa revine exclusiv în seama istoricilor. Chiar şi în cazul unor iniţiative recente privind efectuarea de săpături arheologice în locuri în care au fost îngropate victime ale represiunii comuniste, arheologia se limitează la confirmarea unor date istorice cunoscute deja din informaţiile orale şi/sau din documentele de arhivă *(e.g.* Petrov 2007; Petrov şi Budeancă 2007).

O altă axiomă este aceea conform căreia demersul arheologic, pentru a fi ştiinţific, trebuie să fie unul obiectiv, epurat de orice factor perturbator ce ar putea altera obiectivitatea demersului (*e.g.* Nestor şi Vulpe 1971: 131). De aici şi credinţa neexprimată explicit, dar considerată de la sine înţeleasă, că respectând

https://biblioteca-digitala.ro

metodele specifice, la rândul lor o creaţie pretins obiectivă, disciplina devine imună la orice formă de constrângeri exterioare ei. Drept urmare, practica arheologică este net separată de contextul sociopolitic în care se desfăşoară şi în care cercetătorii trăiesc. Altfel spus, demersul arheologului trebuie să fie în mod imperativ unul pur ştiinţific, adică neutru şi apolitic.

Din perioada interbelică şi până în prezent, această filosofie de cercetare a fost promovată şi transmisă de la o generaţie la alta prin intermediul unei relaţii de tip maestru-discipol. Perpetuarea a fost facilitată mai ales de politica regimului comunist în domeniu. În timpul comunismului stalinist, crearea unui sistem academic centralizat şi recuperarea „marilor profesori" formaţi profesional înainte de cel de-al Doilea Război Mondial au determinat o accentuare a dependenţei tinerilor candidaţi la profesiunea de arheolog faţă de profesorii lor; astfel, tinerii aleşi au preluat şi aplicat fidel învăţăturile înaintaşilor lor (Anghelinu 2003: 241). Totodată, presiunile ideologice asupra disciplinei în timpul dictaturii comuniste au avut drept efect, printre altele, reafirmarea caracterului neutru şi apolitic al demersului ştiinţific, unii dintre arheologi adoptând un stil pur descriptiv, a cărui menire era evitarea colaborării cu puterea. Nu în ultimul rând, ca o reacţie la manipularea şi utilizarea trecutului în interesul ideologiei de stat, spre exemplu dacomania specifică regimului Ceauşescu, după 1989 s-a produs o (re)valorificare a dihotomiei dintre practica ştiinţifică şi contextul sociopolitic. Au fost blamaţi mai cu seamă autorii unor lucrări ce distorsionau datele arheologice pentru a corespunde aşteptărilor regimului. În ceea ce mă priveşte, parafrazându-l pe Christopher Tilley (1989: 110), aş spune că problema nu este că respectivele lucrări sunt politice, ci constă în tipul de politică pe care îl profesează, în faptul că implicit (chiar dacă au încercat subterfugii de „obiectivare") au sprijinit un sistem opresiv. Referindu-se la bine-cunoscutul arheolog german Gustaf Kossinna, blamat pe bună dreptate după cel de-al Doilea Război Mondial pentru interpretările sale rasiste ce au alimentat ideologia nazistă, C. Tilley scrie:

> *„Many would say that Kossinna gravely distorts the archaeological record to insert a political reading, but this supposes that some real opposition and distinction can be set up between «distorted» and «non-distorted» work. All interpretations are in a fundamental sense distorted; the attempt to hide or minimize the intrusion of values can never be very successful. All that can happen is that they may be rendered less obvious and, therefore, potentially more insidious."* (*ibid.*: 110)

Ca o confirmare a celor spuse de C. Tilley, am arătat cu alte ocazii că demersul pretins neutru şi apolitic al arheologilor din România şi implicit

https://biblioteca-digitala.ro

publicaţiile scrise în această manieră au fost convenabile puterii comuniste şi continuă să fie pe placul puterii dominante de astăzi, că în felul acesta arheologii, chiar fără voia lor, au contribuit la legitimarea şi perpetuarea regimurilor existente la un moment dat (vezi volumul de faţă, Capitolele 1 şi 2).

În textul de faţă mi-am îndreptat atenţia asupra eticii responsabilităţii în practica arheologică (pentru alte contexte vezi, spre exemplu, Hamilakis 1999; 2003). Având în vedere experienţa comunistă, consider că perpetuarea dihotomiilor dintre trecut şi prezent, dintre practică şi contextul sociopolitic, este nu numai nocivă, dar şi imorală în consecinţă. Pentru a demonstra acest lucru, mai întâi voi prezenta două exemple referitoare la cercetările arheologice efectuate pe traseul Canalului Dunăre-Marea Neagră şi respectiv la Piatra Frecăţei în perioada de maximă represiune comunistă, pentru ca mai apoi să prezint un exemplu recent, şi anume cel al cercetărilor arheologice efectuate la Roşia Montană. Discutând aceste exemple susţin ideea conform căreia arheologii trebuie să renunţe la refugiul în turnul de fildeş confortabil oferit de arheologia pozitivist-empiristă şi să-şi asume responsabilitatea pe care o au faţă de *Celălalt*, nu numai din trecut, dar şi din prezent, asumare care în mod inevitabil se constituie într-o atitudine politică.

## Cercetările arheologice de pe traseul Canalului şi de la Piatra Frecăţei

Lucrările la Canalul Dunăre-Marea Neagră au început în vara anului 1949 şi au durat până în anul 1953, când proiectul a fost abandonat. Forţa de muncă necesară era compusă din trei categorii distincte: (1) muncă liberă plătită; (2) militari în termen, dintre care unii erau însărcinaţi cu paza obiectivelor sau a deţinuţilor; (3) deţinuţi, în marea lor majoritate politici. În luna septembrie a anului 1949 la Canal se găseau 6 400 de deţinuţi politici, în timp numărul lor crescând tot mai mult. „Coloniştii Ministerului Afacerilor Interne", cum erau denumiţi deţinuţii politici, au fost supuşi la cele mai grele munci şi la condiţii de detenţie extrem de dure, pe fondul înfometării şi al absenţei tratamentului medical necesar, încât câteva mii au decedat în urma muncilor istovitoare, bolilor, bătăilor *etc.* (Tismăneanu *et al.* 2007: 587-597).

În toamna anului 1949, au avut loc primele cercetări arheologice pe traseul Canalului, reluate în luna decembrie (vezi Comşa şi Popescu 1951). Scopul demarării acestor cercetări era acela de a repertoria eventualele urme arheologice care, datorită construcţiei Canalului, urmau să dispară. Anul următor, cercetarea arheologică a fost împărţită în două etape: în cursul lunii

https://biblioteca-digitala.ro

februarie s-au făcut recunoaşteri de suprafaţă pe tot traseul Canalului, de la Cernavodă până la Capul Midia, pentru ca ulterior, la sfârşitul primăverii, să se efectueze sondaje arheologice la Năvodari şi Poarta Albă (ambele în judeţul Constanţa).

La 28 aprilie 1950 au început săpăturile arheologice într-o movilă situată lângă punctul de control al şoselei oraşului nou Năvodari; cercetările sunt elocvente pentru modul în care arheologii defineau meseria, motiv pentru care reproduc următorul citat:

> „Încă de la primele cazmale am rămas surprinşi văzând că movila este formată din straturi de cenuşe, care conţineau ca unice vestigii «arheologice» fragmente de vase, ceşti de cafea, şi de lulele turceşti. Imediat am luat contact cu câţiva Turci bătrâni din comună şi din satul apropiat Valea Neagră întrebându-i dacă nu cunosc modul în care s-a format această movilă. Ni s-a spus că Turcii aveau până acum câteva decenii obiceiul să îngrămădească într-un singur loc cenuşa provenită de la mai multe gospodării. Am continuat totuşi să facem o secţiune în movilă până la sol, găsind numai straturi de cenuşe." (Comşa şi Popescu 1951: 174)

Concluzia autorilor săpăturii este că „această cercetare nu este lipsită de valoare, întrucât lămureşte geneza unui mare număr de movile situate în preajma satelor din Dobrogea, sate care au fost locuite de Turci" (*ibid.*: 174-175). De remarcat este faptul că pentru arheologi cultura materială turcească contemporană nu reprezintă vestigii arheologice, dovadă punerea termenului între ghilimele. Săpătura este considerată a nu fi fost inutilă doar pentru faptul că permite identificarea altor movile de acelaşi fel ca aparţinând perioadei contemporane şi, în consecinţă, aş adăuga eu, nu merită atenţie din punct de vedere arheologic. De altfel, odată săpată secţiunea trasată, arheologii s-au şi mutat într-un alt loc.

Între 5 şi 21 mai, aceiaşi arheologi au efectuat săpături într-o movilă situată la câteva sute de metri vest de satul Poarta Albă, la intersecţia Canalului cu drumul Poarta Albă-Nisipari (*ibid.*: 175-176). Conform textului publicat, „în timpurile mai recente", movila a fost folosită de populaţia turcească a satului drept cimitir, dar arheologii nu menţionează decât resturile materiale antice. Şi aici, pentru ei este importantă doar prima etapă biografică a movilei: un mormânt antic cu o construcţie din blocuri de piatră, dar jefuit încă din antichitate (*ibid.*: 176).

În timp ce arheologii îşi desfăşurau „demersul ştiinţific", tot la Poarta Albă se afla cea mai mare dintre coloniile de muncă de pe traseul Canalului,

https://biblioteca-digitala.ro

de o sinistră notorietate. Asemenea lagărului de la Capul Midia, cel de la Poarta Albă fusese înfiinţat încă din iunie 1949, ambele având pe atunci cca 300-400 de deţinuţi. Nu ştiu câţi deţinuţi politici se aflau la Poarta Albă în perioada cât au durat cercetările arheologice, dar cifra avansată pentru luna iunie 1950 este de peste 6 000 de deţinuţi (Tismăneanu *et al.* 2007: 591). Pe durata cercetărilor arheologice de pe traseul Canalului, dar mai ales în timpul săpăturilor de la Poarta Albă, găsesc imposibilă absenţa unui contact, măcar vizual, între arheologi şi deţinuţii politici scoşi la muncă.

Prin ignorarea culturii materiale contemporane (turcească), cercetările de la Năvodari şi Poarta Albă arată limpede că practica arheologică conţine(a) în inima ei separarea dintre trecut (definit ca valoros) şi prezent (definit ca neimportant, neaparţinând câmpului arheologic). Modul în care arheologii se raportează faţă de cultura materială este un indicator pentru modul în care se raportează faţă de oameni: doar oamenii din trecutul îndepărtat contează, în timp ce oamenii din trecutul apropiat, de „acum câteva decenii" sau din prezent, sunt de neglijat. Rezultatul este acela că într-un peisaj al suferinţei, cum este cazul Canalului Dunăre-Marea Neagră din anii 1950, arheologii pot continua să-şi practice meseria făcând abstracţie de ceea ce văd în jurul lor. Experienţa trăită în timpul cercetărilor se materializează într-un raport de săpătură neutru şi sec, un punct de sprijin (şi un gen de refugiu) pentru cariera pe care şi-o doresc. Totodată însă, fără ca autorii să realizeze, prin stilul narativ şi prin faptul că este publicat într-o revistă academică, raportul contribuie la construirea aurei „ştiinţifice" a proiectului Canalului, aură ce maschează şi justifică regimul inuman la care sunt supuşi deţinuţii politici. Pentru a întări ceea ce tocmai am spus, prezint în continuare un alt exemplu.

În timpul amenajării unui teren de pe teritoriul Gospodăriei Agricole de Stat Salcia, au fost descoperite o serie de morminte de inhumaţie ce conţineau vase, brăţări, fibule, cercei *etc.* (Petre 1962). O parte dintre descoperiri au fost aduse la Institutul de Arheologie din Bucureşti. La data de 12 aprilie 1958, doi arheologi de la acest institut s-au deplasat la Salcia pentru a vedea locul. Relevant pentru discuţia de faţă este paragraful de mai jos:

> „S-a constatat că zona arheologică se găseşte pe teritoriul G.A.S. Salcia, la punctul numit Piatra Frecăţei, pe malul drept al Dunării Vechi. De comun acord cu conducerea G.A.S. Salcia, s-a făcut un plan de cercetare sistematică al acestui teren, care putea fi folosit numai după efectuarea cercetării arheologice. Deoarece terenul gospodăriei se întinde şi dincolo de Dunăre unde se făceau lucrări de îndiguire pe un perimetru foarte mare, a trebuit să fim prezenţi şi în aceste locuri." (*ibid.*: 565)

https://biblioteca-digitala.ro

Lucrările de îndiguire la care se face referire erau făcute de deţinuţi politici. Mai mult decât atât, în fragmentul citat există o notă de mulţumire:

> „Este mult prea modest felul în care mulţumim colectivului de la Piatra Frecăţei, condus de tov. Anton Gh. şi Novăcescu Flavius pentru înţelegerea şi sprijinul acordat în tot timpul campaniei arheologice, ajutor ce continuă şi acum să fie dat şi concretizat prin grija de a se lua măsuri ca monumentele descoperite să fie păstrate intacte." (*ibid.*: 565, nota 3)

Nota este extrem de umilă şi de linguşitoare: autorul ei îşi arată dependenţa de ajutorul care i s-a acordat şi, totodată, îi prezintă pe cei care l-au susţinut ca pe nişte oameni luminaţi, care înţeleg importanţa materialelor arheologice descoperite, şi care, în consecinţă, au grijă să protejeze situl respectiv. Cei cărora le este dedicată nota sunt prezentaţi drept „conducerea G.A.S. Salcia", ceea ce sugerează cititorului că sunt simple persoane cu funcţii de conducere într-o gospodărie agricolă ca oricare alta. Lucrurile nu stau însă deloc aşa. Spre exemplu, conform unui raport al Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România (*Deplasare* 2007), „tov. Anton Gh." (Anton Gheorghe) nu este altcineva decât comandantul penitenciarului Ostrov între anii 1957-1962, căpitan în cadrul Ministerului Afacerilor Interne. Penitenciarul Ostrov (formaţiunea 0957 Ostrov), înfiinţat la data de 1 aprilie 1952, avea 3 secţii: Piatra Frecăţei, Salcia şi Grădina. Deţinuţii politici, denumiţi „forţele speciale", executau diferite munci agricole în G.A.S. Salcia a Ministerului Afacerilor Interne. În 1959, aici au fost internaţi 5 000 de deţinuţi politici pentru a munci la îndiguiri, în agricultură, la culesul stufului *etc.* (*ibid.*: 1). Deţinuţii politici au fost folosiţi şi la săpăturile arheologice. Prima etapă de cercetări a durat fără întrerupere de la data de 14 aprilie 1958 până la 15 iunie 1959. Săpăturile au continuat până în 1963.

Raportul de săpătură la care m-am referit cosmetizează realitatea. Cineva ar putea spune că altfel nu s-ar fi putut publica textul, fiind respins de cenzură. Sau ar putea spune că pentru deţinuţii politici care au lucrat la săpăturile arheologice a fost mai bine, munca fiind mai uşoară în comparaţie cu sarcinile care li se trasau de obicei. Numai că nu asta este problema. În contextul în care arheologii au avut chiar sub ochii lor pe cei oprimaţi pe criterii politice, lăudarea în scris a comandantului penitenciarului, într-o revistă academică, este o laudă adusă sistemului represiv, ceea ce face ca semnatarul textului să devină indirect şi fără voia lui coautor al suferinţei produse de respectivul sistem. Acceptarea şi complacerea într-o astfel de situaţie sunt degradante şi imorale pentru un intelectual. Această atitudine este imorală pentru că în

https://biblioteca-digitala.ro

ultimă instanţă denotă mai multă preţuire pentru osemintele şi obiectele unor oameni morţi în secolele II-VII şi X-XII p.Chr. decât pentru starea în care se află nişte fiinţe umane vii din jurul lor.

Să nu fiu înţeles greşit. În ciuda celor afirmate, este departe de mine intenţia de a acuza pe arheologii care au efectuat cercetările de pe traseul Canalului Dunăre-Marea Neagră şi de la Piatra Frecăţei. Ar fi nedrept din partea mea să-i blamez, din perspectiva confortabilă a prezentului în care scriu rândurile de faţă, pentru comportamentul lor într-o vreme în care orice gest de opoziţie ar fi avut consecinţe dureroase, mergând chiar până la dispariţia fizică. Este foarte posibil ca ceea ce au văzut în jurul lor să-i fi marcat, în forul lor interior să nu fi fost de acord, dar să fi ţinut totul numai pentru ei (şi/sau cei apropiaţi lor) din dorinţa de a supravieţui şi de a avea o carieră. Este foarte posibil să nu-şi fi dorit altceva decât să-şi practice onest meseria, aşa cum fuseseră educaţi că trebuie să o facă. În cazul particular al săpăturilor de la Piatra Frecăţei este foarte probabil să se fi simţit prizonieri într-o situaţie în care singura soluţie era acceptarea compromisului, a colaborării în interesul cercetării cu reprezentanţii locali ai puterii comuniste. Ceea ce vreau să scot în evidenţă prin exemplele prezentate mai sus este necesitatea reflectării asupra surselor acestei dedublări. Interpretarea mea este următoarea: alături de alţii (*e.g*. Thomas 2004: 31), consider că între modul în care tratăm oamenii din trecutul îndepărtat şi modul în care tratăm oamenii din prezent există o relaţie dialectică. Pentru arheologia pozitivist-empiristă, dominantă în România, principalul scop îl reprezintă ordonarea culturii materiale din trecut cu ajutorul metodelor specifice, rezultatul final constând în construirea unor naraţiuni istorice (Anghelinu 2003). Acest tip de demers operează la nivel analitic cu dihotomia dintre obiect şi subiect: cultura materială din trecut este pasivă, radical separată implicit sau explicit de cei care o produc şi se înconjoară cu ea. Nu se ţine cont de faptul că, *„People in antiquity did not live their entire lives as disengaged subjects, gathering information from abstract objects. They dwelt in sensuous worlds of meaning, desire, suffering, and labor"* (Thomas 2004: 30). Neţinând cont de acest lucru, arheologii nu învaţă nimic de la trecut, ci doar îl ordonează pe „baze ştiinţifice", motiv pentru care găsesc tolerabil ca şi vieţile oamenilor din prezent să fie ordonate într-o manieră similară (*ibid.*: 31). Tocmai pentru că adepţii arheologiei pozitivist-empiriste consideră cultura materială din trecut ca fiind pasivă, tot pasivă este şi atitudinea lor faţă de oamenii din prezent şi faţă de cultura lor materială. Dialectic, faptul că arheologia pozitivist-empiristă ignoră oamenii din prezent şi cultura lor materială, duce la anihilarea alterităţii oamenilor din trecut, la reducerea lor

https://biblioteca-digitala.ro

la un personaj colectiv abstract pe scena unor evenimente istorice. Pe scurt, germenii răului se află în înseşi bazele epistemologice ale practicii arheologice din România.

## Cercetările arheologice de la Roşia Montană

Ne-am putea aştepta ca în condiţiile libertăţii de expresie obţinute în urma schimbărilor din decembrie 1989, având în vedere experienţele trăite în comunism, dispariţia instituţiilor represive comuniste şi mult-discutata problemă privind gradele de responsabilitate pentru sprijinirea şi perpetuarea unui sistem totalitar, arheologii din România să fie mai reflexivi, să acorde mai multă importanţă relaţiei dintre demersul lor şi contextul sociopolitic în care se află. Nimic mai neadevărat. Marea majoritate a arheologilor continuă să ignore această problemă şi să promoveze dihotomia dintre trecutul îndepărtat şi prezent, precum şi miturile neutralităţii şi ale neimplicării politice. Ilustrativ din acest punct de vedere este exemplul săpăturilor arheologice de la Roşia Montană (judeţul Alba), la care am participat în 2001, 2003 şi 2004.

Cercetările au fost determinate de iniţierea de către firma Roşia Montană Gold Corporation S.A. (R.M.G.C.) a unui proiect de exploatare minieră la scară mare, acţionarul principal fiind compania canadiană Gabriel Resources Ltd. Săpăturile arheologice au demarat în anul 2000 şi au fost finanţate şi în anii care au urmat de către R.M.G.C. În anul 2001 Ministerul Culturii şi Cultelor a creat *Programul Naţional de Cercetare „Alburnus Maior"*, coordonat de Muzeul Naţional de Istorie a României – Bucureşti. În cadrul acestui program au mai fost cooptate numeroase instituţii relevante: Institutul Naţional al Monumentelor Istorice – Bucureşti, institutele de arheologie din Bucureşti şi Cluj ale Academiei Române, Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei – Cluj, Muzeul Naţional al Unirii – Alba Iulia şi Muzeul Civilizaţiei Dacice şi Romane – Deva, la care se adaugă o echipă de cercetători din Franţa specializaţi în arheologie minieră.

Totodată, R.M.G.C. a iniţiat o campanie de convingere a localnicilor ca să-şi vândă proprietăţile. Treptat, mulţi au făcut-o şi s-au mutat în altă parte. În 2001, Roşia Montană părea vie, plină de lume; când am revenit în mai 2003, ca să nu mai spun de 2004, am fost uimit de diferenţă. Sub ochii arheologilor avea loc o schimbare radicală. Cu toate acestea, deşi unii dintre ei au stat aproape şase luni pe an la săpături, lucrând zi de zi (mai puţin duminica) cu oameni din zonă angajaţi ca muncitori, o bună parte dintre arheologi nu a reflectat asupra rolului, fie el şi indirect, pe care îl joacă în producerea acestei schimbări; faptul că în jurul lor vieţile oamenilor luau un alt curs, nu îi impresiona. În

https://biblioteca-digitala.ro

schimb, cei mai mulţi erau interesaţi de cât de rentabilă din punct de vedere financiar şi/sau profesional este prezenţa lor la Roşia Montană şi de ceea ce descopereau în pământ. După cum reieşea din discuţii, exista o ierarhie a descoperirilor: de „top" erau contextele şi materialele din epoca romană, în timp ce contextele şi materialele din epoca modernă sau contemporană erau considerate „cenuşărese". De altfel, această ierarhie este conţinută în chiar titlul proiectului: oraşul antic *Alburnus Maior* este stindardul proiectului, şi nu aşezarea minieră din vremea împărătesei Mariei Theresa sau exploatarea ideologică din „epoca de aur" a lui Ceauşescu. Evident, au existat şi excepţii. Iată un exemplu: în octombrie 2003, la una dintre şedinţe, coordonatorul principal al proiectului i-a atras atenţia unui arheolog că avansase mult prea lent cu cercetarea unei proprietăţi şi i-a cerut, dat fiind finalul apropiat al sezonului de săpături, să nu mai zăbovească atâta pigulind resturile unor locuinţe de epocă modernă pentru că dedesubt puteau să apară morminte romane; cel avertizat l-a întrebat dacă îi dă în scris că are voie să treacă cu târnăcopul prin respectivele construcţii, moment în care discuţia a luat sfârşit. Nu pot aprecia dacă reproşul coordonatorului de proiect era îndreptăţit pentru alte motive, dar reflectă cu siguranţă o atitudine larg răspândită: contextele de epocă modernă sau contemporană nu merită prea mare atenţie, nu sunt prea importante, prin ele se poate trece în viteză. Mai mult decât atât, arheologii şi-au limitat rolul la săparea şi analizarea descoperirilor din şanţurile lor, ignorând în schimb cultura materială de la suprafaţă. Aşa se explică faptul că, deşi unele dintre preocupările majore ale arheologiei sunt interpretarea schimbărilor în cultura materială sau abandonarea caselor/aşezărilor, nici artizanii proiectului de cercetare şi nici arheologii implicaţi nu şi-au pus problema că schimbarea la care erau martori ar fi trebuit studiată arheologic, în ciuda numeroaselor exemple de analize dedicate acestor subiecte (*e.g.* González-Ruibal 1998; 2005; Buchli şi Lucas 2001; Härke 2004).

Chiar şi cei care s-au împotrivit proiectului (arheologi, arhitecţi *etc.*) au avut în mare parte aceeaşi atitudine. Unele dintre argumentele centrale au fost: suprafeţele mici săpate în raport cu arealul pentru care s-au dat certificate de descărcare de sarcină arheologică şi importanţa patrimoniului şi peisajului cultural, atât cel din perioada antică, cât şi cel din perioada modernă, ce urma a fi distrus. Oamenii din prezent şi schimbările în care aceştia erau imersaţi nu apar însă nicăieri, motiv pentru care nici opozanţii nu şi-au propus o analiză a culturii materiale contemporane (vezi *e.g.* suplimentul revistei *22*, nr. 875, 15 Decembrie-21 Decembrie 2006). Din nou, patrimoniul cultural este mai important decât oamenii din prezent.

https://biblioteca-digitala.ro

Rezumând, prin ignorarea contextului sociopolitic în care s-au desfăşurat săpăturile, arheologii implicaţi au devenit fără să-şi dea seama slujitorii unui proiect neoliberal agresiv şi responsabili pentru consecinţele negative ce au decurs pentru locuitorii satului Roşia Montană. De asemenea, prin ignorarea culturii materiale contemporane, arheologii au pierdut ocazia de a analiza critic şi de a înţelege mai bine impactul pe care modernitatea, materializată – printre altele – în proiectele miniere comunist şi respectiv neoliberal, l-a avut pe termen lung asupra comunităţii de la Roşia Montană. Este credinţa mea că o astfel de analiză ar fi scos la lumină lucruri nerostite, trecute deliberat sub tăcere de propaganda din jurul proiectului minier al R.M.G.C., sau lucruri acoperite de zgomotul produs de opozanţii proiectului. Oamenii locului ar fi încetat să mai fie trataţi ca un personaj colectiv peste capul căruia „specialiştii" discută pro sau contra, în funcţie de obiectivele disciplinei din care provin, şi ar fi căpătat o voce, şi-ar fi spus propria poveste. La fel de important, arheologii şi-ar fi putut utiliza rezultatele analizei lor pentru a critica ideologiile ce au structurat sau structurează societatea românească din trecut şi prezent.

## Concluzii: urmându-l pe Emmanuel Lévinas

Închei această scurtă prezentare într-o notă filosofică. Cuvintele lui Emmanuel Lévinas exprimă cel mai bine ceea ce am încercat să susţin; dând exemplul jocului teatral, acesta scrie:

> „Jocul teatral începe cu cel mai simplu dintre gesturile noastre. Ele presupun, toate, o stângăcie inevitabilă. Întinzând mâna pentru a apropia un scaun, am plisat mâneca sacoului, am zgâriat parchetul, am lăsat să cadă cenuşa ţigării. Făcând ceea ce am vrut să fac, am făcut mii de lucruri pe care nu le-am vrut. Actul nu a fost pur, am lăsat urme. Ştergând aceste urme, am lăsat altele. Sherlock Holmes îşi va încerca ştiinţa în această grosieritate ireductibilă a fiecăreia dintre intenţiile mele şi, prin asta, comedia se va putea schimba în tragedie. Laios, pentru a dejuca predicţiile funeste, va face exact ceea ce e necesar ca ele să se împlinească. Œdip, izbândind, îşi apropie nenorocirea. Ca şi vânatul care, pe câmpia acoperită de ninsoare, fuge în linie dreaptă de zgomotul vânătorilor, însemnând cu exactitate urmele care îi vor aduce pieirea." (Lévinas 2000: 11)

E. Lévinas ne atrage atenţia asupra faptului că indiferent de intenţiile noastre suntem responsabili pentru consecinţele nebănuite şi de care nu suntem conştienţi pe care acţiunile noastre le au nu numai asupra nouă înşine, dar şi asupra altor oameni. Prin alţi oameni nu se înţeleg doar cei cu care intrăm în contact direct, ci şi cei pe care nu îi întâlnim:

https://biblioteca-digitala.ro

> „Greşeala socială este comisă fără ştirea mea, în funcţie de o multitudine de terţi pe care nu îi voi privi niciodată în faţă […]. Intenţia nu va putea însoţi actul până la ultimele sale prelungiri, şi cu toate acestea eul se ştie responsabil de aceste ultime prelungiri." (*ibid.*: 30)

Conform lui E. Lévinas, „relaţia cu un al treilea, responsabilitatea care depăşeşte «raza de acţiune» a intenţiei, caracterizează *în mod esenţial* existenţa subiectivă capabilă de discurs. Eul e în raport cu o totalitate umană" (*ibid.*: 30, sublinierea în original). *Celălalt* trebuie să treacă întotdeauna înaintea noastră, responsabilitatea fiecăruia dintre noi faţă de el sau ea este nelimitată şi suntem cu atât mai mult obligaţi cu cât aproapele nostru este oprimat; exprimarea lui Ticu Goldstein surprinde foarte bine mesajul lui E. Lévinas: „Nu te poţi spăla pe mâini dacă celălalt suferă, chiar dacă el nu suferă din cauza ta" (Goldstein 2003). Relaţia dintre Dumnezeu şi noi depinde de această asumare a responsabilităţii (*ibid.*).

Revenind la exemplele discutate şi având în vedere cele spuse de E. Lévinas, arheologii nu mai pot afirma că fac doar „ştiinţă". Invocarea unei practici obiective (neutre şi apolitice) nu îi absolvă de responsabilitatea pe care o au în ceea ce priveşte consecinţele neintenţionate şi indirecte ale demersului lor (în cazul perioadei de până în 1989 – legitimarea unui sistem totalitar). Parafrazându-l pe David L. Clarke (1973), aş spune că, după experienţa comunistă, arheologia din România şi-a pierdut definitiv inocenţa. De aceea, militez pentru abandonarea dihotomiei dintre trecut şi prezent, pentru incorporarea contextului sociopolitic în care se produce cunoaşterea printre elementele centrale ale analizei arheologice, pentru abandonarea miturilor neutralităţii şi atitudinii apolitice şi, în general, pentru o atitudine reflexivă.

Un ultim lucru. Nu neg că arheologii la care m-am referit au produs lucrări importante, nici nu neg profesionalismul şi onestitatea activităţii lor, dar cred că ar fi bine să avem permanent în minte avertismentul lui E. Lévinas:

> *„The diabolical is endowed with intelligence and enters where it will. To reject it, it is first necessary to refute it. Intellectual effort is needed to recognize it. Who can boast of having done so? Say what you will, the diabolical gives food for thought."* (Lévinas 1989: 488)

## Mulţumiri

Mulţumesc lui Sorin Oanţă-Marghitu, Nonei Palincaş, Tiberiu Vasilescu şi Vlad V. Zirra pentru comentariile făcute pe marginea acestui text. Bineînţeles, toate erorile îmi aparţin.

https://biblioteca-digitala.ro

Referinţe bibliografice

**Anghelinu, M. (2003)**, *Evoluţia gândirii teoretice în arheologia din România. Concepte şi metode aplicate în preistorie*, Târgovişte, Editura Cetatea de Scaun.

**Babeş, M. (1994)**, „Arheologia", în C. Preda (ed.), *Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României*, vol. 1 (A-C), Bucureşti, Editura Enciclopedică: 94-99.

**Berciu, D. (1939)**, *Îndrumări în preistorie*, Bucureşti, Institutul de Istorie Universală.

**Buchli, V. şi Lucas, G. (2001)**, „The archaeology of alienation. A late twentieth-century British council house", în V. Buchli şi G. Lucas (ed.), *Archaeologies of the contemporary past*, Londra şi New York, Routledge: 158-167.

**Clarke, D. L. (1973)**, „Archaeology: the loss of innocence", *Antiquity* 47: 6-18.

**Comşa, E. şi Popescu, D. (1951)**, „Cercetări arheologice pe traseul Canalului Dunăre Marea-Neagră", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche* 2 (1): 169-176.

***Deplasare* (2007)**, *Deplasare la Salcia – Insula Mare a Brăilei*, http://www.crimelecomunismului.ro/pdf/ro/arhiva_documente/deplasare_salcia.pdf (accesat: 11 iulie 2008)

**Goldstein, T. (2003)**, „Emmanuel Levinas: Etica Prima", *Observator Cultural*, nr. 165-166, 22 aprilie, 2003, http://www.observatorcultural.ro/Emmanuel-Levinas-Etica-Prima*articleID_8070-articles_details.html (accesat: 17 iulie 2008).

**González-Ruibal, G. (1998)**, „Etnoarqueología de los abandonos en Galicia. El papel de la cultura material en una sociedad agraria en crisis", *Complutum* 9: 167-191

**González-Ruibal, G. (2005)**, „The need for a decaying past. An archaeology of oblivion in contemporary Galicia (NW Spain)", *Home Cultures* 2 (2): 129-152.

**Hamilakis, Y. (1999)**, „La trahison des archéologues? Archaeological practice as intellectual activity in postmodernity", *Journal of Mediterranean Archaeology* 12 (1): 60-79.

**Hamilakis, Y. (2003)**, „Iraq, stewardship and «the record» . An ethical crisis for archaeology", *Public Archaeology* 3: 104-111.

**Härke, H. (2004).** „Material culture in Post-Soviet Russia: an archaeological perspective", în L. B. Višnjackij, A. A. Kovalev şi O. A. Ščeglova (ed.), *Archeolog: detektiv i myslitel'. Sbornik statej, posvjaščennyj 77-letiju L'va Samojloviča Klejna*, Sankt-Peterburg, Izdatel'stvo Sankt-Peterburgskogo Gosudarstvennogo Universiteta: 226-236.

**Lévinas, E. (1989)**, „As if consenting to horror", *Critical Inquiry* 15 (2): 485-488.

**Lévinas, E. (2000)**, *Între noi. Încercare de a-l gândi pe celălalt*, Bucureşti, BIC ALL.

**Lucas, G. (2004)**, „Modern disturbances: on the ambiguities of archaeology", *Modernism/modernity* 11 (1): 109-120.

https://biblioteca-digitala.ro

**Nestor, I. (1988) [1933]**, „Tendinţe noi în istoriografia românească", *Arheologia Moldovei* 12: 277-279 (publicat iniţial în 1933 în revista *Cuvântul* IX, nr. 2785: 1-2).

**Nestor, I. şi Vulpe, A. (1971)**, „Metode noi în arheologie", în *Metode noi şi probleme de perspectivă ale cercetării ştiinţifice*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România: 131-136.

**Petre, A. (1962)**, „Săpăturile de la Piatra Frecăţei", *Materiale şi Cercetări Arheologice* 8: 565-589.

**Petrov, Gh. (2007)**, *Raport privind deshumarea osemintelor lui Tira Geza din cimitirul greco-catolic din Satu Mare*, http://www.crimelecomunismului.ro/pdf/ro/investigatii_speciale/raport_satu_mare_oct2007.pdf (accesat: 11 iulie 2008).

**Petrov, Gh. şi Budeancă, C. (2007)**, *Raport privind sondajele arheologice efectuate în satul Hălmăsău, com. Spermezeu, şi pe Dealul Şasa-Poieni (jud. Bistriţa-Năsăud) 24-25.04.2007*, http://www.crimelecomunismului.ro/pdf/ro/investigatii_speciale/raport_spermezeu.pdf (accesat: 11 iulie 2008)

**Thomas, J. (2004)**, „Archaeology's place in modernity", *Modernism/modernity* 11 (1): 17-34.

**Tilley, C. (1989)**, „Archaeology as socio-political action in the present", în V. Pinsky şi A. Wylie (ed.), *Critical traditions in contemporary archaeology. Essays in the philosophy, history and socio-politics of archaeology*, Cambridge, Cambridge University Press: 104-116.

**Tismăneanu, Vl., Dobrincu, D. şi Vasile, C. (ed.) (2007)**, *Comisia prezidenţială pentru analiza dictaturii comuniste din România: raport final*, Bucureşti, Humanitas.

https://biblioteca-digitala.ro

(7)

# COMENTARIU CU PRIVIRE LA *PROGRAMUL DE ARHEOLOGIE CONTEMPORANĂ*, ROMÂNIA

Radu-Alexandru DRAGOMAN şi Sorin OANȚĂ-MARGHITU

Odată cu schimbările politice din România anului 1989, perioada comunistă, ce durase aproape jumătate de secol, s-a constituit într-un nou domeniu de analiză ştiinţifică. Cu timpul, au fost create o serie de institute sau fundaţii dedicate, în parte sau cu totul, cercetării perioadei comuniste, una dintre temele principale fiind represiunea și rezistenţa: Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului al Academiei Române (1993), Fundaţia Academia Civică (1994), Institutul Român de Istorie Recentă (2000) și Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România (2005). Fapt inedit în peisajul cercetării istorice, dar și al câmpului arheologic în general, în momentul înfiinţării Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România (I.I.C.C.R.) avea în schema sa de organizare un Departament Investigaţii Speciale. În cadrul acestui departament a fost realizat un *Program de Arheologie Contemporană* ce își propusese drept obiectiv efectuarea de săpături arheologice în locuri în care fuseseră îngropate victimele represiunii comuniste. După cum reiese din rapoartele afișate pe *site*-ul instituţiei[1], cercetătorii de la I.I.C.C.R. au întreprins acţiuni de exhumare într-o serie întreagă de locuri din ţară.

Spre sfârșitul anului 2009, în urma unor schimbări politice și instituţionale, I.I.C.C.R. a fost restructurat și rebotezat Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc. Departamentul Investigaţii Speciale a continuat să existe, dar în cadrul său nu s-au mai desfășurat săpături arheologice. În acest context, iniţiatorii *Programului de Arheologie Contemporană* au creat în anul 2010 Centrul de Investigare a Crimelor Comunismului din România (C.I.C.C.R.) și, așa cum se poate observa consultând pagina de *web*

[1] http://www.iiccr.ro/ro/proiecte/investigatii_speciale (accesat: 26 ianuarie 2013).

https://biblioteca-digitala.ro

oficială, au continuat acţiunile de căutare și de exhumare în noi puncte[2]. În anul 2012, tot în urma unor schimbări politice, la conducerea Departamentului Investigaţii Speciale a fost numit președintele C.I.C.C.R.

Demersul promotorilor *Programului de Arheologie Contemporană* este indiscutabil demn de apreciat, cu atât mai mult cu cât, până la data la care am scris aceste rânduri, exemplul lor nu și-a găsit un corespondent în planul de cercetare al institutelor și departamentelor de arheologie din ţară. Graţie acestor cercetări au fost scoase la iveală circumstanţele reale în care au murit unele dintre victimele represiunii comuniste și, dovedindu-se ca fiind măsluite documentele oficiale ale Securităţii Statului, au fost trimiși în judecată cei vinovaţi (fără urmări, din păcate), dar mai ales, urmașii celor omorâţi au putut să-și îngroape cum se cuvine morţii. Astfel, săpăturile arheologice efectuate în cadrul I.I.C.C.R. sau C.I.C.C.R. au avut/au deopotrivă un rol de cunoaștere a evenimentelor din trecut și unul de reparaţie morală faţă de victime și familiile acestora în prezent. Totodată, *Programul de Arheologie Contemporană* a avut și o funcţie pedagogică: parte din rezultatele cercetărilor au fost prezentate publicului larg în cadrul expoziţiei *Numitorul comun: moartea*, organizată în mai multe orașe din ţară, inclusiv în capitală. Cu toate acestea, există și un aspect pe care îl găsim problematic: datorită filosofiei de cercetare ce fundamentează *Programul de Arheologie Contemporană*, exact obiectul de studiu al arheologiei – materialitatea – este practic ignorată; pe cale de consecinţă, naraţiunile construite sunt mult limitate. Tocmai de aceea considerăm necesare câteva observaţii, al căror rost nu este nicidecum a diminua meritele *Programului*, ci doar a nuanţa anumite aspecte, contribuind astfel la o înţelegere mai sensibilă a oamenilor și obiectelor care le-au fost alături.

Conform raportului de activitate din anul 2006 al I.I.C.C.R., scopul săpăturilor arheologice era „să producă dovezi materiale, care să probeze caracterul concentraţionar criminal al regimului comunist din România, precum și condiţiile de exterminare fizică a celor închiși pe criterii politice, etnice și religioase" (*Raport* 2006: 4). Aceeași menţiune o întâlnim, de exemplu, și în raportul privind săpăturile arheologice efectuate la Hălmăsău și Șasa-Poieni (ambele în judeţul Bistriţa-Năsăud):

> „Acţiunea a fost determinată de dorinţa de a se putea afla adevărul despre sfârşitul tragic al celor 6 persoane, în conformitate cu misiunea IICCR de a

[2] http://www.condamnareacomunismului.ro/Proiecte/Programuldearheologiecontemporană.aspx (accesat: 26 ianuarie 2013).

https://biblioteca-digitala.ro

> aducere la cunoştinţa opiniei publice a crimelor, abuzurilor săvârşite în numele «luptei de clasă» în timpul regimului comunist." (Petrov şi Budeancă 2007: 17)

După înfiinţarea C.I.C.C.R. în anul 2010, obiectivul cercetărilor arheologice a rămas neschimbat:

> „Centrul de Investigare a Crimelor Comunismului din România are drept scop derularea acelor acţiuni care vor duce la identificarea actelor de încălcare a drepturilor omului în România comunistă, dinamizarea politicilor instituţionale în ceea ce priveşte condamnarea reală a abuzurilor şi crimelor comise în numele regimului comunist din România, desfăşurarea unor investigaţii de natură să furnizeze instituţiilor abilitate şi publicului larg date privind crimele şi abuzurilor săvîrşite de acest regim, sprijinirea oricăror iniţiative legislative, a procedurilor judiciare şi a cercetărilor ştiinţifice de natură să ducă la condamnarea penală şi morală a acestor crime şi abuzuri."
> (http://www.condamnareacomunismului.ro/DespreCICCR/Obiective.aspx)

I.I.C.C.R. și C.I.C.C.R. privesc demersul arheologic drept o acţiune de căutare a „probelor" incriminatoare la adresa regimului comunist, de unde și prezenţa acestui termen în titlul, demn de un articol jurnalistic de senzaţie, al raportului Departamentului Investigaţii Speciale referitor la săpăturile de la Glodghilești (comuna Burjuc, judeţul Hunedoara): „Misterul unei execuţii sumare a Securităţii din 1950, dezlegat de Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România. «Eroul necunoscut» , asa cum era știut Iosif Orșa în zonă, a fost exhumat de IICCR. Proba incontestabilă a execuţiei: un glonţ de calibrul 7,62 mm găsit între rămăsiţele pământeşti" (Muraru *et al.* 2007). Gloanţele par a fi considerate „probele" cele mai importante deoarece, ca și în munca de detectiv, ele contribuie major la rezolvarea cazurilor:

> „Asupra scheletului au fost descoperite şi două gloanţe, unul în partea superioară a spatelui, care s-a oprit în coloana vertebrală, şi altul în partea posterioară din stânga soldului, care s-a oprit în osul bazinului. După poziţia cum au fost găsite ambele gloanţe, concluzia este că defunctul a fost împuşcat din spate. De asemenea, craniul prezintă urme evidente de lovituri, având orificii şi părţi de calotă lipsă, dovadă că defunctul a fost împuşcat şi în cap." (Petrov 2009a: 7)

Importanţa acordată gloanţelor ca „probe" reiese şi din publicarea unor fotografii în care, prin introducerea unei ustensile în cranii (Petrov şi Budeancă 2007: 8), este ilustrată ştiinţific printr-o gestică posthamletiană, traiectoria glonţului care a pus capăt vieţii victimei.

https://biblioteca-digitala.ro

În textele publicate (*on-line* până acum), obiectele sunt doar descrise, fără a fi câtuşi de puţin discutate. De exemplu, în raportul dedicat săpăturilor arheologice de la Băieşti (comuna Pui, judeţul Hunedoara) se menţionează că în asociere cu scheletul au fost găsite părţi din încălţăminte, nasturi, o plăcuţă metalică de la (probabil) bretele pentru pantaloni, două încărcătoare de armă cu câte cinci cartuşe şi un briceag decorat (Petrov 2009b: 4), dar obiectele nu sunt deloc analizate. Atunci când se depăşeşte acest nivel strict descriptiv, interpretarea obiectelor se referă la acţiunile petrecute în jurul lor şi nu la obiectele propriu-zise, după cum se poate observa din următorul paragraf referitor la o pereche de bocanci:

> „La picioare nu a avut încălţăminte, însă o pereche de bocanci a fost găsită într-o poziţie secundară în extremitatea nordică a gropii, unul lângă craniul lui M.1 şi altul lângă craniul lui M.3. Aceşti bocanci au fost cândva reparaţi, având aplicată peste tălpile din piele suprafeţe de cauciuc prinse pe margine cu cuie mici. Prezenţa acestor bocanci într-o poziţie nefirească şi lipsa din picioarele defunctului a încălţămintei, presupune două lucruri. O posibilitate ar fi că aceştia au putut să cadă din picioarele victimei în timpul manipulării cadavrului, după care au fost aruncaţi în locul în care noi i-am găsit. Altă explicaţie plauzibilă ar putea fi că unul dintre oamenii care au făcut groapa a putut să-şi schimbe propria încălţăminte, care poate era într-o stare mai proastă, cu una mai bună pe care o avea defunctul. Dacă defuncţii au fost aduşi direct din arestul Securităţii, este foarte probabil că încălţămintea lor nu a mai avut şireturi, şi atunci se poate explica faptul că aceasta putea să iasă uşor din picioarele cadavrelor, mai ales având în vedere şi împrejurările în care acestea au ajuns în groapa comună." (Petrov 2009a: 8)

I.I.C.C.R. şi C.I.C.C.R. nu caută să înţeleagă cultura materială contemporană în contextul acţiunilor represive, ci reduc obiectele la statutul de „probe" ale respectivelor acţiuni. În loc să se ocupe de analizarea şi interpretarea materialităţii represiunii, să scoată la iveală lucruri nerostite de discursurile istorice sau politice, arheologia este transformată într-o anexă a unui demers juridic, în care obiectele devin pretexte pentru a instrumenta o condamnare. Astfel, arheologia îşi pierde potenţialul emancipator şi se constituie într-o prelungire a politicii oficiale a instituţiilor statului.

Recuperarea memoriei nu poate fi redusă la o acţiune juridică de smulgere din singurătatea mormântului a osemintelor şi a puţinelor resturi de veştminte din momentul morţii şi transformarea lor în „probe". Arheologia, cu atât mai mult una a represiunii comuniste, ar trebui să fie metafizică şi etică. Mormântul şi peisajul din jur sunt materialităţi ale uitării planificate ideologic: lipsa vreunui

https://biblioteca-digitala.ro

semn cât de umil, a unei cruci de lemn sau mascarea în monotonia succesiunii şirurilor de morminte în parcelele unui cimitir obişnuit sau introducerea în solidaritatea postumă a comunităţii marginalilor într-un cimitir al săracilor sau topirea în ritmul ciclic al înmuguririlor, al verdelui şi al toamnei frunzelor ruginii, al ramurilor acoperite de zăpadă. Arheologia ar trebui să vadă, să cerceteze în lunga lor durată şi să scrie acestea: precum florile, cuvintele să împodobească sărăcia şi singurătatea mormântului. Exhumarea este un act al întâlnirii momentului înmormântării cu prezentul nostru prin care este anulată durata uitării postume la care deţinutul a fost condamnat, capăt final al şirului de umilinţe, torturi, chinuri, rugăciuni, lacrimi. Memoria persoanei condamnate la uitare trebuie restaurată prin demersul arheologic al urmelor materiale rămase. Deţinutul rupt brutal din mijlocul familiei şi al prietenilor, suprimat fizic, şters din memorie, este re-socializat, re-introdus în comunitate nu sub formă de probă juridică, ci ca persoană cu povestea vieţii sale: copilăria, cărţi iubite, scrisori, obiecte, căderi şi urcuşuri, cedări şi curaj, prieteni şi duşmani, familie şi colegi, visuri şi renunţări. O arheologie a represiunii nu poate fi redusă doar la exhumări. Arheologia trebuie să recupereze memoria întregii traume din comunism: săpături în satele deportaţilor în Bărăgan, în coloniile de muncă şi închisori, studiul obiectelor care au aparţinut deţinuţilor, amintirile lăsate în memoria celor care i-au cunoscut adunate printr-o abordare de istorie orală.

Spaţiul înmormântării are şi o anumită biografie, de la depunerea corpului deţinutului în groapă până în prezent. Prin urmele materiale înscrise în această biografie putem întrezări aspecte ascunse de ideologia comunistă. De pildă, după moartea episcopului greco-catolic Vasile Aftenie în arestul Securităţii şi îngroparea sa în Cimitirul Bellu catolic din Bucureşti, mormântul său a devenit la un moment dat loc de pelerinaj, existând mărturii despre minunile pe care le făcea. Prin intermediul osemintelor, Harul lui Dumnezeu radiază în materialitatea proximă: crucea-monument funerar, obiectele aparţinând episcopului (îmbrăcăminte, încălţăminte) şi pământul din groapa mormântului deveniseră în mod simbolic o prelungire a corpului său. Pământul, clasificat conform unei logici moderniste drept „natură", a capătat în acest caz o dimensiune materială, putând fi considerat asemenea unui obiect sacru: în timpul săpăturilor arheologice efectuate cu ocazia exhumării osemintelor episcopului Vasile Aftenie (Dragoman *et al.* 2012), un om a venit şi ne-a rugat insistent să-l lăsăm să ia nişte pământ din groapa mormântului. Monedele depuse într-o lungă perioadă de timp în pământul din spaţiul mormântului lui Vasile Aftenie, dar şi o sticluţă cu o rugăminte de dezlegare de un blestem (*ibid.*), ne arată perpetuarea într-un regim opresiv a credinţei, pelerinajului şi

https://biblioteca-digitala.ro

rugăciunii, în contrast cu imaginea oficială a formării omului nou, constructor ateu al comunismului – imagine perpetuată şi azi în spaţiul public de discursuri care clamează transformarea maselor de către comunism în timp ce elitele au rezistat prin cultură.

Exemplaritatea memoriei (Todorov 1999), nevoia de a da un sens în prezent suferinţelor şi jertfelor din trecut, se referă la această recuperare a întregii biografii a mormântului şi, în primul rând, a memoriei persoanei deţinutului, şi nu la transformarea acestuia în obiect ştiinţific în texte seci şi tehnice ale rapoartelor sumare de săpătură sau la ştergerea, din nou, a identităţii în expoziţii-metanaraţiune a anticomunismului postcomunist sau prin reducerea la statutul unei cifre dintr-o statistică.

Arheologia represiunii comuniste ar trebui extinsă cu una a represiunii în modernitatea statului român: gropi comune, cimitire, lagăre de concentrare şi alte mărturii ale acţiunii statului împotriva opozanţilor legionari (în timpul regelui Carol II şi al mareşalului Ion Antonescu), dar şi urmele materiale ale Holocaustului (în timpul celui de-al Doilea Război Mondial). Fără a relativiza crimele regimului comunist, o astfel de abordare arheologică a represiunii în lunga ei durată poate releva „pierderea inocenţei" statului român încă din perioada interbelică; confiscarea bunurilor şi proprietăţilor, întemniţările, torturile, execuţiile sumare, deportările, condamnarea la uitare a oamenilor deveniseră practici represive încă dinainte de instaurarea comunismului. Traumele din trecut ar trebui să ne scoată din apatie, indiferenţă, obedienţă, să ne facă mai sensibili la suferinţele din jurul nostru. Fermitatea şi profunzimea convingerilor şi credinţei, implicarea politică totală, sunt în contrast cu starea de vertebrare mereu amânată a reprezentanţilor autointitulaţi ai elitei în evoluţia lor de la jurnalism în redacţia *Scânteia Tineretului* la ştiri despre găina cu două capete, de la antologii de literatură dedicată uteciştilor la formule ale succesului în dragoste şi afaceri, sau volte surprinzătoare de la Internaţionala Socialistă către Popularii Europeni.

## Referinţe bibliografice

**Dragoman, Al., Oanţă-Marghitu, S., Palincaș, N. și Vasilescu, T. (2012)**, „Raport arheologic privind exhumarea episcopului greco-catolic Vasile Aftenie (1899-1950), Cimitirul Bellu catolic, București", în PS Sa Mihai Frăţilă (ed.), *Episcopul greco-catolic Vasile Aftenie (1899-1950). 60 de ani de la trecerea în eternitate. Rapoartele asupra deshumării osemintelor sale, 12-14 mai 2010*, Târgu-Lăpuş: Galaxia Gutenberg: 55-76.

https://biblioteca-digitala.ro

**Muraru, A., Budeancă, C. și Bumbeș, M. (2007)**, *Misterul unei execuţii sumare a Securităţii din 1950, dezlegat de Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România. «Eroul necunoscut» , asa cum era ştiut Iosif Orșa în zonă, a fost exhumat de IICCR. Proba incontestabilă a execuţiei: un glonţ de calibrul 7,62 mm găsit între rămăşiţele pământești*, http://www.iiccr.ro/pdf/ro/investigatii_speciale/iosif_orsa.pdf (accesat: 26 ianuarie 2013).

**Petrov, Gh. (2009a)**, *Raport privind acţiunea de căutare și deshumare a unor victime ale Securităţii în hotarul satului Nepos, com. Feldru, jud. Bistriţa-Năsăud*, http://www.iiccr.ro/pdf/ro/rapoarte/raport_nepos.pdf (accesat: 26 ianuarie 2013).

**Petrov, Gh. (2009b)**, *Raport privind deshumarea osemintelor lui Vitan Petru în hotarul satului Băiesti, com. Pui, jud. Hunedoara*, http://www.iiccr.ro/pdf/ro/rapoarte/raport_baiesti.pdf (accesat: 26 ianuarie 2013).

**Petrov, Gh. și Budeancă, C. (2007)**, *Raport privind sondajele arheologice efectuate în satul Hălmăsău, com. Spermezeu, și pe dealul Șasa-Poieni (jud. Bistriţa-Năsăud) 24-25.04.2007*, http://www.iiccr.ro/pdf/ro/investigatii_speciale/raport_spermezeu.pdf (accesat: 26 ianuarie 2013).

***Raport* (2006)**, *Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România. Direcţia generală investigaţii. Raport de activitate (mai-decembrie 2006)*: http://www.crimelecomunismului.ro/pdf/ro/rapoarte/raport_de_activitate_2006.pdf (accesat: 2 ianuarie 2012)

**Todorov, T. (1999)**, *Abuzurile memoriei*, Timișoara, Editura Amarcord.

https://biblioteca-digitala.ro

(8)

# RUINE ALE CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL, ARHEOLOGIE ŞI MEMORIE: DESPRE POLITICA GESTIONĂRII PATRIMONIULUI CULTURAL ÎN ROMÂNIA POSTCOMUNISTĂ

Radu-Alexandru DRAGOMAN

## Introducere: ruine uitate

Ruinele oraşelor antice (dar şi medievale) din România au atras şi continuă să atragă interesul arheologilor, dovadă, printre altele, longevitatea săpăturilor efectuate în astfel de situri, cum este cazul celor de la Histria (judeţul Constanţa), demarate de Vasile Pârvan, fondatorul arheologiei româneşti, şi aflate în continuă desfăşurare. Ruinele antice au fost obiectul a numeroase studii, cum sunt cele dedicate sistemului de fortificaţii, arhitecturii sau aşa-numitei „zone sacre" din cetatea Histriei. Nu lipsesc nici analize ale modului în care unele dintre aceste monumente, precum mausoleul roman de la Adamclisi (judeţul Constanţa), au fost (re)învestite cu noi semnificaţii şi manipulate în diverse contexte sociopolitice din trecutul recent (Panaite şi Barnea 2010). Într-o serie întreagă de situri antice s-au realizat lucrări de restaurare (sau măcar de conservare), s-au deschis porţile „publicului larg", s-au redactat ghiduri pentru vizitatori (*e.g.* Buzoianu şi Chera 2009; Suceveanu şi Angelescu 2012) şi chiar s-au construit muzee de sit, de exemplu la Histria.

În profund contrast cu interesul acordat ruinelor antice, monumentele trecutului apropiat sunt aproape complet ignorate arheologic, un bun exemplu în acest sens fiind cazematele din cel de-al Doilea Război Mondial din Dobrogea, de pe malul Mării Negre. Principala cauză ce stă la baza dezinteresului faţă de monumentele din trecutul recent sau contemporan rezidă în faptul că, explicit sau implicit, arheologia continuă să fie înţeleasă de către mulţi ca fiind o disciplină istorică, al cărei scop constă în reconstituirea unor „realităţi" trecute pentru care nu există sau sunt puţine surse scrise (vezi, de exemplu, Babeş 1994; Petrescu-Dîmboviţa şi Vulpe 2001). Conform filosofiei de cercetare dominante, prin demersul lor arheologii descoperă

https://biblioteca-digitala.ro

trecutul, îl scot la lumină, ori, dat fiind faptul că trecutul cazematelor era deja cunoscut, existând numeroase date de ordin istoric, acest tip de monumente nu a fost considerat „arheologic". Mai mult decât atât, spre deosebire de multe dintre ruinele antice, cazematele (sau măcar unele dintre ele) nu au fost incluse în categoria „monumentelor", şi cu atât mai puţin a celor „istorice", ceea ce sugerează că în domeniul gestionării patrimoniului, nici valoarea istorică a cazematelor nu a fost considerată importantă.

Din punct de vedere istoric, cazematele în discuţie au fost construite în timpul regimului generalului (ulterior mareşalului) Ion Antonescu (1940-1944) şi făceau parte dintr-un sistem defensiv al cărui scop era apărarea teritoriului României de o eventuală invazie dinspre mare din partea Uniunii Sovietice. Construcţia cazematelor are loc în contextul aderării României la Axă în noiembrie 1940 şi al participării româneşti la invazia Uniunii Sovietice, în iunie 1941. Efectiv, în timpul conflictului militar cu Uniunea Sovietică (1941-1944), cazematele nu au jucat niciun rol, sovieticii neinvadând vreodată România de pe mare. Cele mai multe dintre cazematele discutate în acest articol se află astăzi în perimetrul oraşului Constanţa, cărora li se adaugă trei cazemate de la Mangalia, două cazemate de la Vama Veche, una de la Corbu şi una situată între localităţile Eforie Nord şi Eforie Sud (toate în judeţul Constanţa) (fig. 1).

În analiza de faţă am pornit de la premisa conform căreia arheologia se ocupă de memorie (Olivier 2008). Aşa cum bine arată Laurent Olivier, vestigiile arheologice constituie „memoria materială" a trecutului şi reprezintă unul dintre tipurile de memorie prin care trecutul continuă să existe în prezent, alături de „memoria psihică a trecutului" (*i.e.* mărturiile şi tradiţiile colective ce comemorează locuri sau evenimente ale trecutului) şi memoria scrisă (*i.e.* sursele scrise sau menţiunile istorice) (Olivier 2000: 398-399). Drept urmare, în textul de faţă, analiza arheologică a cazematelor din cel de-al Doilea Război Mondial

**Fig. 1**. Harta Dobrogei cu localităţile unde se găsesc cazematele discutate.




https://biblioteca-digitala.ro

nu urmăreşte o mai bună cunoaştere a evenimentelor, ci manierele în care materialitatea cazematelor conţine în prezent memoria conflictului ce le-a dat naştere. Voi încerca să arăt că analiza materialităţii cazematelor poate duce la obţinerea unei imagini diferite decât cea promovată de discursul dominant.

## Cazemate: despre memoria materială a unui conflict anticipat

La data la care am efectuat documentarea (iulie 2005–Vama Veche; noiembrie 2010–Constanţa şi Corbu; aprilie 2012–Constanţa, Mangalia şi Eforie), o serie întreagă dintre cazemate erau întregi, vizibile, se putea ajunge uşor la ele. Într-un caz a fost posibil să vizitez întreg spaţiul interior al cazematei, în alte două am putut păşi doar pe treptele de la intrare, accesul în interior fiind blocat, în timp ce în restul celorlalte nu se putea intra, deoarce accesul era fie blocat, fie nu era vizibil. Datorită modificării aspectul litoralului în decursul timpului, câteva dintre cazemate au ajuns în apă, iar unele direct pe plajă; altele au fost incluse în dig sau înglobate în proiecte urbanistice ulterioare (fig. 2). Locul de amplasare al unora dintre cazemate pare a fi fost mai puţin afectat; acestea erau situate la baza falezei sau pe faleză, în acest din urmă caz dominând litoralul (fig. 3). Cazematele au diferite mărimi: de la dimensiuni modeste (*e.g.* Corbu) la dimensiuni mari (*e.g.* Eforie). Cazematele de pe plajă sunt nelegate în vreun fel între ele, în schimb, despre cazematele situate pe faleză în zona portului Constanţa, unii localnici afirmă că s-ar fi făcut legătura între ele prin tuneluri, în care se jucau pe vremea când erau copii, dar care ar fi fost închise la un moment dat.

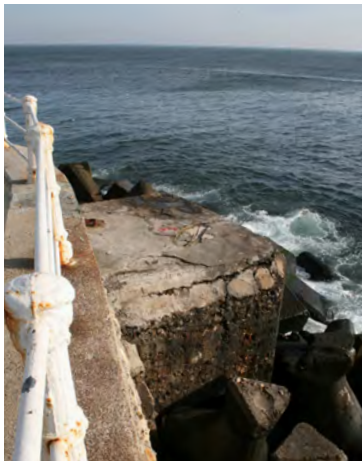




**Fig. 2**. Cazemate de la Constanţa (noiembrie 2010; cu excepţia figurii 17, toate fotografiile au fost făcute de autor).

https://biblioteca-digitala.ro



**Fig. 3**. Cazemate de la Constanţa (noiembrie 2010).



**Fig. 4**. Cazemate de la Constanţa (1) şi Eforie (2) (aprilie 2012).

Conform lui Paul Virilio, prin faptul că sunt construite din beton, prin masivitatea lor, prin forma lor de monoliţi cu unghiuri netede şi prin numărul redus de deschideri (fig. 4), cazematele reprezintă materialitatea unei noi ere, ce aduce cu sine apariţia unui nou tip de război şi, drept urmare, a unui nou tip de spaţiu militar – sunt construcţii menite să reziste bombardamentelor, incendierilor sau atacurilor cu gaze din orice direcţie; ele pot fi considerate monumente ale unui timp în care, datorită noilor arme şi tehnologii, războiul total a devenit o realitate, cuprinzând nu doar suprafaţa pământului, ci şi aerul şi adâncurile apelor (Virilio 1994: 39-40). Cu toate acestea, în ciuda caracterului lor militar şi al contextului în care au fost construite şi utilizate, imaginea sugerată de cazematele de pe Malul Mării Negre nu este doar aceea a unui conflict. Ele nu păstrează urmele vreunor lupte şi nu conţin nimic din confruntările mobile, rapide şi înverşunate purtate cu sovieticii pe Frontul de Est. Chiar dacă uneori cazematele sunt vizibile între ele, aspectul lor nu

https://biblioteca-digitala.ro

este cel al unui „zid" sau unei „linii fortificate". Masivitatea şi dimensiunile unora dintre cazemate impresionează vizitatorul datorită efectului produs prin contrastul dintre forma întâlnită şi spaţiul larg deschis din jurul acesteia – plaja şi marea. Ele nu transmit imaginea unei defensive inexpugnabile, ci ale uneia fragile. Cazematele nu sunt însoţite de alte elemente de fortificaţie vizibile la suprafaţa solului, cum ar fi barierele antitanc, frecvent întâlnite în alte zone de conflict, precum Linia Siegfried din vestul Germaniei. Mai ales când plajele sunt pustii, cazematele par prezenţe „singuratice", izolate. Plimbându-te printre cazemate şi reflectând asupra aspectului lor, îţi dai seama că amintirea războiului nu este în principal evocată de faptul că aceste construcţii militare sunt realizate din beton, un material asociat prin excelenţă cu războiul, nici de forma sau de dimensiunea lor şi nici de faptul că fac parte dintr-o linie de apărare, ci de orientarea lor – construcţii încremenite, „privind" continuu în direcţia în care se află marea (fig. 5). Această orientare ghidează privirea vizitatorului către linia orizontului – limită dincolo de care se afla cândva inamicul. Marea este asemenea unei „zone a nimănui" dintre două tranşee. Astfel, cazematele evocă nu atât condiţia războiului total, cât mai ales procesul aşteptării unui atac ce nu se ştie când şi dacă are să vină. Cazematele nu trimit la acţiuni militare, ci la rutina vegherii şi, eventual, la tensiunea creată de posibilitatea unei confruntări cu duşmanul.

În profund contrast cu spaţiul luminos şi deschis al plajei şi al mării, mereu în mişcare prin dinamica permanentă a dunelor şi valurilor, spaţiul interior al cazematelor, inclusiv al celor de dimensiuni mari, este foarte întunecos, chiar şi în mijlocul zilei, extrem de închis şi redus ca suprafaţă, încăpând un număr destul de mic de oameni. În interior aerul este stătut, în timp ce în exterior este mereu proaspăt. Toate acestea fac ca spaţiul interior al cazematelor să fie impropriu unei ocupări permanente. Mai mult decât atât, din punct de vedere

**Fig. 5**. Cazemate de la Eforie (1) şi Mangalia (2) (aprilie 2012).



https://biblioteca-digitala.ro

al mişcărilor corpului, contrastul dintre interior şi exterior este la rândul său semnificativ: înăuntru, vizitatorul este direcţionat de modul de dispunere al deschiderilor, trebuie să se aplece pentru a pătrunde prin diversele deschideri, orizontul său de vedere este extrem de limitat datorită dimensiunilor şi modului de dispunere al camerelor, neputând cuprinde vizual decât câte un singur compartiment o dată; în exterior, pornind de la cazemată, vizitatorul poate să aleagă ce direcţie doreşte, se poate întoarce pe alt culoar decât cel pe care a plecat, poate privi în orice direcţie până departe şi nu trebuie să-şi modifice poziţia corpului. Atmosfera din interiorul cazematelor indică faptul că o parte din timpul militarilor asociaţi eventual cu aceste cazemate s-ar fi petrecut în exterior. Cazematele au fost mai mult „privite", decât s-a privit din ele. Paradoxal, memoria timpului războiului acestor militari este evocată nu atât de interiorul cazematelor, cât de suprafaţa lor exterioară.

Asemenea memoriei oamenilor, în decursul timpului memoria materială a celui de-al Doilea Război Mondial a fost supusă transformării. Urmându-l pe L. Olivier, avem de a face cu trei tipuri principale de transformări ale materialităţii: ansamblurile (formate din obiecte de origini diferite aflate în acelaşi context arheologic), stratificările (ce constau din suprapuneri

**Fig. 6**. Cazemată de la Constanţa: stratificări (noiembrie 2010).



https://biblioteca-digitala.ro



**Fig. 7**. Graffiti pe o cazemată de la Constanţă (noiembrie 2010).

apărute, în timp, pe acelaşi suport) şi obliterările (care se referă mai cu seamă la mutarea materialităţii sau, într-un sens mai larg, la erodarea sau uzura suporturilor fizice) (Olivier 2000: 400-401) (fig. 6). Multe dintre cazemate au devenit suporturi pentru decoraţii cu graffiti, fapt ce cu siguranţă poate fi atribuit perioadei de după 1990 (fig. 7). Prin actul



**Fig. 8**. Graffiti pe o cazemată de la Constanţa transformată în garaj (1) şi pe un perete de bloc din apropiere (2) (aprilie 2012).

decorării cazematele sunt „demilitarizate", integrate spaţiului urban, devenind asemenea oricărui alt suport, precum un perete de bloc sau un gard (fig. 8). Alte cazemate, situate în afara spaţiului locuit, au fost „domesticite" prin transformarea lor simbolică în panouri publicitare, devenind suporturi pentru anunţuri imobiliare (fig. 9). În alte cazuri, asistăm la o transformare radicală

**Fig. 9**. Cazemate de la Vama Veche (1) şi Corbu (2) utilizate pentru „anunţuri imobiliare" (iulie 2005 şi aprilie 2012).



https://biblioteca-digitala.ro



**Fig. 10**. Cazemată de la Vama Veche transformată în bar de plajă – *Expirat* (iulie 2005).



**Fig. 11**. Cazemată de la Constanţa transformată în bar de plajă (noiembrie 2010).

a funcţionalităţii – unele dintre cazematele de pe plajă au fost transformate în terase/baruri: un bun exemplu în acest sens este terasa *Expirat* de la Vama Veche, loc de petrecere în timpul verilor (fig. 10). Un caz similar am întâlnit şi la Constanţa (fig. 11). Nu doar cazematele de pe plaje au fost transformate în terase/baruri, ci şi unele construcţii militare de pe faleză, fără privire directă



**Fig. 12**. Cazemată de la Constanţa transformată în bar (aprilie 2012).



**Fig. 13**. Cazemată de la Mangalia transformată în restaurantul *Puius Cazemată* (aprilie 2012).



**Fig. 14**. Indicator din Mangalia spre restaurantul *Puius Cazemată*.

la mare (fig. 12). Alte cazemate au fost transformate în restaurante, cum este *Puius* din Mangalia (fig. 13-14). Un caz aparte este cel al unui localnic din Mangalia care şi-a construit casa chiar peste o fostă cazemată (fig. 15). Totodată, în cazemate se abandonează tot felul de resturi, mai ales recipiente din plastic, iar pereţii sunt inscripţionaţi cu nume sau cu

https://biblioteca-digitala.ro



**Fig. 15**. Cazemată din Mangalia încorporată într-o locuinţă (aprilie 2012).



**Fig. 16**. Resturi şi scrijeliturі din interiorul unei cazemate din Eforie (aprilie 2012).

alte notaţii – semne ale unor evenimente efemere precum petreceri, scurte vizite prin cazemată (fig. 16). Toate aceste transformări materiale indică un proces de convertire a unei materialităţi a războiului, într-una a normalităţii, a vieţii: petreceri, ieşiri la o terasă, vânzări–cumpărări de terenuri şi construirea de case. Cazematele încetează să mai fie exclusiv simboluri materiale ale unui trecut marcat de conflict.

## Cazematele în contextul politicii oficiale de „recuperare a memoriei"

Schimbările politice survenite în urma evenimentelor din decembrie 1989 au atras după sine o adevărată explozie a preocupărilor legate de „recuperarea memoriei" cenzurate şi oprimate în timpul dictaturii comuniste. La doar câţiva ani după 1989, Fundaţia Academia Civică, o instituţie privată, a reuşit transformarea fostei închisori politice din Sighet în Muzeu Memorial

https://biblioteca-digitala.ro

al Victimelor Comunismului şi al Rezistenţei, aflat din 1995 sub egida Consiliului Europei (http://memorialsighet.ro/). În anul 2007, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului din România, o instituţie aflată în subordinea Guvernului României şi în coordonarea primului ministru, a luat în administrare fosta închisoare politică din Râmnicu Sărat în vederea transformării ei în Muzeul Memorial al Victimelor Comunismului (*Raport* 2006: 19; *Raport* 2007: 25). Alături de alţi parteneri, aceeaşi instituţie (rebotezată în 2009 Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc) şi-a propus transformarea Fortului 13 în muzeu al victimelor şi represiunii comuniste în România – Muzeul Memorial Jilava (*Raport* 2006: 19; *Raport* 2007: 25-26). În anul 2009, fosta închisoare politică din Piteşti a fost clasată drept monument istoric. Nu este exclus ca şi alte penitenciare de o sinistră notorietate pentru rolul avut în represiunea comunistă să fi fost la rândul lor transformate în muzee memoriale, dacă nu ar fi în continuare în uz (de exemplu Aiud şi Gherla). Valorificarea muzeală a fostelor închisori politice se înscrie în sfera discursului anticomunist şi pro-occidental adoptat şi promovat după 1989 de elitele culturale şi politice, şi al cărui punct culminant a fost, probabil, condamnarea oficială a comunismului în anul 2007, pe baza unui raport realizat de o comisie prezidenţială însărcinată cu analiza dictaturii comuniste din România (Tismăneanu *et al*. 2007).

Ignorarea cazematelor din cel de-al Doilea Război Mondial din Dobrogea contrastează cu atenţia acordată fostelor închisori politice comuniste. Nu sunt şi ele simboluri ale rezistenţei împotriva Uniunii Sovietice care, în cele din urmă, a ocupat România şi a impus regimul comunist? Contrastul este cu atât mai izbitor cu cât chiar raportul prezidenţial de condamnare a comunismului începe din punct de vedere cronologic cu momentul ocupării ţării de către armatele sovietice şi al deportării în gulag a circa 100 000 de militari şi civili români capturaţi pe frontul de la Iaşi după încheierea armistiţiului (Tismăneanu *et al*. 2007: 460). De asemenea, într-o sală din Muzeul Memorial din Sighet, la data vizitei mele, erau expuse câteva obiecte confecţionate de ofiţeri români în timpul prizonieratului din Uniunea Sovietică: o antologie de poezie în limba franceză alcătuită din memorie şi scrisă cu cerneală de mure, *Prelegeri de phiziologie* traduse din limba germană şi un dicţionar francez-român şi englez-român în două volume realizat din hârtie de împachetat (fig. 17). După cum se menţionează într-unul dintre biletele explicative, grupul de ofiţeri care a tradus *Prelegerile de phiziologie* a fost închis la întoarcerea în ţară şi în închisorile comuniste româneşti.

https://biblioteca-digitala.ro

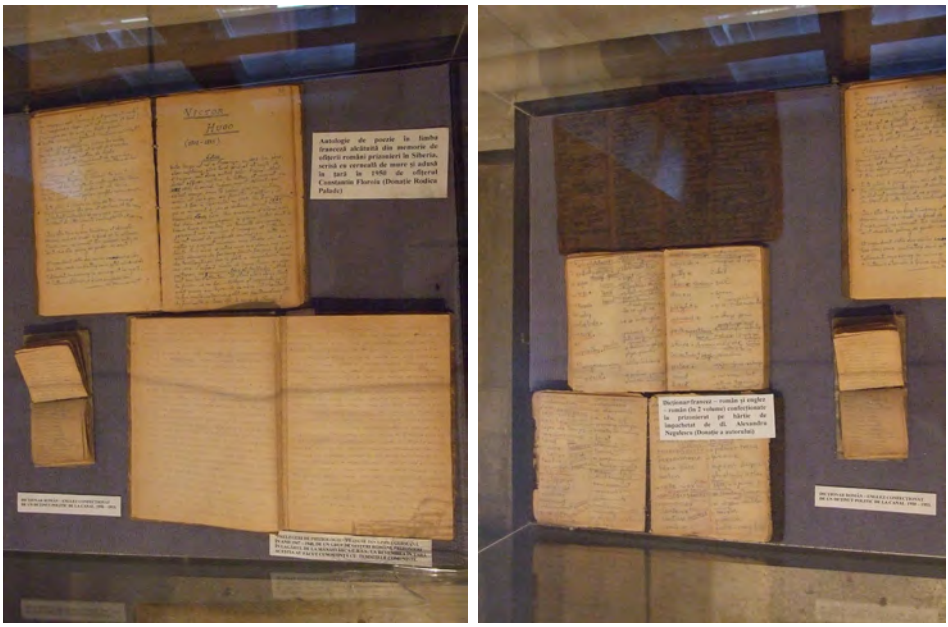



**Fig. 17**. Muzeul Memorial al Victimelor Comunismului şi al Rezistenţei din Sighet: lucruri confecţionate de prizonierii români în Uniunea Sovietică, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial (fotografii: Dan Pop, iunie 2007).



**Fig. 18**. Soldaţi români şi sovietici redaţi pe un memorial de război din Baia Mare (iulie 2012).

Atitudinea oficială faţă de cazemate este similară atât înainte, cât şi după 1989. Similară este şi maniera de construire a memoriei colective prin construcţia de monumente referitoare la cel de-al Doilea Război Mondial: în Republica Populară/Socialistă România, puterea a ridicat propriile monumente care să celebreze rolul „eliberator" al armatelor sovietice şi participarea României la „lupta antifascistă" (fig. 18); în România-ţară membră a N.A.T.O., americanii au ridicat un monument dedicat soldaţilor lor care au luptat în al Doilea Război Mondial în România (fig. 19). Luptele de pe Frontul de Est sau bombardamentele americane asupra Bucureştiului sunt trecute sub tăcere.

Cu totul alta este atitudinea faţă de monumentele militare în alte ţări implicate în cea de a doua conflagraţie mondială. În Finlanda, în preajma celui de-al Doilea Război Mondial, ca o măsură de apărare faţă de Uniunea

https://biblioteca-digitala.ro






**Fig. 19**. Monument memorial din Bucureşti dedicat americanilor care şi-au făcut serviciul militar în România, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial (octombrie 2011).

Sovietică, a fost construită Linia Salpa, o foarte puternică defensivă compusă din buncăre, fortificaţii şi bariere antitanc, comparabilă cu Linia Maginot sau Zidul Atlanticului (Kauppi 2002). În timpul Războiului de Iarnă din 1940, când trupele sovietice au atacat Finlanda, de-a lungul acestei linii defensive nu s-au purtat lupte. Ca şi România, Finlanda a participat şi ea alături de Germania nazistă, între 1941 şi 1944, la războiul împotriva Uniunii Sovietice. Spre deosebire de situaţia din România, după 1990, Linia Salpa a devenit monument naţional, intrând sub protecţa legii conservării patrimoniului (*ibid.*). Chiar şi în ţări care au fost în timpul celui de-al Doilea Război Mondial ocupate de Germania nazistă, multe dintre astfel de situri sunt protejate ca patrimoniu cultural, iar unele dintre ele au fost transformate în centre de vizitare (Burström 2007-2008: 27). Spre exemplu, în nordul extrem al Norvegiei, situl „Lasarettmoen" din Skoganvarre, ce conţine ruinele unuia dintre cele mai mari spitale de campanie construite de germani în Nord, este protejat ca parte din patrimoniu (Olsen 2010). În acelaşi spirit, consider că măcar o parte din cazematele de pe malul Mării Negre ar trebui clasate drept monumente istorice, protejate şi restaurate în consecinţă.

## Concluzii

Punând accentul pe rezistenţa anticomunistă, politica oficială a memoriei promovează o viziune eroizantă, dovadă nu doar denumirile muzeelor memoriale, dar şi utilizarea termenilor de „eroi" sau „eroi martiri", cum se poate observa, de exemplu, în cazul monumentelor ridicate de instituţiile statului în memoria celor ucişi în timpul revoluţiei din decembrie 1989. Deşi

https://biblioteca-digitala.ro

memoria războiului, cea a prizonieratului şi cea a represiunii comuniste sunt strâns legate în cazul unora dintre victime (*e.g.* Bejan 2009; Mărculescu 2010), cazematele au fost şi continuă să fie ignorate de către gestionarii patrimoniului şi considerate irelevante pentru politica oficială a memoriei. Cauza acestei atitudini, cel mai probabil neintenţionate, rezidă în memoria pe care o conţin cazematele: rutina aşteptării nu are nimic eroic în ea. Totodată, ca simboluri ale conflictului cu Uniunea Sovietică în general, cazematele trimit la evenimente istorice tragice. Spre exemplu, de cealaltă parte a litoralului românesc al Mării Negre, pentru o vreme, trupele române au ocupat alături de cele germane o parte a Caucazului, dar la Cotul Donului, în bătălia pentru Stalingrad (19 noiembrie 1942–7 ianuarie 1943), au suferit o înfrângere dezastruoasă, pierzând două armate – circa 155 010 de oameni morţi, răniţi şi dispăruţi, adică peste jumătate din forţele active şi un sfert din totalul trupelor trimise pe Frontul de Est (Deletant 2010: 109-110). Mai mult decât atât, ideea de a conserva cazematele pare a fi politic incorectă în contextul integrării României în structurile euro-atlantice şi mai ales al acordurilor militare cu Statele Unite ale Americii (de exemplu privind bazele militare din Dobrogea), deoarece nu poate ocoli tema alianţei îndelungate şi active cu Germania nazistă în perioada 1940-1944. Pe cale de consecinţă, nu poate fi ocolită nici tema Holocaustului din România (*e.g.* Deletant 2010). În concluzie, din perioada comunistă şi până astăzi, cazematele s-au constituit în memoria materială a unui trecut considerat a fi inutil pentru proiectele sociopolitice ale momentului.

## Mulţumiri

Documentarea pentru acest text a fost posibilă graţie ajutorului venit mai cu seamă din partea doamnei Valentina Voinea de la Muzeul de Istorie Naţională şi Arheologie Constanţa; de la această instituţie, în demersul meu am mai fost sprijint de Gabriel Custurea, directorul muzeului, Constantin Chera şi Costin Ionescu. De mare ajutor a fost şi Mihai Ionescu de la Muzeul de Arheologie Callatis, Mangalia. Tuturor le mulţumesc din inimă. De asemenea, doresc să mulţumesc Alexandrei Ion de la Institutul de Antropologie „Francisc J. Rainer" al Academiei Române, Bucureşti, şi lui Sorin Oanţă-Marghitu de la Muzeul Naţional de Istorie a României din Bucureşti pentru observaţiile făcute pe marginea uneia sau alteia dintre variantele acestui text. Dintr-o eroare, în varianta engleză nu au fost incluse şi mulţumirile adresate lui Dan Pop de la Muzeul Judeţean de Istorie şi Arheologie Maramureş, Baia Mare, care a fotografiat la rugămintea mea obiectele din figura 17. Greşelile şi insuficienţele sunt în întregime responsabilitatea mea.

https://biblioteca-digitala.ro

## Referinţe bibliografice

**Babeș, M. (1994)**, „Arheologia", în C. Preda (ed.), *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol. 1 (A-C), București, Editura Enciclopedică: 94-99.

**Bejan, D. (2009)**, *Oranki. Amintiri din captivitate*, Iași, Trinitas.

**Burström, M. (2007-2008)**, „Looking into the recent past: extending and exploring the field of archaeology", *Current Swedish Archaeology* 15-16: 21-36.

**Buzoianu, L. și Chera, C. (coord.) (2009)**, *Illustrated guide Histria*, Constanţa, The Museum for National History and Archaeology Constanţa.

**Deletant, D. (2010)**, *Aliatul uitat al lui Hitler. Ion Antonescu și regimul său. 1940-1944*, București, Humanitas.

**Kauppi, U.-R. (2002)**, „The Salpa Line: a monument of the future and the traces of war in the Finnish cultural landscape", în J. Schofield, W. G. Johnson și C. M. Beck (ed.), *Matériel culture. The archaeology of twentieth-century conflict*, Londra și New York, Routledge: 49-57.

**Mărculescu, R. (2010)**, *Pătimiri și iluminări din captivitatea sovietică*, București, Humanitas.

**Olivier, L. (2000)**, „L'impossible archéologie de la mémoire: à propos de *W ou le souvenir d'enfance* de Georges Perec", *European Journal of Archaeology* 3 (3): 387-406.

**Olivier, L. (2008)**, *Le Sombre abîme du temps. Mémoire et archéologie*, Paris, Éditions du Seuil.

**Olsen, B. (2010)**, „Ruins of war: three northern WWII sites", http://ruinmemories.org/2010/09/ruins-of-war-three-northern-wwii-sites/ (accesat: 13 septembrie 2011).

**Panaite, A. şi Barnea, A. (2010)**, „Tropaeum Traiani. Monument şi propagandă", *Caiete ARA. Arhitectură. Restaurare. Arheologie* 1: 223-234.

**Petrescu-Dîmboviţa, M. şi Vulpe, A. (coord.) (2001)**, *Istoria Românilor. Moştenirea timpurilor îndepărtate*, vol. 1, Bucureşti, Academia Română – Secţia de Ştiinţe Istorice şi Arheologie (Editura Enciclopedică).

***Raport* (2006)**, *Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România. Direcţia generală investigaţii. Raport de activitate (mai-decembrie 2006)*: http://www.crimelecomunismului.ro/pdf/ro/rapoarte/ raport_de_activitate_2006.pdf (accesat: 3 octombrie 2007).

***Raport* (2007)**, *Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România. Raport de activitate ianuarie-decembrie 2007*: http://www.iiccr.ro/pdf/ro/rapoarte/raport_de_activitate_2007.pdf (accesat: 3 octombrie 2007).

**Suceveanu, Al. şi Angelescu, M. V. (coord.) (2012)**, *Histria: ghid album*, Constanţa, Ex Ponto.

**Tismăneanu, V., Dobrincu, D. şi Vasile, C. (ed.) (2007)**, *Comisia prezidenţială pentru analiza dictaturii comuniste din România: raport final*, Bucureşti, Humanitas.

**Virilio, P. (1994)**, *Bunker archaeology*, New York, Princeton Architectural Press.

https://biblioteca-digitala.ro

(9)

# O PERSPECTIVĂ DINSPRE CULTURA MATERIALĂ ASUPRA VALORIFICĂRII PATRIMONIULUI ARHITECTURAL AL ROŞIEI MONTANE (ROMÂNIA) DE CĂTRE ROŞIA MONTANĂ GOLD CORPORATION

Radu-Alexandru DRAGOMAN

Roşia Montană este o aşezare situată în Munţii Apuseni, în Transilvania (judeţul Alba), la 700-900 m altitudine, în care, încă din antichitate, principala activitate a locuitorilor a fost mineritul. După căderea regimului comunist în 1989, activitatea minieră a continuat pentru o vreme, însă viaţa oamenilor a fost puternic afectată datorită degradării economice generale a României. În urma adoptării unui discurs pro-capitalist şi al trecerii la economia de piaţă, exploatarea minieră de stat de la Roşia Montană a fost catalogată drept iremediabil nerentabilă. Treptat, exploatările miniere au fost închise, ceea ce a dus la diminuarea veniturilor localnicilor şi la creşterea migraţiei spre zonele urbane, în căutarea unor condiţii de viaţă mai bune (Vulpe *et al.* 2011: 29-30, 103). În acest context, în anul 1997, compania Gabriel Resources, ale cărei acţiuni la data la care am scris aceste rânduri erau deţinute în proporţie de 80% de investitori din Statele Unite ale Americii, şi-a îndreptat atenţia

**Fig.1**. Roşia Montană, septembrie 2011: vedere generală (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)



https://biblioteca-digitala.ro

asupra zăcămintelor de la Roşia Montană şi a înfiinţat compania Euro Gold Resources S.A., redenumită în anul 2000 Roşia Montană Gold Corporation (R.M.G.C.); în cadrul acestei din urmă companii, Gabriel Resources a devenit acţionar principal, cu peste 80% dintre acţiuni (conform *site*-ului oficial al R.M.G.C., http://www.rmgc.ro/; accesat: 23 noiembrie 2011). Doi ani mai târziu, Euro Gold Resources S.A./R.M.G.C. a obţinut licenţa pentru exploatarea zăcămintelor de aur şi argint din arealul localităţii şi a iniţiat demersurile necesare demarării unui amplu proiect de exploatare minieră (*ibid.*). Pe *site*-ul R.M.G.C., în reclame sau în emisiuni TV, proiectul minier a fost prezentat de către promotorii săi ca fiind extrem de benefic atât pentru localnici, afectaţi de şomaj în urma închiderii minelor de stat din perioada comunistă, cât şi pentru întreaga ţară, afectată de „criza globală" declanşată în 2008: R.M.G.C. a promovat/promovează mesajul conform căruia va creea mii de locuri de muncă, va oferi salarii generoase, va asigura condiţii prielnice dezvoltării afacerilor în zonă, va realiza o infrastructură modernă, va contribui substanţial la bugetul local şi la cel de stat, va pune în valoare patrimoniul istoric şi cultural *etc.*; mai mult decât atât, se afirmă că R.M.G.C. a prevăzut

**Fig. 2.** Roşia Montană, mai 2008: casă cumpărată de R.M.G.C. (fotografie: Tiberiu Vasilescu)



https://biblioteca-digitala.ro



**Fig. 3**. Roşia Montană, mai 2008: casă cumpărată de R.M.G.C.
(fotografie: Tiberiu Vasilescu)




**Fig.4**. Roşia Montană, mai 2008: plăcuţă aplicată de R.M.G.C. pe o casă
(fotografie: Tiberiu Vasilescu)



**Fig. 5.** Roşia Montană, mai 2008: casă cumpărată de R.M.G.C. (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)

fonduri pentru reabilitarea şi monitorizarea pe termen lung a mediului. Pe scurt, discursul R.M.G.C. construieşte o imagine de succes în jurul proiectului, al viitorului oamenilor şi al zonei.

Una dintre măsurile întreprinse de R.M.G.C. în vederea realizării proiectului a constat în iniţierea unei campanii de convingere a localnicilor să-şi vândă casele şi terenurile aflate în arealul de exploatare prevăzut. Astfel, numeroase proprietăţi au intrat în posesia companiei, iar oamenii au început să părăsească satul (în termenii companiei – au fost „relocaţi"). Această campanie

https://biblioteca-digitala.ro

a fost însoţită de apariţia unui nou element de cultură materială şi anume plăcuţele metalice, de culoare albastră sau verde, ce indică noul proprietar: S.C. Roşia Montană Gold Corporation S.A. Adesea, plăcuţele sunt montate la vedere, pe faţada dinspre stradă; alteori au fost montate pe una dintre laturile casei. Relevant, plăcuţele nu au fost aplicate doar pe case aflate în stare bună, ci şi pe construcţii ce ajunseseră în stare de ruină. Plăcuţele nu sunt simpli indicatori pasivi ai regimului de proprietate. Plăcuţele sunt „vii": cu timpul se înmulţesc, se extind, apar în faţa ochilor în diverse părţi ale satului. Plăcuţele „vorbesc continuu": informează privitorul cu privire la gradul de abandon al satului; ele transmit mereu acelaşi mesaj, că R.M.G.C. este proprietarul uneia sau alteia dintre case, dar mesajul este de fapt îmbogăţit cu fiecare nouă plăcuţă – R.M.G.C. a achiziţionat *încă* o casă, *încă* un număr de oameni a plecat din sat. Cu alte cuvinte, plăcuţele creează treptat o atmosferă anume, induc discret un sentiment de ireversibilitate şi de neputinţă în faţa schimbărilor vieţii.

În planurile R.M.G.C., o parte a satului Roşia Montană este definită drept „Zonă Protejată", clădirile cuprinse în această zonă fiind incluse într-un program de restaurare: „În paralel cu proiectul minier, R.M.G.C. va asigura restaurarea şi conservarea a 317 clădiri, dintre care 41 de clădiri monument istoric (35 din Zona Protejată, 6 din afara acesteia), 49 de construcţii valoroase şi 143 de clădiri comune" (*Călătorie* 2011: 28). Din perspectiva proiectului, conservarea şi restaurarea clădirilor şi în general valorificarea patrimoniului cultural sunt considerat a fi „un prim pas pentru a dezvolta un turism performant în zonă" (*ibid.*: 68). Odată restaurate, casele din Zona Protejată, sau unele dintre acestea, ar urma să fie transformate în Muzeu al Mineritului (cu expoziţii de geologie, geografie şi istorie-etnografie), pensiuni-restaurante, cafenele, magazine de suveniruri *etc.*; alte clădiri ar urma să fie transformate în hoteluri (*ibid.*: 20-27, 67-77). Prima clădire restaurată de R.M.G.C. este Casa de la numărul 325, din Piaţa Veche, şi care în trecut a funcţionat ca farmacie a satului; casa face parte dintr-un ansamblu de clădiri vechi ce urmează să formeze, dacă proiectul va fi demarat, Muzeul Mineritului (*ibid.*: 20-25). Restaurată, faţada clădirii a căpătat un „chip" înnoit, mai strălucitor, care iese cu atât mai mult în evidenţă cu cât vechile clădiri din jur sunt încă nerestaurate, iar unele se află chiar în stare de ruină. Nu doar aspectul exterior s-a modificat, ci şi cel interior, clădirea devenind sediul unei expoziţii de istorie a mineritului din Roşia Montană. Deşi are o biografie îndelungată, în urma lucrărilor de restaurare şi amenajare Casa de la numărul 325 „întinereşte", devine mai „modernă". Maniera de restaurare aplicată păstrează forma/corpul clădirii şi îi continuă biografia, dar practic îi şterge trecutul: dintr-un

https://biblioteca-digitala.ro



**Fig. 6**. Roşia Montană, iunie 2002: Piaţa Veche; în centrul imaginii se află Casa 325 (fotografie: Arhiva Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti)



**Fig. 7**. Roşia Montană, mai 2008: vedere spre Casa 325 din Piaţa Veche în timpul lucrărilor de restaurare (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)

palimpsest, casa este transformată într-o clădire a prezentului şi a viitorului. Între aspectul „întinerit" al casei, pe de o parte, şi imaginea unui viitor prosper, pe de altă parte, există o legătură directă: ambele sunt expresii ale discursului transformator-progresist promovat de proiectul R.M.G.C.

Printre clădirile din interiorul Zonei Protejate şi care, în consecinţă, va fi cândva restaurată dacă va începe exploatarea minieră a R.M.G.C., se numără şi Casa de la numărul 519. Este vorba de o casă vernaculară, supraînălţată pe pivniţă, cu două încăperi şi târnaţ de-a lungul faţadei. Conform analizei

https://biblioteca-digitala.ro




**Fig. 8.** Roşia Montană, septembrie 2011: Casa 325 restaurată şi transformată în muzeu (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)

etnografice, acest tip de case este frecvent întâlnit în satul Corna (ce ţine administrativ de comuna Roşia Montană) şi caracteristic Ţării Moţilor, dar nereprezentativ pentru Roşia Montană (Popoiu 2010: 27). Încăperile comunică, dar în târnaţ nu se poate pătrunde decât dinspre una dintre ele. Prima dată am văzut această casă în primăvara anului 2004, când, împreună cu alţi câţiva colegi, am sosit (din nou) la Roşia Montană pentru a efectua săpături arheologice. Am fost cazaţi în locuinţa vecină ce fusese deja cumpărată de R.M.G.C. şi amenajată în acest scop. În septembrie 2004, un alt coleg chiar a fotografiat locuinţa şi a denumit poza „peisaj cu casă". Când am revenit la Roşia Montană în mai 2008, de data aceasta cu intenţia de a fotografia o serie de ruine şi peisaje industriale, am regăsit Casa 519 abandonată şi deteriorată – nu mai avea uşi (nici chiar la intrare), nu mai avea geamuri la ferestre, ramele erau dezmembrate şi se desprinseseră bucăţi din tencuiala exterioară şi interioară *etc.*

În prima dintre camere, cum intri dinspre târnaţ, se găseau un pat puternic deteriorat, câteva haine de copil, un pahar de sticlă, un borcan, un radiator *etc.* La una dintre ferestre flutura în bătaia vântului o perdea. Pe acelaşi perete, încă mai stăteau agăţate două oglinzi şi un polonic. Printre resturi se numărau şi două pachete mototolite de ţigări *Kentucky* şi *Ronson*.

Din prima cameră se putea intra în cea de a doua. Aici se găseau răspândite pe jos un reşou, o cutie goală de detergent *Bonux*, un borcan din plastic de pastă de tomate *Regal*, o cană de faianţă cu toarta spartă, un coş din

https://biblioteca-digitala.ro



**Fig. 9**. Roşia Montană, septembrie 2004: „peisaj cu casă"; vedere spre Casa 519 (fotografie: Arhiva Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti)



**Fig. 10**. Roşia Montană, mai 2008: Casa 519 (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)



**Fig. 11**. Roşia Montană, mai 2008: Casa 519 (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)



**Fig. 12.** Roşia Montană, mai 2008: Casa 519; prima cameră (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)

plastic pentru pâine, o cratiţă de metal, un pahar de sticlă spart, un borcan din sticlă de cappucino *Regal*, o cană de metal, o strachină de metal cu două apucători, un capac de plastic, o sticlă de plastic, o cutie de lemn, o împletitură ruptă, un mănunchi (probabil) de levănţică uscată, un borcan de sticlă cu capac ce conţinea cafea *etc.* Aflată tot pe podea, o sticlă spartă de brandy de cinci stele cu etichetă metalică iese în evidenţă prin comparaţie cu umilitatea celorlalte obiecte; foarte probabil, recipientul a fost păstrat pentru aspectul lui aparte. Am găsit şi urmele de la o sobă: folia de metal de sub ea şi o parte din horn. Pe folia de metal se găseau cărbuni, un fragment dintr-un pachet de ţigări, un muc de ţigară şi alte resturi. În grinzile din tavan erau bătute câteva cuie cu posibil rol de agăţătoare.

https://biblioteca-digitala.ro



**Fig. 13**. Roşia Montană, mai 2008: Casa 519; vedere spre prima cameră (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)



**Fig. 14.** Roşia Montană, mai 2008: Casa 519; prima cameră (fotografie: Tiberiu Vasilescu)



**Fig. 15.** Roşia Montană, mai 2008: Casa 519; prima cameră (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)



**Fig. 16.** Roşia Montană, mai 2008: Casa 519; vedere prin una dintre ferestrele primei camere (fotografie: Tiberiu Vasilescu)

Resturile materiale evocă acţiuni asociate momentului abandonării casei: alegerea unor obiecte spre păstrare şi mutare, renunţarea la altele. Totodată însă, obiectele evocă o serie întreagă de activităţi de zi cu zi şi de gesturi specifice acestora, precum băutul, gătitul şi mâncatul, spălarea rufelor sau curăţatul şi încărcatul sobei. Alte gesturi, cum ar fi aranjatul părului sau al unui acoperământ pe cap de exemplu, sunt evocate de oglinzile aflate pe perete. Polonicul agăţat

https://biblioteca-digitala.ro



**Fig. 17**. Roşia Montană, mai 2008: Casa 519; a doua cameră (fotografie: Tiberiu Vasilescu)



**Fig. 18**. Roşia Montană, mai 2008: Casa 519; a doua cameră (fotografie: Tiberiu Vasilescu)



**Fig. 19.** Roşia Montană, mai 2008: Casa 519; fereastră din a doua cameră (fotografie: Tiberiu Vasilescu)

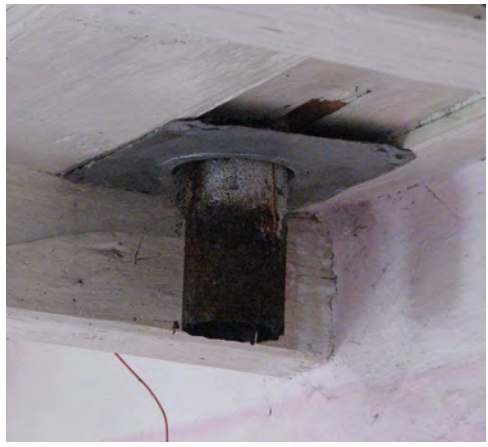


**Fig. 20**. Roşia Montană, mai 2008: Casa 519; o parte din hornul din a doua cameră (fotografie: Tiberiu Vasilescu)

pe perete parcă „aşteaptă" apariţia unei persoane care să îl apuce şi să pună cu el mâncarea în farfurii; similar, oglinzile agăţate pe acelaşi perete parcă „aşteaptă" apropierea unui chip de om. Unele dintre resturi transmit o anumită atmosferă din punct de vedere senzorial: căldura emanată de sobă sau de radiator, mirosul de levănţică. O jucărie, mai precis un peştişor de plastic descoperit imediat lângă casă (nu neapărat în asociere cu ea), „reverberează" glasuri de copii. Resturile materiale din interiorul şi din jurul Casei 519 evocă o prezenţă umană absentă. Casa goală, dar mai ales lucrurile părăsite trimit la un proces entropic ce pune capăt unui ciclu de viaţă (foarte modest, după cum sugerează dimensiunile construcţiei şi obiectele). Datorită deteriorării casei, a lucrurilor stricate, sparte sau rupte şi a

https://biblioteca-digitala.ro



**Fig. 21**. Roşia Montană, mai 2008: Casa 519; recipient de sticlă din a doua cameră (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)



**Fig. 22**. Roşia Montană, mai 2008: peştişor de plastic găsit în imediata apropiere a Casei 519 (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)

**Fig. 23**. Roşia Montană, septembrie 2011: Casa 519 (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)



**Fig. 24**. Roşia Montană, septembrie 2011: Casa 519 (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)



https://biblioteca-digitala.ro



**Fig. 25.** Roşia Montană, septembrie 2011: Casa 519; prima cameră



**Fig. 26.** Roşia Montană, septembrie 2011: Casa 519; prima cameră
(fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)



**Fig. 27**. Roşia Montană, septembrie 2011: Casa 519; vedere spre cea de a doua cameră
(fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)



**Fig. 28.** Roşia Montană, septembrie 2011: Casa 519; a doua cameră
(fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)

obiectelor abandonate unde nu le era locul – pe pervaz sau pe jos –, imaginea este aceea a ruinării. Împreună, casa şi obiectele împrăştiate din interior induc un sentiment de nostalgie şi de tristeţe. Resturile materiale amintesc de finitudinea vieţii umane, de statutul său tranzitoriu. Tocmai de aceea, casa şi obiectele aflate în varii grade de „descompunere" pot naşte în suflet un fior metafizic.

În septembrie 2011 am revenit la Roşia Montană pentru a vedea ce s-a mai întâmplat cu locuinţa de la numărul 519 şi cu obiectele din ea. De data aceasta, intrarea în casă era blocată de o uşă cu încuietoare. Ferestrele din prima cameră erau goale. Ferestrele din cea de a doua cameră erau acoperite cu placaje; pe partea dinspre interior a unuia dintre acestea am observat că era înscris „E

https://biblioteca-digitala.ro



**Fig. 29.** Roşia Montană, septembrie 2011: Casa 519; a doua cameră (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)



**Fig. 30.** Roşia Montană, mai 2008: Casa 519; vedere prin una dintre ferestrele celei de a doua camere (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman)

Egger Eurosti[l]". În interior, pe podele nu se mai afla niciun obiect. În ambele camere se mai găseau rezemate de perete doar câteva rame de ferestre, iar pe peretele din prima cameră mai existau încă cele două oglinzi. De asemenea, se mai păstrau resturile de la sobă (fragmentul de horn şi folia de metal) şi cuiele-agăţători din grindă. În rest, casa fusese curăţată de resturile materiale fotografiate cu trei ani în urmă. Odată cu golirea casei, memoria fragmentară a vieţii din această locuinţă este ştearsă. Exact ca şi în cazul casei transformate în muzeu, din trecutul Casei 519 nu mai rămâne nimic altceva decât o formă goală.

În urma începerii exploatării miniere de către R.M.G.C., caracterul de formă goală al Casei 519 va fi desăvârşit. Peisajul la care locuitorii au privit prin ferestrele casei va fi radical transformat. Schimbările nu vor fi doar vizuale, ci şi de ordin sonor şi olfactiv. Datorită modificării eco-sistemului, sunetele animalelor, păsărilor şi gâzelor ce populează peisajul înconjurător vor dispărea şi vor fi înlocuite de alte sunete. Mirosurile vegetaţiei şi ale pământului specifice fiecărui anotimp vor fi înlocuite de mirosurile deşeurilor miniere sau de mirosuri artificiale. Sunetul şi atingerea vântului se vor schimba prin modificarea reliefului. Casa de la numărul 519 va fi complet decontextualizată din punct

https://biblioteca-digitala.ro

de vedere senzorial. Viitorii vizitatori nu vor experia nimic din viaţa celor care au trăit cândva în Casa 519. Se pune deci întrebarea: despre ce trecut vorbeşte R.M.G.C.?

În primăvara anului 2003, pe când mă aflam la Roşia Montană pentru săpături arheologice, o femeie din sat, în casa căreia fuseseră cu un an înainte cazaţi colegii mei, mi-a spus că în iarna ce tocmai trecuse a avut pentru prima dată un sentiment extrem de ciudat, asociat cu spaimă: ceva vreme după ce ninsese, pe zăpada aşternută nu se vedea nicio urmă de picior de om; mulţi vecini vânduseră casele şi plecaseră, strada rămânând aproape pustie; chiar ea urma să plece din Roşia Montană, la copiii ei. Amprentele pe zăpadă sunt fragile şi efemere; totodată însă, ele sunt indicatorul unei prezenţe concrete, vii. Acelaşi lucru se poate spune şi despre urmele materiale din Casa 519. Prin politica sa de valorificare a patrimoniului cultural, mai precis prin maniera de restaurare şi reutilizare a clădirilor, proiectul R.M.G.C. distruge exact această fragilitate, anihilează prezenţa, şterge amprenta. Spre exemplu, în cazul clădirii transformate în muzeu, memoria trecutului unui spaţiu anume, materializată în ruine şi în resturi, este înlocuită cu o metanaraţiune despre principala activitate ocupaţională a locuitorilor Roşiei Montane, mineritul. Această metanaraţiune se constituie într-un bun de consum total cosmetizat: o expoziţie dedicată turiştilor. Conform aceleiaşi strategii privind patrimoniul, casa tradiţională de la numărul 519 a fost golită de „gunoaiele" din ea, cu singura diferenţă că spaţiul a rămas gol deocamdată, iar casa nu a fost încă restaurată. R.M.G.C. propune o imagine a trecutului abstractă şi nu una întrupată. Mai mult decât atât, din istoria localităţii

**Fig. 31.** Roşia Montană, noiembrie 2005: urme de păsări pe zăpadă (fotografie: Cristina Georgescu)



https://biblioteca-digitala.ro

Roşia Montană prezentate de R.M.G.C., momentul abandonului lipseşte; aşa se face că spre deosebire de obiectele arheologice descoperite în săpături şi de cele etnografice, resturile banale din casele părăsite nu sunt considerate a fi parte din „patrimoniul material", motiv pentru care în planurile de valorificare a patrimoniului cultural din Roşia Montană propuse de R.M.G.C. despre ele nu se spune nimic (vezi de exemplu *Călătorie* 2011). Absenţa, ruinarea, nostalgia sau finitudinea evocate de resturile din Casa 519 contrastează puternic cu imaginea de succes a proiectului şi, drept urmare, nu fac parte din vocabularul managerilor culturali capitalişti ai R.M.G.C. În ultimă instanţă, modul în care R.M.G.C. se raportează la urmele materiale ale trecutului contemporan este un indicator al modului în care se raportează la vieţile oamenilor din Roşia Montană în general: în ciuda discursului, pentru agenţii proiectului R.M.G.C. trecutul/memoria localnicilor, amprenta lor, de fapt nu contează.

## Mulţumiri

Ţin să mulţumesc următoarelor persoane: tuturor muncitorilor şi colegilor alături de care am lucrat la săpăturile arheologice de la Roşia Montană (în 2001, 2003 şi 2004); lui Tiberiu Vasilescu şi lui Vlad Vintilă Zirra pentru vizita pe care am făcut-o împreună la Roşia Montană în mai 2008; lui Ştefan Bâlici pentru cazarea oferită şi discuţiile purtate în septembrie 2011 la Roşia Montană; lui Cristinel Plantos pentru faptul că mi-a oferit ghidul turistic al Roşiei Montane şi volumele privind cercetările arheologice şi etnografice efectuate în zonă; Cristinei Georgescu şi, din nou, lui Tibi pentru faptul că mi-au oferit spre utilizare fotografiile făcute de ei la Roşia Montană; lui Sorin Oanţă-Marghitu pentru comentarii şi discuţii pe marginea acestui text; Monicăi Mărgineanu pentru îndemnul de a scrie acest text. Eu singur sunt responsabil pentru orice eroare şi interpretare greşită.

Referinţe bibliografice

***Călătorie* (2011)**, *Călătorie în Ţara Aurului. O destinaţie de legendă în Apuseni*, ghid turistic publicat de S.C. Gold Corporation S.A.

**Popoiu, P. (coord.) (2010)**, *Roşia Montană. Studiu etnologic/Roşia Montană. Ethnological study*, Seria Anthropos-Alburnus Maior, ediţia a II-a, Cluj-Napoca, Editura MEGA.

**Vulpe, A., Theodorescu, R., Pop, I. A., Opriş, I., Gudea, N., Ioan, A., Moga, V., Diaconescu, A. şi Anghel, F. (2011)**, *Patrimoniul cultural din Roşia Montană. Stare de fapt şi perspective reale*, loc necunoscut.

https://biblioteca-digitala.ro

(10)

# EXPOZIȚIA *AURUL APUSENILOR*: DESPRE VALORIFICAREA PATRIMONIULUI INDUSTRIAL DE LA ROŞIA MONTANĂ (ROMÂNIA)

Radu-Alexandru DRAGOMAN

## Introducere

În anul 1999, compania Euro Gold Resources S.A., redenumită un an mai târziu Roşia Montană Gold Corporation (R.M.G.C.), a obţinut licenţa pentru exploatarea zăcămintelor de aur şi argint din arealul localităţii Roşia Montană (judeţul Alba, Transilvania) (conform site-ului oficial al R.M.G.C.: http://www.rmgc.ro/; accesat: 23 noiembrie 2011). Euro Gold Resources S.A./R.M.G.C. a iniţiat un amplu proiect minier ce prevedea exploatarea şi, implicit, transformarea radicală a mediului, inclusiv a unei mari părţi a localităţii. Cu toate acestea, potrivit discursului R.M.G.C., promovat atât pe *site*-ul oficial, cât şi în media, proiectul era menit să aducă în zonă prosperitatea. Printre măsurile promovate de R.M.G.C. ca fiind de natură să contribuie la dezvoltarea economică durabilă a localităţii se numără şi restaurarea şi valorificarea patrimoniului. Astfel, după cum arată sursele ce susţin proiectul, până în anul 2011

> „RMGC a investit deja 11 milioane de dolari pentru cercetarea şi conservarea patrimoniului cultural şi va mai aloca 35 de milioane de dolari, cu mult peste cerinţele legale specifice, ca parte a angajamentului companiei de a pune în valoare obiectivele culturale în scop turistic" (*Călătorie* 2011: 32; vezi şi pliantul expoziţiei *Aurul Apusenilor. Expoziţia de istorie a mineritului din Roşia Montană*).

Prima realizare în acest sens a proiectului R.M.G.C. a reprezentat-o deschiderea în anul 2010 a expoziţiei *Aurul Apusenilor*, dedicată istoriei mineritului din Roşia Montană (fig. 1), la care au colaborat şi Primăria Roşia Montană, Muzeul Naţional de Istorie a României (Bucureşti) şi Muzeul Naţional al Unirii (Alba Iulia). Expoziţia a fost amenajată în Casa 325 din Centrul Istoric al localităţii, achiziţionată de companie în 2003 şi inclusă,

https://biblioteca-digitala.ro

alături de alte case din Zona Protejată a localităţii, într-un plănuit complex muzeal intitulat Muzeul Mineritului (*Călătorie* 2011: 22-25). În momentul vizitei mele (septembrie 2011), expoziţia cuprindea trei săli: una dintre ele avea ca temă cercetările arheologice efectuate între 2001 şi 2006 la Roşia Montană cu sprijinul R.M.G.C., în cadrul *Programului Naţional de Cercetare „Alburnus Maior"* – iniţiat de Ministerul Culturii şi Patrimoniului Naţional şi coordonat de Muzeul Naţional de Istorie a României din Bucureşti; o altă sală avea ca temă mineritul din Roşia Montană de-a lungul timpului; în cea de a treia sală fusese amenajată o expoziţie multimedia în care vizitatorul putea vizualiza cum va arăta viitorul Muzeu al Mineritului (vezi şi pliantul expoziţiei *Aurul Apusenilor. Expoziţia de istorie a mineritului din Roşia Montană*).




**Fig. 1.** Roşia Montană, Piaţa Veche: clădirea în care a fost amenajată expoziţia *Aurul Apusenilor* (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman, septembrie 2011).

În textul de faţă, mi-am propus să analizez maniera de valorificare a patrimoniului industrial din Roşia Montană de către R.M.G.C. Menţionez încă de la început că prin „patrimoniu industrial" mă refer la tot repertoriul de cultură materială utilizat în activităţile miniere din epoca contemporană, de la echipamentul individual, la utilaje sau vehicule şi până la zonele de exploatare propriu-zise. Una dintre căile de abordare a acestui subiect este o analiză contextuală a unora dintre componentele expoziţiei *Aurul Apusenilor*.

## O perspectivă critică asupra expoziţiei R.M.G.C. privind istoria mineritului din Roşia Montană

Dintre sălile amenajate în cadrul expoziţiei *Aurul Apusenilor* din Casa 325, cea mai relevantă pentru subiectul de faţă este sala dedicată mineritului. În această sală erau expuse diverse categorii de obiecte specifice aparţinând tuturor perioadelor istorice cunoscute la Roşia Montană: antică, modernă şi contemporană. Aceeaşi manieră de expunere de la nivelul sălii, o întâlnim şi la nivelul uneia dintre vitrine (fig. 2). În vitrină, pornind de la raftul de sus şi continuând până la cel de jos, erau expuse instrumente de iluminat utilizate din antichitate şi până în prezent în timpul muncii în subteran: opaiţe

https://biblioteca-digitala.ro



**Fig. 2.** Roşia Montană, expoziţia *Aurul Apusenilor*: vitrină cu obiecte de iluminat din diferite perioade (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman, septembrie 2012).

romane din ceramică, un opaiţ de epocă modernă din fier, lămpi cu carbid şi pipe brute din bronz pentru lămpile cu carbid, felinare cu lumânări, lampă cu petrol din alamă şi lampă cu petrol din tablă zincată, lămpi electrice de mină şi căşti de miner din textolit, acumulator pentru iluminatul electric din subteran. Cu excepţia unui vagonet de lemn utilizat la transportarea minereului până la începutul secolului al XX-lea, amplasat în mijlocul sălii, alte utilaje nu au fost expuse. R.M.G.C. a creat însă „Programul 20 – Patrimoniul Industrial şi Contemporan" cu scopul de „a asigura o experienţă plină de sens pentru vizitatori cu privire la tradiţia activităţii miniere în regiune, inclusiv prin prezentarea diferitelor tehnologii miniere utilizate de-a lungul timpului" (Vulpe *et al.* 2011: 151). Mai mult decât atât, într-o publicaţie a R.M.G.C., după o secţiune în care sunt descrise principalele metode de extragere a aurului folosite în epocă romană, medievală, modernă şi contemporană, aflăm că „Echipamentele industriale folosite în trecut au fost inventariate şi o parte vor fi restaurate şi organizate în scopuri muzeistice/turistice" (*Călătorie* 2011: 46). Această naraţiune vizuală este completată apoteotic de un program al R.M.G.C. „menit să asigure vizitatorilor posibilitatea de a cunoaşte caracteristicile activităţii miniere ce o aduce mina modernă la Roşia Montană – activităţi sportive şi culturale în noua carieră, posibilitatea de interacţiune cu utilajele de mari dimensiuni ce le va folosi noua mină" (Vulpe *et al.* 2011: 152). Toate aceste date confirmă faptul că reprezentarea prin obiecte a tuturor epocilor documentate la Roşia Montană nu este câtuşi de puţin întâmplătoare, ci este deliberat construită.

Totodată, în expoziţia *Aurul Apusenilor* obiectele sunt decontextualizate şi reduse la o singură semnificaţie, aceea de instrumente practice utilizate în activitatea minieră. Conform acestei acţiuni de simplificare a complexităţii obiectelor, opaiţul de epocă romană şi cascheta cu lampă electrică din perioada contemporană ar aparţine aceleiaşi lumi, pentru simplul motiv că ar avea aceeaşi funcţie. La această impresie contribuie şi titlul sălii dedicate mineritului – „Oameni în slujba aurului"; se dă astfel de înţeles că între universul oamenilor

https://biblioteca-digitala.ro

din diferitele perioade istorice nu ar exista diferenţe notabile, cu toţii având acelaşi fundament existenţial: exploatarea aurului. Un scurt excurs privind opaiţul de epocă romană ne arată însă că lucurile nu stau aşa. În epocă romană, opaiţele se întâlnesc nu doar în aşezări, ci şi în necropole. În cimitirele cercetate la Roşia Montană opaiţele formează cea mai numeroasă categorie de obiecte ceramice (Rusu-Bolindeţ şi Bâltâc 2008: 33) (fig. 3). De altfel, el trece prin acelaşi proces tranformator ca şi omul, fiind ars pe rug odată cu defunctul, după cum indică urmele de ardere secundară dispuse fie pe întregul corp al obiectului, fie în zone ce nu au legătură cu utilizarea sa ca obiect de iluminat (vezi Damian 2008: 71 şi urm). Prin prezenţa sa atât în spaţiul domestic, cât şi în cel funerar, opaiţul creează o legătură simbolică între lumea viilor şi cea a morţilor. În termeni metaforici, el luminează atât celor vii, cât şi celor morţi. Datorită dimensiunilor reduse şi fragilităţii lui, opaiţul nu pare a fi atât de potrivit manipulării/iluminării directe în activitatea minieră, caracterizată de mişcare aproape continuă în spaţii reduse; mult mai potrivită în acest sens ar fi de exemplu o făclie. În schimb, după cum indică lăcaşurile dispuse de-a lungul galeriilor de mină, opaiţele erau utilizate pentru a marca traseul; cu alte cuvinte ele ghidau oamenii, aşa cum astăzi un pilot aterizează pe o pistă marcată de lumini. În consecinţă, în munca din mină opaiţele au valoare ca grup de obiecte şi nu ca obiecte individuale. Semnificaţia acestor obiecte nu este dată abstract de către cei care le-au confecţionat şi le-au utilizat, ci este dată prin practică, în acţiune. Tocmai în calitatea lor de ghid, opaiţele devin un tovarăş de drum pentru cei morţi, de unde şi frecvenţa lor în morminte. Munca în subteran şi moartea sunt concepute analog: omul călătoreşte prin necunoscutul subteran sau către lumea morţilor călăuzit de opaiţe. Opaiţele nu sunt simple obiecte funcţionale, ci obiecte indispensabile în experienţele limită ale minerului roman de la *Alburnus Maior*. Ori, reducând semnificaţia opaiţului la cea de obiect de iluminat, autorii expoziţiei îl transformă într-un fel de prototip al obiectelor de iluminat contemporane.

Rezumând, prin maniera de expunere a obiectelor şi prin uniformizarea semnificaţiilor lor, expoziţia construieşte şi promovează o naraţiune vizuală evoluţionistă, de la simplu la tot-mai-complex: de exemplu, în cazul vitrinei menţionate se porneşte de la opaiţul cu ulei din epoca romană, se trece trece prin lămpaşele cu gaz din perioada modernă şi se ajunge la lămpile electrice contemporane. Astfel, expoziţia este produsul unei concepţii de secol XIX, în care oamenii de ştiinţă explicau schimbările în cultura materială în termeni darwinişti (fig. 4). Prin intermediul acestei naraţiuni evoluţioniste se transmite ideea conform căreia schimbarea şi progresul („evoluţia") unei comunităţi au

https://biblioteca-digitala.ro



**Fig. 3**. Obiecte din mormântul nr. 268 din necropola romană de la *Tăul Corna* (după Damian 2008: pl. 345).

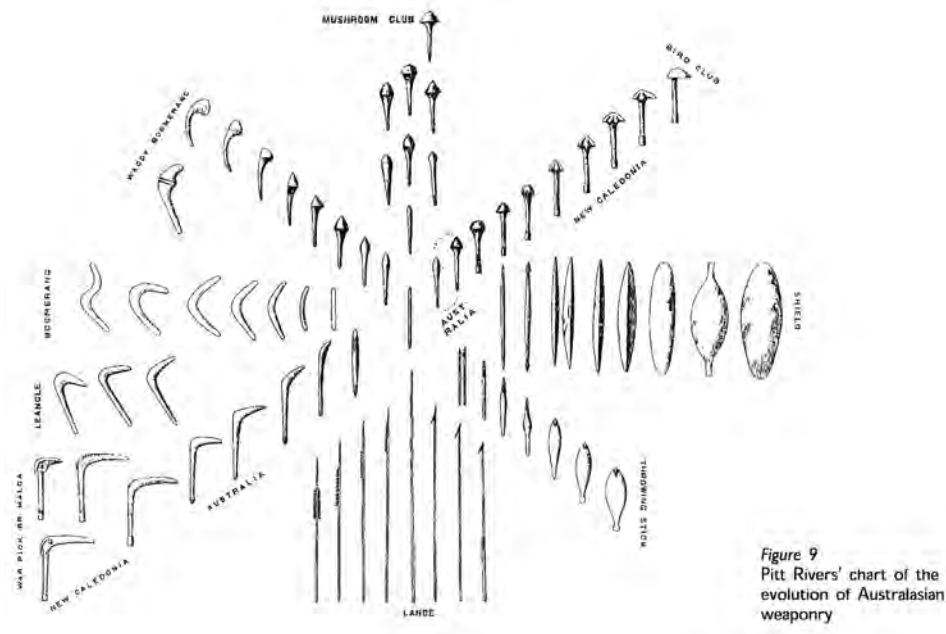



**Fig. 4.** Schema evoluţiei armamentului australasian realizată de Pitt Rivers (după Lucas 2001: 72).

https://biblioteca-digitala.ro



**Fig. 5**. Imagini dintr-o carieră de la Roşia Montană (fotografii: Radu-Alexandru Dragoman, mai 2008).

fost determinate de-a lungul timpului de progresul tehnologic, nu de reflecţia teoretică şi critică. Astfel, vizitatorul este stimulat să perceapă proiectul minier iniţiat de R.M.G.C., care este şi cel mai modern şi mai performant din punct de vedere tehnologic, ca înscriindu-se în chip firesc, natural şi necesar ca cea mai nouă etapă în linia evoluţiei mineritului în Roşia Montană. Nedemararea proiectului R.M.G.C. ar însemna întreruperea evoluţiei, stagnare, absenţa progresului şi, implicit, consecinţe negative asupra unei comunităţi a cărei raţiune de a exista a fost şi continuă să fie mineritul. Această viziune a progresului societăţii prin tehnologie nu este proprie doar R.M.G.C., ci a caracterizat şi proiectul minier comunist. De aceea, o privire asupra utilajelor din trecutul recent al activităţii miniere îndeamnă la reflecţie.

Roşia Montană este într-adevăr o aşezare în care, din antichitate şi până în prezent, principala activitate a locuitorilor a fost mineritul. În peisajul înconjurător sunt prezente urme ale activităţilor miniere desfăşurate aici de-a lungul timpului, precum galerii de mină, instalaţii, lacuri artificiale sau halde. Însă, prin comparaţie cu exploatările din perioadele anterioare, cele din trecutul recent, mai precis din perioada comunistă, se individualizează prin faptul că în anii 1970-1980 a fost introdusă o strategie de exploatare ce nu mai fusese utilizată până atunci, şi anume exploatări pe scară largă, în carieră deschisă. Acest tip de exploatare a continuat pentru o vreme şi după căderea regimului comunist în 1989 (fig. 5) şi va fi practicat şi de R.M.G.C.

Peisajul produs de exploatările de suprafaţă din perioada comunistă (şi imediat următoare) este unul pustiu, „selenar". Sentimentul dezolant indus de imaginea carierelor este accentuat şi de contrastul cu peisajul picturesc oferit de munţii şi dealurile din jur. Datorită dimensiunilor, urmele exploatărilor au un impact deosebit de puternic asupra vizitatorului. Atunci când te afli în aceste cariere senzaţia este copleşitoare. Carierele sunt asemenea unor angrenaje ce macerează peisajul, transformându-l în „minereu" şi devenind

https://biblioteca-digitala.ro

astfel din ce în ce mai mari, de proporţii gigantice (fig. 6). Munţii par fragili în faţa forţei acestor angrenaje: unii au fost deja dizolvaţi, alţii au fost doar parţial afectaţi, în timp ce munţii mai îndepărtaţi se află parcă în aşteptare. Prin aspectul şi dimensiunile lor, exploatările de suprafaţă evocă marea putere transformatoare a proiectului (post)comunist: ele trimit la depăşirea oricăror obstacole, la extindere şi, prin volumul de minereu excavat, la creşterea producţiei şi la progres economic. După cum indică instalaţiile şi utilajele prezente în cariere, unele încă în funcţiune, altele abandonate, această putere transformatoare era/este asigurată de tehnologie (fig. 7). Prin intermediul acestei tehnologii peisajul este redus la funcţia sa de „sursă" şi descompus într-o serie de „materii prime". Această manieră de exploatare nu este câtuşi de puţin continuarea firească a evoluţiei unei activităţi ce datează încă din antichitate, cum lasă să se înţeleagă expoziţia R.M.G.C., ci este rezultatul unei viziuni moderniste. Aşa cum arată Bjørnar Olsen (2003: 95), urmându-l pe Bruno Latour, modernitatea a creat două zone ontologice fundamental diferite, una a oamenilor şi una a non-oamenilor (forme geologice, animale, plante, obiecte); din acel moment între cele două zone s-a creat un raport asimetric, de dominaţie, în care omul a devenit elementul central. Modernitatea marchează

**Fig. 6**. Imagini dintr-o carieră de la Roşia Montană (fotografii: Tiberiu Vasilescu, mai 2008).



**Fig. 7**. Utilaje în ruină din două cariere de la Roşia Montană (fotografii: Radu-Alexandru Dragoman şi Tiberiu Vasilescu, mai 2008).



https://biblioteca-digitala.ro




**Fig. 8**. Sfântul Munte Athos: anunţ postat în apropierea Mănăstirii Marea Lavră (fotografie: Radu-Alexandru Dragoman, mai 2011).

o ruptură radicală cu perioada premodernă. Spre exemplu, la comunitatea Ojibwa din Canada, persoanele pot să ia o multitudine de forme, printre care şi cea de piatră (Ingold 2000: 91), pe care o perspectivă modernistă o clasifică drept rocă. Pentru Ojibwa, „persoana" nu este o subcategorie a „umanului", cum este cazul dintr-o perspectivă modernistă, ci o categorie cuprinzătoare în cadrul căreia „persoana umană" este doar o subcategorie, alături de altele, cum ar fi, de exemplu, „piatra persoană" (Bird-David 1999: 71; Ingold 2000: 91). Similar, la unele comunităţi din Peru, muntele are putere şi influenţă, trebuie hrănit, iar oamenii primesc în schimb ajutorul lui (Sillar 2009). Inclusiv din perspectivă creştină, lumea este văzută ca o Creaţie a lui Dumnezeu, fiecare lucru având în sine o raţiune proprie sădită de Creator (Stăniloae 2003: 337 şi urm.) (fig. 8). Chiar dacă omul este cununa Creaţiei, iar lumea a fost creată de Dumnezeu ca dar pentru oameni, între om şi lucrurile create de Dumnezeu trebuie să existe un raport de respect şi reciprocitate; în ultimă instanţă, prin raţiunile lucrurilor omul Îl cunoaşte pe Dumnezeu (*ibid.*). Aşa cum am spus deja însă, modernitatea răstoarnă acest raport.

Pentru o serie întreagă de oameni peisajul industrial al carierelor era unul familiar/intim, mediul în care erau imersaţi zi de zi, precum şi locul în care îşi câştigau pâinea. Ruinele instalaţiilor şi utilajelor abandonate în diverse părţi ale carierelor evocă un univers viu şi divers, compus din vocile oamenilor, zgomotul motoarelor, praf şi gaze de eşapament *etc.* (fig. 9). Instalaţiile şi utilajele aflate „în descompunere" scot la iveală structuri interne complexe ce trimit la existenţa unei categorii aparte de muncitori, cea a cunoscătorilor acestor maşinării, a celor care erau capabili nu doar să le folosească, ci şi să le repare (fig. 10). De asemenea, utilajele trimit la repetiţia şi rutina gesturilor necesare în fiecare zi de lucru pentru a le conduce. În acest sens merită menţionat faptul că, aşa cum demonstrează Jean-Pierre Warnier, prin senzori-motricitate subiecţii încorporează întotdeauna cultura materială pe care o utilizează (*e.g.* Warnier 1999a). Sensori-motricitatea reprezintă, alături de imagini şi de cuvinte, unul dintre mediile de simbolizare – *i.e.* procesul prin

https://biblioteca-digitala.ro

care subiecţii introduc în învelişul lor psihic experienţele din lumea exterioară şi care le permite să domesticească sau să adapteze respectivele experienţe (Warnier 2001: 14 şi urm.). Detaliind sensul termenului de „încorporare" Warnier afirmă:

> „*Je parlerai d'*incorporation*, non pas de l'objet, puisque l'objet reste extérieur au corps du sujet, mais de sa dynamique qui, elle, est intériorisée par la prise que le sujet exerce sur l'objet. Cette prise se réalise par tous les points de contact et de perception entre la chose et le sujet: doigts, mains, pieds, siège, dos, toucher, ouïe, vue, perception gravitationnelle par l'oreille interne, proprioception neuro-musculaire.* […] *L'incorporation de la dynamique de l'objet s'effectue par la mise au point de conduites motrices mémorisées par le corps et qui se manifestent par des stéréotypes moteurs. Ce sont des gestes ou séries de gestes qui, à force de répétition, peuvent être effectués sans effort ni attention particulière, avec efficacité, dans la plus grand économie de moyen."* (Warnier 1999a: 11; sublinierea în original)

Încorporarea culturii materiale utilizate constituie un element esenţial în construcţia unui subiect sau a unui grup (Warnier 1999b: 12). Drept urmare, urmându-l pe J.-P. Warnier, putem presupune că prin repetarea îndelungată a gesturilor specifice, proprietăţile materiale ale utilajelor au fost încorporate de către cei care le-au utilizat, contribuind la crearea unei subiectivităţi caracteristice comunităţii de mineri. Ori, la un moment dat după 1989, instalaţiile s-au oprit, utilajele au încremenit, iar muncitorii nu s-au mai întors. Dacă avem în vedere caracterul încorporat al culturii materiale ce compunea carierele de la Roşia Montană, atunci pierderea sau schimbarea radicală a

**Fig. 9**. Utilaje abandonate într-o carieră de la Roşia Montană (fotografii: Tiberiu Vasilescu, mai 2008).



https://biblioteca-digitala.ro

locului de muncă de către un om care a lucrat mult timp sau chiar o viaţă întreagă în respectivele cariere nu poate fi înţeleasă ca o simplă „schimbare" în viaţa sa socială, ci ca o „amputare". Din păcate, exceptând un studiu etnografic (Popoiu 2010), *Programul Naţional de Cercetare „Alburnus Maior"* nu a presupus şi un demers etnoarheologic, ceea ce indică pauperitatea conceptuală a acestui program.



**Fig. 10**. Utilaj abandonat într-o carieră de la Roşia Montană (fotografie: Tiberiu Vasilescu, mai 2008).

## Cuvânt de încheiere

În concluzie, ruinele industriale din cariere contrazic mesajul expoziţiei *Aurul Apusenilor*. Situate în fostul lor context de utilizare, urmele materiale sunt mai relevante în starea lor de ruină decât atunci când se aflau în „plină activitate": mişcarea oamenilor, instalaţiilor şi utilajelor construieşte un timp continuu şi creează imaginea unei acţiuni în desfăşurare, fără un punct final evaluator, în timp ce absenţa oamenilor, imensitatea carierelor goale şi ruinele instalaţiilor şi utilajelor abandonate compun o imagine retrospectivă, se constituie în memoria materială (Olivier 2008) a exploatărilor miniere contemporane. Această memorie materială relevă starea nudă a proiectului modernist: clamatul progres tehnologic şi economic a lăsat în urmă doar peisaje devastate şi traume.

Departe de a se constitui într-un simplu moment în evoluţia mineritului din Roşia Montană, proiectele miniere moderniste, fie că este vorba de cel comunist, fie de cel al R.M.G.C., pot fi considerate simboluri ale unei noi epoci geologice, propusă deja în geologie şi recent introdusă şi în dezbaterile arheologice, şi anume „Antropocenul" (Solli 2011). Această nouă epocă este caracterizată prin faptul că, pentru prima dată în lunga istorie a umanităţii, omul a devenit principalul factor al modificărilor geologice şi bioclimatice prin poluare, exploatarea suprafeţei planetei, defrişări, sistematizarea cursurilor fluviilor *etc.* Împărtăşesc opinia lui Alfredo González-Ruibal, conform căreia „Antropocenul" a început acum 250 de ani, când exploatarea fără milă şi tot mai intensă a naturii şi societăţii a devenit la scară globală o formă de politică economică considerată legitimă (González-Ruibal 2011: 62). În discursul

https://biblioteca-digitala.ro

oficial, proiectul R.M.G.C. pune urmele materiale din diferite epoci sub semnul similarităţii şi continuităţii pentru a naturaliza o iniţiativă profund modernistă, interesată exclusiv să exploateze.

## Mulţumiri

Ţin să mulţumesc Monicăi Mărgineanu pentru invitaţia de a participa la Şcoala de Vară organizată de Asociaţia „Arhitectură. Restaurare. Arheologie" ("A.R.A.") la Roşia Montană, în septembrie 2012, şi lui Ştefan Bâlici pentru sprijinul acordat în acest sens. Orice greşeală sau comentariu îmi aparţin.

Referinţe bibliografice

**Bird-David, N. (1999)**, „«Animism» revisited: personhood, environment, and relational epistemology", *Current Anthropology* 40 (1): 67–91.

***Călătorie* (2011)**, *Călătorie în Ţara Aurului. O destinaţie de legendă în Apuseni*, ghid turistic publicat de S.C. Gold Corporation S.A.

**Damian, P. (coord.) (2008)**, *Alburnus Maior III. Necropola romană de incineraţie de la Tăul Corna, Partea I*, Cluj-Napoca, Editura MEGA.

**González-Ruibal, A. (2011)**, „Naturalizing the Athropocene? Ideology, heritage and modernity", *Norwegian Archaeological Review* 44 (1): 62-64.

**Ingold, T. (2000)**, *Perception of the environment: essays on livelihood, dwelling and skill*, Londra şi New York, Routledge.

**Lucas, G. (2001)**, *Critical approaches to fieldwork. Contemporary and historical archaeological practice*, Londra şi New York, Routledge.

**Olivier, L. (2008)**, *Le sombre abîme du temps. Mémoire et archéologie*, Paris, Éditions du Seuil.

**Olsen, B. (2003)**, „Material culture after text: re-membering things", *Norwegian Archaeological Review* 36 (2): 87-104.

**Popoiu, P. (coord) (2010)**, *Roşia Montană. Studiu etnologic/Roşia Montană. Ethnological study*, Seria Anthropos-Alburnus Maior, ediţia a II-a, Cluj-Napoca, Editura MEGA.

**Rusu-Bolindeţ, V. şi Bâltâc, A. (2008)**, „Materialul ceramic roman. Probleme de metodologie", în P. Damian (coord.), *Alburnus Maior III. Necropola romană de incineraţie de la Tăul Corna, Partea I*, Cluj-Napoca, Editura MEGA: 33-68.

**Sillar, B. (2009)**, „The social agency of things? Animism and materiality in the Andes", *Cambridge Archaeological Journal* 19 (3): 367-377.

**Solli, B. (2011)**, „Some reflections on heritage and archaeology in the Anthropocene", *Norwegian Archaeological Review* 44 (1): 40-54.

**Stăniloae, D. (2003)**, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. 1, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.

https://biblioteca-digitala.ro

**Vulpe, A., Theodorescu, R., Pop, I. A., Opriş, I., Gudea, N., Ioan, A., Moga, V., Diaconescu, A. şi Anghel, F. (2011)**, *Patrimoniul cultural din Roşia Montană. Stare de fapt şi perspective reale*, loc necunoscut.

**Warnier, J.-P. (1999a)**, *Construire la culture matérielle. L'homme qui pensait avec ses doigts*, Paris, Presses Universitaires de France.

**Warnier, J.-P. (1999b)**, „Avant-propos", în M.-P. Julien şi J.-P. Warnier (ed.), *Approches de la culture matérielle. Corps à corp avec l'objet*, Paris şi Montréal, L'Harmattan: 11-13.

**Warnier, J.-P. (2001)**, „A praxeological approach to subjectivation in a material world", *Journal of Material Culture* 6 (1): 5-24.

https://biblioteca-digitala.ro

(11)

# O ARHEOLOGIE A TRECUTULUI APROPIAT: SĂPĂTURI ÎN PARCUL GROZĂVEŞTI DIN BUCUREŞTI

Sorin OANȚĂ-MARGHITU

„Căutăm cu înverşunare urme materiale de acum 1000, 2000, 3000 de ani. Spiritul acesta înalt arheologic ar trebui să vegheze şi unele acţiuni mai imediate. Trecutul de ieri este tot trecut, abia fost prezent şi continuitate; distrugându-i materialitatea, îl mutăm în preistorie." (Sorescu 1985: 156-157)

## Bucureşti – Bd. Vasile Milea nr. 5D, 5E şi 5F (Parcul Grozăveşti)

La această „adresă" (între o benzinărie O.M.V., o unitate de pompieri, gardul Uzinei de Apă Cotroceni şi pasajul pietonal subteran care duce de la staţia de metrou Politehnica către clădirile Universităţii Politehnice) încă există Parcul Grozăveşti, un spaţiu verde, singurul care rupe monotonia succesiunilor de clădiri ridicate în perioada comunistă şi postdecembristă. Este amenajat pe un teren care, privit dinspre bulevard (fig. 5/2), apare ca un bot de deal, parte a unui pinten desprins din terasa dreaptă, înaltă, a Dâmboviţei, la limita dintre luncă şi dealurile Grozăveşti şi Cotroceni. Cine contemplă de pe terasa benzinăriei panta dealului (fig. 5/1) nu bănuieşte că acesta este de fapt artificial, o haldă acoperită de gazon. În anii 2005 şi 2007, când un colectiv al Muzeului Naţional de Istorie a României a efectuat aici săpături arheologice preventive, peisajul terenului (fig. 6), fragmentat de câteva alei asfaltate şi un rond abia vizibil printre ierburile înalte, era contradictoriu, cu un vag aspect de parc în care se întâlneau imagini ale unei zone curate cu un aspect plăcut, acoperită cu gazon, amestecate cu terenuri virane, copaci înconjuraţi în anumite perioade de buruieni şi spaţii de depozitare a gunoaielor. Am ţinut seama de faptul că în zona imediat învecinată există ansamblul Cotroceni construit la sfârşitul secolului al XVII-lea (Marsillac 1999: 153-154; Ionescu 1902: 32-173; Iorga 1939: 99; Stoicescu 1961: 47-50, 188-192; Cantacuzino 1968; Ciho *et al.* 1993: 22; Ştefănescu şi Lazăr 2004). De asemenea, săpăturile arheologice de salvare efectuate în zona acestui complex, dar şi pe Dealul Grozăveşti (terenul pe care s-au ridicat clădirile Institutului Politehnic) şi în punctele Cotroceni-Leu, Şoseaua Grozăveşti, staţia de pompare

https://biblioteca-digitala.ro

de la Grozăveşti (în zona termocentralei) au documentat mai multe descoperiri din neolitic, epoca bronzului, secolele IX-XI, XVI-XIX (Panait 1969; Ştefănescu 1981; Poll şi Mănucu-Adameşteanu 1997: 25; Hanganu şi Negru 2005; Ciho *et al.* 1993: 15; Ştefănescu şi Lazăr 2004).

## Grozăveşti – Cotroceni: materialitatea timpului

Pasajul Basarab, de curând inaugurat, şi cele două staţii de metrou (Politehnica şi Grozăveşti) asigură o legătură organică cu restul oraşului, dar consfinţesc, totodată, trăsătura de tranzit a zonei. Ritmul oraşului ascunde configuraţia naturală, limita fermă în trecut dintre platou, luncă, râu fiind ştearsă de dulceaţa înclinării terasamentelor celor două artere rutiere: Bulevardul Vasile Milea şi Şoseaua Grozăveşti. Împreună cu Bulevardul Iuliu Maniu (de pe platoul Cotrocenilor) şi Splaiul Independenţei (pe malul Dâmboviţei), acestea sunt principalele elemente care structurează ţesutul urban. Mai ales în preajma Dâmboviţei, către Universitatea Politehnică, ele aliniază clădirile înalte din metal şi sticlă, marca stilistică a perioadei postdecembriste. Odată străpuns frontul acestora prin cele câteva străduţe lăturalnice (Plt. Ion Topor, Lt. Ştefan Marinescu, Economu Atanase Stoicescu) se pătrunde într-un spaţiu total diferit, un amestec de case şi vile ascunse şi copleşite de clădirile noi. În acelaşi spaţiu sunt amestecate mai multe timpuri.

> „Timpul numai în aparenţă este imaterial. Dimpotrivă, şi timpul şi spaţiul sunt făcute dintr-o materie solidă pe care orice trecere se-nscrie şi lasă urme. Tufişuri mărginesc bolţile timpului şi bucăţi din zilele noastre şi din tinereţile noastre rămân acolo agăţate." (Voronca 1973: 71)

Există o dorinţă a scriiturii istorice şi arheologice de a căuta succesiuni de imagini statice, fotografice, ale trecutului, caracteristice atmosferei unor epoci; o naraţiune desfăşurată într-un timp liniar despre opriri care îngheaţă în depărtare. Biserica Cărămidarii de Sus, urmă a mahalalei din secolul al XIX-lea, împreună cu imagini cazone şi industriale (Ionescu 1902; Popescu-Lumină 2007: 150-153; Chelcea 2008: 103-104, 176-190), de locuinţe grupate în preajma Palatului Regal au fost completate în perioada comunistă cu blocuri ridicate pe Bulevardul Iuliu Maniu (fostul Bulevard Armata Poporului) şi cu o tuşă universitară, îngroşată în varianta ei privat(izat)ă după 1989.

Clădirile noi (Ayash Center, Global Business Center, Universitatea Ecologică, Universitatea Artifex, benzinăria O.M.V.) omogenizează însă timpurile celorlalte construcţii într-un „vechi" care, din perspectiva biografiei oamenilor, poate fi atribuit perioadei comuniste. De fapt, multe clădiri reprezintă

https://biblioteca-digitala.ro

în zonă chiar începutul modernizării Bucureştilor, de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX, având propria biografie marcată de reconstrucţii, consolidări, completări: clădirile şi rezervoarele uzinei de apă (Ionescu 1969: 89; Târnă 1997; Pănoiu 2011: 140-142), uzina hidraulico-electrică (C.E.T. Grozăveşti; Ionescu 1902: 390-391; Damé 2007: 213-214, 294; Georgescu *et al.* 1965: 274, 299; Giurescu 1979: 139; Silvestru 1997: 147), Pirotehnia Armatei (ascunsă sub numele actual de P.U.M.A.C.; Marsillac 1999: 256-257; Ionescu 1902: 311-323; Chelcea 2008: 189). De asemenea, la sfârşitul secolului al XIX-lea a fost sistematizată şi regularizată albia Dâmboviţei (Caranfil *et al*. 1936: 197-203; Pănoiu 2011: 130-139; Lascu 2011: 19-22), odată cu amenajarea celor „două şosele plantate cu arbori pe ambele părţi şi canalizate" (Licherdopol 1889: 143). Zona este legată, de asemenea, de începutul folosirii tramvaiului electric în Bucureşti şi de tăierea primelor bulevarde (Lascu 2011: 23-30, 138-140). O mare parte din biografia Azilului Elena Doamna (înfiinţat în 1862; Slavici 1884; Marsillac 1999: 253-255; Damé 2007: 403-404; Borş 1932; Harasim 1992: 168) şi a Grădinii Botanice, amenajată în 1887 (Ionescu 1902: 191-195, 398-424; Popescu-Lumină 2007: 359-362; Giurescu 1966: 397; Toma 2001: 136; Pănoiu 2011: 164-165), s-a desfăşurat în preajma Academiei Ştefan Gheorghiu, uzinei A.P.A.C.A. şi a blocurilor comuniste. Palatul Cotroceni a primit în lunga durată a perioadei comuniste diferite funcţii, ştergând din memoria multora semnificaţiile anterioare legate de familia regală. Cu excepţia Bulevardului Vasile Milea (o prelungire din 1986 a fostului bulevard Ho-şi Min până la Podul Grozăveşti), celelalte căi de acces în zonă sunt amenajate în aceeaşi perioadă de modernizare: Bulevardul Iuliu Maniu (fost Armata Poporului, fost I. G. Duca, fostă şosea Bolintin), şoselele Cotroceni (Popescu-Lumină 2007: 149-150) şi Grozăveşti, Bulevardul Geniului. În prezent, ele aliniază noile construcţii, a căror monumentalitate standardizată refuză atenţia şi clădiri aparţinând unui „vechi" omogenizat: suporturi pentru reclame, uneori supuse democratic demolării sau schimbării destinaţiei. Arheologia trecutului apropiat demontează mecanismul prin care memoria este manipulată prin producerea spaţiului.

Pe clădirea Global Business Center, care domină de pe marginea platoului zona dinspre Dâmboviţa, s-au succedat din 2005 până în prezent diferite nume de firme: Connex, Vodafone, I.B.M. În apropiere, pe platou, printre ierburile înalte crescute pe terenul fabricii P.U.M.A.C., se recunosc răspândite bucăţi din pereţii din cărămizi legate cu mortar ai clădirilor Pirotehniei Armatei ridicate în 1873, demolate de curând, dar şi podeaua acoperită cu gresie a unui fost bar cu jocuri mecanice care a funcţionat după 1989. Pe partea cealaltă a bulevardului Iuliu Maniu, clădirile Facultăţii de Electronică, Telecomunicaţii şi

https://biblioteca-digitala.ro

Tehnologia Informaţiei (fosta Academie Ştefan Gheorghiu) au fost înălţate în 1975 pe locul unde în perioada interbelică era cazarma unui regiment de geniu (Stoica *et al.* 1999: 148, 183). Monumentul din faţa facultăţii, dedicat lui Panait Donici, comandantul primului batalion de geniu între 1859-1862, trimite către semnificaţia cazonă, acum pierdută, a locului. Palatul ridicat de Constantin Şerban în 1680, chioşcul lui Ipsilanti, construit în 1780, şi o parte din zidurile de fortificaţie ale complexului Cotroceni au fost demolate între 1893-1896 pentru construirea noului palat, după planurile arhitectului Paul Gottereau (Ionescu 1902: 174-195; Damé 2007: 403-404). În acelaşi spaţiu, biserica Mănăstirii Cotroceni ctitorită la sfârşitul secolului al XVII-lea, demolată în 1984, a fost rectitorită în 2004. Există o permanentă metamorfozare a peisajului, o imposibilitate de a face un stop-cadru, o imagine îngheţată a momentelor specifice. Spaţiul urban omogenizează şi manipulează timpurile, amestecă biografiile locurilor într-un prezent al funcţionalităţii şi al timpului subiectiv al oamenilor, orientat vag către viitor. Arheologia trecutului apropiat construieşte durata timpului, adâncimea acestuia, prin imaginile dinamice ale unui prezent în care se întâlnesc diferite timpuri, materialităţi cu biografii şi vârste diferite, cu distrugeri şi refaceri (despre relaţia arheologiei cu memoria, Olivier 2008).

## Grozăveşti-Cotroceni: o preistorie

Câteva pagini publicate şi puţinele cioburi ilustrate reprezintă trecutul preistoric (neolitic şi epoca bronzului) al diferitelor locuri din zonă: Pirotehnia Armatei (Rosetti 1929: 7), zona Bisericii şi Palatului Cotroceni (Ciho *et al.* 1993: 14-15), în spatele Uzinei de Maşini Electrice (Panait 2005: 250) şi pe Dealul Grozăveşti (Panait 1969: 36-39; Ştefănescu 1981: 275-278). Numele acestor situri doar îmbogăţesc cataloagele de descoperiri ale unor monografii de „culturi" (Schuster 1997: 176 nr. 27-28; Leahu 2003: 27); puse pe hartă, acestea capătă o ciudată materialitate, noduri iluzorii ale unei vagi reţele de situri din sectorul bucureştean al bazinului Dâmboviţei. Ceramica de tip Dridu dintr-o aşezare medievală timpurie de pe Dealul Grozăveşti a fost utilă doar pentru datarea acesteia în secolele IX-XI. Acest stil de discurs traduce practicile sociale din trecut – gesturile săpării gropilor, depunerea obiectelor care şi-au sfârşit biografia, momentele particulare ale biografiei unor spaţii construite, materialitatea duratei lungi a resturilor şi ruinelor – într-un timp ştiinţific, liniar şi segmentat, etajat, al succesiunii diferitelor epoci, culturi, faze: neolitic, Glina, Tei, Dridu. Acest timp poate fi la nevoie comprimat pentru a da sens scenariilor istorice de interpretare a trecutului sau dilatat pentru ca diferitele „straturi" definite de arheolog să aibă relevanţă cronologică.

https://biblioteca-digitala.ro

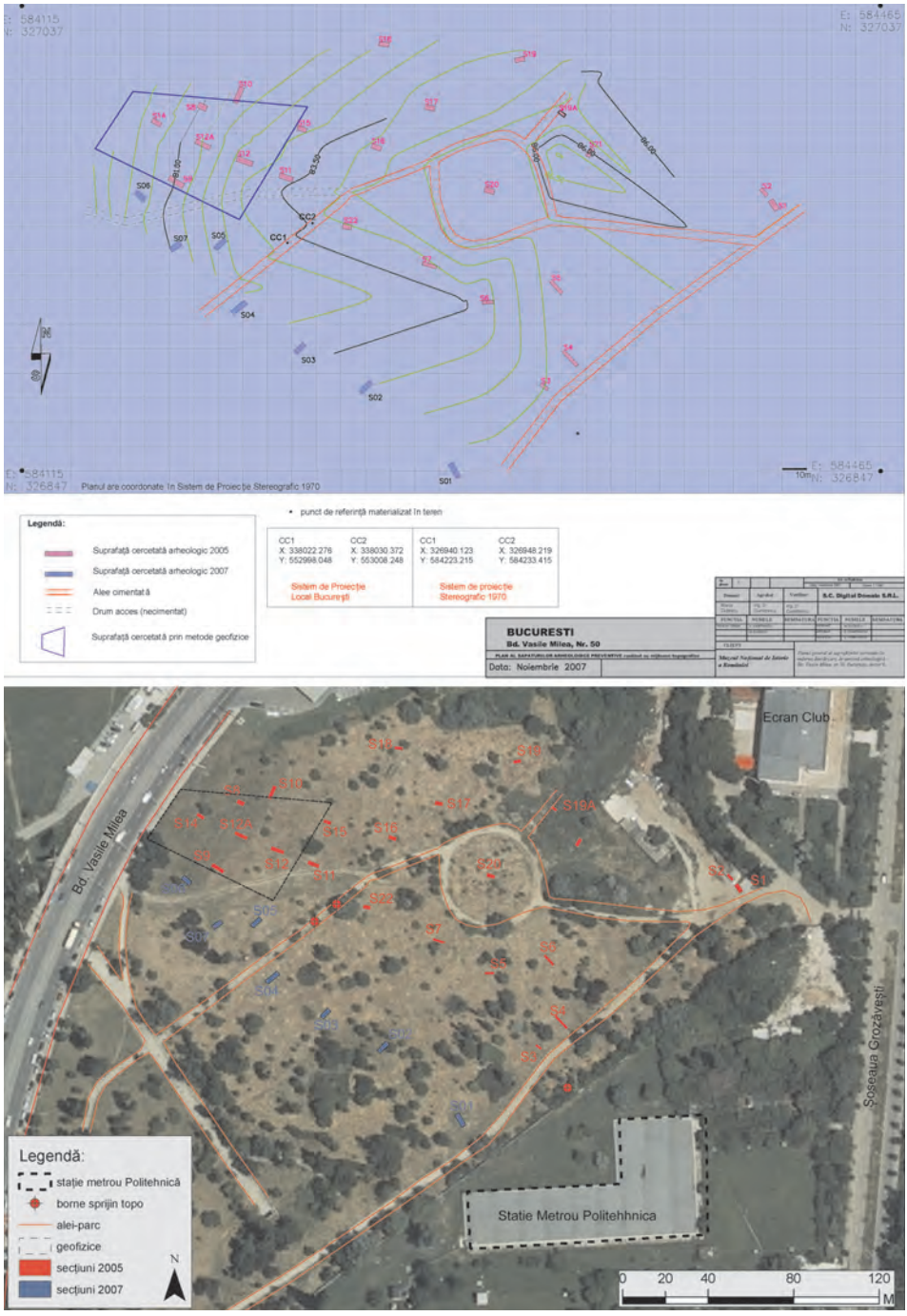



**Fig. 1.** București – Parcul Grozăvești: planul general al săpăturii.

https://biblioteca-digitala.ro

## Parcul Grozăveşti: metode de cercetare

În 2005, înainte de începerea săpăturii, în urma cercetării de suprafaţă am stabilit că aleile parcului au fost turnate, probabil, în 1989 (fig. 6). Nu am găsit materiale mai vechi decât cele contemporane. Ţinând seama de rezultatele primelor sondaje şi de măsurătorile geoelectrice (vezi Anexa) efectuate în partea de vest a parcului, am săpat cu un buldoexcavator 29 de secţiuni (fig. 1) a căror distribuţie spaţială, densitate, orientare şi dimensiuni au depins de configuraţia terenului, de traseul aleilor, de prezenţa şi densitatea pâlcurilor de pomi (mulţi au fost scoşi în timpul cercetărilor noastre de către lucrătorii Administraţiei Domeniului Public pentru a fi mutaţi într-un cartier nou de locuinţe). Adâncimea până la care am săpat (3,5–4 m) a depins de limitele tehnice ale utilajului. Ulterior am ţinut seama şi de faptul că pereţii secţiunilor excavate până la această adâncime s-au prăbuşit datorită instabilităţii pământului de umplutură. Înregistrarea informaţiei s-a făcut prin însemnări în jurnalul de şantier şi prin fotografierea în format digital a secţiunilor şi profilelor acestora. Am fotografiat pe loc şi obiecte găsite în diferite secţiuni.

## Grozăveşti, Cotroceni, Lupeşti: o clasă-obiect

Pe teritoriul actual al Bucureştilor, pe lângă alte sate (Panait 1978: 170; Giurescu 1966: 255-259; 1979: 209-214; Panait şi Ştefănescu 1981; Ghinea 1992; Panait 2005), în documentele medievale mai sunt atestate începând din secolele XV-XVI şi Grozăveşti, Cotroceni, Lupeşti (Ionescu 1902; Giurescu 1966: 255; 255 fig. 174; 1979: 210; Panait 1969: 34-39; Ciho *et al*. 1993: 13; *Istoria Cotrocenilor* 2001; Panait 2005: 247; Velescu 2007). Moşia Cotroceni este descrisă astfel în hrisovul din 1660 prin care domnitorul Gheorghe Ghica o dăruieşte lui Şerban Cantacuzino pentru serviciile aduse:

> „tot satul cu tot hotarul şi cu tot venitul, den câmpu şi den pădure şi den apă şi den şăzutul satului, de pretutindeni, oare cât se va alege şi cu rumânii câţi se vor afla într-acest satu şi cu viile şi cu morile şi cu grădini." (*Istoria Cotrocenilor* 2001: 18)

După două decenii, domnitorul Şerban Cantacuzino dăruieşte moşia Mănăstirii Cotroceni:

> „tot satul, cu tot hotarul şi cu tot venitul, den câmpu, den pădure, den apa Dâmboviţii, cu vaduri de moară şi cu mori gata şi cu viile, cu livezile şi den şăderea satului, de pretutindenilea şi preste tot hotarul, pre hotărele cele bătrâne şi pre semne." (*ibid.*: 28)

https://biblioteca-digitala.ro

În 1672, Şerban Cantacuzino cumpără de la Ianaki Logofătul partea de moşie din Cotrocenii din Vale aflată imediat la est de zona cercetată de noi, „din câmp, din pădure cu vaduri de moară şi cu o moară stricată şi cu livezile şi cu viile ce au avut în silistia din sat" (Ionescu 1902: 14) şi o dăruieşte ulterior Mănăstirii Cotrocenilor.

Satul documentat pe Dealul Grozăveşti de săpăturile de salvare din 1966-1970 cuprindea mai multe bordeie şi „cuptoare de copt pâinea" răsfirate în jurul unei necropole din care au fost cercetate 12 morminte (Panait 1967: 13; 1969: 36-39; 1992b: 79; 2005; Ştefănescu şi Lazăr 2004: 16). La cca 300 m distanţă, spre muchia dealului, existau alte bordeie şi încă un cimitir. S-a emis ipoteza că într-un moment din secolul al XVI-lea, satul şi-a mutat vatra mai sus, pe terasa înaltă, datorită revărsărilor repetate ale Dâmboviţei (Ştefănescu 1981: 275-278). În zona Casei de Cultură din şoseaua Grozăveşti au fost descoperite gropi de stocare a cerealelor (Ştefănescu şi Lazăr 2004: 14; Panait 2005). De asemenea, săpăturile de salvare din anii 1960 efectuate în partea de est a Dealului Spirii au oferit imaginea fragmentară a unui sat (identificat cu Lupeşti) din secolele XIV-XVI în care a fost cercetat doar un bordei, în umplutura căruia s-au găsit oase de animale şi fragmente ceramice. Un mic grup de şapte morminte de inhumaţie şi o „groapă comună de inhumare" descoperite în partea de vest a promontoriului aparţin probabil acestui sat. Mai sunt amintite câteva „gropi de cereale" în zona exterioară necropolei (Panait 1969: 34-36).

Cunoaşterea trecutului medieval al Cotrocenilor şi Grozăveştilor este mediată de texte, hrisoave de acordare, întărire, cumpărare, răscumpărare a unor moşii. Documentele reflectă, dar şi produc, propria lor realitate, construiesc un peisaj important în calitatea lui de moşii compuse din sate, rumâni, livezi, vii, ape, păduri, mori. Istoricii au repetat în lucrările lor acest discurs al documentelor, singurul proces discutat fiind cel al aservirii satului liber, de destrămare a proprietăţii devălmaşe (Velescu 2007). Arheologia nu doar completează informaţiile scrise, în ciuda faptului că rapoartele de săpătură s-au limitat doar la identificarea în teren a satelor menţionate în documentele medievale, obiectele descoperite fiind importante exclusiv pentru caracterul lor de diagnostic cronologic. Arheologia spune povestea arhitecturii subterane a bordeielor şi cuptoarelor, a stocării grânelor în gropi, a practicilor de a arunca resturile alimentare şi a vaselor scoase din uz în bordeiele abandonate, a încorporării lumii morţilor în spaţiul domestic. „Clasele dominate nu vorbesc, ele sunt vorbite" (Bourdieu 1991): arheologia are o dimensiune etică vorbind despre „clasele-obiect" a căror istorie a fost scrisă întotdeauna de altcineva.

https://biblioteca-digitala.ro

## Cotroceni – Grozăveşti: o geană a Bucureştilor

Livezile, viile, morile din documentele medievale pictează peisajul zonei Cotroceni-Grozăveşti şi în secolul al XVIII-lea. La aceste tuşe trebuie să adăugăm Codrii Vlăsiei în mijlocul cărora Constantin Şerban a ridicat între anii 1679-1681 Mănăstirea Cotroceni, cu biserica, casele domneşti, casele egumeneşti, chiliile călugărilor şi alte anexe (Ionescu 1902: 35-36; Iorga 1939: 99; Stoicescu 1961: 188-192; Cantacuzino 1968; Ciho *et al.* 1993: 22; Ştefănescu şi Lazăr 2004). Primele planuri ale Bucureştilor de la sfârşitul acestui secol (Florescu 1935; Stoica *et al.* 1999: 119; 131; Pănoiu 2011: 26-27) consemnează poziţia exterioară oraşului a mănăstirii, pe platoul terasei malului drept al Dâmboviţei, lunca râului fiind ocupată de grădini. În 1759, pentru Kesarie Dapontes, Mânăstirea Cotroceni este un element al unei imagini antropomorfe a Bucureştilor: „în loc de sprâncene, Bucureştii au mănăstirile lui Mihai Vodă şi lui Radu Vodă, cele prea vestite şi, în loc de gene, Cotrocenii şi Văcăreştii, în loc de nas, ei au Plumbuita, renumitul metoh al Xeropotamului" (Ionnescu-Gion 1899: 82). Cotroceni – „geană" a Bucureştilor sugerează ambiguitatea percepţiei zonei, o mănăstire într-un ambient natural (păstrat încă în secolul al XIX-lea, aşa cum ne arată stampele şi descrierile din epocă; Macovei şi Varga 1993; Ciho *et al.* 1993: 36; Harasim 1993: 21; Marsillac 1999: 155-157), la o jumătate de oră distanţă de oraş dar, totodată, un important centru religios şi politic legat de Bucureşti. Imaginea Bucureştilor este ea însăşi marcată de această ambiguitate a relaţiei dintre oraşul propriu-zis, dezvoltat în lunca Dâmboviţei, pe malul stâng, în jurul Curţii Domneşti, având la începutul secolului al XVIII-lea drept limită vestică satul Lupeşti de pe Dealul Spirii (Panait 1992a: 47) şi dealurile de pe malul drept al râului (Mihai Vodă, Mitropoliei, Radu Vodă, Lupeştilor, Cotrocenilor), pe fiecare dintre ele fiind ridicată câte o biserică. Pe aceste dealuri, orăşenii înstăriţi şi mănăstirile îşi administrau livezile, viile, ogoarele. Mânăstirile deţineau şi morile de pe Dâmboviţa (Ionnescu-Gion 1899: 241, 301-306; Giurescu 1973: 144-145; Panait 1992a: 49). Râul, „în câmpia despre nord a Grozăveştilor", potrivit descrierii doctorului Constantin Caracaş într-o lucrare redactată între 1820-1828 şi tipărită în limba greacă în 1830 (Şerban 1978: 244), „are un aspect plăcut când se aruncă cu vuiet asupra morilor". Metafora Cotrocenilor ca geană a Bucureştilor este parte a unei imagini idealizate a unui oraş „natural", de fapt desemnând un fel de spaţializare funcţională şi, mai mult decât atât, a unui anumit stil de viaţă caracteristic orăşenilor înstăriţi.

## Cotroceni – Grozăveşti: metafora cercurilor concentrice

La începutul secolului XX, Frédéric Damé (2007: 91) constata dispariţia cu vreo trei decenii înainte, a acestui stil de viaţă, odată cu viile care acopereau

https://biblioteca-digitala.ro

dealurile de la Cotroceni până în Vitan, trecând prin Dealul Spirii şi pe la Filaret. De asemenea, în luncă se trece treptat de la o percepţie naturală a peisajului dominat de Dâmboviţa cu morile ei, de inundaţiile de primăvară şi toamnă când, adeseori, apele atingeau dealul Cotroceni (Bilciurescu 2003: 41; Damé 2007: 205; Muşeţeanu 1935: 11-13), la una de mahala. Unele ruine încă vizibile aparţineau, potrivit lui G. M. Ionescu (1902: 363; Popescu-Lumină 2007: 151), unor mori dezafectate în 1865 (împreună cu toate celelalte, cu stăvilarele şi podurile de pe Dâmboviţa) pentru a se evita producerea inundaţiilor, o acţiune premergătoare rectificării cursului râului (Ionnescu-Gion 1899: 241, 301-306; Damé 2007: 209-210; Georgescu *et al.* 1965: 299; Duţu 1967). Numele de Cărămidarii de Sus înlocuieşte toponimul istoric Lupeşti, fiind extins apoi (şi datorită unui act din 1814 care hotăra ca toţi cărămidarii să fie scoşi în afara Bucureştilor) asupra Cotrocenilor din Vale şi Grozăveştilor (Ionescu 1902: 107, planşa II; Muşeţeanu 1935: 5, 11-14; Popescu-Lumină 2007: 148, 156; Giurescu 1966: 258; 1979, 213). Memoria acestei mahalale este păstrată astăzi de numele unei biserici din zona Podului Grozăveşti – ctitorită în 1805 şi reziditată de mai multe ori de-a lungul timpului (Ionescu 1902: 552-557; Muşeţeanu 1935; Stoicescu 1961: 181-182; Giurescu 1979: 213) – şi de numele unei străzi de la marginea de vest a zonei facultăţilor din complexul Politehnica (Stoica *et al.* 1999: 197). Grozăveştii şi Cotrocenii sunt o periferie ambiguă, din perspectiva funcţionalităţii diferitelor locuri, un spaţiu care alătură în epoca modernă reşedinţa domnească (apoi regală), depozite, fabrici, un azil, unităţi militare, o grădină botanică. Grădinile de zarzavat amintite în treacăt în 1861 de Nicolae Filimon (2005: 1054) şi solemnitatea ceremoniilor militare de distribuire a noilor drapele şi stindarde, de celebrare a zilei onomastice a domnitorului Cuza, desfăşurate în 1863 în preajma caselor din mahala şi a parcelelor de viţă de vie (*Cotroceni* 1867). În 1907, Grozăveşti, suburbia în care s-a mutat pictorul Ştefan Luchian, are mai degrabă aspectul unui sat.

> „Ştreangurile, căpestrele agăţate afară, cutia cu grunji de sare de la uşă, şi mai ales prăjina de tei, albă, înfiptă în dreptul „Hanului Galben", în vârf cu o mână de talaşi răsuciţi ce se clatină la vânt, îţi desăvârşesc impresia aceasta rustică." (Cioflec 1966: 64)

În acelaşi timp, Henri Stahl constată „maidanele şi locurile virane numeroase mai ales sub dealurile Cotrocenilor" (Stahl 2002: 81; Pippidi 2002: 62). Până în anii 1930, Grozăveşti este unul din cartierele cu populaţia cea mai rară (48 locuitori/hectar; Sfinţescu 2002b: 211).

https://biblioteca-digitala.ro

Mahalaua, sinonimă periferiei, este un element al metaforei zonelor concentrice care însoţeşte, începând de la jumătatea secolului al XIX-lea, intrarea Bucureştilor în modernitate. Ulysse de Marsillac, contemplând un plan vechi, este fascinat de această structurare a spaţiului.

> „În centru se înalţă palatul domnesc, mai mult o fortăreaţă decât o locuinţă obişnuită. În jur se grupează casele boierilor, ca nişte sateliţi în jurul astrului principal, apoi, vin cocioabele mizerabile din lemn, prost aşezate, răsturnate unele peste altele în noroi şi servind ca adăpost pentru muncitorii sortiţi lucrului manual." (Marsillac 1999: 84)

O jumătate de secol mai târziu, pentru F. Damé (2007: 344-345) Bucureştii erau, de asemenea, o sumă de trei zone concentrice: centrul care avea aspectul asemănător oraşelor occidentale; „alături şi începând să fie influenţată şi ea" era „zona ocupată de populaţia muncitorească şi de mica industrie", unde se înmulţeau construcţiile, străzile se aliniau iar iluminatul se extindea. În a treia zonă, periferiile erau

> „formate din terenuri imense unde s-au format ici-colo mahalale de oameni săraci, români, uneori ţigani, care practică o meserie, cum ar fi rotari, tâmplari, potcovari, salahori, zilieri sau muncitori într-o fabrică din împrejurimi. În apropiere de aceste mahalale se află mai multe fabrici iar numărul creşte de la an la an, apoi sunt şi vii, livezi, terenuri necultivate, cariere de nisip etc." (Damé 2007: 344-345)

Cele trei cercuri concentrice sunt metafora unui peisaj descris în texte ca fiind structurat oarecum natural, organic, prin evoluţia firească a lucrurilor (dinamica spaţială a acestui model, la Mihăilescu 1925: 150; 152-163; 2003: 11-15, 84-85, 113-123, 125-135, 153-155). Printr-o hotărâre a Sfatului orăşenesc din 1847 (Lascu 1997: 65; Cinà 2010: 186), din dorinţa de a preveni incendii de proporţia celui din acel an, Bucureştii sunt organizaţi în trei cercuri concentrice, „în trei ocoluri de trei clasuri" (Georgescu 1969: 64-65), fiecare cu un regim specific de construcţii. Doar în ocolul I, era obligatoriu ca toate construcţiile „să fie de zid învelite cu olane sau fier", cu „coşuri temeinice". Trecerea de la dezvoltarea aleatorie a oraşului medieval la reglementarea construcţiei urbane introduce Bucureştii în modernitate împreună cu legitimarea acestei spaţializări (despre planurile de sistematizare din 1914, 1916, 1919-1921, 1935, vezi Pănoiu 2011: 186-193, 202-215). Până în perioada comunistă, efortul constructiv (asociat adesea cu unul demolator; Iorga 1939: 310, 312; Derer 1995) a fost orientat cu predilecţie în centrul

https://biblioteca-digitala.ro

oraşului, în acest spaţiu monumental (Iorga 1939: 312, 320) al noilor sedii de ministere, palate, bulevarde, spaţiu de reprezentare, „de paradă" (Voronca 1972: 237), de prestigiu (Pippidi 2002: 9-10), simbol al modernizării şi aderării clasei politice la valorile occidentale: „Bucureşti-mare capitală occidentală la porţile Orientului" (slogan publicitar din perioada interbelică; Pippidi 2002: 10). În acelaşi timp, periferia este în continuă expansiune cu ale sale case din paiantă sau vălătuci, acoperite cu „carton, scânduri, unele cu stuf, paie, coceni" (Vîrtosu f.a.: 41-42; Muşeţeanu 1935: 13). „Tot ce poate imagina mizeria şi tot ce poate inventa omul sărac pentru a lupta în contra mizeriei ia forme în mahalalele noastre" (Vîrtosu f.a.: 15). Materialitatea peisajului tinde să fie structurată de text, de discurs, de planurile de sistematizare şi zonificare ca mijloace de „perfecţionare a oraşului" (Sfinţescu 2002b: 177). Modernitatea desemnează în cazul Bucureştilor trecerea în discurs de la spaţializarea funcţională a unui stil de viaţă caracteristic unei clase, la „polarizarea populaţiei" (Pănoiu 2011: 99), cu aristocraţia şi cartierele negustorilor grupate în centru (Marsillac 1999: 125; Iorga 1939: 286). Inginerie („ca să ştim ce poate da capitala noastră în viitor, trebuie s-o cunoaştem în mod ştiinţific"; Dobrescu 2002: 269), disciplinare (a „unei populaţii anarhice şi ruraliste"; „Orientalismul general social ne dă anarhia socială, indisciplina generală, anarhia valorilor, lipsa de mândrie, laşitatea politică, nostalgia noroiului şi politicianismul a tot corupător"; *ibid.*: 274, 297), clasificare şi segregare („ura de clasă apare tocmai din cunoaşterea mai de aproape a felului de viaţă a claselor bogate şi dacă există, ura se adânceşte şi mai mult"; Sfinţescu 2002b: 252) materializate în cercuri concentrice, treceri gradate de la centru către periferie. Proiectele intenţionează să zonifice oraşul atât funcţional, cât şi social: „cartierul central", regiunea militară, cartiere de locuinţe ieftine în preajma cartierelor industriale („Numărul braţelor asigură viaţa unei industrii, ca şi capitalul şi pieţele de desfacere"; Sfinţescu 2002a: 123), cartiere de vile („în părţile ridicate ale oraşului, cele mai pitoreşti şi mai rar construite, cele cu mai multe parcuri, unde nu se vor găsi industrii sau locuinţe insalubre"; Sfinţescu 2002b: 253; Dobrescu 2002: 282). Chiar imaginea viitorului, utopia Bucureştilor, se conturează sub forma cercurilor concentrice: „centrul comercial şi administrativ, apoi raza locuinţelor centrale, raza locuinţelor ieftine şi cartiere industriale etc." (Iancu 1934: 14-15).

Oraşul cu ale sale ocoale s-a extins continuu, una din cauze fiind aceea că „majoritatea populaţiei Capitalei a dus şi duce o viaţă foarte modestă" (Sfinţescu 2002a: 115), puţini având posibilitatea să locuiască în centru; printr-o lege din 1894, limitele de vest erau marcate de cimitirul Ghencea, Pirotehnia Armatei, moara lui Macedon (Ciurel) (Georgescu *et al.* 1965: 362).

https://biblioteca-digitala.ro

Această poziţie marginală a Grozăveştilor şi Cotrocenilor a încurajat diferiţi scriitori marcaţi de schimbările capitaliste ale oraşului să privească cu nostalgie vremurile când dealurile din jurul Bucureştilor erau acoperite de vii şi livezi. În 1902, G. M. Ionescu avea iluzia că

> „după terminarea canalizării Dâmboviţei dintre uzina Hidroelectrică şi Ciurel – la care se lucrează cu mare activitate – Cărămidarii de Sus va deveni, – în urma asanării şi plantării locurilor ce sunt astăzi virane – un loc de petreceri cum obişnuiau odinioară vechii şi veselii bucureşteni." (Ionescu 1902: 547-548)

## Parcul Grozăveşti: „stratigrafia"

Fiecare secţiune arheologică are propria „stratigrafie", succesiuni de depuneri de pământ de culoare neagră, brună, cenuşie. Materialele de construcţie găsite nu aparţineau unor clădiri sau alei. Erau dispuse fără nicio ordine; uneori apăreau unele lângă altele, alteori disparat sau asociate cu alte obiecte sau deşeuri. „Straturile" observate pot fi interpretate doar ca urme ale depunerilor succesive pe suprafaţa terenului cercetat. Am putut observa, în general, că în sectorul estic şi în cel vestic, umplutura consta mai ales din pământ cu resturi de materiale de construcţii, deşeuri, câteva obiecte. În secţiunile din partea centrală a terenului investigat existau depuneri groase formate din bucăţi masive de beton şi alte materiale de construcţii.

## Grozăveşti – Cotroceni – Militari: monumentalizarea periferiei

„Casele nu mai pot rămâne dezechilibrat aruncate pe marginea uliţelor desfundate. Casele trebuie construite masiv, constructivist, tipărind întreaga sensibilitate dură a vremii" (Voronca 1972: 205). În perioada interbelică, arhitectul avangardist Marcel Iancu visa un Bucureşti cu centrul format din „case turnuri care în 60 de etaje cuprind fiecare aproape 30.000 de suflete" aflate la 400 m distanţă unele de altele, în mijlocul unor parcuri generoase. Spre periferii vor fi ridicate „locuinţe ieftine în blocuri imense de 400 x 200 m, care cuprind 25.000 de suflete fiecare, închizând la rândul lor grădini cu umbrare, locuri de sport şi de plimbări aproape cât Cişmigiul nostru". „O voinţă şi o mână de fier, cum au mai cunoscut Bucureştii, şi utopia va deveni realitate" (Iancu 1934: 15-16). În perioada comunistă periferia este monumentalizată metamorfozându-se în „Oraşul Nou" (Mihăilescu 2003: 165-166). „Se prevăd îndeosebi construcţii masive în zonele marginale ale oraşului, care vor forma unităţi de sine stătătoare bine închegate şi structural ierarhizate". Cartierele de locuit însoţesc monumentele industrializării socialiste (Boia 1968: 368;

https://biblioteca-digitala.ro

Lascu 1995: 173), numai în perioada 1958-1961 fiind construite 32 600 de apartamente (Cebuc 1964: 116; pentru date suplimentare, Zahariade 2011: 44). Hotărârea plenarei din noiembrie 1952 decide elaborarea unui plan de sistematizare şi reconstrucţie a Bucureştilor care să asigure o „dezvoltare unitară, armonioasă, o bună organizare şi repartizare a teritoriului, lichidarea contrastului dintre centru şi periferie" (Daiche 1965: 144; despre importanţa acestui act, Zahariade 2011: 25-33).

Un ghid din perioada interbelică semnala în zona Cotroceni-Grozăveşti Dâmboviţa canalizată, Biserica Cărămidarii de Sus, Grădina Botanică, pieţe alimentare pe Splaiul Independenţei şi la Podul Grozăveşti, Uzina Centrală Electrică, Şcoala Primară nr. 38, un Ateneu Popular, cooperativa de credit „Lumina Grozăveştilor", câteva restaurante de clasa a II-a („Marinescu N.", „Parcul Grozăveştilor", „Parcul Pascal", „Parcul Mateescu"). Pe platou sunt diferitele cazărmi, Palatul Regal şi Gara Cotroceni din apropiere, „Leul" (monumentul geniştilor căzuţi) (*Ghid* 1934: 25, 26, 70, 72, 77, 114-115, 120). Diferitele ghiduri din perioada comunistă restrâng această listă la Casa de Cultură, Grădina Botanică şi fostul palat regal (Vintilă 1961; Ionescu şi Kiriac 1982), „Monumentul Geniului" („Leul") şi uzina electrică de la Gozăveşti (Georgescu *et al.* 1970: 168-170). Iniţial, în această parte a oraşului, proiectul comunist continuă, înglobează, manipulează, transformă vechile semnificaţii ale proiectului modernist liberal. Numele unor străzi este schimbat (de exemplu Bulevardul I. G. Duca a devenit Bulevardul Armata Poporului). Palatul de la Cotroceni funcţionează între 1949 şi 1976 ca Palat al Pionierilor (Giurescu 1966: 395, fig. 237; Opriş 1993), „locul unde cresc şi sunt educaţi viitorii cetăţeni ai patriei noastre" (Stoicescu 1961: 50). După cutremurul din 1977 şi până în 1988 clădirea este restaurată „în vederea utilizării ca spaţiu de înaltă reprezentare" (Opriş 1993). În 1968 biserica este transformată în *Muzeu de artă veche religioasă* (Ciho *et al.* 1993: 174). De altfel, într-un ghid al oraşului din 1962 biserica este omisă (Stoica *et al.* 1999: 114), fiind demolată mai apoi în 1984. Textele din perioada comunistă (Giurescu 1966: 218; 1979: 188; Ionescu 1982) celebrează industrializarea socialistă, noile blocuri de pe bulevardul Armata Poporului (Vasilescu 1967) împreună cu actul mitic de naştere a noii epoci, „insurecţia anti-hitleristă" (Vintilă 1961: 11). Zona capătă un aspect mixt, în care se amestecă imagini ale unui cartier de blocuri (mai ales pe Bulevardul Armata Poporului; Giurescu 1979: 319) cu peisajul industrial şi universitar (Mihăilescu 2003: 182-185): o fabrică de confecţii construită în 1948 în jurul unui nucleu constituit de ateliere de confecţii ale armatei (A.P.A.C.A.) (Giurescu 1966: 218; 1979: 188; Ionescu 1982: 609-610; Chelcea 2008: 189-190), Uzina de Maşini Electrice (Giurescu 1966: 218;

https://biblioteca-digitala.ro

Chelcea 2008: 190), Institutul Politehnic şi căminele studenţeşti de pe Splai ale căror clădiri au fost ridicate în mai multe etape începând din 1962 (Daiche 1965: 156; Giurescu 1966: 255 fig. 174; Ionescu 1982: 630, fig. 448), Academia Ştefan Gheorghiu, construită în 1975 (Ionescu 1982: 631). În anii 1980, decizia de a transforma ansamblul Cotroceni în reşedinţă prezidenţială a dus la devierea circulaţiei tramvaielor de pe Şoseaua Grozăveşti spre vest, pe Bulevardul Hoşi Min, care separă terenul cercetat de noi de Institutul Politehnic. În aceeaşi perioadă, Dâmboviţa este reamenajată sub forma unui râu care curge printr-un canal de beton (Zahariade 2011: 67). Concomitent, se desfăşoară lucrările de construire a metroului bucureştean (începute în 1975), diferitele tronsoane fiind inaugurate în mai multe etape (Olteneanu 2005; Cinà 2010: 238-239).

Cu toate că în discursul oficial se presupune că textele reflectă realitatea, ele mai degrabă o modelează. „Oraşul socialist este purtătorul şi propagandistul ideologiei comuniste" (Velescu 1995: 184). „Organizarea dezvoltării oraşului se face prin hotărâri de partid şi guvern în zone funcţionale, corespunzătoare vieţii urbane: muncă, locuire, odihnă, instruire şi recreaţie" (Stănescu 1972: 422). Cartiere de blocuri despărţite de spaţii verzi şi platforme industriale unite între ele prin linii de transport în comun. Metafora cercurilor concentrice a fost înlocuită de oraşul-reţea de transporturi. V. I. Lenin scria într-un articol publicat în 1902 că lumea modernă este spaţiul de confruntare a două ideologii: burgheză şi socialistă; nu exista loc pentru a treia ideologie (Lenin 1954: 165; vezi şi Besançon 1977: 7-8). Această confruntare s-a materializat şi în modificarea peisajului urban. Funcţionalismul care structurează oraşul în practică este depăşit în discurs. Pentru V. I. Lenin, industrializarea nu este o problemă tehnică, ci o concretizare a progresului social (Hannemann 2004; Zahariade 2011: 35-36). Blocurile nu sunt doar spaţii de locuit, combinatele nu sunt doar unităţi în care se produce oţel. Ele sunt şi monumente care produc un spaţiu specific (despre monumentalitatea spaţiului comunist, Mihali 2009: 271). Blocurile sunt simboluri ale credinţei în tehnologie şi în progresul construit prin industrializare, ale preferinţei oficiale pentru familia nucleară, ale ideologiei egalităţii sociale (Hannemann 2004). Monumentele industriale cartate pe hărţile economice din atlase geografice şi din manuale definesc un spaţiu armonios construit de partid (Daiche 1965; Boia 1968).

## Parcul Grozăveşti: rezultatele săpăturii arheologice

Pe planul Bucureştilor ridicat de Institutul Geografic al Armatei între 1895-1899 precum şi pe cel din 1914 (Sâmboteanu şi Moldoveanu 1938; 1939; Stoica *et al.* 1999: 183), terenul actualului Parc Grozăveşti se afla în zona de

https://biblioteca-digitala.ro

luncă, fiind ocupat de grădini. Aşa cum reiese dintr-un plan din 1911 (Chelcea 2008: 103/harta 7), terenul se afla la o diferenţă de nivel de aproximativ 10 m faţă de pintenul de deal pe care trecea şoseaua Grozăveşti (fig. 2). Era o parte a luncii, o „groapă" prezentă, de altfel, şi pe un plan din 1965 actualizat (fig. 3). Săpăturile arheologice au confirmat acest lucru. Parcul a fost amenajat pe o movilă artificială, un loc în care au fost depuse mari cantităţi de pământ, bucăţi de beton (fig. 7/1) asezonate cu piese de camion, sârme, plastice şi alte deşeuri. Cercetările geoelectrice (vezi Anexa) au indicat faptul că stratul de „umplutură" atinge grosimea de 8 m (ceea ce corespunde cu diferenţa de nivel relevată în planurile mai-sus amintite; fig. 3-4). Astfel, o zonă din lunca Dâmboviţei, o „groapă", a fost transformată într-un deal, terenul fiind ridicat până la nivelul pintenului care coboară dinspre Cotroceni. O imagine a „esteticii" unei astfel de depuneri o poate oferi movila imensă de pământ şi materiale de construcţii rezultate în urma lucrărilor la fundaţia unui imobil de lângă Casa Ecologiei aflat în construcţie în perioada desfăşurării cercetărilor noastre din 2007 (fig. 7/2) sau fotografiile molozului clădirilor dărâmate în urma cutremurului din 1977 (Buhoiu 1977). Pe scurt, cercetările noastre au avut loc într-o haldă acoperită cu iarbă, alei şi copaci. Din informaţiile obţinute reiese că această modificare radicală a terenului s-a produs datorită lucrărilor la metroul bucureştean, între anii 1977-1981/1983, când au fost construite staţiile Grozăveşti şi Politehnica; în timpul desfăşurării lucrărilor la staţia de metrou Politehnica a avut loc şi cutremurul din 1977: multe din materialele depuse în „groapă" pot proveni de la construcţii dărâmate datorită seismului (informaţii oferite în 2005 de inginerul Gheorghe Todoran de la Metrou S.A.). Probabil în 1989 (fig. 6), într-un strat de pământ depus pentru nivelare au fost plantaţi copaci, au fost trasate mai multe alei de beton şi un rond. Vegetaţia, copacii plantaţi, aleile turnate din ciment, rondurile de flori aflate în paragină acum au ascuns o acţiune industrială de modificare a peisajului. Parcul amenajat pe această haldă „arheologizează" materialele de construcţie, bucăţile de beton şi cărămizile, le rupe legătura cu comunismul acestui cenuşiu al blocurilor locuite, al clădirilor administrativ-universitare construite în aceeaşi perioadă, dar a căror biografie continuă în prezent. Reconfigurarea materialelor într-o haldă ascunsă privirii de către un parc conferă resturilor o aură comunistă. În schimb, clădirile universitare şi blocurile ridicate în perioada comunistă, cu sedii de bănci amenajate la parter după 1989, sunt integrate într-un prezent continuu, într-un spaţiu-ecran publicitar. Ochiul arheologic îşi ridică pleoapa în momentul întâlnirii în parc a materialităţii ruinei şi a acestui prezent.

https://biblioteca-digitala.ro

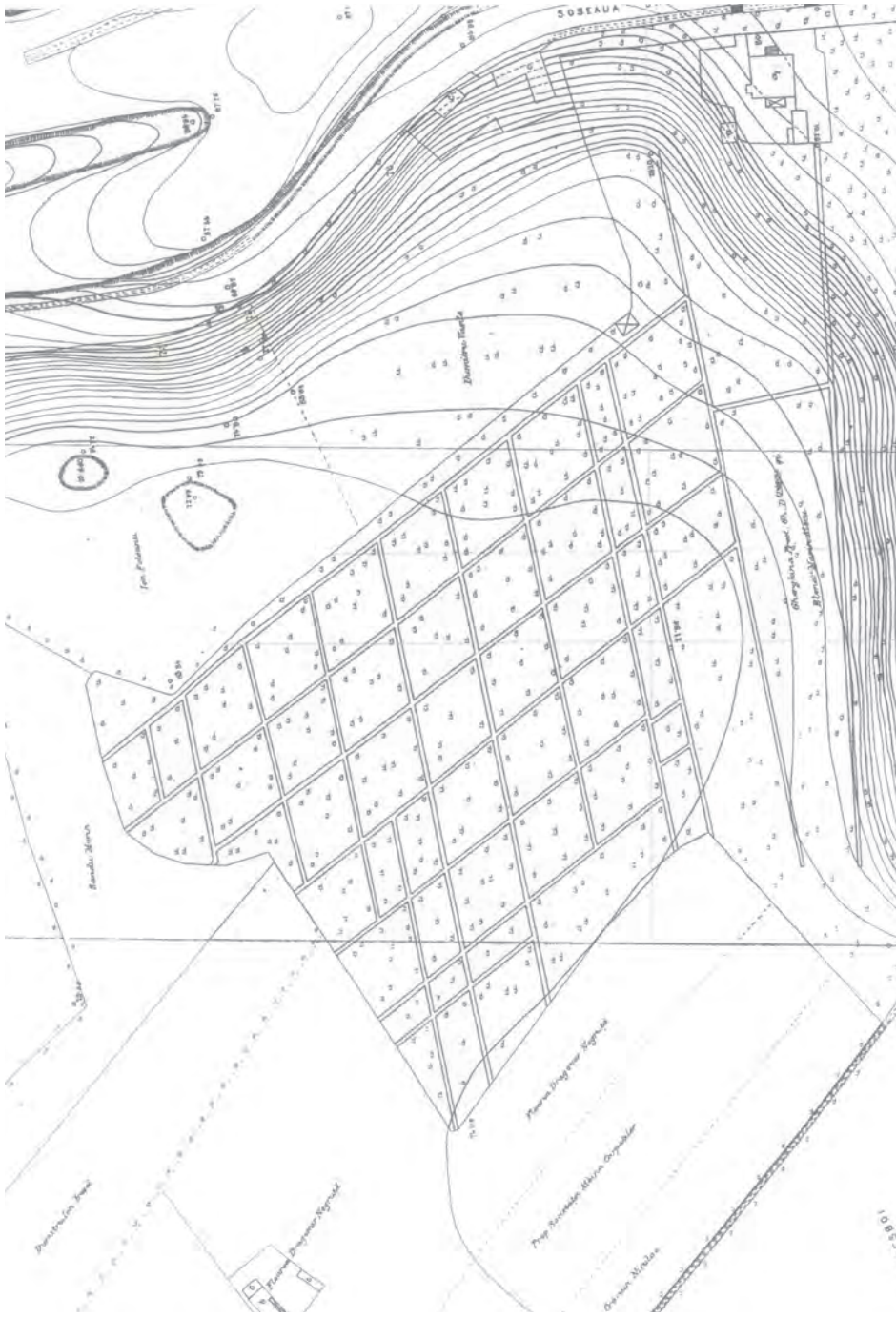



**Fig. 2.** Terenul pe care a fost amenajat Parcul Grozăveşti. Plan din 1911.

https://biblioteca-digitala.ro

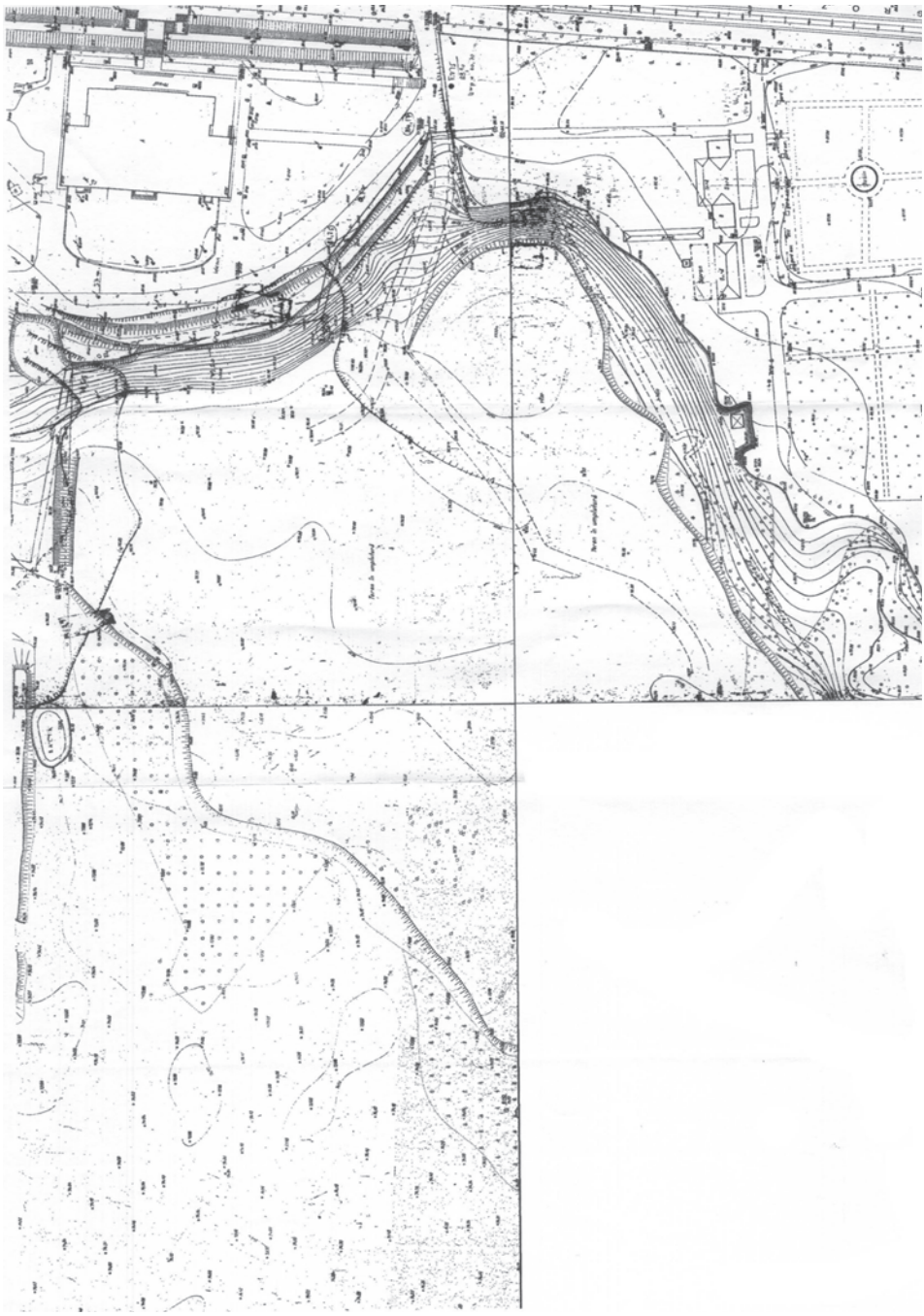


**Fig. 3.** Terenul pe care a fost amenajat Parcul Grozăveşti. Plan din 1965 actualizat în perioada construirii metroului.

https://biblioteca-digitala.ro

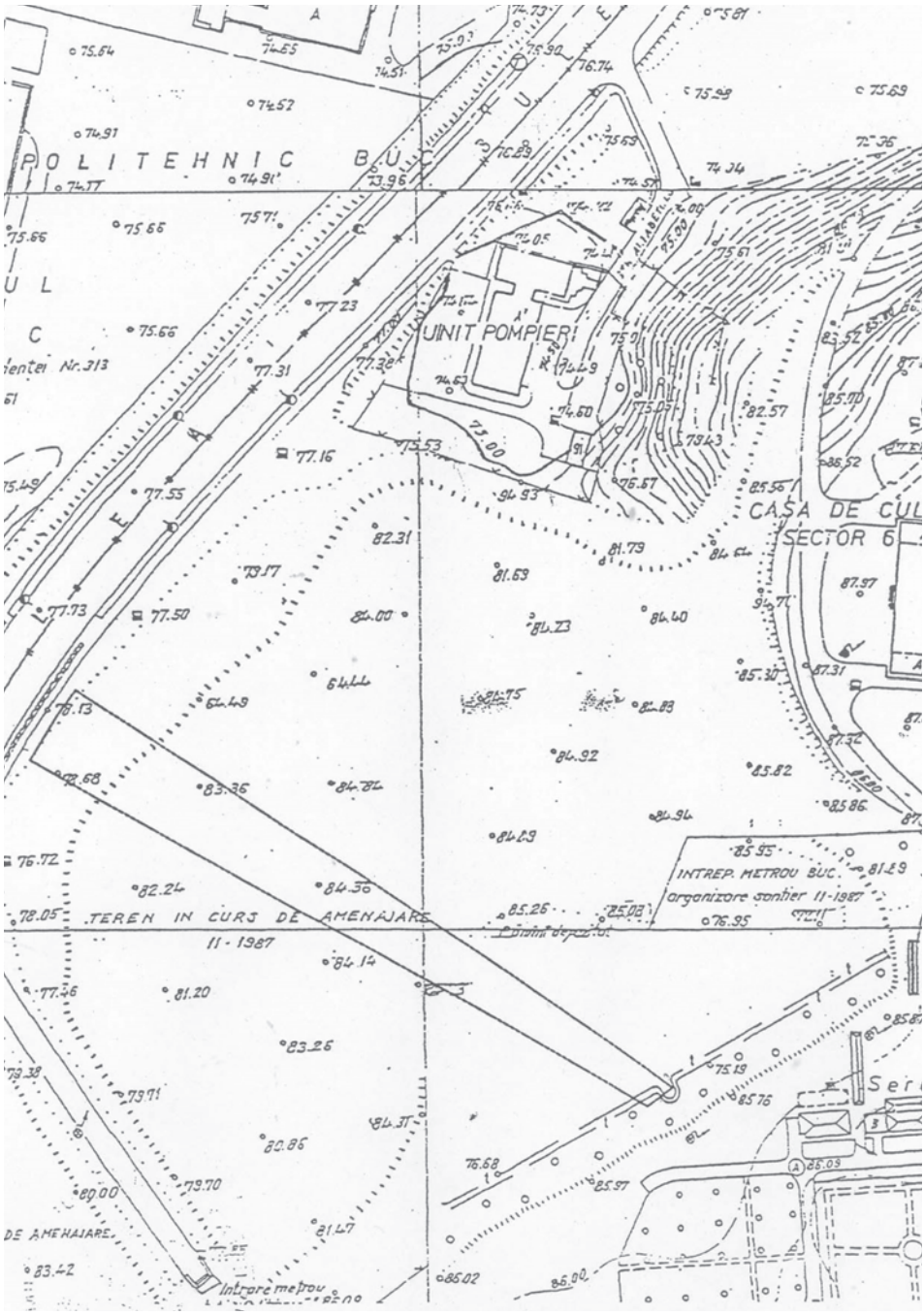



**Fig. 4.** Terenul pe care a fost amenajat Parcul Grozăveşti.
Plan din 1987.

https://biblioteca-digitala.ro

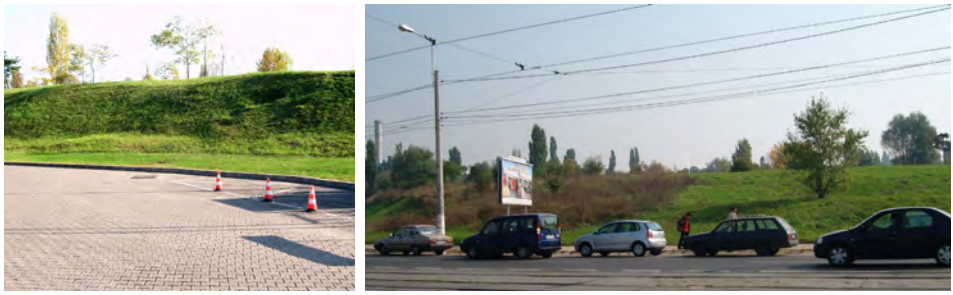


**Fig. 5.** Bucureşti – Parcul Grozăveşti: (1) vedere dinspre benzinăria OMV şi (2) dinspre Bulevardul Vasile Milea.

## Parcul Grozăveşti: maşini şi materiale de construcţii sau despre utopia Bucureştilor

În secţiunile săpate am găsit: sârme de oţel, bucăţi mari de beton (inclusiv cu armătura metalică), fragmente de traverse de şine, cârpe, plăci de marmură de genul celora care pot fi văzute prin staţiile de metrou, cărămizi, unele lipite între ele cu mortar, pietre de caldarâm, bucăţi de conducte, ţevi asemănătoare acelora folosite la cişmele, bucăţi de teracotă pentru sobe, un tub aparţinând unui puţ de fântână, trei anvelope de camion, un bolţar, fragmente de cauciuc, materiale plastice, trei lopeţi mici de infanterie, piese de tractor, un filtru de ulei de motor produs la C.A.R.F.I.L.-Braşov, un vinclu, cabluri de la un tablou electric, bucăţi de lemn ars, o grindă de fier folosită la lucrările de la metrou ca sprijin pentru taluzuri, carcasa din plastic a unui tablou electric, smoală folosită la izolarea cablurilor electrice, cabluri din aluminiu, un placaj din lemn, un cablu şi o ţeavă de metal cu secţiunea rectangulară, ţevi de plastic de culoare galbenă şi neagră, un levier, un robinet de trecere, cabluri din cupru de la transformatoare, o piatră dintr-o bordură de şosea, o ţeavă de fier şi un disc de ambreiaj, plăci de faianţă, pietre, bucăţi de tablă, o ţeavă P.V.C. pentru conductori, şamotă de la un cuptor de furnal.

Movila artificială din pământ, bucăţi de beton şi ciment, asfalt, obiecte scoase din uz, a devenit rapid o formă „naturală", eternă precum Pământul. Parcul are o fundaţie beton, o simbioză a naturalului şi artificialului, dar şi o materialitate a mobilizării generale a uneltelor, maşinilor, materialelor. Şoferi, muncitori, soldaţi. Eroismul producţiei este trăsătura definitorie a cetăţeanului socialist, „factorul esenţial al educaţiei" în concepţia lui Nicolae Ceauşescu (Buhoiu 1977: 5). Decretul prezidenţial cu privire la instituirea stării de necesitate în urma cutremurului din 1977 mobilizează activiştii de partid, unităţile forţelor armate şi ale Ministerului de Interne, gărzile patriotice, unităţile socialiste de producţie, întreaga populaţie aptă de muncă (*ibid.*: 8-9).

https://biblioteca-digitala.ro



**Fig. 6.** Bucureşti – Parcul Grozăveşti: imagini din 2005.



**Fig. 7.** (1) „Umplutura" sondajului S04/2007 din Parcul Grozăveşti; (2) Aspectul unei halde rezultată în urma lucrărilor din zona Casei Ecologiei (2007).

Această stare este însă un fapt obişnuit în cotidianul comunist al mobilizării totale în producţie.

În cazul Bucureştilor a existat o stare de urgenţă perpetuă a metamorfozării spaţiului într-unul reprezentativ. Începând cu 1850-1860 (moment care ar marca, potrivit lui Nicolae Iorga, sfârşitul vechiului oraş; Pippidi 2002: 42), privirile sunt orientate către viitor, trecutul fiind lăsat în seama câtorva voci nostalgice. „Năzuinţa spre utopie constrânge oraşul la permanenta autodepăşire şi autodistrugere" (Groys 2007: 71). „Materialul urbanistului este un material uriaş, mijloacele sale sunt revoluţionare şi planul său trebuie să fie utopic" (Iancu 1934: 7). „Suntem azi într-o fază de refacere

https://biblioteca-digitala.ro

completă. Centrul comercial creşte în înălţime, casele vechi lipsite de confort fac loc în centru «blockhausurilor» , iar puţinele curţi şi grădini dispar în fiecare ceas" (*ibid.*: 10). „[D]ărâmarea centrului se impune fără milă, pentru ca să asigurăm viteza pentru circulaţie şi spaţiu liber pentru higienă" (Dobrescu 2002: 273; vezi şi Iancu 1934: 17-20). „Nivelare. Tăierea Dealului Mihai-Vodă în vederea deschiderii unui nou bulevard" (Stahl 2002: 131-135). Proiecte care păreau uitate sunt reluate în momente neaşteptate. Palatul Guvernamental şi ministerele care trebuiau să-l înconjoare pe Dealul Spirii au fost visate de Ulysse de Marsillac în secolul al XIX-lea (Ionescu 1999: 20). Ideea ridicării unei Catedrale a Mântuirii Neamului a fost emisă în perioada interbelică; „prima tentativă de a săpa un canal navigabil de 60 km, alimentat de o derivaţie a Argeşului, pentru a lega Dunărea de Bucureşti îi aparţine lui Carol al II-lea" (Pippidi 2002: 10-11; Caranfil *et al*. 1936: 12-15; Nemetescu 1943: 21-28). C. Sfinţescu (2002a: 143-149) imaginase anterior un canal de navigaţie pe care ar pluti şlepuri cu materiale până la stăvilarul de la Grozăveşti. În schimb, fostul primar Dem. I. Dobrescu (2002: 276, 284) pleda pentru acoperirea Dâmboviţei, „pentru ca s-o transformăm în canal", cu „gări făcute sub pământ".

Discursul modernităţii spaţiului urban este orientat atât către un trecut care trebuie demolat sau remodelat, cât, mai ales, către viitor. Celebrează starea finită sau visată, vizibilul, peisajul monumentalizat, clădirile oficiale, culturale, politice, cartierele de locuinţe, fabricile. Machetele de fabrici sau de cartiere de blocuri nu servesc doar prezentării proiectelor de construcţii (o stare anterioară ctitoririi) ci sunt şi reproduceri, monumente miniaturale, transformate adesea în cadouri pentru Ceauşescu. Arheologia trecutului apropiat dezvăluie procesul distrugerii, ascuns de către discurs. Dezvăluie starea nudă a modernităţii, de proiect veşnic nefinalizat, supus metamorfozei, de construire, distrugere, reconstruire, în care lumea a devenit mai trecătoare decât omul.

## Parcul Grozăveşti: obiecte sau despre umanismul socialist

În straturi de umplutură, alături de materiale de construcţii (fig. 8): un borcan de iaurt, două conserve de peşte în sos tomat produse în U.R.S.S. în 1982, un fragment din gâtul unei sticle de 1 l (de culoare verde), fragmente de farfurii de porţelan, un fund de vas din lut (probabil un ghiveci), fundul unui castron din lut, un fragment dintr-o farfurie smălţuită de artizanat, un capac de plastic al unei cutii de brânză de vaci cu smântână *Făgăraş*, o cochilie de stridie, un fragment de cutie de conservă cu inscripţii în poloneză şi cehă (pe capac erau lipite coji de ouă), cioburi din sticlă de culoare verde, un fund de cană din porţelan, fragmente de saci şi pungi din plastic, un ciob de la o oglindă.

https://biblioteca-digitala.ro

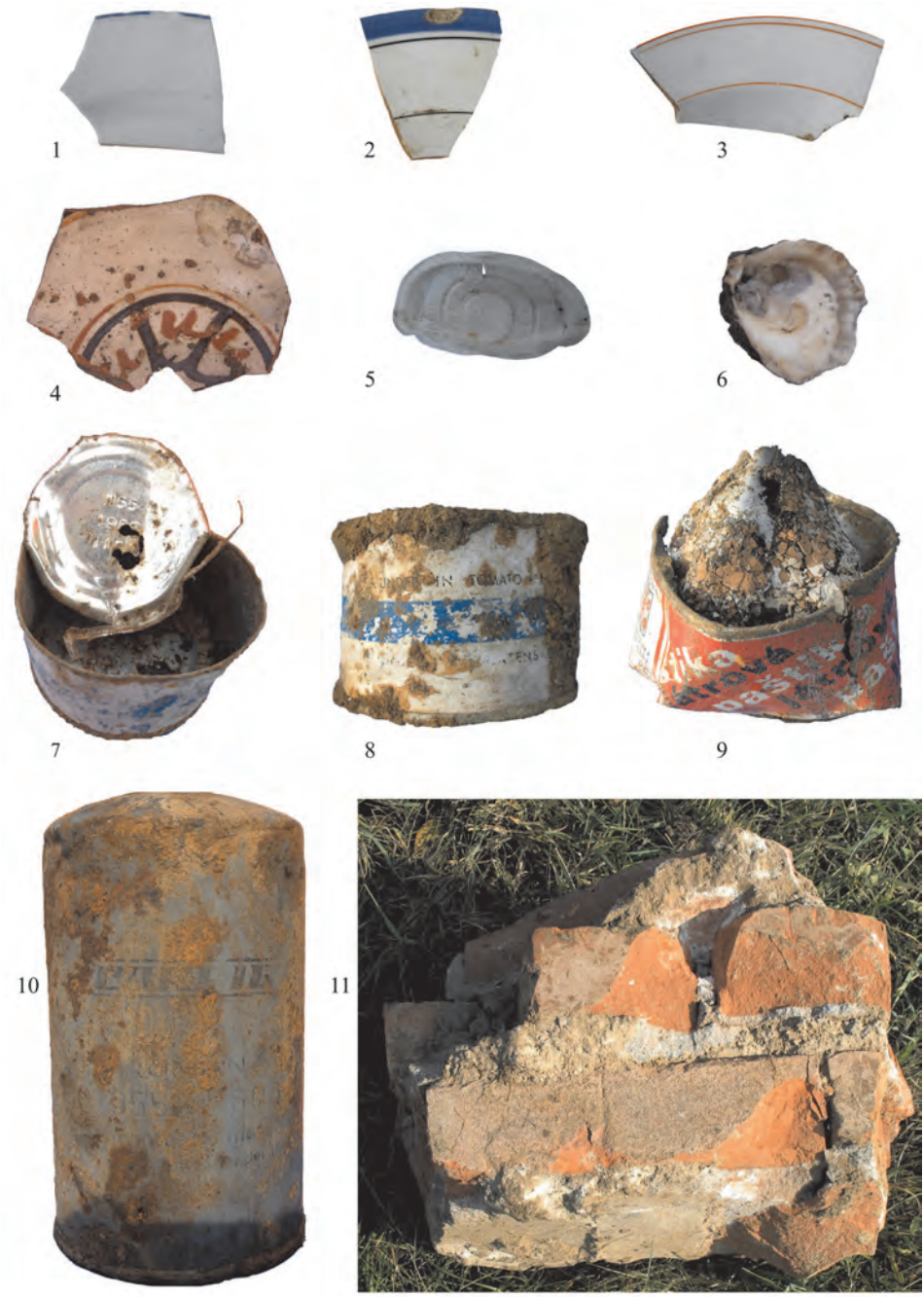



**Fig. 8.** Bucureşti – Parcul Grozăveşti: obiecte descoperite în diferite sondaje (2005, 2007).

https://biblioteca-digitala.ro

În primii ani ai puterii populare, discursul oficial accentua dictatura proletariatului şi lupta de clasă. Omul în eroismul producţiei este cântat în poezii, devine erou de roman, este monumentalizat în operele realist-socialiste. Discursul oficial celebrează şantierele, betonierii, zidarii. În tablouri se aduc omagii constructorilor metroului bucureştean (Cârneci 2000: 133). Tezele din iulie 1971 inaugurează o imagine democratizată a muncitorului devenit acum om al muncii. Lupta de clasă este înlocuită cu un umanism socialist, revoluţionar (Ceauşescu 1981). Alexandru Monciu-Sudinski (1997) ne oferă câteva caractere ale oamenilor muncii ale căror biografii gravitează în jurul muncii şi maşinii. Valoarea unui om este măsurată în funcţie de meserie, funcţie, pricepere, calificare, vârstă. Studiile le-au făcut la seral şi unii visează vag să facă o facultate. Sunt consideraţi intelectuali toţi cei care nu fac muncă fizică: centralistă la telefoane, casier la Sfatul popular. Există etape ale devenirii individului centrate şi ele pe muncă: (1) iniţierea, adică „furatul meseriei", (2) parcurgerea diferitelor categorii de calificare, (3) formează la rândul lui ucenici. Muncitorul apreciază peisajele în măsura în care ţin de mitologia comunistă: construcţii, blocuri, cartiere noi. Atenţie, elan, intuiţie, conştiinciozitate, furnal, culbutor, strung, cuptor electric, convertizor, set turbosol, îndeplinirea planului, încrederea în Partid. „Nu avem nevoie de floricele. Avem nevoie de oameni, de fontă, de adevăr". Al. Monciu-Sudinski caricaturizează tipul ideal al omului muncii pe care comunismul dorea să-l formeze (despre alte chei în care pot fi citite *Caracterele*, Manolescu 2005). Realitatea culbutorului din perspectiva personajelor lui Al. Monciu-Sudinski este mai apropiată de muzica sincrofazotronului cu al său „electromagnet de treizeci şi şase de mii de tone", „cea dintâi orgă cosmică" în care Geo Bogza recunoaşte acorduri din Bach şi Beethoven (Bogza 1959: 498-499). Scriitorii, istoricii, arheologii, arhitecţii, filosofii, artiştii plastici, regizorii înregimentaţi în frontul intelectualilor care răspândesc, popularizează, estetizează politica Partidului aparţin discursului *Caracterelor*. Oamenii muncii în acord cu viziunea Partidului nu au existat decât în operele acestora, dorite a fi pline de forţă pentru a metamorfoza realitatea în lumea ideală a documentelor oficiale trecută prin filtrul fiorului artistic şi al acribiei ştiinţifice. Operele-oglindă a unei etici a neimplicării civice, plutire în sfera ideii pure pe care unii o numesc acum rezistenţă prin cultură, prin mimarea şi livrarea la domiciliu a iluziei normalităţii au contribuit şi ele nu doar la legitimarea dar şi la reproducerea comunismului (criticul literar M. Niţescu cerea intelectualilor să participe la o „grevă a tăcerii pentru un deceniu": „scriitorii ar trebui să blesteme sau să tacă"; Niţescu 1995: 378-379). După 1989, discursul neoliberal, dominant,

https://biblioteca-digitala.ro

la construirea căruia au contribuit şi mulţi intelectuali, a fost treptat întors împotriva acestei clase a oamenilor muncii, considerată a fi principala vinovată de perpetuarea comunismului, cu o mentalitate învechită, dependentă de stat, incapabilă de adaptare la realitatea economiei de piaţă. Chiar identitatea le-a fost ştearsă odată cu distrugerea economiei socialiste. Denumirea de „lucrător" desemnează acum pe cel care munceşte în fabrică, pe câmp, la Poşta Română sau în serviciile secrete, inclusiv fosta Securitate.

Arheologia trecutului comunist trece dincolo de aceste discursuri, în anonimatul cotidianului, al gesturilor simple şi al ritualurilor omise de cuvinte, spunând povestea conservei de peşte mâncată în pauze (momente ale unui timp industrial standardizat) şi a cojilor de ouă depuse în ea, a mobilizării soldaţilor în producţie, a borcanului de iaurt, a brânzei de vaci, a recipientelor de sticlă, a scoicilor-suveniruri, a obiectelor de artizanat şi oglinzilor din spaţiul privat. Arheologia trecutului comunist dezvăluie cum aceste obiecte sunt încorporate în halde, constelaţii mai ample care alătură cimentul şi betonul (asociate în discursul oficial cu progresul, industrializarea, tipizarea, sistematizarea) cu cărămizile (elemente ale spaţiului privat, cu un caracter retrograd, materialităţi ale muncii manuale, ineficiente; Ioan 2000: 76-77; Hannemann 2004).

> „Istoria înseamnă selecţie naturală. Variaţii mutante ale trecutei lupte pentru putere; specii noi se nasc, iar adevărurile vechi, sauriene, sunt puse la zid, cu ochii legaţi şi fumându-şi ultima ţigară. Doar mutaţiile celor puternici izbândesc. Cele slabe, anonime, înfrânte, nu lasă decât prea puţine urme: câmpuri lucrate, capete de topor, basme, ulcioare sparte, tumuli funerari, amintirea ştearsă a farmecului lor din tinereţe." (Rushdie 2001: 159)

Arheologia scrie o poveste despre cei care nu au „intrat în pielea leului" (pentru a parafraza titlul unui roman scris de Michael Ondaatje), o palidă aducere în memorie a celor care nu au putut să-şi spună ei înşişi istoria.

## Fauna mării şi sirenele de pe braţele marinarilor

Există, după cum s-a spus, un paradox al modernităţii: „faptul de a se fi construit pe mitul *tehnologiei în sine*, într-un mod cu atât mai durabil cu cât spiritul critic al modernităţii s-a lăsat mereu sedus de ea în modul cel mai iraţional" (Vais 2005: 77, sublinierea în original). „Angrenajul tehnologic este preocupat doar de el însuşi, de problematica sa strict tehnologică. *Orice altă sferă umană este «înghiţită şi asimilată» sau respinsă şi distrusă*" (Hurduzeu 2005: 95, sublinierea în original). În acest univers tautologic, discursul arheologic din România este orientat narcisist către celebrarea propriilor

https://biblioteca-digitala.ro

„metode", este sedus de mersul în gol al pluridisciplinarităţii, eşuând în explicarea fenomenelor prin ele însele – definiţia lui Paul Veyne (1999: 347) a funcţionalismului. „Osatura" unei epoci, credea avangardistul Ilarie Voronca (1972: 199, 249), poate fi reconstituită pornind de la un singur vers, dar şi de la un simplu şurub. Discursul arheologiei din România s-a proptit în descrierea funcţional-tehnologică a şurubului şi în contemplarea extatică a actului descoperirii acestuia. Tehnologia standardizează în egală măsură trecutul, refuzându-i alteritatea, şi textele despre trecut. Prin predilecţia pentru judecăţile tautologice („o groapă este o groapă", „gunoiul este gunoi") aflate în relaţie dialectică cu „refuzul alterităţii, negarea diferitului, bucuria identităţii şi exaltarea asemănării", acest demers poate fi inclus în ceea ce Roland Barthes (1997: 55, 110, 121-123) numea mitologii mic-burgheze. Săpătura noastră într-o „umplutură" din perioada comunistă ne arată că, dincolo de „estetica" ei, aceasta nu este o simplă „umplutură". Groapa transformată într-un deal pe care a fost amenajat Parcul Grozăveşti este un fragment al peisajului comunist structurat de un anumit discurs orientat atât către un trecut „burghezo-moşieresc" ale cărui rămăşiţe trebuiau anihilate, cât şi spre un viitor în care comunismul, în sfârşit, va fi construit prin eroismul producţiei. Groapa era o imagine a ideii de mahala, o metaforă a înapoierii, o rămăşiţă a vechii societăţi. Construcţia socialistă a peisajului trebuia făcută pe verticală, înălţător, prin umplerea gropilor. Scriitorul Ştefan Bănulescu (1960: 24-25), urcat pe schela etajului 16 al viitorului bloc turn de lângă Sala Palatului, cel mai înalt din Bucureşti la vremea aceea, vede vârfurile construcţiilor socialiste, blocurile pe care le asociază cu lumina, aerul şi culoarea, dar privirea îi cade şi pe cartierele vechi „nesistematizate", cu atmosfera lor umedă şi pâcloasă, cu case bătrâne, cu temeliile „şchioape şi igrasioase". „În comunismul sovietic, orice marfă devenea un mesaj relevant din punct de vedere ideologic, aşa cum în capitalism orice mesaj devine o marfă" (Groys 2009: 8). Monumentalitatea peisajului construit de discurs era o probă materială a construirii noii societăţi, o dorinţă de a o proiecta în eternitate prin durabilitatea betonului. Oraşul reprezintă „investiţia pe termen lung, respectiv viziunea în viitor; este sinteza durabilităţii, o ideologie materialistă, istoria unei ţări, filosofia existenţei" (Stănescu 1972: 421). Furtunile de oţel ale producţiei metamorfozează omul împreună cu performarea cotidiană a peisajului urban (O'Neill 2009: 93, 98-101). Ideologia edifică „construcţii monumentale, în preajma cărora omul însuşi devine monumental" (Bogza 1959: 367; despre importanţa acordată de ideologie culturii materiale ca putere transformatoare, de a modela noul om, Buchli 1997: 162; 2000; Tarlow 2002; Humphrey 2005). Cuvintele capătă

https://biblioteca-digitala.ro

un fel de materialitate, iar obiectul se „narativează" luând forma mesajului. Un soi de cuvinte-obiecte, obiecte-cuvinte, oraşe cu gene, cercuri concentrice, monumente care uneori dau sens vieţii, de cele mai multe ori apasă destinele oamenilor, ţipete stridente care acoperă rostirea propriilor poveşti.

„Este destul de riscant să analizezi istoria din punct de vedere literar. E ca şi cum ai studia sirenele de pe braţele marinarilor, pentru a cunoaşte fauna mării" (Sorescu 1985: 232). Arheologia este însă un mijloc de cunoaştere prin intermediul materialităţii sirenelor de pe braţele marinarilor, răsfrângeri în oglinzi, jocuri secunde ale faunei mării. A căuta cunoaşterea directă a faunei lăsând de-o parte aceste interpretări, aceste fire care împletesc în aceeaşi ţesătură marea, femeia, peştele, adică poveşti materializate în imagini care la rândul lor perpetuează poveştile, este cea mai sigură cale de a transforma trecutul într-o imagine a prezentului. Este exact diferenţa dintre mit şi ştiinţă din perspectiva lui Ernst Jünger (2004: 72): „Aici lumea e interpretată, acolo e explicată. Dacă Palinurus adoarme la cârmă este pentru că un zeu îi atinge pleoapele. Chimistul reduce acest fenomen la formarea acidului lactic în ţesuturi". Doar aceste poveşti, naraţiuni, mituri, reprezentări, ne oferă imaginea alterităţii trecutului, deosebirea dintre diferite spaţii şi timpuri care, după părerea lui Philippe Ariès (1997: 242), este asemănătoare cu „deosebirea dintre două tablouri sau două simfonii". „Necunoaşterea naturii estetice a istoriei a provocat la istorici o decolorare completă a epocilor pe care şi-au propus să le evoce şi să le explice". Metodele, cercetarea pluridisciplinară, conceptele şi abordările teoretice utilizate, trebuie să impregneze durabil, dar discret, textele arheologice. Nu trebuie să mai fie scopuri în sine, ci să devină ceea ce sunt: instrumente de cunoaştere a acestor poveşti. Spaţiul literar al balenei albe construit de Melville este mai apropiat arheologiei decât un tratat de zoologie.

## Mulţumiri

Săpăturile arheologice preventive desfăşurate în 2005 şi 2007 în Parcul Grozăveşti din Bucureşti au fost coordonate de Paul Damian, căruia îi mulţumesc pentru permisiunea de a publica rezultatele acestora. Sunt recunoscător şi colegilor care m-au ajutat atât în teren, cât şi la întocmirea documentaţiei necesare redactării rapoartelor de săpătură: Valentin Bottez, Cristina Drăghici, Mihai Florea, Silviu Oţa, Elvira Safta, Andra Samson. Mulţumesc domnului inginer Gh. Todoran de la Metrou S.A. care mi-a oferit informaţii despre contextul în care a fost formată halda pe care ulterior s-a amenajat Parcul Grozăveşti, precum şi domnilor Silviu şi Emanoil Cristian

https://biblioteca-digitala.ro

Ene pentru datele despre trecutul comunist al zonei. Îi datorez recunoştinţă domnului Viorel Petcu, cel care a efectuat cu excavatorul sondajele din 2007, pentru determinările pieselor industriale. Diferite variante ale acestui text au fost citite de Rodica Oanţă-Marghitu, Radu-Alexandru Dragoman, Tiberiu Vasilescu, Corina Borş. Le mulţumesc pentru corecturi, observaţii, completări bibliografice.

## Referinţe bibliografice

**Ariès, Ph. (1997)**, *Timpul istoriei*, Bucureşti, Meridiane.

**Barthes, R. (1997)**, *Mitologii*, Iaşi, Institutul European.

**Bănulescu, S. (1960)**, *Drum în câmpie*, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă.

**Besançon, A. (1977)**, *Les origines intellectuelles du léninisme*, Paris, Calmann-Lévy.

**Bilciurescu, V. (2003)**, *Bucureşti şi bucureşteni de ieri şi de azi*, Bucureşti, Paideia.

**Bogza, G. (1959)**, *Scrieri în proză IV*, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă.

**Boia, M. (1968)**, „Noi cartiere pe harta oraşului", *Bucureşti* 6: 367-375.

**Borş, L. (1932)**, „Azilul Elena Doamna", *Boabe de Grâu* 3 (5): 147-165.

**Bourdieu, P. (1991)**, „O clasă-obiect", în D. Gheorghiu (ed.), *Sociologia percepţiei artistice*, Bucureşti, Meridiane: 55-59.

**Buchli, V. (1997)**, „Khrushchev, modernism, and the fight against *petit-bourgeois* consciousness in the Soviet home", *Journal of Design History* 10 (2): 161-176.

**Buchli, V. (2000)**, *An archaeology of socialism*, Oxford, Berg.

**Buhoiu, A. (coord.) (1977)**, *4 martie 1977. Secunde tragice, zile eroice. Din cronica unui cutremur*, Iaşi, Junimea.

**Cantacuzino, Gh. I. (1968)**, *Mănăstirea Cotroceni*, Bucureşti, Meridiane.

**Caranfil, N. G., Pavel, D., Corbu, D. R., Vladimirescu, G. şi Vuzitas, A. G. (1936)**, *Lucrările de asanare a lacurilor din Valea Colentinei*, Bucureşti, extras din *Buletinul Institutului Român de Energie* 4 (4).

**Cârneci, M. (2000)**, *Artele plastice în România. 1945-1989*, Bucureşti, Meridiane.

**Ceauşescu, N. (1981)**, *Omul şi afirmarea personalităţii sale în societatea socialistă*, Bucureşti, Editura Politică.

**Cebuc, A. (1964)**, „Aspecte din viaţa unor mahalale bucureştene în perioada 1900-1944", *Materiale de Istorie şi Muzeografie* 1: 101-117.

**Chelcea, L. (2008)**, *Bucureştiul postindustrial. Memorie, dezindustrializare şi regenerare urbană*, Iaşi, Polirom.

https://biblioteca-digitala.ro

**Ciho, B., Constantin, M., Folescu, D., Lupu, G., Opriş, I., Orăşanu, A. M., Pupeza, M. şi Vlădescu, N. (1993)**, *Muzeul Naţional Cotroceni*, Bucureşti, Redacţia publicaţiilor pentru străinătate.

**Cinà, G. (2010)**, *Bucureşti, de la sat la metropolă. Identitate urbană şi noi tendinţe/ Bucharest, from village to metropolis. Urban identity and new trends*, Bucureşti, Capitel.

**Cioflec, V. (1966 [1907])**, „În Grozăveşti", în M. Mihalache (ed.), *Mărturii despre Luchian*, Bucureşti, Meridiane: 63-65.

***Cotroceni* (1867)**, *Tabera Cotroceni din anulu 1863*, Bucureşti, Imprimeria Ioane Weiss.

**Daiche, P. (1965)**, „Noi construcţii în capitala patriei", *Materiale de Istorie şi Muzeografie* 2: 143-162.

**Damé, F. (2007 [1907])**, *Bucureştiul în 1906*, Piteşti, Paralela 45.

**Derer, P. (1995)**, „Istoria unei restructurări anunţate. «Rădăcinile» restructurării zonei centrale din Bucureşti", *Historia Urbana* 3 (1-2): 187-191.

**Dobrescu, D. I. (2002) [1934]**, „Viitorul Bucureştilor", în A. Pippidi, *Bucureşti. Istorie şi urbanism*, Bucureşti, Dominor: 262-301.

**Duţu, A. (1967)**, „Preocupări ale Consiliului Municipal din Bucureşti privind modernizarea industriei morăritului (1848-1900) ", *Bucureşti* 5: 308-317.

**Filimon, N. (2005)**, „Grădinile din Bucureşti. Buletinul orticol", în *Opere*, Bucureşti, Editura Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă: 1054-1055.

**Florescu, G. D. (1935)**, *Din vechiul Bucureşti. Biserici, curţi boiereşti şi hanuri între 1790-1791 după două planuri inedite de la sfârşitul veacului al XVIII-lea*, Bucureşti.

**Georgescu, F. (1969)**, „«Focul cel mare» din martie 1847", *Bucureşti* 7: 55-66.

**Georgescu, F., Berindei, D., Cebuc, A., Cernovodeanu, P., Daiche, P., Ionescu, S., Panait, P. I şi Şerban, C. (ed.) (1965)**, *Istoria oraşului Bucureşti, I,* Bucureşti, Muzeul de Istorie a oraşului Bucureşti.

**Georgescu, F., Ionescu, S. şi Cantili, M. (1970)**, *Bucureşti oraşul nostru. Ghid*, Bucureşti, Comitetul pentru Cultură şi Artă al Municipiului Bucureşti.

***Ghid* (1934)**, *Bucureşti. Ghid oficial cu 20 hărţi pentru orientare*, Bucureşti, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II".

**Ghinea, N. (1992)**, „Sate din secolele XV-XIX pe teritoriul oraşului Bucureşti. Clanţa, Cârstieneşti, Herăstrău şi Băneasa", *Bucureşti* 11: 78-92.

**Giurescu, C. C. (1966)**, *Istoria Bucureştilor din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, Bucureşti, ediţia I, Editura pentru Literatură.

**Giurescu, C. C. (1973)**, *Contribuţii la istoria ştiinţei şi tehnicii româneşti în secolele XV-începutul secolului XIX*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

**Giurescu, C. C. (1979)**, *Istoria Bucureştilor*, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Sport-Turism.

**Groys, B. (2007)**, *Topologia aurei şi alte eseuri*, Cluj, Idea Design & Print.

**Groys, B. (2009)**, *Post-scriptumul comunist*, Cluj, Idea Design & Print.

https://biblioteca-digitala.ro

**Hanganu, N. şi Negru, M. (2005)**, „Monede din secolele XVIII-XX descoperite în săpături arheologice pe teritoriul oraşului Bucureşti", *Cercetări Arheologice în Bucureşti* 6: 369-376.

**Hannemann, C. (2004)**, *Architecture as ideology: industrialization of housing in the GDR*, Humboldt-Universität zu Berlin, Fachinstitut Sozialwissenschaften, Stadt- und Regionalsoziologie, Working Papers Nr. 2A, Berlin, Humboldt-Universität zu Berlin.

(http://www.sowi.hu-berlin.de/lehrbereiche/stadtsoz/mitarbeiterinnen/a-z/hannemann/dateien/slab_of_gdr_eng.pdf; accesat: 2 octombrie 2011).

**Harasim, A. (1992)**, „Dealul Cotroceni-Azilul Elena Doamna", *Bucureşti* 11: 165-178.

**Harasim, A. (1993)**, „Din istoria administrării Mănăstirii Cotroceni", în *Colocviul româno-american „Cotrocenii în istorie. 15-18 iulie 1992"*: 21-29.

**Humphrey, C. (2005)**, „Ideology as infrastructure: architecture and Soviet imagination", *Journal of Royal Anthropological Institut* 11: 39-58.

**Hurduzeu, O. (2005)**, *Sclavii fericiţi. Lumea văzută din Silicon Valley*, Iaşi, Timpul.

**Iancu, M. (1934)**, „Utopia Bucureştilor", în M. Iancu, H. Creangă şi O. Doicescu, *Către o arhitectură a Bucureştilor*, Bucureşti, Editura ziarului Tribuna Edilitară: 7-20.

**Ioan, A. (2000)**, *Bizanţ după Bizanţ după Bizanţ. Teme ale arhitecturii în secolul XX. Cazul românesc*, Constanţa, Ex Ponto.

**Ionescu, G.M. (1902)**, *Istoria Cotrocenilor, Lupescilor (Sf. Elefterie) şi Grozăvescilor*, Bucureşti.

**Ionescu, S. (1969)**, „Dezvoltarea edilitar-urbanistică a oraşului Bucureşti la sfârşitul sec. al XIX-lea", *Bucureşti* 7: 81-97.

**Ionescu, G. (1982)**, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul timpurilor*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

**Ionescu, A.-S. (1999)**, „Prefaţă", în Ulysse de Marsillac, *Bucureştiul în veacul al XIX-lea,* Bucureşti, Meridiane: 5-21.

**Ionescu, A. şi Kiriac, C. (1982)**, *Bucureşti. Ghidul străzilor*, Bucureşti, Editura Sport-Turism.

**Ionnescu-Gion, G. I. (1899)**, *Istoria Bucurescilor*, Bucureşti.

**Iorga, N. (1939)**, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, Editura Municipiului Bucureşti.

***Istoria Cotrocenilor* (2001)**, Carmen Păsculescu-Florian şi Marian Constantin (coord.), *Istoria Cotrocenilor în documente (secolele XVII-XX)*, Bucureşti, Sigma.

**Jünger, E. (2004)**, *Pagini din Kirchhorst. Coliba din vie. Ani de ocupaţie*, Iaşi, Polirom.

**Lascu, N. (1995)**, „Modernizare şi distrugeri în istoria postbelică a oraşelor româneşti", *Historia Urbana* 3 (1-2): 171-177.

https://biblioteca-digitala.ro

**Lascu, N. (1997)**, „Bucarest au XIXe siècle et l'urbanisme moderne", *Bucureşti* 12: 62-73.

**Lascu, N. (2011)**, *Bulevardele bucureştene până la Primul Război Mondial*, Bucureşti, Simetria

**Leahu, V. (2003)**, *Cultura Tei. Grupul cultural Fundenii Doamnei. Probleme ale epocii bronzului în Muntenia*, Bibliotheca Thracologica 38, Bucureşti, Institutul Român de Tracologie.

**Lenin, V. I. (1954)**, „Ce-i de făcut? Probleme acute ale mişcării noastre", în *Opere alese în două volume*, vol. 1, Bucureşti, Editura pentru Literatură Politică: 137-279.

**Licherdopol, I. P. (1889)**, *Bucureştii*, Bucureşti, Tipografia Carol Göbl.

**Macovei, C. şi Varga, L. (ed.) (1993)**, *Cotrocenii. Stampe de epocă*, Bucureşti, Muzeul Naţional Cotroceni (catalog de expoziţie).

**Manolescu, I. (2005)**, „Pe urmele lui Monciu-Sudinski", în P. Cernat, I. Manolescu, A. Mitchievici şi I. Stanomir, *Explorări în comunismul românesc*, vol. 2, Iaşi, Polirom: 453-490.

**Marsillac, U. (1999 [1869] [1877])**, *Bucureştiul în veacul al XIX-lea*, Bucureşti, Meridiane.

**Mihali, C. (2009)**, „Oraşul precar. Consideraţii asupra condiţiei distopice a spaţiilor urbane postcomuniste", în Adrian T. Sârbu şi Alexandru Polgár (coord.), *Genealogii ale postcomunismulu*i, Cluj, Idea Design & Print.

**Mihăilescu, V. (1925)**, *Vlăsia şi Mostiştea (evoluţia geografică a două regiuni din Câmpia Română)*, Bucureşti, extras din *Buletinul Societăţii Regale de Geografie* 43.

**Mihăilescu, V. (2003)**, *Evoluţia geografică a unui oraş – Bucureşti*, Bucureşti, Paideia.

**Monciu-Sudinski, Al. (1997)**, *Caractere*, Bucureşti, Ileana.

**Muşeţeanu, I. (1935)**, *Monografia Bisericii Cărămidarii de Sus (Grozăveşti)*, Bucureşti, Tipografia Cultura.

**Nemetescu, G. (1943)**, *Bucureştii port la Dunăre. Cu o prealabilă descriere a originei şi istoricului acestui oraş, de la 1200 până azi*, Bucureşti, Graiul Românesc.

**Niţescu, M. (1995)**, *Sub zodia proletcultismului. Dialectica puterii*, Bucureşti, Humanitas.

**Olivier, L. (2008)**, *Le sombre abîme du temps. Mémoire et archéologie*, Paris, Seuil.

**Olteneanu, M. (2005)**, „Metroul bucureştean", *Univers ingineresc* 18: 1-8 (http://www.agir.ro/univers-ingineresc/metroul_bucurestean_1165.html; accesat: 26 august 2011).

**O'Neill, B. (2009)**, „The political agency of cityscapes. Spatializing governance in Ceauşescu's Bucharest", *Journal of Social Archaeology* 9 (1): 92-109.

**Opriş, I. (1993)**, „Muzeul Naţional Cotroceni – expresia unei necesităţi publice", în B. Ciho, M. Constantin, D. Folescu, G. Lupu, I. Opriş, A. M. Orăşanu, M.

https://biblioteca-digitala.ro

Pupeza, şi N. Vlădescu, *Muzeul Naţional Cotroceni*, Bucureşti, Redacţia publicaţiilor pentru străinătate: 5-10.

**Panait, P. I. (1967)**, „Începuturile oraşului Bucureşti în lumina cercetărilor arheologice", *Bucureşti* 5: 7-24.

**Panait, P. I. (1969)**, „Însemnări arheologice pe şantierele de construcţii din Bucureşti (II)", *Bucureşti* 7: 29-39.

**Panait, P. I. (1978)**, „Consideraţii privind demografia teritoriului ilfovean în sec. XV-XVI", *Ilfov. File de istorie*, Bucureşti: 169-172.

**Panait, P. I. (1992a)**, „Oraşul Bucureşti în timpul domniei lui Constantin Vodă Brâncoveanu", *Bucureşti* 11: 46-67.

**Panait, P. I. (1992b)**, „Vatra satelor din jurul Bucureştilor în lumina cercetărilor arheologice (sec. XIV-XVI) ", *Cercetări Arheologice în Bucureşti* 4: 75-87.

**Panait, P. I. (2005)**, „Arheologia Cotrocenilor", *Cercetări Arheologice în Bucureşti* 6: 247-268.

**Panait, P. I. şi Ştefănescu, A. (1981)**, „Relaţiile oraşului Bucureşti cu satele învecinate în secolele XIV-XVI", *Cercetări Arheologice în Bucureşti* 3: 107-129.

**Pănoiu, A. (2011)**, *Evoluţia oraşului Bucureşti*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Arhitext design.

**Pippidi, A. (2002)**, *Bucureşti. Istorie şi urbanism*, Bucureşti, Dominor.

**Popescu-Lumină, Colonel (2007 [1935])**, *Bucureştii din trecut şi de astăzi*, în V. Gh. Speteanu (ed.), *Primii istoriografi ai Bucureştilor*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Gheorghe Marin Speteanu.

**Poll, I. şi Mănucu-Adameşteanu, Gh. (1997)**, „Brăţări de sticlă descoperite pe raza oraşului Bucureşti", *Bucureşti* 12: 23-30.

**Rosetti, D. V. (1929)**, *Din preistoria Bucureştilor*, Bucureşti: extras din *Cronica Numismatică şi Arheologică* 89-94.

**Rushdie, S. (2001)**, *Ruşinea*, Iaşi, Polirom (traducere de Cornelia Bucur).

**Sâmboteanu, U. şi Moldoveanu, M.D. (1938)**, *Noul plan al municipiului Bucureşti cu indicatorul alfabetic al străzilor*, Bucureşti.

**Sâmboteanu, U. şi Moldoveanu, M.D. (1939)**, *Noul plan al municipiului Bucureşti cu indicatorul alfabetic al străzilor*, Bucureşti.

**Schuster, C. (1997)**, *Perioada timpurie a epocii bronzului în bazinele Argeşului şi Ialomiţei superioare,* Bibliotheca Thracologica 20, Bucureşti, Institutul Român de Tracologie.

**Sfinţescu, C. I. (2002a [1919?])**, „Studiu asupra planului general de sistematizare al capitalei", în A. Pippidi, *Bucureşti. Istorie şi urbanism*, Bucureşti, Dominor: 102-146.

**Sfinţescu, C. I. (2002b [1931])**, „Zonificarea urbanistică a municipiului Bucureşti (zone de construcţii şi zone de verdeaţă)", în A. Pippidi, *Bucureşti. Istorie şi urbanism*, Bucureşti, Dominor: 176-261.

**Silvestru, O. (1997)**, „Începuturile tramvaiului electric în Bucureşti", *Bucureşti* 12: 144-155.

https://biblioteca-digitala.ro

**Slavici, I. (1884)**, *Asilul „Elena Doamna”*, Sibiu, Editura şi Tiparul Institutului Tipografic.

**Sorescu, M. (1985)**, *Uşor cu pianul pe scări*, Bucureşti, Cartea Românească.

**Stahl, H. (2002 [1910])**, *Bucureştii ce se duc*, Bucureşti, Dominor.

**Stănescu, T. (1972)**, „Dezvoltarea oraşului Bucureşti în anii socialismului”, *Bucureşti* 9: 421-429.

**Stoica, L., Ionescu-Ghinea, N., Ionescu, D., Luminea, C., Iliescu, P. şi Georgescu, M. (1999)**, *Atlas-ghid. Istoria și arhitectura lăcașurilor de cult din București*, vol. 1, Bucureşti, ERGOROM'79.

**Stoicescu, N. (1961)**, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din Bucureşti*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române.

**Şerban, C. (1978)**, „O descriere puţin cunoscută a judeţului Ilfov din ajunul revoluţiei din 1821”, *Ilfov. File de istorie*, Bucureşti: 241-246.

**Ştefănescu, A. (1981)**, „Consemnări arheologice pe şantiere de construcţii”, *Cercetări Arheologice în București* 3: 265-278.

**Ştefănescu, A. şi Lazăr, M. (2004)**, *Mănăstirea Cotroceni-un monument istoric dispărut*, Bucureşti, Muzeul Naţional Cotroceni.

**Tarlow, S. (2002)**, „Excavating Utopia: why archaeologists should study «ideal» communities of the nineteenth century”, *International Journal of Historical Archaeology* 6 (4): 299-323.

**Târnă, M. (1997)**, „Alimentarea cu apă potabilă şi amenajarea sistemului de canalizare în Bucureşti (1870-1900)”, *Bucureşti* 12: 112-122.

**Toma, D. (2001)**, *Despre grădini și modurile lor de folosire*, Iaşi, Polirom.

**Vais, D. (2005)**, „Tehnologia ca ficţiune arhitecturală”, în C. Mihali (ed.), *Artă, tehnologie și spațiu public*, Bucureşti, Paideia: 65-86.

**Vasilescu, Gh. (1967)**, „Dezvoltarea cartierului Giuleşti după 1944”, *Bucureşti* 5: 341-351.

**Velescu, O. (1995)**, „Ideologia «restructurării urbane» ”, *Historia Urbana* 3 (1-2): 179-186.

**Velescu, O. (2007)**, „Cotrocenii în secolul al XVII-lea”, *Bucureşti* 21: 179-192.

**Veyne, P. (1999)**, *Cum se scrie istoria*, Bucureşti, Meridiane.

**Vintilă, P. (1961)**, *București. Mic îndreptar*, ediția a II-a, Bucureşti, Meridiane.

**Vîrtosu, Gh. (f.a.)**, *Locuințe pentru populația nevoiașă și problema comasărilor*, Bucureşti, Biblioteca Urbanistică: 49-50.

**Voronca, I. (1972)**, *Act de prezență*, Cluj, Dacia.

**Voronca, I. (1973)**, *Mic manual de fericire perfectă*, Bucureşti, Cartea Românească.

**Zahariade, A. M. (2011)**, *Arhitectura în proiectul comunist. România 1944-1989/ Architecture in the communist project. Romania 1944-1989*, Bucureşti, Simetria.

https://biblioteca-digitala.ro

ANEXĂ

# CERCETĂRI GEOELECTRICE ÎN PERIMETRUL BD. VASILE MILEA

Florian RĂDULESCU (S.C. INTEL 91 SRL)

În perioada 19.10.2005 – 22.10.2005, în perimetrul din Bd. Vasile Milea (fig. 1) s-au executat măsurători geoelectrice pe o suprafaţă de 7 500 $m^2$. Informaţiile obţinute prin prospecţiune acoperă intervalul de adâncime 0-3 m. Distribuţia rezistivităţii aparente în intervalul 0-3 m este reprezentată în figura 2. Se constată rezistivităţi cuprinse între 10 şi 35 ohmi, zonele anomale încadrându-se în intervalul 25-35 ohmi. Zonele de maxim reprezintă neomogenităţi în cadrul intervalului mai sus amintit. Orientat E-V se constată o zonă de minim, zonă care se datorează unei umidităţi mai mari a solului, posibil existenţei unei foste văi ulterior astupate.

În vederea determinării orizontului de bază, în zonă s-a executat un profil geoelectric orientat E-V (fig. 4), în acest caz adâncimea investigată fiind de 20 m. Din prelucrarea datelor s-a constatat o adâncime medie a orizontului de bază de 8 m. În această secţiune se observă prezenţa unei văi astupate în zona metrilor 25-40. Pe baza măsurătorilor de potenţial spontan am întocmit harta distribuţiei câmpului electric din zonă (fig. 3). Se constată o creştere a câmpului electric de la sud către nord. Am construit această hartă deoarece, poate, este bine de cunoscut şi distribuţia câmpului electric.

https://biblioteca-digitala.ro

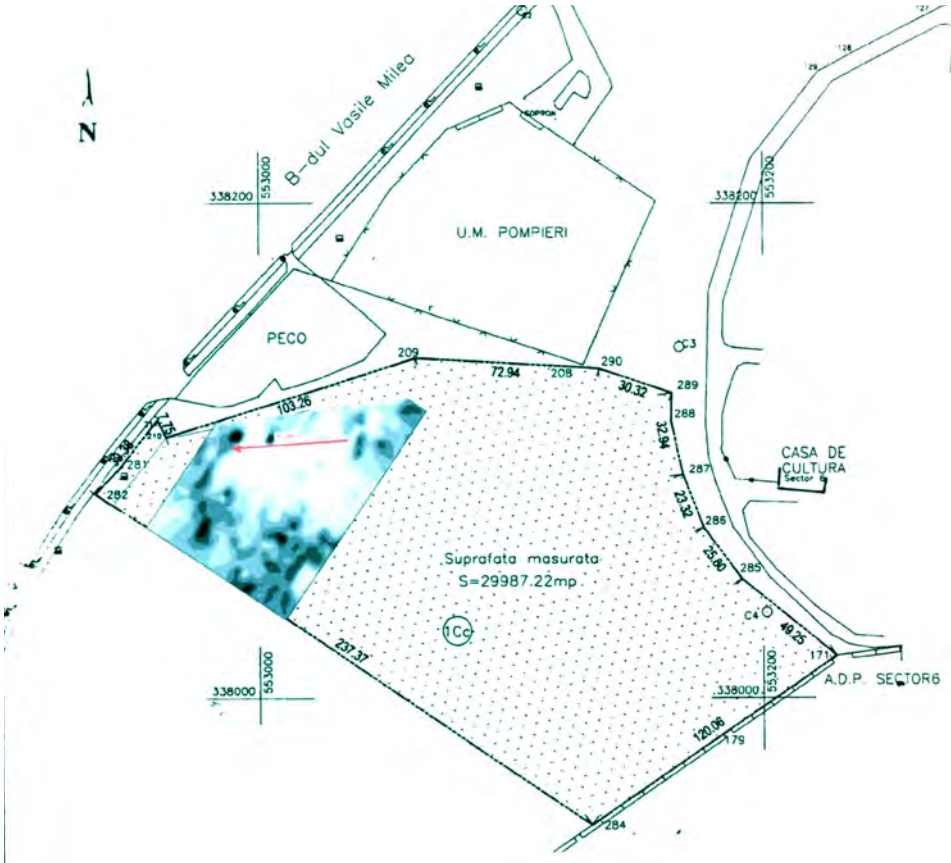
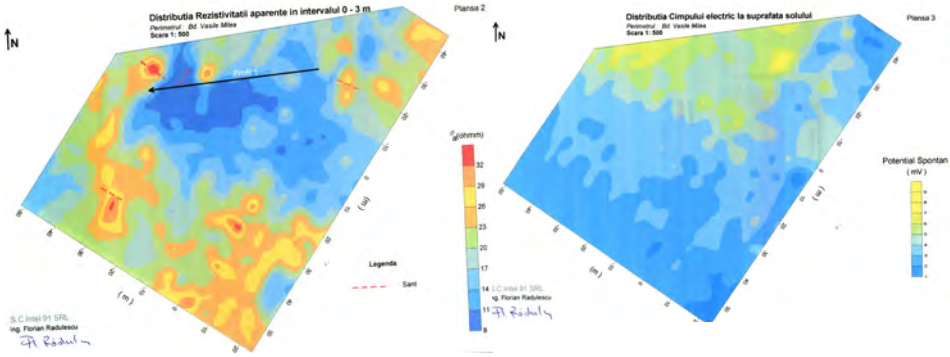



**Fig. 1.**

**Fig. 2.**




https://biblioteca-digitala.ro

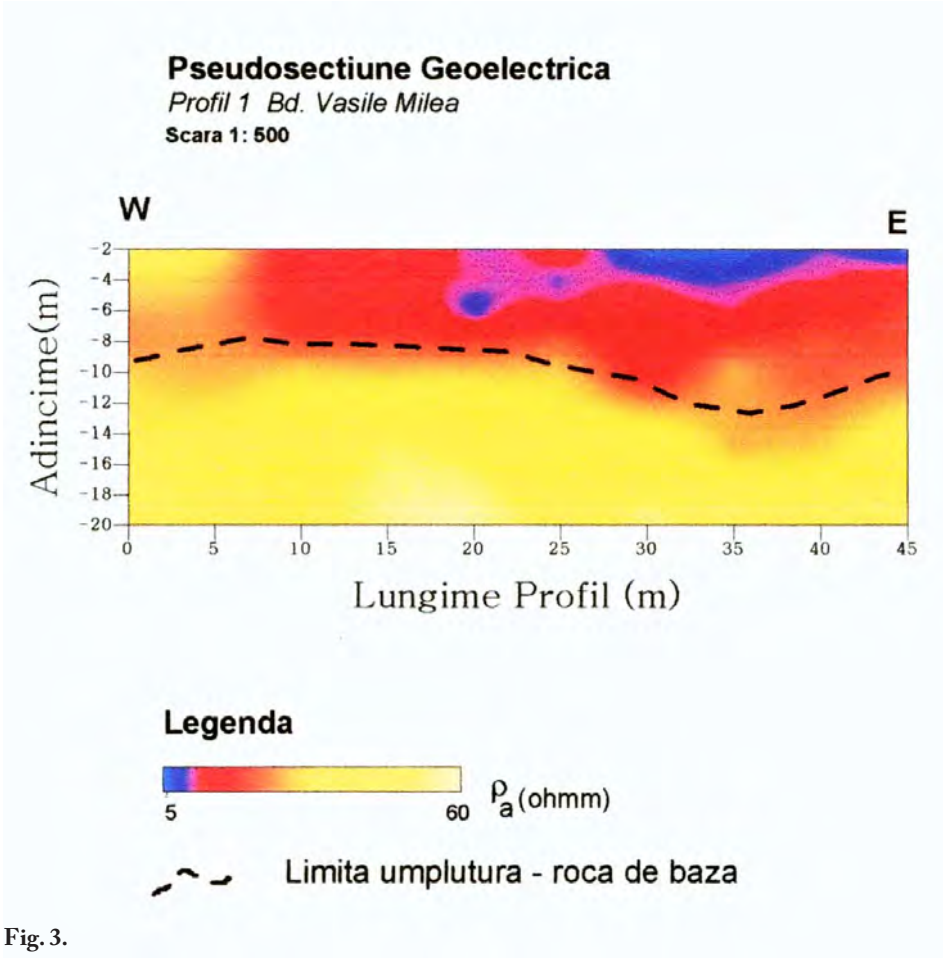



**Fig. 3.**

https://biblioteca-digitala.ro

# ÎN LOC DE ÎNCHEIERE

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

(12)

# ARHEOLOGIA DIN ROMÂNIA ÎN ERA NEOLIBERALĂ: FRAGMENTE

Radu-Alexandru DRAGOMAN şi Sorin OANȚĂ-MARGHITU

„Intelectualii, care trebuie să fie luminătorii poporului, vor da seamă pentru toate rătăcirile acestuia."

Părintele Justin Pârvu,
Mănăstirea Petru Vodă, judeţul Neamţ, România;
fost deţinut politic între 1948 şi 1964 (Pârvu 2007: 136).

## Introducere

Textul de faţă reprezintă o continuare a Capitolului 1, unde mutam accentul dinspre mijloacele de control şi/sau represiune instrumentate de puterea politică asupra mediului academic şi universitar, înspre manierele în care arheologii au legitimat ideologiile oficiale de la un moment dat. În rândurile ce urmează ne-am îndreptat atenţia asupra relaţiilor dintre câmpul arheologic din România şi ideologia dominantă în prezent, cea neoliberală.

După 1989, de-a lungul aşa-zisei „perioade de tranziţie" (al cărei final a fost marcat simbolic prin aderarea României la Uniunea Europeană şi condamnarea prezidenţială a comunismului pe baza unui raport întocmit de specialişti), ideologia neoliberală a fost legitimată treptat de întreaga clasă politică şi de elitele culturale din „*mainstream*" prin adoptarea unui discurs anticomunist (menit adesea să le valideze mesajul şi să le albească biografiile marcate de compromisuri), pro-capitalist şi pro-european (pentru o critică din perspective diferite vezi Hurduzeu şi Platon 2008; Ţichindeleanu 2009; o istorie sintetică a neoliberalismului, Harvey 2007). Fără a fi numit ca atare în mediile politice, neoliberalismul este prezentat ca fiind singura alternativă posibilă la statul providenţial din perioada comunistă, libertăţile şi drepturile câştigate prin Revoluţia din 1989 datorându-se, conform discursului economist oficial, existenţei unei pieţe libere, concurenţiale, globale, care se autoreglează fără intervenţia statului. Dincolo de discursurile de stânga, centru sau dreapta, aplicarea politicilor economice neoliberale a fost o constantă a întregii perioade de după Revoluţie, rolul statului fiind redus la cel de a asigura un climat bun

https://biblioteca-digitala.ro

de afaceri prin privatizări masive (un preambul adeseori al ruinării fabricilor şi vinderea lor la fier vechi) şi prin legi care asigură o piaţă a muncii flexibilă. Intrarea în forţă a României în capitalism aproape a coincis cu debutul crizei variantei neoliberale a acestuia. Astfel, politicile economice ale statului au fost orientate către reducerea cheltuielilor sociale şi impunerea unor curbe de sacrificiu. După două decenii de aplicare a politicilor economice neoliberale constatăm migraţia masivă a oamenilor spre ţări din Occident, ca urmare a distrugerii industriei şi agriculturii româneşti, proces cu grave urmări în plan demografic (*cf. Recensământul* 2002; 2011), creşterea sărăciei şi a inegalităţii sociale (*e.g.* Wolff 2009; Leetmaa *et al*. 2011), înstrăinarea resurselor naţionale unor corporaţii sau altor state (cazul dreptului de exploatare minieră de la Roşia Montană acordat în 1999 S.C. Roşia Montană Gold Corporation S.A., respectiv al companiei de gaze Distrigaz Sud Bucureşti vândută în 2004 către Gaz de France), continuarea politicii începute în perioada comunistă de distrugere a monumentelor vechiului Bucureşti (Derer *et al.* 2009), de data aceasta ca urmare a afacerilor imobiliare, sau mutilarea peisajului urban prin ridicarea unor construcţii hidoase aproape „lipite" de monumente istorice (*e.g.* clădiri de birouri lângă Biserica Armenească şi Catedrala Sfântul Iosif din Bucureşti; un sediu B.R.D. Groupe Société Générale S.A. lângă geamia din Constanţa) *etc.* Ideologia neoliberală transformă spaţiul social într-o piaţă în care totul devine marfă, inclusiv ideile şi oamenii.

Ideologia şi practicile neoliberale s-au instaurat uşor şi temeinic într-un spaţiu public în care politica, departe de a fi „un artefact al gândirii", o metodă de reprezentare a societăţii, este concepută ca „o luare în posesie a realităţii sociale": „Pentru politicienii români de azi, politica este mai ales un mod de a-şi continua afacerile pe alte căi", iar actul guvernării este considerat o inginerie birocratică (Barbu 2005: 13-14). În acest spaţiu, cu o firavă tradiţie a protestului (cel din perioada comunismului ceauşist fiind astăzi pompos numit „rezistenţă prin cultură") şi o palidă acţiune politică a sindicatelor (fapt vizibil cu ocazia impunerii măsurilor guvernamentale de austeritate din 2010), opoziţia la neoliberalism este constituită din intelectuali „de stânga" de inspiraţie (neo)marxistă, precum grupul de critică socială şi politică din jurul *site*-ului *Critic Atac*, şi intelectuali „de dreapta" ce se inspiră din virtuţile critice ale creştinismului, cum ar fi distributiştii din jurul *site*-ului *A Treia Forţă. România profundă* sau Mircea Platon (vezi *site*-urile sale *Pentru o cultură a discernământului şi o Românie la scară umană*; *Focuri în noapte. Note. Istorii. Clarificări*).

În demersul nostru vom discuta despre discursuri şi practici ale arheologiei din România în perioada neoliberală, în contextul acceptării de către statul român

https://biblioteca-digitala.ro

a condiţiilor de aderare la Uniunea Europeană şi a integrării în această structură politică. Asemenea altor arheologi (*e.g.* McGuire 2008 cu literatura) am susţinut şi continuăm să susţinem că practica arheologică nu poate fi apolitică deoarece este în permanenţă influenţată, sub varii forme, de contextul sociopolitic în care se desfăşoară. Din punctul nostru de vedere, o arheologie „politică" nu înseamnă a adera la o doctrină anume sau a activa într-un partid politic, ci a utiliza instrumentele specifice disciplinei pentru a te opune ideologiilor care afectează în chip negativ vieţile oamenilor. Aşa cum a arătat deja Randall McGuire, arheologia nu poate schimba condiţiile socioeconomice în care trăiesc oamenii, dar poate juca un rol important în luptele ideologice (McGuire 2008: 21). Pentru noi, practica arheologică este un spaţiu al confruntării unor viziuni diferite între ele, nu doar asupra trecutului, ci şi asupra prezentului. Acest text este o expresie a perspectivei noastre politice.

## Despre „neutralitatea" arheologiei „apolitice"

După cum se poate lesne observa din literatura arheologică publicată, majoritatea arheologilor din România continuă să ignore contextul sociopolitic în care îşi desfăşoară munca, precum şi ideologiile oficiale care structurează viaţa socială. Aceşti arheologi susţin posibilitatea unei practici strict ştiinţifice, adică neutre şi apolitice, motiv pentru care sunt preocupaţi doar de temele lor de cercetare. Într-o formă sau alta, ei operează cu o separare între trecut (definit ca obiect „ştiinţific" de studiu) şi prezent (definit ca subiectiv şi politic). Demn de semnalat este faptul că această dedublare a fost specifică şi arheologilor germani din S.S.-Ahnenerbe în timpul celui de-al „Treilea Reich", ale căror lucrări, exceptând anumite detalii sau articole de popularizare, erau ireproşabile; tocmai pentru că erau riguros „ştiinţifice" şi „neutre", respectivele lucrări au contribuit la prestigiul şi legitimarea organizaţiei naziste, având astfel valoare politică (Haßmann 2000: 121-122). Similar, liderii comunişti responsabili de transformarea câmpului academic din România după 1945 au operat cu separaţia între activitatea ştiinţifică şi cea politică şi au încurajat-o. Chiar şi în cazul arheologilor consideraţi de către regim a fi „pătaţi" sau „foşti reacţionari", cum este cel al lui Vladimir Dumitrescu, s-a considerat că, atâta timp cât nu au mai activat politic după ocuparea ţării de către sovietici (23 august 1944) şi sunt „buni specialişti", pot fi recuperaţi în folosul regimului comunist „pe motive ştiinţifice" (vezi *e.g.* Pleşa 2006: 172, nota 25).

Separarea între lucrările ştiinţifice şi contextul sociopolitic în care acestea au fost produse o regăsim şi în maniera de tratare a obiectelor arheologice. Un exemplu dintre cele mai clare sunt cataloagele de expoziţie. Viziunea

https://biblioteca-digitala.ro

dominantă ce stă la baza acestor cataloage este una estetizantă. Exponatele sunt rupte de contextele din care au făcut parte şi reduse la statutul de „obiecte de artă". Decontextualizate, obiectele sunt transformate în simplu material ilustrativ în cadrul unor metanaraţiuni – prezentări generale, pe categorii de ocupaţii/materiale, privind o întreagă epocă, o anume „cultură arheologică" sau o anume populaţie. Despre obiectele propriu-zise se menţionează doar „tipul" în care a fost încadrat, materialul din care este făcut, locul de provenienţă, „cultura arheologică" căreia îi aparţine, cronologia relativă şi absolută, instituţia în care este expus sau depozitat şi, eventual, revista/volumul în care a fost publicat. Despre contextul descoperirii, materialele cu care astfel de obiecte s-au aflat la un moment dat în asociere sau biografia din trecut şi până în prezent a exponatelor nu se menţionează nimic. Separate complet de propria lor memorie, obiectelor arheologice li se poate ataşa orice mesaj. De exemplu, în anii 1970-1980, o serie de obiecte (e)neolitice au fost incluse într-o expoziţie organizată la Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România (în prezent, Muzeul Naţional de Istorie a României din Bucureşti); după cum reiese din broşura cu tematica expoziţiei principale, mesajul transmis vizitatorilor era acela al vechimii multimilenare a istoriei poporului român, istorie ce îşi afla împlinirea în aşa-numita „epocă de aur" a lui Nicolae Ceauşescu (*Schiţă tematică* 1970). În anul 2008, unele dintre aceste obiecte au fost incluse în catalogul expoziţiei organizate între 3 iunie şi 5 octombrie 2008 la Historisches Museum Olten, din Elveţia, şi dedicate epocii (e)neolitice din România (Wullschleger 2008). Imaginile obiectelor arheologice sunt însoţite de texte semnate de membri ai elitei politice sau culturale din România. În multe dintre aceste texte, exponatele sunt tratate ca simple pretexte pentru a legitima integrarea României în Uniunea Europeană şi a elogia această construcţie politică; iată de pildă ce scrie secretarul general de atunci al Ministerului Culturii şi Cultelor: „*The mosaic of Neolithic cultures in Romania prefigures, paradoxically, the cultural landscape of modern Romania which is as diverse as symbolic of the essence of Europe today*" (Virgil Nițulescu, în Wullschleger 2008: 66; pentru mai multe exemple vezi Capitolul 2: Anexa 2, din volumul de faţă). În concluzie, aşa-zisul demers „neutru" promovat de unii arheologi din România este o iluzie, deoarece, prin separarea obiectului (lucrare ştiinţifică sau artefact arheologic) de contextul său social (din trecut sau din prezent) lasă spaţiu liber ideologiilor dominante.

## Despre arheologi şi adaptarea la Sistem

Discursul neoliberal din arheologia românească susţine „că adaptarea şi aplicarea unor tehnici de planificare, coordonare şi control – care şi-au dovedit

https://biblioteca-digitala.ro

eficienţa în planul economiei concurenţiale – specificului arheologiei, poate avea efecte pozitive", că „presiunea tot mai mare a factorilor economici, concurenţa susţinută în vederea obţinerii finanţării din bani publici şi creşterea valorii forţei de muncă, au produs un decalaj tot mai mare între «sistemul economic» al arheologiei şi sistemul economic global care s-a modificat/restructurat, pentru a se adapta şi transforma într-un mecanism, care funcţionează pe baza regulilor economiei de piaţă", că este necesară „adaptarea mecanismului de funcţionare a arheologiei la economia contemporană şi la sistemele sale de gestiune", că „trebuie găsite toate mijloacele, metodele şi pârghiile pentru a deveni eficienţi, ancoraţi în realitatea societăţii, utilizând intensiv resursele de care dispunem", că trebuie avută în vedere „dezvoltarea unei strategii de marketing care să asigure promovarea, o strategie care să convingă publicul că această muncă este extrem de interesantă şi frumoasă şi că merită să fie cunoscută şi apreciată de marele public", că „Pasiunea şi dăruirea […] nu mai sunt suficiente" (Angelescu 2005: 5-6).

Această retorică urmăreşte transformarea disciplinei dintr-un mediu de reflecţie, gândire critică şi contemplare, într-o piaţă în care ideile să circule şi să se vândă asemenea oricăror altor produse (ca o marfă), în felul acesta asigurându-se şi controlul asupra „pieţei academice". Pe cale de consecinţă, tendinţa este ca instituţiile arheologice să devină asemenea unor firme private, de unde şi importanţa crescândă a „managerilor culturali" sau a „managerilor de proiect". Contrar oricărei solidarităţi în jurul vreunui ideal, câmpul arheologic se fragmentează în grupuri de indivizi sau în instituţii unite de interese directe şi care se concurează pentru a obţine finanţele dorite. Acestei tendinţe îi corespunde apariţia unui limbaj specific: „licitaţii", „*grant*-uri", „implementare", „public-ţintă", *„feedback" etc.* Odată acceptată în Uniunea Europeană, arheologia românească a intrat în „era capitalismului academic", ca să folosim exprimarea lui Yannis Hamilakis (2004: 289). Reproducem mai jos descrierea pe care Hamilakis o face mediului universitar din vestul Europei:

> *„It is not only the close links between universities and large corporations, the diversion of public funds towards research that will benefit primarily private interests; it is also the notion of «enterpreneurship» as the primary value of the university; the establishment of an internal market within universities and, among the sector as a whole, the notion of relentless competition for funding, resources, students and staff, and positions in league tables. Above all, it is the colonization, the attempt gradually to take over one of the last spaces that has been reserved for social critique, for the questioning of authority and of the established orders, by mentalities and practices that valorize individualism above everything else, practices that establish as one of*

https://biblioteca-digitala.ro

*the main goals of all university activity the maximization of profit, be in the terms of university income, spin-off company share values or graduate earnings."* (*ibid.*: 289)

Măcar în parte, observaţiile lui Hamilakis se potrivesc şi câmpului arheologic din România de astăzi; în orice caz, ele ar trebui să fie un avertisment pentru arheologii români. Cu toate acestea, în cazul unora dintre textele pretins „neutre" şi strict „ştiinţifice" scrise de arheologii români, deşi lipsesc referirile la contextul sociopolitic în care au fost produse, se poate observa că sunt rezultatul adaptării la Sistem. Aderarea la Uniunea Europeană a atras după sine şi adoptarea de către Ministerul Educaţiei şi Cercetării a unor criterii economice capitaliste („eficienţă", „calitate") de evaluare a cercetării, inclusiv a celei arheologice. Conform criteriilor impuse, în cazul evaluării dosarelor de promovare sau în cadrul competiţiilor pentru proiecte, articolele sunt punctate mai ales în funcţie de cât de bine este cotată revista sau volumul pe piaţa academică globală. Printre cele mai prestigioase sunt considerate a fi revistele şi volumele indexate de Thomson Reuters Web of Science (I.S.I.). „Calitatea" lucrărilor mai este verificată şi prin frecvenţa cu care un autor este citat. Pentru a ocupa anumite poziţii în ierarhia academică, listele de lucrări ale arheologilor sunt evaluate de o instituţie înfiinţată în acest scop: Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice (C.N.C.Ş.). Spre exemplu, la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" al Academiei Române (Bucureşti), de la prima treaptă şi până la gradul de cercetător ştiinţific III un arheolog este evaluat în cadrul instituţiei, în schimb, pentru gradele superioare dosarul său este evaluat de C.N.C.Ş. Criteriile de evaluare „de tip I.S.I." sunt mai degrabă utile politicilor de piaţă a marilor corporaţii editoriale, deoarece, după cum se poate observa vizitând pagina-*web* a Thomson Reuters, indexarea facilitează măsurarea impactului unui text în cadrul disciplinei, identificarea rezultatelor „relevante" dintr-o disciplină, identificarea eventualilor colaboratori cu o rată de citare ridicată, descoperirea curentelor emergente *etc.* Cu toate acestea, autorităţile române au transformat aceste valori ale economiei de piaţă în criterii „obiective" de evaluare a mediului academic care nu au legătură, în cazul arheologiei, cu judecata de valoare din interiorul câmpului. A scrie în limba română şi nu într-o „limbă de circulaţie internaţională" (mai ales engleză), a publica în reviste româneşti „necotate" sau a te ocupa de o temă de cercetare specifică spaţiului românesc sunt în chip ideologic caracterizate ca provincialism, frică de competiţie şi neprofesionalism mascat. S-a ajuns, astfel, în situaţia aberantă ca texte publicate în limba română în volume apărute sub egida unor foruri prestigioase din ţară, precum Academia Română, să nu fie

https://biblioteca-digitala.ro

punctate în competiţii de proiecte, spre deosebire de texte (uneori scrise de acelaşi autor) publicate într-o „limbă de circulaţie internaţională" şi într-o ţară străină.

În loc să se opună acestor măsuri, mulţi dintre arheologii români s-au supus în chip umil. Compromisul făcut este argumentat prin nevoia de a avea un trai mai bun, fapt de înţeles (dar nu de justificat) în condiţiile de viaţă din România. Din dorinţa de a putea promova, arheologii „vânează" reviste/volume cu un nivel de cotare cât mai bun. Interesant, în cadrul câmpului arheologic din România, „calitatea" (conform evaluării) „creşte", dar filosofia de cercetare rămâne aceeaşi ca şi înainte de schimbarea criteriilor. Astfel, spre exemplu, într-un volum dedicat tendinţelor celor mai recente în domeniile patrimoniului cultural şi turismului întâlnim un articol, tradiţional ca filosofie de cercetare, despre stadiul cercetării fibulelor de schemă La Tène din România (Zirra 2010). Articolul nu are absolut nicio legătură cu tema volumului: în tot textul nu apar deloc cuvintele „patrimoniu" sau „turism". Evident, motivul pentru care autorul a predat acest text pentru un astfel de volum nu poate fi unul de ordin „ştiinţific". Răspunsul este conţinut în prefaţa volumului: *„The accepted papers of this conference are published in this Book that will be indexed by ISI"* (Mladenov şi Bojkovic 2010).

A publica un articol într-un volum doar pentru că este bine cotat este o alegere identică în spirit cu un alt tip de practică, stimulată tot de discursul politic eurocentrist. Încă înainte de aderarea României la Uniunea Europeană, unii arheologi români au apelat la includerea în titlurile proiectelor de cercetare sau ale expoziţiilor a unor termeni cu încărcătură politică, cum este cel de „Europa" sau „european", cu scopul de a creşte şansele de a obţine finanţarea dorită şi susţinere instituţională, cum este cazul proiectelor *Dimensiunea europeană a civilizaţiei eneolitice est-carpatice* (Ursulescu 2007), *Începuturile civilizaţiei europene. Neo-eneoliticul la Dunărea de Jos* (*e.g.* Andreescu 2004) sau al expoziţiei *Naşterea unei mari expoziţii: „A l'aube de l'Europe". Les grandes cultures néolithiques de Roumanie* (Bucureşti, octombrie 2007–ianuarie 2008, broşură de prezentare).

Ambele strategii îşi găsesc analogii în practica din perioada comunistă de a cita strategic în propriile lucrări academice („ştiinţifice", „obiective" şi „neutre") din „clasicii" marxism-leninismului. Aceste strategii, fiecare la vremea sa, sunt semne de docilitate faţă de puterea politică. Prin instituţiile sale, puterea politică percepe semnalele şi le recompensează, conferindu-le transmiţătorilor statutul de „eligibil" pentru a ocupa anumite poziţii, a conduce anumite colective/proiecte de cercetare, a accede la anumite resurse *etc.* Aceşti arheologi pot fi consideraţi drept „cai troieni" ai ideologiei globaliste, agenţi ai calibrării disciplinei după imperativele politice oficiale ale prezentului.

https://biblioteca-digitala.ro

Retorica „proiectelor" şi „programelor operaţionale" finanţate cu bani europeni se inserează tot mai insistent în discursul arheologic. Prin această retorică, până şi recenziile şi prezentările de cărţi încep să fie metamorfozate din elemente ale dialogului stabilit liber în interiorul câmpului în documente de justificare a finanţării primite de la diferite instanţe de legitimare: *„The writing of this review was supported by European Social Fund in Romania under the responsibility of the managing authority of the Sectorial Operational Programm for Human Resources Development 2007-2013 grant POSTDRU/CPP/07/DMI1.5/S/78342"* (Vieru 2012: 159). Într-un stil care aminteşte de „mulţumirile" aduse Partidului Comunist şi, „personal", lui Nicolae Ceauşescu pentru „condiţiile create", această practică discursivă, consfinţeşte simbolic transformarea în marfă a câmpului arheologic, orice produs al cunoaşterii având un preţ.

La distrugerea mediului academic/universitar ca spaţiu al gândirii critice contribuie şi arheologii care fac compromisuri de dragul „vizibilităţii" oferite de mass-media şi al avantajelor ce pot decurge de aici, precum finanţare pentru continuarea săpăturilor. În schimbul promovării mediatice, unii arheologi disemineză în presa scrisă un discurs corect politic despre trecutul îndepărtat, în care se promovează valori neoliberale şi se legitimează construcţia politică a unei identităţi europene. De exemplu, în cazul unui interviu despre tell-ul de epoca cuprului de la Borduşani (judeţul Ialomiţa), autorul săpăturilor susţine că „primii europeni au fost oameni de-ai locului" (Dragomir Popovici în Ţurcanu 2006; pentru o critică vezi Capitolul 5 din volumul de faţă). În opoziţie cu ideea conform căreia arheologia ar fi un „lux ştiinţific, ceva care consumă bani de la buget pe găsirea unor cioburi", el afirmă că vrea să demonstreze „că arheologia poate să aducă şi bani", fapt posibil în viziunea sa dacă microzona în care se află tell-ul ar fi declarată protejată şi s-ar construi pentru publicul vizitator case specifice diverselor comunităţi ce au locuit de-a lungul timpului la Borduşani (Dragomir Popovici în Ţurcanu 2006). Acest tip de discurs corespunde perfect tendinţei de transformare a disciplinei în conformitate cu tezele ideologiei neoliberale:

> „Utilitatea publică a unei activităţi (ştiinţifice sau culturale) este măsurabilă tocmai prin interesul publicului. Din punct de vedere financiar, acesta se manifestă prin acceptul şi dispoziţia unui număr cât mai mare de oameni de a plăti pentru «servicii» culturale: expoziţii, cărţi, turism cultural şi produsele lor colaterale, precum şi prin alocări bugetare." (Angelescu 2005: 12)

Din această perspectivă, relevanţa socială a cercetărilor arheologice şi a patrimoniului nu este definită în termenii unei practici reflexive şi critice, ci în termeni economici.

https://biblioteca-digitala.ro

## „Un veac de singurătate" [1]

*„Nestor is without question one of those who contributed crucially to the foundation of Romanian pre- and proto-historic archaeology. He brought to Romania the research methods of German archaeology, remarkable for their accuracy; they were then adopted by his pupils, the author of these lines included."* (Vulpe 2004-2005: 5)

„Pentru buna valorificare a rezultatelor, propun să aplicăm în viaţă metoda complexă de cercetare folosită în U.R.S.S., şi până astăzi ignorată la noi." (Mihail Roller în *Consfătuirea* 1951: 15)

„Trebuie scos astfel în evidenţă faptul că şantierul de la Hăbăşeşti (sala III) a reuşit pentru întâia dată la noi în ţară desgroparea în întregime a unei colonii primitive de pe treapta mijlocie a barbariei, ridicându-se planul integral al coloniei. Acest lucru a fost posibil graţie folosirii metodelor aplicate în arheologia sovietică, planificării bine studiate şi mijloacelor materiale puse la dispoziţia şantierului." (*Expoziţia* 1950: 5)

„În cadrul acestuia [proiectului româno-britanic *Southern Romania Archaeological Project*] s-au folosit metodologii moderne şi echipament performant, unele dintre activităţile desfăşurate aici fiind premiere în arheologia românească (cartarea siturilor în sistem GPS, GIS, arheologie aluvială)." (Andreescu 2003: 350)

„Începând din anul 1993, cercetarea a devenit un program internaţional, româno-francez. [...]
Pentru arheologia românească, acest tip de program constituia o premieră absolută." (Popovici 2006: 44)

Din citatele de mai sus reiese limpede că, indiferent dacă este vorba de perioada interbelică, de cea comunistă sau cea de după 1989, marile schimbări din arheologia românească sunt reprezentate de importuri metodologice din centre aparţinând marilor puteri ale vremii – Germania, Uniunea Sovietică, Marea Britanie, Franţa. Comunitatea arheologică românească află cu întârziere, prin unii reprezentanţi ai săi, de diverse metodologii produse prin ţări străine, pe care le adoptă şi promovează în cadrul câmpului cu titlu de mare noutate. După cum sugerează limbajul utilizat în citatele reproduse, metodele sunt percepute asemenea unor obiecte exotice ce sunt preţuite pentru caracterul lor de noutate şi pentru statutul înalt pe care îl conferă proveniența lor din centre

[1] Compararea critic-ironică a arheologiei româneşti cu romanul lui Gabriel Garcia Marquez aparţine lui Florian Matei-Popescu (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti), căruia îi mulţumim pentru dreptul de a o utiliza aici.

https://biblioteca-digitala.ro

„*mainstream*". Echivalând progresul disciplinei cu importul de metodologie, arheologii construiesc singuri pentru câmpul din care fac parte un statut de periferie: arheologia nu mai este considerată un spaţiu critic al interpretării urmelor materiale, ci devine un teren de aplicare în premieră a unor metode, a căror aură „ştiinţifică" este conferită de relaţia cu tehnologia importată din centrele academice ale marilor puteri. Procedând în această manieră, importul metodologic din arheologia românească se constituie în corespondentul în plan ştiinţific al cultivării dependenţei unor ţări subordonate precum România faţă de superioritatea tehnologică a marilor puteri economice globaliste; aşa s-a întâmplat şi în America de Sud, unde implementarea de către transnaţionalele nordamericane de noi tehnologii şi metodologii, ce au dus la acapararea pieţei economice latinoamericane, a fost însoţită de introducerea a noi filosofii şi teme de cercetare (*e.g.* Lorenzo *et al.* 1976: 78 şi urm.). De aceea, proiectele de colaborare dintre instituţii din România şi instituţii din centrele puterilor globale (dar nu numai), obiectivele, practicile şi efectele acestor colaborări, ar trebui să se constituie în viitor în subiect de analiză critică şi reflecţie, aşa cum a fost cazul parteneriatelor ştiinţifice cu Africa (Droz şi Mayor 2009).

## „Mântuirea" prin metodă: mitologii

Noutăţile discursului arheologic din România postdecembristă (Curta 2007: 91) ar fi interesul pentru istoria disciplinei, adoptarea unor noi metode de săpătură (inspirate de principiile stratigrafice ale lui Harris), preocupări legate de arheologia experimentală. De asemenea, se mai crede că un alt câştig al „arheologiei ultimelor decenii" este „principiul interdisciplinarităţii" (Cârciumaru 2006) sau al „pluridisciplinarităţii" (Popovici *et al.* 2002; Popovici 2006).

Metoda nouă de săpătură („cronostratigrafică"), aplicată iniţial în cadrul proiectului româno-francez de cercetare a tell-ului neo-eneolitic de la Hârşova (Randoin *et al.* 1998-2000; Popovici *et al.* 2002) şi răspândită ulterior pe mai multe situri, reprezintă o schimbare majoră a unui stil de a face arheologie orientată cu predilecţie spre încadrarea „culturală" a materialului şi obţinerea de informaţii stratigrafice referitoare la succesiunea diferitelor „faze culturale". Acest stil era reflectat şi de estetica săpăturii sub forma şanţurilor lungi şi înguste. Aşezările erau privite drept o sumă de „complexe" şi o succesiune de „straturi". Prin atenţia acordată celor mai mici unităţi stratigrafice (U.S.) şi a succesiunii acestora (cu consecinţe pentru interpretarea „biografiei" diferitelor spaţii), prin preocuparea pentru calculul duratei de formare a depunerilor şi contextualizarea cât mai precisă a materialului arheologic, prin schimbarea

https://biblioteca-digitala.ro

binevenită în modul de înregistrare a datelor, prin definirea unor strategii de eşantionare şi prin întrebările legate de procesele postdepoziţionale şi de formare a sitului (Desse-Berset şi Radu 1996; Popovici *et al.* 1998-2000; Haită şi Radu 2003), metoda devine un fundament necesar emiterii unor interpretări legate mai direct de practicile sociale din trecut.

În intenţie, metoda presupune o separare a săpăturii arheologice de interpretare, cercetarea fiind concepută ca o succesiune de etape, îndeplinirea uneia fiind o condiţie de a trece la următoarea, de la *„the understanding of the stratigraphic complexity, specific behaviors, the completion of sectorial cumulative stratigraphic diagrams"*, până la analiza şi sinteza datelor (Popovici 2003: 8). Pe scurt, se încearcă să se răspundă la întrebările „de ce?" şi „cum?": „Nici tipul şi nici ordinea acestor întrebări nu sunt întâmplătoare" (Popovici *et al.* 2002: 3).

În raportarea la datele arheologice, metoda conţine însă o anumită contradicţie. Pe de o parte, aceasta ar presupune o „întoarcere deliberată" la empirism şi „pozitivism", „eliminarea subiectivităţii", „purificarea maximă a datelor arheologice de ingerinţele subiective" (Anghelinu 2003: 272-273; 2003-2004: 49; pentru o critică vezi Capitolul 2 din volumul de faţă). Cercetarea se pretinde a fi fundamentată pe obiectivitate, cunoaşterea fiind o reflectare a datelor arheologice obţinute prin metodă. Este suficientă aplicarea metodei pentru a obţine date arheologice corecte, condiţie pentru interpretarea ulterioară prin „uzul analogiilor etnografice" sau folosind „o teorie de rang mediu" (Anghelinu 2003: 327-329; 2003-2004: 44; 2006: 23; Popovici şi Anghelinu 2006: 131-132). Pe de altă parte, în contradicţie cu empirismul asumat, se afirmă că această „cercetare *orientată spre rezolvarea de probleme*" (Anghelinu 2003: 273; 2003-2004: 50, sublinierea în original) implică existenţa unor obiective de cercetare (care „se circumscriu amenajării şi utilizării spaţiului şi paleoeconomiei"; Anghelinu 2003: 273; 2003-2004: 50), a unui „model conceptual", a unei perspective teoretice (Popovici *et al.* 2002: 5-6; 2003: 8). Contradicţia nu este rezolvată, unele texte lăsând impresia că obiectivul principal al cercetării ar fi tocmai aplicarea metodei (*e.g.* Popovici 2006: 44). Prin amânarea precizării perspectivei teoretice (Popovici *et al.* 2002: 3), metoda devine un substitut al interpretării.

Din păcate, la două decenii de la adoptare, metoda a fost prezentată doar sporadic „în acţiune" (Popovici *et al.* 1998-2000; Bem 2001; Haită şi Radu 2003), rezultatele cercetărilor fiind într-o foarte mică măsură publicate, o cauză fiind şi politica Ministerului Culturii de a finanţa exclusiv săpăturile arheologice, nu şi procesul prelucrării şi publicării datelor şi materialelor (pentru alte cauze, Popovici 2003: 7). În aceste condiţii, metoda a devenit

https://biblioteca-digitala.ro

în folclorul arheologic „săpătură pe uesuri", condiţie necesară şi suficientă pentru a garanta o săpătură „bună". Din puţinele texte publicate reiese totuşi perspectiva teoretică ce orientează metoda de cercetare. De exemplu, unele contexte sunt interpretate „zone menajere" pe baza resturilor alimentare descoperite (oase de animale sau cochilii de scoici). Fiind omise alte categorii de materiale (cum ar fi oasele umane), resturile alimentare determină funcţia contextelor în care au fost găsite, o concepţie cu o lungă tradiţie în arheologia din România. Conform acestei tradiţii de interpretare, „unităţile stratigrafice" definite în astfel de contexte nu reflectă practici de depunere/aruncare de resturi menajere, a diferitelor obiecte şi oase umane, momente „biografice" pline de semnificaţii ale acestor spaţii, ci direct activităţi umane (exemplul cel mai bun este zona menajeră C 521 de la Hârşova; Popovici *et. al.* 1998-2000; pentru un alt stil de interpretare a acestor contexte, vezi Capitolul 4 din volumul de faţă). Mai mult, oasele umane, fiind descoperite într-o zonă menajeră, capătă în urma unei logici circulare funcţia acestui context, adică ar fi documente ale practicării canibalismului (Popovici *et al.* 1998-2000: 114). Rezultatele disciplinelor reunite sub stindardul cercetării pluridisciplinare sunt rareori repuse în contextul arheologic (o abordare diferită, de exemplu, Marciniak 2005); resturile faunistice nu sunt însoţite de interpretarea şi publicarea obiectelor cu care se asociau (*e.g.* Bălăşescu şi Radu 2003). Astfel decontextualizate, aceste resturi sunt interpretate global, devenind documente ale unor „ocupaţii", „strategii de subzistenţă" sau de „gestionare a resurselor", „comportamente economice oportuniste" (Bălăşescu şi Radu 2003; Popovici *et al.* 1998-2000: 112-113). Cu alte cuvinte, perspectiva teoretică care mobilizează noua metodă de săpătură este funcţionalismul, care rezolvă şi contradicţia menţionată mai sus: doar întrebările funcţionaliste pot primi răspunsuri prin culegere obiectivă de date; obiectivele cercetării se subînţeleg, nu trebuie explicit formulate, nu sunt idei preconcepute. Filosofia de cercetare funcţionalistă promovează o viziune economistă (capitalistă) asupra trecutului. Fie că este vorba de analize ale spaţiului locuit (*e.g.* Popovici *et al.* 1998-2000), analize arheozoologice (*e.g.* Bălăşescu *et al.* 2004) sau analize ceramice (*e.g.* Ignat *et al.* 2012), obiectivul final îl constituie comportamentele economice ale diverselor comunităţi (e)neolitice. Nu se ţine cont de faptul că pentru aceste comunităţi fiecare aspect al vieţii era impregnat de simbolic (*e.g.* Hodder 1990; Tilley 1996; Bradley 2005) sau că religia poate structura întreaga viaţă socială (*e.g.* Insoll 2004). Demersurile arheologice penetrate de ideologia capitalistă ignoră aspecte esenţiale ale vieţii umane.

https://biblioteca-digitala.ro

Puţin explicitată în textele ştiinţifice, această perspectivă este foarte prezentă, în schimb, în aşa-zisele texte de popularizare (o discuţie în Capitolul 5 din volumul de faţă). În perioada comunistă, cel puţin în intenţia oficială, arheologul trebuia să fie şi ideolog, emitent al unui discurs dublu, ştiinţific şi marxist-leninist sau naţionalist (în funcţie de orientarea de moment a ideologiei Partidului). Această dedublare a discursului continuă şi după 1989, locul textelor ideologice fiind luat de aceste texte de popularizare. Staţii totale şi inventarea focului care „a contribuit decisiv la progresul umanităţii"(Bem 2007: 13); diagrame stratigrafice şi „cu o dexteritate obţinută doar printr-o lungă experienţă, pescarul prinde fulgerător peştele cu mâinile şi apoi, brusc, îl scoate din apă şi-l aruncă pe mal. Uneori când peştele este de mai mici dimensiuni, pentru a nu ieşi de repetate ori din zona propice pescuitului de acest tip, pescarul imobilizează peştele cu gura, continuând să prindă alţii" (Bem 2007: 23); cercetări pluridisciplinare şi „toate aceste date, chiar dacă incomplete, sugerează existenţa unui spaţiu în care, de-a lungul timpului, omul a locuit, valorificând resursele existente din plin aici" (Popovici şi Vlad f. a.: 3). „Ştim că ei făceau agricultură pentru că descoperim râşniţe, frecătoare şi, uneori, boabe de cereale sau amprente de paie în chirpicul caselor". „Aveau animale domestice" (oase), vânau (oase, vârfuri de săgeată), pescuiau (oase, greutăţi de plasă), ţeseau (greutăţi, amprente de ţesături), topeau metalul (unelte din cupru), „spălau nisip aurifer" (podoabe), îşi „confecţionau unelte" (găsim unelte şi deşeuri), „erau îndemânatici": cu „unelte rudimentare făceau, de exemplu, scânduri", „aveau cunoştinţe tehnice ridicate" (case pe piloni), „aveau divinităţi" (figurine), „aveau un respect deosebit faţă de morţii lor pentru că le descoperim cimitirele" (Bem 2007: 33). Informaţii banale întâlnim nu doar în textele dedicate publicului larg, ci şi în cele academice. De exemplu, într-un text referitor la ceramica Gumelniţa descoperită într-o construcţie din tell-ul de epoca cuprului de la Sultana, în secţiunea în care sunt prezentate metodele folosite, se afirmă următoarele: „Calcularea diametrelor, atât a buzelor cât şi a bazelor, s-a realizat cu ajutorul unei planşe pe care au fost trasate cu un compas cercuri concentrice [...]" (vezi Ignat *et al.* 2012: 105). O metodă de lucru demult cunoscută şi utilizată în cadrul arheologiei româneşti (măsurarea diametrelor cu ajutorul cercurilor concentrice dispuse din jumătate în jumătate de centimetru) este menţionată pentru a conferi o aură „ştiinţifică" demersului, ca şi cum ar aduce cititorului un plus de cunoaştere.

„[M]itologia mic-burgheză implică refuzul alterităţii, negarea diferitului, bucuria identităţii şi exaltarea asemănării. În general, această reducţie ecuaţională a lumii pregăteşte o fază expansionistă când «identitatea»

https://biblioteca-digitala.ro

fenomenelor omeneşti întemeiază numaidecât o «natură» şi, prin urmare, o «universalitate» " (Barthes 1997: 110). Interpretarea materialităţii pentru uzul publicului naturalizează şi universalizează într-un limbaj apropiat de cel al televiziunii o imagine a omului pragmatic, valorificator sau gestionar al resurselor, modelator al naturii, redus la tehnici, activităţi, comportamente. Acest discurs este aparent dedublat. Dezinvoltura producerii acestor texte de popularizare, frenezia emiterii interpretărilor care lipsesc în publicaţiile ştiinţifice oferă adevăratul contur al perspectivei teoretice care mobilizează mersul în gol al metodelor: oamenii din trecut erau la fel ca noi. Universul tautologic al maşinăriei pluridisciplinare, aflat în simbioză cu bunul simţ al interpretării funcţionaliste a contextelor arheologice, legitimează valorile neoliberale.

După cum arată practica arheologică postrevoluţionară, „noile metode" fetişizate, devenite scop în sine, nu au reuşit să schimbe perspectiva despre trecut. Obiectele sunt în continuare topite în tipuri, transformate în faze şi culturi. Trecutul se doreşte a fi umanizat prin analogiile etnografice, golul dintre prezent şi trecut fiind astfel umplut cu o viaţă sătească perpetuă, un prezent etnografic etern (Murray 1993: 179). Un discurs cultural-istoric în care ceea ce ţinea de un domeniu diferit de definirea „culturilor" şi de „încadrările cronologice" aparţinea bunului simţ, subînţelesului, primeşte în plus interpretări funcţionaliste cu aură ştiinţifică. Poveşti al căror personaj principal este metoda, mijloc de „mântuire" ştiinţifică.

## Despre idei confortabile: antinaţionalism, multiculturalism, feminism

Un element ce caracterizează arheologia românească de după 1990 este apariţia unor formulări critice la adresa discursului naţionalist prezent explicit sau implicit în literatura arheologică, fie că este vorba de epoca neolitică, romană sau medievală (Popa 1991; Anghelinu 2003; Niculescu 2002; 2004-2005; Dragoman şi Oanţă-Marghitu 2006; Matei-Popescu 2007; Babeş 2008-2009; Dragoman 2009; Gáll *et al*. 2010). Critica instrumentării urmelor trecutului în formularea discursurilor naţionaliste, relaţia biunivocă dintre afirmarea identităţii naţionale în secolul al XIX-lea şi naşterea arheologiei ca disciplină, legătura dintre ideologia naţională şi demersul arheologiei cultural-istorice au fost înscrise într-o demers mai larg, referitor la nevoia de schimbare a filosofiei de cercetare şi a practicilor osificate din arheologia românească. În aceste texte, „naţionalismul" este menţionat în asociere cu naşterea României Mari după Primul Război Mondial şi consecinţele unirii românilor într-un singur stat,

https://biblioteca-digitala.ro

cu ideologia regimului lui Nicolae Ceauşescu şi/sau moştenirea post-1989 a acesteia. De asemenea, se afirmă că din perioada interbelică şi până după 1989, chiar şi în perioada stalinistă, principala perspectivă interpretativă este una naţionalistă, adică selectiv, materialele arheologice au fost invocate pentru a demonstra în final continuitatea şi vechimea multi-milenară a naţiunii şi poporului român. În contextul aderării şi, ulterior, integrării României în Uniunea Europeană discursul naţionalist s-a perpetuat convertindu-se într-un discurs naţional-europenist.

Deşi aceste observaţii critice sunt îndreptăţite, găsim problematic faptul că naţionalismul nu este niciodată nuanţat, mai precis este rupt de contextul diferitelor perioade în care a fost emis şi privit exclusiv din perspectiva amprentelor sale lăsate de-a lungul timpului în discursurile/textele arheologice. Drept urmare, naţionalismul riscă să apară în prezent „neschimbător şi monolitic", ca să folosim o expresie a lui Ulrike Sommer (2010: 175). Acelaşi concept, considerat a fi subînţeles, acoperă nediferenţiat discursuri emise în contexte istorice radical diferite, precum cele de afirmare a identităţii naţionale în secolul al XIX-lea, când teritorii ale viitorului stat român se aflau în componenţa unor imperii (ideea pentru care au murit atâţia oameni în războiul de independenţă din 1877 şi în cele două războaie mondiale), concepţia sociopolitică cu apel la valorile creştine a Mişcării Legionare din perioada interbelică, sau împletirea discursului marxist-leninist cu cel naţional în perioada ceauşistă a comunismului.

În context mai larg, după cum afirmă U. Sommer, „*the nationalism of the emergent nations of 19th-century Europe or of the nations that tried to free themselves from European colonialism is certainly different from that of the imperial and colonizing powers of Old Europe*" (*ibid.*: 175). După cel de-al Doilea Război Mondial, în ţările Americii de Sud, adoptarea în cadrul arheologiei şi antropologiei a unui demers cu o filosofie, criterii şi teme de cercetare marcate de viziunea capitalistă nordamericană a dus la distorsionarea şi delegitimarea curentelor indigeniste şi naţionaliste latino-americane care militau pentru necesarele reforme agrare şi pentru scoaterea resurselor naturale de sub monopolul consorţiilor străine, mai ales din Statele Unite ale Americii (*e.g.* Lorenzo *et al.* 1976: 78-81). Acest exemplu, departe de a delegitima critica la adresa manipulărilor în spirit naţionalist a trecutului, ne relevă nevoia de punere a naţionalismelor în context, pentru o cunoaştere netrunchiată ideologic a trecutului. Fără contextualizare, orice interpretare istorică sau arheologică a naţionalismelor poate fi manipulatoriu instrumentată de diversele ideologii. Interpretarea arheologică trebuie să aibă în vedere nu doar deconstruirea discursurilor naţionaliste materializate în

https://biblioteca-digitala.ro

texte, cât mai ales relaţia dintre aceste discursuri şi celelalte ideologii, şi modul lor de raportare la spaţiul social. Prin stigmatizarea apriorică şi simplistă a naţionalismului se legitimează ideologia neoliberală, ce promovează construirea unei comunităţi globale definită doar prin extazul consumului şi care poate eticheta drept „naţionalism" alte forme locale de solidaritate. Merită menţionat în această privinţă că discursul critic al elitelor intelectuale la adresa legăturii dintre grupurile etnice şi locurile pe care le ocupă tinde să normalizeze dislocarea comunităţilor de către politicile neoliberale, aşa cum arată June Nash într-un articol despre lupta mayaşilor din Mexic şi Guatemala pentru a-şi apăra modul de viaţă tradiţional (Nash 2001: 22).

Paradoxal, într-un mod asemănător discursurilor naţionaliste, discursul arheologic antinaţionalist din România tinde în prezent să înţeleagă naţionalismul tot genealogic, construind nediferenţiat o lungă istorie a termenului. Arheologia poate contribui la discuţia generală privind reprezentările naţionaliste nu prin constatarea confortabilă că acestea au fost abandonate în bloc în ştiinţele sociale (un argument folosit exclusiv pentru critica demersului cultural-istoric), ci prin analiza acestora cu instrumentele specifice propriei discipline. O arheologie a textelor trebuie să se împletească cu interpretarea ritualurilor politice (procesiuni, comemorări, adunări naţionale, vizite de lucru) şi a materialităţii acestor naţionalisme. Monumentele şi memorialele, arta plastică, monedele, plachetele şi medaliile, machete de fabrici, uzine şi combinate, efortul depus în diferite perioade pentru definirea unor stiluri arhitecturale considerate a fi „naţionale", sugerează mai limpede diversitatea acestor regimuri ale reprezentării şi producerii spaţiului şi timpului. Într-o lungă durată, prin materialitate se pot defini semnificaţii şi elemente de continuitate sau de discontinuitate în raport cu perioadele premoderne când, potrivit unor opinii, ar fi existat diferite forme de manifestare a naţiunii (în câmpul istoric românesc, pentru interpretări diferite ale conceptului de naţiune, vezi Boia 2000 şi Platon 2010; pentru o discuţie mai detaliată vezi Rizescu 2012: 173-278).

În critica interpretărilor naţionaliste, unii arheologi cad în extrema opusă prin proiectarea în trecut a multiculturalismului, căruia îi sunt atribuite valenţe pozitive, legitimat fiind de politica Uniunii Europene. Astfel, într-un text dedicat arheologului Márton Roska (1880-1961), întâlnim următoarea descriere a Imperiului Austro-Ungar, în care a trăit şi activat în parte cercetătorul transilvănean:

> „Probabil că în istoria universală nu a existat vreun alt stat care, după dispariţia sa, să fi fost mai mult anatemizat decât Imperiul Austro-Ungar. Multiplele

https://biblioteca-digitala.ro

> probleme ale acestuia derivau din faptul că, începând cu secolul al XIX-lea, concepţiile filosofice cosmopolite ale epocii luminilor fuseseră înlocuite de concepţiile herderianismului naţionalist, care alimentau puternic sentimentele naţionaliste. Paralel şi în contradicţie cu această tendinţă existau imperiile multinaţionale, mai ales cel mai liberal dintre acestea, Imperiul Austro-Ungar (din a doua jumătate a secolului al XIX-lea), care prin caracterul său (organizare economică, circulaţia mărfurilor şi a persoanelor, caracterul multicultural şi multietnic) se asemăna în multe privinţe Uniunii Europene. Aspectul multicultural al Imperiului era cel mai bine ilustrat de cele două capitale ale acestuia (Viena şi Budapesta), adevărate embleme ale unei diversităţi etnoculturale specifice Europei Centrale, cu naţionalităţi de diferite origini şi religii." (Gáll 2010: 281-282)

În secţiunea introductivă ce măsoară două pagini şi patru rânduri, din care am selectat citatul de mai sus, cuvântul „multicultural" apare nu mai puţin de cinci ori (de patru ori în textul principal şi o dată în note); acelaşi termen mai apare încă o dată într-o secţiune despre viaţa şi activitatea lui M. Roska. Într-un alt text, acelaşi autor descrie regatul maghiar al regelui Ştefan I din jurul anului 1 000 ca fiind „apostolic, multicultural şi multietnic", regele având „o concepţie politico-filosofică surprinzător de «modernă» " (Gáll 2011: 75). Nu este nici locul şi nici rostul aici pentru o dezbatere privind multiculturalismul, dar totuşi credem că se impun câteva observaţii ce au menirea de a atenţiona asupra utilizării necritice (ideologice) a termenului în textul menţionat, fapt acceptat ulterior chiar de semnatarul articolului (Erwin Gáll, com. pers., Bucureşti, 2012). Autorul nu a ţinut cont de faptul că multiculturalismul este un proiect început în a doua jumătate a secolului XX (*e.g.* Tamás 2011), deci nu poate fi proiectat în timpul Imperiului Austro-Ungar. În plus, în contrast cu imaginea pozitivă construită de autor în jurul multiculturalismului, inclusiv celui „european", o serie întreagă de analişti, fie „de stânga", fie „de dreapta", au arătat că politicile multiculturale ale Uniunii Europene sunt uniformizatoare. De exemplu, „multiculturalismul liberal tolerant de astăzi" a fost descris de unii intelectuali drept „experienţă a Celuilalt excizat de Alteritate – un Celălalt decafeinizat" (Žižek 2010). Această excizare operată de multiculturalismul liberal „Dezvăluie regresia de la iubirea creştinească a aproapelui, la favorizarea păgână a propriului trib, în defavoarea unei Alterităţi barbare" (*ibid.*). Multiculturalismul duce la un proces de fragmentare într-o multitudine de identităţi închise (culturale, religioase, de gen, sexuale *etc.*), comunităţi încadrate în conformitate cu o unitate de calcul într-o lume configurată ca piaţă:

https://biblioteca-digitala.ro

> „fiecare identificare (creare sau bricolaj de identitate) creează o figură care constituie materia pentru investiţia sa de către piaţă. Nimic mai captiv, pentru plasamentul comercial, nimic mai *oferit* inventării de noi figuri ale omogenităţii monetare, decât o comunitate sau teritoriile sale." (Badiou 2008: 15; sublinierea în original)

Multiculturalismul este o ideologie ce urmăreşte „să ascundă natura devastatoare a mondializării prin promovarea unei retorici a diferenţei. Urmând logica globalizării, «multiculturalismul» suprimă diferenţele reale (alteritățile), înlocuindu-le cu diferenţe omogenizante, aşa-numitele «identităţi culturale» " (Hurduzeu 2009: 82-83). „Grupurile" promovate de multiculturalism reprezintă, de fapt, echivalentul cultural al „comunităţilor de consumatori" (*ibid.*: 84).

În această logică a multiculturalismului intră şi feminismul. În arheologia din România acest tip de discurs este extrem de puţin reprezentat (*e.g.* Palincaş 2010). Deşi o serie întreagă de critici din perspectivă feministă sunt absolut pertinente (vezi pauperitatea şi stereotipia interpretărilor privind bărbaţii şi femeile în preistorie; dominaţia masculină în cadrul câmpului; acte de discriminare şi chiar hărţuire a arheologilor-femei de către superiorii lor bărbaţi *etc.*), considerăm că cele orientate spre „societatea patriarhală" din România şi-au ales o ţintă greşită:

> „Când femeile mor de atâta trudă prin birourile multinaţionalelor sau supravieţuiesc «pe antidepresive» , când îşi abandonează copiii în ţară pentru o bucată de pâine câştigată în sistem de neoiobăgie (fie ea şi bine plătită) prin «ţările comunitare» – putem oare să afirmăm cu seninătate că «patriarhatul românesc» e de vină?" (Hurduzeu şi Platon 2008: 19, nota 7)

Asocierea „societăţii patriarhale" cu dominaţia asupra femeilor şi menţinerea lor într-un statut de subordonare este simplistă. Spre exemplu, Mişcarea Legionară din perioada interbelică, adeptă a valorilor tradiţionale, asociate îndeobşte cu „societatea patriarhală", promova totodată un discurs care combina teme feministe şi teme legate de familie – fapt inedit în epocă (Mann 2004: 272-273; vezi şi Barbu 2005: 124-125). De altfel, Mişcarea avea o puternică organizaţie de femei, pentru activitatea lor politică multe dintre ele fiind internate şi omorâte în lagăre şi închisori, atât înainte, cât şi după instaurarea comunismului (*e.g. Lacrima* 2009). Privind conceptul de „societate patriarhală" ca o constantă negativă care traversează timpul, critica acesteia decolorează până la uniformizare formele de dominaţie din modernitate. În

https://biblioteca-digitala.ro

demersul arheologic, discursul feminist, rupt de critica ideologiei neoliberale, devine doar un element amorf al unei *check-list* de importuri teoretice din Occident, emancipatoare ca tonalitate dar conformiste în realitate. Ancorat în această perspectivă, discursul feminist reprezintă, împreună cu criticile totalizante aduse „naţionalismului" (îmbinate uneori cu proiectarea în trecut a multiculturalismului), o critică instituţionalizată în câmpul ştiinţelor politice şi cel sociologic din România: este corect politic să fii critic faţă de aceste teme, este în asentimentul ideologiei globaliste. Ele se constituie în ceea ce Ovidiu Hurduzeu numeşte „idei confortabile":

> „Prin «idei confortabile» înţelegem ideile domesticite care nu se opun dogmelor ideologice în vigoare. Sunt idei care moderează, răstălmăcesc, falsifică sau discreditează adevărurile privitoare la realitatea concretă şi situaţia trăită de persoana în carne şi oase. Confortul intelectual nu suprimă conştiinţa critică, o reformează însă în sensul maleabilităţii şi adaptabilităţii la vremurile prezente. Individul reformat pe tiparele confortului intelectual şi material îi lipseşte POTENŢIALUL DE REFUZ şi REACŢIE a omului viu." (Hurduzeu şi Platon 2008: 156, nota 2; sublinierea în original)

Ca şi anticomunismul postcomunist, aceste idei confortabile conferă „onorabilitate ideologică", ca să folosim exprimarea lui Victor Rizescu (2012), şi sunt promovate în spaţiul public din România defazat, într-un moment când ele sunt elemente ale discursului oficial, ulterior contextului istoric în care şi-ar fi avut toate valenţele critice.

## Despre arheologia preventivă

Un element de noutate în peisajul arheologic din România este importarea din Occident a conceptului de arheologie preventivă. După o perioadă de confuzie cu mai vechea abordare a arheologiei de salvare (care avea deja o tradiţie din perioada comunistă), noul concept a fost legiferat la începutul anilor 2000, fiind inclus în cadrul mai larg al legislaţiei internaţionale de protecţie a patrimoniului din perspectiva „dezvoltării durabile", a „conservării integrate" şi „societăţii participative" (Angelescu 2004). Criteriul juridic a fost singurul la care s-a făcut apel pentru a separa cercetarea arheologică în mai multe tipuri: sistematică (echivalentă cercetării „fundamentale", „academice"), preventivă şi de salvare (*ibid.*: 49).

Prin cercetare arheologică preventivă se înţelege „ansamblul lucrărilor pe care le presupune cercetarea arheologică, lucrări executate înainte sau în timpul punerii în practică a unui proiect investiţional, susceptibil de a aduce

https://biblioteca-digitala.ro

atingere iremediabilă patrimoniului arheologic" (Angelescu 2004: 50; vezi şi Damian şi Borş 2007-2008: 492-493). Această definire a conceptului a fost o consecinţă a demarării unor cercetări de anvergură care au însoţit diferite proiecte de investiţii private (Roşia Montană) sau guvernamentale (Autostrada Transilvania). Cercetarea preventivă, beneficiind de o mobilizare financiară şi umană fără precedent în România, ar trebui să fie locul geometric al dialogului dintre diferite tradiţii arheologice sau de experimentare a diverselor metode de săpătură. În general, arheologia preventivă ar trebui să fie ocazia de a formula noi întrebări privind perspectiva teoretică a arheologiei din România. Un spaţiu care să alăture arheologilor nu doar arheozoologul, paleobotanistul sau sedimentologul, ci şi sociologi şi antropologi care să studieze impactul cercetării asupra comunităţilor locale sau relaţia dintre comunitatea de arheologi şi cea a muncitorilor de pe şantier. Rezultatele meritorii ale unor astfel de cercetări preventive, mai ales prin prisma interesului de a publica mai rapid rezultatele (un exemplu ar fi publicaţiile din seria *Alburnus Maior*: Damian 2003; 2008; Simion *et al.* 2010), oglindesc însă starea de fapt a arheologiei din România: o disciplină pretins a-teoretică, de fapt puternic înscrisă în tradiţia cultural-istorică, descriptivă, non-interpretativă (orientată cu predilecţie către stabilirea de tipologii şi analogii formale, instrumente pentru încadrarea culturală, etnică, cronologică a materialului), fără interes pentru urmele trecutului apropiat sau contemporan. Sunt foarte puţin prezente chiar şi acele abordări aflate la îndemână care ar aduce obiectele în centrul discursului, precum cercetarea ceramicii din punct de vedere tehnologic, identificarea sursei diferitelor materii prime, datări $^{14}C$ *etc.* În publicarea rezultatelor arheologiei urbane (de exemplu, manifestată până de curând în Centrul Istoric al Bucureştilor) sunt alăturate mecanic documente medievale şi rapoarte seci de săpătură (*e.g.* Mănucu-Adameşteanu *et al.* 2008).

În ultimul timp, odată cu creşterea interesului oligarhiei politice pentru investiţii de anvergură în infrastructură (cum ar fi tronsoanele din Transilvania şi Dobrogea ale autostrăzilor), managerii culturali se găsesc în situaţia de a răspunde docil comenzilor politice de a cerceta rapid, uneori incomplet, siturile identificate. Prin semnarea diferitelor contracte cu termene de finalizare nerealiste (pentru a folosi un eufemism), managerii introduc arheologia într-o stare de excepţie. Pentru a cita titlul unui articol, „arheologii muncesc din greu să «întreacă» betonierele": de exemplu, în cel mult două săptămâni, până la turnarea asfaltului, trebuia finalizată cercetarea unei aşezări din secolul al IX-lea p.Chr. şi a unei necropole din aceeaşi

https://biblioteca-digitala.ro

perioadă, care cuprindea sute de morminte descoperite pe axul autostrăzii din Dobrogea[2]. Se încearcă să se naturalizeze premisa inadmisibilă că este corect de a lăsa necercetate suprafeţe din situri surprinse pe traseul autostrăzilor. Tehnicile manageriale introduse în câmpul arheologic din România, mai ales la nivel discursiv („distribuţia tuturor elementelor de patrimoniu în zonă", „stabilirea importanţei şi semnificaţiei siturilor", „ierarhizarea priorităţilor de cunoaştere", „identificarea şi planificarea măsurilor de atenuare a impactului", „managementul echipei de cercetare", „managementul resurselor de patrimoniu arheologic", „planificarea, organizarea, gestionarea cercetării preventive" *etc.*; Damian şi Borş 2007-2008), cosmetizează într-o nouă limbă de lemn o arheologie preventivă redusă de fapt doar la săpătură.

În cadrul legal mai sus amintit nu se ţine cont de faptul că arheologia preventivă constă în acele abordări care „ar reduce la maximum posibil numărul săpăturilor arheologice" (Marinescu-Bîlcu *et al.* 1996-1998: 93-94). *Repertoriul Arheologic Naţional*, singura acţiune coerentă de arheologie preventivă, nu suplineşte lipsa dialogului dintre Comisia Naţională de Arheologie, pe de o parte, şi Ministerul Culturii şi Ministerul Transporturilor, pe de altă parte, referitoare la proiectele guvernamentale de infrastructură. De două decenii, banii publici au fost acordaţi an de an şantierelor de cercetare „sistematică" ale căror rezultate, în multe cazuri, nu au fost publicate. În schimb, au lipsit preocupările pentru cercetări microzonale; excepţiile se datorează unor iniţiative personale (*e.g.* Bem *et al.* 2001) sau unor proiecte internaţionale (*e.g.* Bailey *et al.* 1999; 2000; 2001). Nu au fost încurajate şi nici sprijinite financiar cercetări de suprafaţă, sondaje de evaluare şi săpături arheologice preventive efectuate din timp pe traseele autostrăzilor proiectate (un altfel de demers, pentru a da un exemplu mai recent din Elveţia, la Schopfer Lunginbühl *et al.* 2011). O arheologie preventivă în adevăratul sens ar fi presupus ca efortul arheologic febril depus în prezent pe autostrăzi deja în construcţie să se producă de fapt în situri aflate în zone care vor fi afectate de viitoarele proiecte de anvergură (cum ar fi, de exemplu, proiectata autostradă din Moldova). Pentru această limitare a arheologiei preventive la săpătură, al cărei efect în prezent este cercetarea mecanizată la turaţie maximă a unui număr mare de situri într-un timp foarte scurt, este răspunzător un prost management cultural, pentru a folosi termenii consacraţi. Din păcate,

[2] http://stirileprotv.ro/stiri/social/povestea-scheletelor-din-secolul-ix-descoperite-langa-autostrada-soarelui.html (accesat: 11 iulie 2012).

https://biblioteca-digitala.ro

şi în prezent, ne rămâne „săpătura de salvare ca primă şi de cele mai multe ori unică formă la îndemâna arheologiei" (Marinescu-Bîlcu *et al.* 1996-1998: 94).

## Despre salvarea arheologiei de salvare: un eseu

Desigur, arheologia de salvare este un fel de arheologie sistematică de mâna a doua. În ţara noastră, nicicând mecanizarea arheologiei numită preventivă sau de salvare (din fericire, la noi sunt sinonime) nu va atinge armonia sferelor înalte în care pluteşte decenii în şir un şantier sistematic. În această perioadă de mari prefaceri, de avânt constructiv, arheologia de salvare trebuie să privească intens spre viitor, către o zare în care arheologul, cu colţul ochiului aruncat către complexele pe care le sapă, vede la orizont cum se ridică din ierburile dealurilor şi câmpiilor o întreagă reţea de autostrăzi, panglici albastre care vor înfăşura ţara ca pe un pachet de cadouri. Ideologia comunistă s-a materializat şi la noi în combinate siderurgice şi chimice, fabrici şi uzine, complexe avicole şi zootehnice, blocuri de locuinţe, scene de desfăşurare a vizitelor de lucru, a tăierilor de panglici şi a altor ritualuri politice; erau cuvinte ale unui discurs care transforma materialitatea în monumente ale aspiraţiei comunismului spre eternitate. Din fericire, înţelepciunea clasei politice postdecembriste nu a distrus odată cu economia socialistă şi aceste bune ritualuri. Autostrăzile sunt probe anticomuniste ale spectacularei transformări capitaliste a ţării, simboluri ale progresului şi ale racordării noastre la valorile europene. Tăierea panglicilor la inaugurarea tronsoanelor de autostradă de către mâna fermă a primului ministru este un gest arhetipal de primenire a spaţiului şi timpului, de restabilire a coeziunii naţionale. Datoria arheologului este de a participa tăcut, dar eficace, la îndeplinirea acestor ritualuri desfăşurate mai ales în preajma alegerilor. Este o onoare de a ieşi în întâmpinarea noilor cerinţe ale societăţii pentru un transport rapid şi confortabil. Prin munca intensă de astăzi, arheologul îşi asigură recunoştinţa cetăţenească a şoferilor îngrijoraţi pentru sănătatea automobilelor personale care sunt, prin semnificaţia lor de simboluri de putere şi de diferenţiere socială, încă o probă a desprinderii de mentalitatea egalitară comunistă atât de dăunătoare. Arheologia devine relevantă, în sfârşit, pentru societatea contemporană.

Din aceste considerente, săpătura preventivă trebuie cu necesitate să se desfăşoare *doar* în tandem cu construirea autostrăzilor, semn al spiritului inteligent în care arheologia din România adaptează modelele occidentale. Cercetarea de suprafaţă a viitoarelor trasee de autostrăzi, efectuarea sondajelor de evaluare şi începerea săpăturilor preventive propriu-zise cu 3-4 ani înainte de mobilizarea generală a firmelor de construcţii ar fi o risipă inutilă de bani atât

https://biblioteca-digitala.ro

de necesari adevăratelor şantiere, cele sistematice. Din fericire, între cercetarea integrală, în linişte, a urmelor trecutului şi grija statului şi a managerilor culturali pentru integritatea profitului firmelor de construcţii ştim ce trebuie să alegem. Lucrarea arheologică se derulează rapid precum un film american de acţiune în umbra cupei excavatoarelor, în praful ridicat de camioanele care străbat drumurile tehnologice, în muzica picamerelor care modelează pilonii viitoarelor poduri de peste ape. Este ca şi cum ai introduce un rechin în bazin pentru îmbunătăţirea performanţelor înotătorului. Suntem martorii privilegiaţi ai unei cercetări interdisciplinare sub egida colaborării armonioase dintre arheologie şi Ministerul Transporturilor. Şantierul arheologic este un fel de şantier de construcţii plus staţie totală, truele şi şpacluri, bidinele şi pensule. Arheologul beneficiază de privirea ageră a expertului care identifică rapid acele situri care pot fi finalizate încă din faza de evaluare. Excavatorul este instrumentul principal pentru construirea viitorului, dar şi pentru cercetarea trecutului. Fără nazuri, tăcut, docil, obedient precum un director faţă de ministru, excavatorul te urmează oriunde.

Excavatorul este câinele arheologului.

Cu el săpăm rapid, dintr-o felie, secţiuni cât mai generoase, adevărate magistrale de 40 x 4 m, ferestre prin care contemplăm trecutul în secţiune. Excavatorul este braţul arheologului care redă pământului faţa sa geologică; gropile se văd cel mai bine pe galbenul depunerii naturale de argilă, fişele de „uesuri" gen „tăietura gropii" şi „umplutura gropii" vor fi astfel sigur corecte. Un sentiment înduioşător ne trezeşte tandreţea cupei care răsfaţă cu mângâieri repetate pereţii unor construcţii neolitice incendiate, în ruină.

Clar din nesfârşit auzi cum urcă anii.

În această zbatere interioară, între atâtea gropi, vetre, cuptoare, locuinţe, atenţia arheologului nu trebuie să fie distrasă de poveştile manipulatorii ale vieţii muncitorilor care participă la săpătură. Sunt oameni aduşi de firme de recrutare din toate colţurile ţării şi cazaţi în barăci metalice, „generos" plătiţi pentru ziua de lucru de 10-12 ore. Sunt puşcăriaşi care pentru o ţigară devin recordmeni ai finalizării complexelor. Rarele vizite ale presei caută dimensiunea spectaculară a şantierului, „ce descoperire specială aţi făcut?". Ce poate fi spectaculos în poveştile acestor concediaţi cu câţiva ani înainte de pensie din fabricile privatizate sau vândute la fier vechi? Ce ştire senzaţională vedem în amintirea nostalgică a concediilor petrecute în tinereţe la mare? Ce să mai vorbim despre tristeţea fostului tehnician, actualmente cărător de roabe, doinind reminiscenţe despre şantierele de construcţii din Egipt sau Irak pe care a muncit în comunism. Pe bună dreptate, dacă presa, sociologii, antropologii

https://biblioteca-digitala.ro

nu sunt interesaţi, de ce ar fi tocmai arheologul cel care să scrie istoria acestor urme umane ale comunismului, monumente ale unei mentalităţi învechite? Nu trebuie să uităm că un procent ridicat dintre românii în căutarea timpului pierdut consideră şi azi că proiectul comunist a fost viabil. Aceşti oameni trebuie disciplinaţi, instruiţi pentru a şti să vadă logic, abstract, binefacerile neoliberale.

Ca şi oamenii, şantierele de salvare au obiceiul să moară.

Apropierea termenului final este anunţată de vizitele din ce în ce mai dese: oficiali guvernamentali, reprezentanţii firmelor de construcţii sau interfeţele dintre Transporturi şi Cultură. Buldozerele, excavatoarele, buldoexcavatoarele, camioanele aşteaptă cazon aliniate eliberarea terenului de către arheologi. Patronii firmelor de recrutare triază muncitorii care au lucrat pe defunctul şantier arheologic; cei mai mulţi sunt trimişi acasă, puţinii fericiţi sunt redistribuiţi în diferite puncte de lucru de pe traseul autostrăzii şi scenele de şantier temporar îngheţate îşi reiau mişcarea. În acest timp, arheologii încarcă maşina instituţiei cu unelte şi materiale, cu obiecte şi fragmente din trecut, cu jurnalele de săpătură, caietele şi bonierele de pachete, caietele de complexe arheologice, fişele de complex, fişele de unitate de săpătură, fişele de material special. Sunt fericiţi nu atât pentru banii primiţi, cât pentru sentimentul datoriei împlinite prin cercetarea siturilor surprinse pe traseul autostrăzii. Alţi colegi nu au fost atât de norocoşi. Oricum, arheologul-expert le explicase anterior că cercetarea a 30%, 50%, 80% din suprafaţa afectată de construirea autostrăzii reprezintă eşantioane reprezentative ale sitului. În acest caz, depunerile şi complexele arheologice din diferite epoci şi perioade rămase pe loc vor fi acoperite de terasamentul şi asfaltul autostrăzii. Adică, în termeni tehnici, „sunt puse la păstrare".

Istoria nu va sângera.

Bănuim aici prezenţa unui act simbolic de materializare a tradiţiei potrivit căreia orice lucrare nouă trebuie ridicată în urma unui sacrificiu. Trecutul este *Ana* arheologiei de salvare din România. Totodată, sigur există aici un demers etic al managerului de a asigura locuri de muncă arheologilor din secolele şi mileniile ce vor veni. Nimic nu se compară cu bucuria de a găsi suprapuse stratigrafic ruine din neolitic până în mileniul III p.Chr., documente ale continuităţii într-o lume globalizată în nesfârşită metamorfozare. Arheologii părăsesc veseli şantierul, fiind apoi, la rândul lor, triaţi de către manager. Cei mai mulţi vor ajunge pe alte şantiere de salvare. Alţii, mai privilegiaţi, se îndreaptă către şantierele lor sistematice, unde îşi petrec vara încă din studenţie, perfect integraţi în comunitatea locală. Banii primiţi de la minister sunt ca de obicei

https://biblioteca-digitala.ro

puţini, suficienţi însă pentru angajarea câtorva copii din sat şi deschiderea unor secţiuni. Din fericire, în acest an fondurile sunt suplimentate cu bani primiţi de instituţie pentru săpăturile de salvare. Aceasta este o altă misiune nobilă a săpăturilor de salvare, de a asigura perpetuarea şantierului sistematic, acest ostrov de linişte patriarhală în apele zbuciumate ale fluviului.

Clădirile bazei arheologice, a căror construire este, pe bună dreptate, încurajată de minister la acordarea finanţării sunt garanţii materiale ale eternităţii acestei păci de importanţă naţională. Şantierul sistematic este un şantier de salvare ciuntit de prezenţa excavatorului şi a termenelor de finalizare. Ambele alimentează depozitele institutelor şi muzeelor cu materiale arheologice, unele fiind declarate obiecte de patrimoniu. Lentoarea publicării lor este un act intelectual asumat, controversele din timpul săpăturii sunt nivelate de timp, gândurile despre ce ai săpat se sedimentează până la uitare. Ceramica descoperită în anii 1980, redescoperită acum cu surpriză plăcută în depozitele muzeului, pare atât de recentă. Cutiile de pantofi din anii 1980 în care au fost păstrate cioburile îmbogăţesc patrimoniul Secţiei de Istorie a muzeului. Deocamdată, rapoartele de cercetare arheologică preventivă, depuse anterior la Comisia Naţională de Arheologie şi la alte comitete, metamorfozate în volume prin învelirea cu coperte sugestiv colorate, îmbogăţesc suficient diversificata paletă editorială a pieţei noastre de carte arheologică. Fontul mare, la două rânduri, face lectura mai confortabilă, bogăţia informaţiei fiind rapid asimilată. Pentru publicarea rezultatelor săpăturilor sistematice ne mulţumim cu spaţiul *Cronicii Cercetărilor Arheologice*, spaima pădurilor.

Textele trebuie să fie baroc împănate cu cât mai multe cifre, sigle de secţiuni arheologice, complexe şi „uesuri", diametre de gropi şi vetre, grosimi ale diferitelor cruste.

Ele vor dăinui.

În preajma sărbătorilor de iarnă arheologii ne vin acasă obosiţi în urma efortului de a smulge cioburile din pământul îngheţat. Însă, îi poţi discret urmări cum privesc cu mândrie fişetele metalice, vitrinele, cutiile şi lăzile, birourile şi scaunele ergonomice cu care gospodăreşte am fost dotaţi.

Rodul muncii lor.

Arheologia de salvare este un corn al abundenţei.

Doar prin alăturare reiese mai limpede înţelesul profund al relaţiei simbiotice dintre cele două stiluri de a face arheologie în ţara noastră. Cercetările sistematice reprezintă pentru noi conservarea şi perpetuarea fondului nostru tradiţional, zăbavă sămănătoristă a gândului. În schimb, manifestele futuriste ale lui Marinetti au găsit un neaşteptat ecou, după un secol, în arheologia

https://biblioteca-digitala.ro

de salvare din România: cultul maşinii, distrugerea asistată a trecutului, inundarea bibliotecilor. Săpăturile de salvare sunt izvoarele bogăţiei revărsate peste arheologie, utile doar pentru perpetuarea tradiţiei, fiindcă, desigur, sunt săpături sistematice de mâna a doua.

## Despre atitudinile faţă de cultura materială contemporană

Cu unele excepţii (Dragoman şi Oanţă-Marghitu 2006: 71), pe nicio agendă de lucru nu figurează o arheologie a trecutului recent/contemporan, care ar putea oferi noi perspective de interpretare atât a contextelor din trecut, cât şi noi înţelesuri ale contemporaneităţii. Arheologia continuă să fie definită ca o disciplină istorică al cărei obiectiv este cercetarea „culturilor şi populaţiilor timpurii" (Babeş 2008-2009: 14) şi nu cultura materială în general. Relaţia cu contemporanii este definită în termeni pedagogici şi redusă la un raport de tip profesor-elev: una dintre datoriile arheologului ar fi aceea de a pune la dispoziţia „publicului larg" informaţii corecte şi de a critica teoriile nefundamentate ştiinţific, considerându-se că în felul acesta arheologia poate contribui la o mai bună înţelegere între naţiuni (*ibid.*: 14-15). În relaţia cu urmele trecutului, demersul arheologic din România adoptă o privire „ştiinţifică", „obiectivă", materialitatea fiind separată de oamenii care au produs-o, obiectele fiind importante în calitatea lor de indicatori cronologici şi „fosile directoare". Această privire exterioară explică şi dezinteresul arheologilor faţă de cultura materială contemporană.

De exemplu, în anul 2000, Roşia Montană Gold Corporation S.A., parte a trustului Gabriel Resources Ltd., a iniţiat un proiect minier de anvergură. Pentru punerea în aplicare a proiectului, compania a demarat o campanie de convingere a oamenilor să-şi vândă proprietăţile şi să abandoneze localitatea. Totodată, Ministerul Culturii şi Cultelor a creat *Programul Naţional de Cercetare „Alburnus Maior"*, având ca obiectiv investigarea din punct de vedere etnografic, dar mai ales arheologic, a zonei ce urma a fi afectată de proiectul minier. Încă de la început, comunitatea arheologică s-a împărţit în adepţi şi adversari ai proiectului, tema fiind subiect de dispută inclusiv la data la care scriem aceste rânduri. Relevant pentru discuţia de faţă este faptul că opozanţii au invocat drept principal argument importanţa ştiinţifică deosebită a patrimoniului şi peisajului cultural de la Roşia Montană (mai cu seamă cel de epocă romană, dar şi cel de epocă modernă), care va fi distrus în eventualitatea în care Guvernul României ar aproba demararea proiectului (vezi, de pildă, grupajul de articole apărut în suplimentul revistei *22*, nr. 875, 15-21 decembrie 2006; Babeş 2008-2009: 13, nota 18), dar au ignorat condiţia locuitorilor de la

https://biblioteca-digitala.ro

Roşia Montană. Precum entomologii interesaţi doar de fluturii lor, arheologii s-au arătat preocupaţi exclusiv de cercetarea şi protejarea culturii materiale din trecut, dar nu s-au gândit să studieze critic procesul abandonării aşezării de către o parte a populaţiei sale (vezi şi Capitolul 6 din volumul de faţă). Documentarea caselor părăsite, degradate, a tristeţii uliţelor pustii, a obiectelor abandonate – imagini ale unei alte feţe a modernităţii, a distrugerii, ruinei, dezrădăcinării, ascunsă de discursurile triumfaliste despre bunăstare – s-ar fi putut constitui într-un argument al oponenţilor proiectului de exploatare. Deşi atitudinea acestora este meritorie, demersul lor privilegiază patrimoniul şi frumuseţea peisajului, o dragoste karamazoviană pentru Umanitate şi o indiferenţă pentru oamenii în carne şi oase.

## Noii activişti: o lume în cuvinte

diseminare inefabil curcubeu
statuie sânge de roman pe treptele muzeului
de relaţii cu elveţia
perla coroanei micul paris
vernisaje tradiţia interbelică nu 1907
lume în continuă gestiune schimbare
în baza contractului de management informaţi toţi salariaţii
anticomunist capitalist pe banii statului
trebuie să facem prioritizare ierarhizare
sărăcia democraţia
funcţionare bani mai puţini munciţi mai mult
organizare regulament de autofinanţare
şef de secţie nu am citit
publicul larg cercetare 15%
înlocuitor de şef de secţie
nu citesc nu voi citi postprocesualism
eficientizare tinere competenţe echipe
elementele cantitative orarul instituţiei
implementare omagiu agenda ministrului
evaluare subtilă dialectică
norme acord global de fişa postului
gest desigur de bunăvoinţă
activitate muzeografică 15%
comorile dacilor ne pricepem la toate

https://biblioteca-digitala.ro

farmecul feminin disponibilă angajare promovare
corpul de cercetători cât de cât specialişti
arheologia de maşină de teren
act de coeziune şi respect
cod de conduită standarde şi proceduri
condiţii flexibil corecte participare la bune practici
poţi fi autor co-autor
inventare selenare rapoarte de activitate
vorbim despre orice
plagiat de nivel european coincidenţă de texte
asemenea aspecte gri sau negre
şedinţe pe ore lunar nu este oportun
sub egida aveţi toată autoritatea
notă de fundamentare evidenţa patrimoniului 60%
forul nostru tutelar minuta şedinţei
fără timpi munca în colectiv morţi
comemorare predare-primire
solidaritatea colectivului de la compartiment la compartiment
reuniune totuşi ştiinţifică de suflet
cuantificabile contacte normat pe patrimoniu
dintr-o regretabilă eroare suntem aşa arheologi
supliment alimentar

## Privirea subversivă a arheologiei

Într-un sanctuar cercetat în 1929 la Ayia Irini şi datat în epoca geometrică, figurine votive din teracotă erau ordonate în semicerc privind către un altar de piatră (Slej 2005: 20-21). Tot în semicerc, într-un grup statuar reprodus pe coperta unui număr din *Revista Muzeelor şi Monumentelor* (nr. 9 din 1978), busturi de voievozi şi domnitori (figuri de seamă ale istoriei naţionale) privesc către bustul lui Nicolae Ceauşescu. În diferite tablouri, Nicolae Ceauşescu este surprins în mijlocul oamenilor muncii, pionierilor, şoimilor patriei, precum regele dac înconjurat de poporul său pe mozaicul ce decorează un bloc din oraşul Orăştie. În Bucureşti, cu ocazia Zilei Europei, 9 mai 2006, ora 10, pe Insula Trandafirilor din Parcul Herăstrău au fost dezvelite 12 busturi de bronz (probabil, o trimitere subtilă la Sfinţii Apostoli) dispuse în cerc reprezentând părinţii fondatori ai Uniunii Europene. Sunt înalte de aproape 2 m şi privesc o movilă din granit albastru şi marmură presărată cu steluţe galbene, de pe care se ridică un înalt catarg. În vârf flutură drapelul Uniunii Europene. La scurt

https://biblioteca-digitala.ro

timp de la inaugurare, locul a devenit spaţiu de performare a ritualurilor politice când participanţii la al XI-lea Summit al Francofoniei au urmat un traseu care includea Monumentul Fondatorilor Uniunii Europene, statuia lui Charles de Gaulle şi Satul Francez (*Evenimentul Zilei* din 11 septembrie 2006).

În cazul monumentelor şi operelor (post)comuniste amintite, metafora centrului ne introduce în regimul reprezentărilor, al discursurilor, care privesc societatea ca un proiect conceput şi pus în practică de eroi, genii, tehnicieni, experţi. „Societatea" nu se mai referă la oamenii care o construiesc sau o contestă zi de zi, la luptele din trecut pentru câştigarea unor drepturi, la atitudinea reflexivă şi critică; este un proiect deja realizat de personalităţi providenţiale care merită să intre în manualele de istorie, să fie turnate în bronz, să fie celebrate. Mai trebuie doar ca acest proiect să fie „implementat". Este relevantă deplasarea treptată a discursului aderării şi integrării dinspre „valori" către „norme" europene. Şi pentru unii arheologi „progresul" disciplinei se produce prin norme: „Ne dorim să atragem atenţia deopotrivă şi celor care cred, asemenea nouă, că arheologia trebuie să progreseze, că modelele şi practicile europene se bazează pe un set de reglementări care încearcă să rezolve probleme specifice cu care ne confruntăm şi noi" (Angelescu 2004: 7-8). Între arheologie şi ideologie este stabilită o ciudată corespondenţă: „reevaluarea sectorului ideologic în care acţionează arheologia românească trebuie să conducă la restructurarea conţinutului teoretic al arheologiei române" (Popovici şi Anghelinu 2006: 131). Retorica aplicării „normelor" este însoţită însă de „bune practici", precum plagiatul, conflictul de interese în acordarea fondurilor de săpătură, participarea simultană la mai multe programe postdoctorale în calitate de asistent manager şi, totodată, de „postdoctorand", „publicarea" de cărţi utile promovărilor sau îndeplinirii obiectivelor unor proiecte dar existente doar prin ISBN *etc.* România participă la „construcţia europeană" printr-un discurs dublu care împleteşte o „*Realpolitik*" limitată la aplicarea unor norme şi o celebrare a Uniunii Europene, cel puţin în opere de artă, după cunoscutele reţete ale cultului personalităţii, o estetizare a politicului şi o politizare a esteticii. La rândul lor, arheologii construiesc treptat prin texte, expoziţii, proiecte, un discurs în care trecutul fondator priveşte către o flamură albastră cu steluţe galbene. Monumentul Fondatorilor Uniunii Europene este încă un episod al biografiei parcului, din perioada interbelică când a fost amenajat sub numele de Parc Naţional, trecând prin perioada stalinistă când, între 1951-1962, o statuie a „marelui conducător" supraveghea intrarea în parc, pe locul unde acum se înalţă statuia lui Charles de Gaulle. În această lungă durată, Parcul Herăstrău devine materialitatea unui stil obedient de raportare a elitei româneşti la ideologii.

https://biblioteca-digitala.ro

Comparaţia cu sanctuarul de la Ayia Irini (şi cu alte contexte din trecut), ne relevă mai clar aspiraţia acestor proiecte seculare (comunism, neoliberalism, Uniunea Europeană), fondate de Raţiune, ştiinţific concepute şi implementate, de a-şi construi prin monumente, imagini şi cuvinte, un „supliment metafizic", sacru, o „religiozitate" fără divin. Sunt elemente ale producerii unui nou spaţiu care proiectează în eternitate timpul fondării utopiei adus într-un prezent perpetuu al extazului consumului (care a înlocuit eroismul comunist al producţiei), o idealizare a realităţii sub forma unui consens al aderării. Astfel construit, spaţiul are pretenţia de a „reflecta" şi intenţia de a „construi" prin insinuarea în cotidian, o nouă societate, un om nou. Arhitecţii acestor proiecte seculare îşi arogă subtil atribute ale divinităţii.

În acest balans între trecut şi prezent, privirea arheologiei, „educată" a interpreta diferite stiluri şi estetici de depunere, semnificaţii ale contextelor şi obiectelor, devine subversivă dacă este aşezată în pliurile dintre realitate şi reprezentare. Printr-un soi de „teorie de rang mediu" în răspăr, în care contexte din trecut ajută la interpretarea prezentului, arheologia poate releva aspecte altfel nepercepute ale contemporaneităţii, poate deconstrui aceste mari poveşti, ideologii şi politici care afectează în mod negativ viaţa celor mai mulţi dintre oamenii din România de astăzi. O arheologie a represiunii comuniste (care să nu se limiteze la exhumări), săpături în haldele de gunoi de dinainte şi de după 1989, cercetări etnoarheologice privind procesul de migraţie a forţei de muncă în ţările din Occident sau privind transformarea mediului rural, machete de fabrici comuniste făcute cadou lui Nicolae Ceauşescu alăturate istoriei distrugerii de după 1989 şi poveştilor foştilor muncitori, sunt doar câteva teme în măsură să combată ideologia globalistă şi să producă interpretări alternative faţă de cele oficiale, care să contribuie la o înţelegere critică a lumii în care trăim.

## Mulţumiri

Mulţumim lui Gheorghe Alexandru Niculescu, Claudiei Niţu, Florian Matei-Popescu, Rodicăi Oanţă-Marghitu şi Alexandru Vulpe pentru observaţiile critice făcute pe seama acestui text. Niciunul dintre ei nu este responsabil pentru ceea ce am scris.

Referinţe bibliografice

**Andreescu, R.-R. (2003)**, „SRAP (South Romania Archaeological Project)", *Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 2002*, Bucureşti, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 350-351.

https://biblioteca-digitala.ro

**Andreescu, R.-R. (2004)**, „Proiectul «Începuturile civilizaţiei europene. Neo-eneoliticul la Dunărea de Jos» ", *Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 2003*, Bucureşti, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC): 386-387.

**Angelescu, M. (2004)**, *Arheologia preventivă din România şi contextul european*, Bucureşti, DAIM.

**Angelescu, M. (2005)**, *Arheologia şi tehnicile de management*, www.cimec.ro/Arheologie/arh-management/management.htm

**Anghelinu, M. (2003)**, *Evoluţia gândirii teoretice în arheologia din România. Concepte şi metode aplicate în preistorie*, Târgovişte, Editura Cetatea de Scaun.

**Anghelinu, M. (2003-2004)**, „Implicaţiile teoretice ale unei noi metode de săpătură în siturile preistorice", *Ialomiţa* 4: 33-52.

**Anghelinu, M. (2006)**, „Spaţiul teoretic al pluridisciplinarităţii în arheologia preistorică din România", în D. Popovici şi M. Anghelinu (ed.), *Cercetarea arheologică pluridisciplinară în România. Trecut, prezent, perspective*, Târgovişte, Cetatea de Scaun: 16-24.

**Babeş, M. (2008-2009)**, „Arheologie, societate şi politică în România, înainte şi după 1989", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* 59-60: 5-15.

**Badiou, A. (2008)**, *Sfântul Pavel. Întemeierea universalismului*, Cluj-Napoca, TACT.

**Bailey, D. W., Andreescu, R. şi Mills, S. (ed.) (1999)**, *Southern Romania Archaeological Project: preliminary report 1998*, Cardiff Studies in Archaeology 14, Cardiff, Cardiff School of History and Archaeology, Cardiff University.

**Bailey, D. W., Andreescu, R., Thissen, L., Howard, A., Macklin, M., Haită, C. şi Mills, S. (2000)**, „Landscape archaeology of Neolithic Southcentral Romania: aims, methods and preliminary results of the Southern Romania Archaeological Project", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* 51 (3-4): 131-151.

**Bailey, D. W., Andreescu, R., Mills, S. și Trick, S. (ed.) (2001)**, *Southern Romania Archaeological Project: second preliminary report*, Cardiff Studies in Archaeology 20, Cardiff, Cardiff School of History and Archaeology, Cardiff University.

**Barbu, D. (2005)**, *Politica pentru barbari*, București, Nemira.

**Barthes, R. (1997)**, *Mitologii*, Iași, Institutul European.

**Bălăşescu, A. și Radu, V. (2003)**, „Studiul materialului faunistic descoperit în *tell*-ul de la Vitănești (jud. Teleorman): nivelul Gumelniţa B1", *Cercetări Arheologice* 12: 363-387.

**Bălăşescu, A., Radu, V. și Moise, D. (2004)**, *Omul și mediul animal între mileniile VII-IV î.e.n. la Dunărea de Jos*, Târgoviște, Cetatea de Scaun.

**Bem, C. (2001)**, „A special type of Aeneolithic dwelling. *Unicum* or deficiency of conservation?", *Studii de Preistorie* 1: 153-192.

**Bem, C. (ed.) (2007)**, *Bucșani. 10 ani de cercetări arheologice/Ten years of archaeological researches 1998-2007*, București.

https://biblioteca-digitala.ro

**Bem, C., Popa, T., Parnic, V., Bem, C., Garvăn, D., Bărbulescu, D. și Gălușcă, I. (2001)**, „Cercetări arheologice pe valea Neajlovului. Consideraţii generale asupra microzonei Bucșani", *Studii de Preistorie* 1: 131-145.

**Boia, L. (2000)**, *Istorie și mit în conștiința românească*, ediţia a II-a, București, Humanitas.

**Bradley, R. (2005)**, *Ritual and domestic life in prehistoric Europe*, Londra și New York, Routledge.

**Cârciumaru, M. (2006)**, „Cercetările interdisciplinare în arheologie, un concept al zilelor noastre", în D. Popovici și M. Anghelinu (ed.), *Cercetarea arheologică pluridisciplinară în România. Trecut, prezent, perspective*, Târgoviște, Cetatea de Scaun: 30-33.

***Consfătuirea* (1951)**, „Consfătuirea pe ţară a arheologilor din R.P.R.", *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 2 (1): 7-18.

**Curta, F. (2007)**, Recenzie la „M. Anghelinu, *Evoluția gândirii teoretice în arheologia din România. Concepte și modele aplicate în preistorie*, Târgoviște, 2004", *Archaeologia Bulgarica* 11 (2): 89-92.

**Damian, P. (coord.) (2003)**, *Alburnus Maior I*, București, Institutul de Memorie Culturală (cIMeC).

**Damian, P. (coord.) (2008)**, *Alburnus Maior III. Necropola romană de incinerație de la Tăul Corna, Partea I*, Cluj-Napoca, Editura MEGA.

**Damian, P. și Borș, C. (2007-2008)**, „Consideraţii privind managementul arheologic în contextul proiectului minier Roșia Montană. Programul Naţional de cercetare «Alburnus Maior» (2001-2006)", *Cercetări Arheologice* 14-15: 481-555.

**Derer, H., Derer, P., Lungu, D., Mihai, D. și Pippidi, A. (2009)**, *Cartea Neagră: Distrugerea patrimoniului arhitectural și urbanistic din România: București, 1990-2009*, București, Editura C.N.I. Coresi.

**Desse-Berset, N. și Radu, V. (1996)**, „Stratégies d'échantillonnage et d'exploitation des restes osseux de poissons pour une approche paléoenvironnementale et paléoéconomique: l'example d'Hârșova (Roumanie), Néolithique final-Chalcolithique", *Actes du colloque de Pégueux 1995, Supplément à la Revue d' Archéométrie*: 181-186.

**Dragoman, Al. (2009)**, „Ideology and politics in researching the (E)Neolithic in Romania", *Dacia* N.S. 53: 167-189.

**Dragoman, Al. și Oanţă-Marghitu, S. (2006)**, „Archaeology in communist and post-communist Romania", *Dacia* N.S. 50: 57-76.

**Droz, Y. şi Mayor, A. (ed.) (2009)**, *Partenariats scientifiques avec l'Afrique. Réflexions scientifiques de Suisse et d'ailleurs*, Paris, Karthala.

***Expoziția* (1950)**, *Expoziția arheologică. Rezultatele săpăturilor arheologice din 1950 în Republica Populară Română*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române.

**Gáll, E. (2010)**, „Márton Roska (1880–1961) și cercetarea arheologică a secolelor X–XI", *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 61 (3-4): 281-306.

https://biblioteca-digitala.ro

**Gáll, E. (2011)**, „Maghiarii", în R. Harhoiu, D. Spânu și E. Gáll, *Barbari la Dunăre*, Cluj-Napoca, Argonaut: 68-76.

**Gáll, E., Gergely, B. și Gál, Sz. (2010)**, *La răscruce de drumuri. Date arheologice privind teritoriul orașului Cluj-Napoca în secolele X-XIII*, Cluj-Napoca, Kriterion.

**Haită, C. și Radu, V. (2003)**, „Les zones de réjets ménageres de la culture Gumelniţa: témoins dans l'évolution chrono-stratigraphique des tells. Études micro-morphologique et archaeo-ichtyologique sur le tell d'Hârșova (dép. Constanţa)", *Cercetări Arheologice* 12: 389-405.

**Hamilakis, Y. (2004)**, „Archaeology and the politics of pedagogy", *World Archaeology*, 36 (2): 287-309.

**Harvey, D. (2007)**, *A brief history of neoliberalism*, Oxford, Oxford University Press.

**Haßmann, H. (2000)**, „Archaeology in «The Third Reich» ", în H. Härke (ed.), *Archaeology, ideology and society. The German experience*, Gesellschaften und Staaten im Epochenwandel, Band 7, Frankfurt am Main–Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Viena, Peter Lang: 65-139.

**Hodder, I. (1990)**, *The domestication of Europe. Structure and contingency in Neolithic societies*, Oxford, Basil Blackwell Ltd.

**Hurduzeu, O. (2009)**, *Sclavii fericiți. Lumea văzută din Silicon Valley*, Iași, Timpul.

**Hurduzeu, O. și Platon, M. (2008)**, *A treia forţă: România profundă*, București, Logos.

**Ignat, T., Opriș, V., Voicu, M., Andreescu, R. și Lazăr, C. (2012)**, „Ceramica din locuinţa nr. 5 de la Sultana «Malu Roșu» . Analiză primară (I)", *Buletinul Muzeului Judeţean Teleorman* 4: 101-132.

**Insoll, T. (2004)**, *Archaeology, ritual, religion*, Londra și New York, Routledge.

***Lacrima* (2009)**, *Lacrima prigoanei: din lupta legionarelor române*, ediţia a II-a, vol. 1, București, Editura Sânziana.

**Leetmaa, P., Leythienne, D. Montaigne, F. și Wolff, P. (2011)**, „Economy and finance. Population and social condition", *eurostat. Statistics in focus* 16: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-11-016/EN/KS-SF-11-016-EN.PDF (accesat: 8 februarie 2012).

**Lorenzo, J. L., Elias, A. P. și García-Bárcena, J. (1976)**, *Hacia una arqueología social: reunión de Teotihuacán (Octubre 1975)*, México, D.F., Instituto Nacional de Antropología e Historia.

**Mann, M. (2004)**, *Fascists*, Cambridge–New York–Melbourne–Madrid–Cape Town–Singapore–São Paulo, Cambridge University Press.

**Marciniak, A. (2005)**, *Placing animals in the Neolithic. Social zooarchaeology of prehistoric farming communities*, Londra, UCL Press.

**Marinescu-Bîlcu, S., Andreescu, R., Bem, C., Popa, T., Tănase, M., Bălășescu, A., Tomescu, M., Haită, C. și Tomescu, I. (1996-1998)**, „Șantierul

https://biblioteca-digitala.ro

arheologic Bucșani. Campania 1998", *Buletinul Muzeului „Teohari Antonescu"* 2-4: 93-113.

**Matei-Popescu, F. (2007)**, „Imaginea Daciei Romane în istoriografia românească între 1945 și 1960", *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 58 (3-4): 265-288.

**Mănucu-Adameșteanu, Gh., Panait, P.I., Măgureanu, A., Boroneanţ, A.E., Poll, I., Rădulescu, V., Toderaș, M. și Velter, A.M. (2008)**, *București. Centrul Istoric: strada Smârdan. Cercetările arheologice din anul 2007*, București, Editura A.G.I.R.

**McGuire, R. H. (2008)**, *Archaeology as political action*, California Series in Public Anthropology, vol. 17, Berkeley–Los Angeles–Londra, University of California Press.

**Mladenov, V. și Bojovic, Z. (ed.) (2010)**, *Latest trends on cultural heritage & tourism*, 3rd WSEAS International Conference on Cultural Heritage an Tourism (CUHT'10), Corfu Island, Greece, July 22-24, 2010, WSEAS Press.

**Murray, T. (1993)**, „Archaeology and the threat of the past: Sir Henry Rider Haggard and the acquisition of time", *World Archaeology* 25 (2): 175-186.

**Nash, J. (2001)**, „Globalization and the cultivation of peripheral vision", *Anthropology Today* 17 (4): 15-22.

**Niculescu, Gh. Al. (2002)**, „Nationalism and the representation of society in Romanian archaeology", în *Nation and national ideology. Past, present and prospects*, Proceedings of the international symposium held at the New Europe College, Bucharest, April 6-7, 2001, Bucharest, New Europe College.

**Niculescu, Gh. Al. (2004-2005)**, „Archaeology, nationalism and «The History of the Romanians» (2001)", *Dacia* N.S. 48-49: 99-124.

**Palincaș, N. (2010)**, „Living for the others: gender relations in prehistoric and contemporary archaeology of Romania", în L. H. Dommasnes, T. Hjørungdal, S. Montón-Subías, M. Sánchez Romero și N. L. Wicker (ed.), *Situating gender in European archaeologies*, Budapesta, Archaeolingua: 93-116.

**Pârvu, Iustin (2007)**, *Daruri duhovnicești*, selecţie texte și îngrijire ediţie de Adrian Alui Gheorghe, Piatra Neamț, Conta.

**Platon, M. (2010)**, *Cine ne scrie istoria?*, ediţia a II-a, Iași, Timpul.

**Pleșa, L. (2006)**, „Mihail Roller și «stalinizarea» istoriografiei românești", *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 10 (I): 165-177.

**Popa, R. (1991)**, „Observaţii și îndreptări la istoria României din jurul anului *O Mie*", *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 42 (3-4): 154-188.

**Popovici, D. (ed.) (2003)**, *Archaeological pluridisciplinary researches at Borduşani-Popină*, Pluridisciplinary Researches Series 6, Târgoviște, Cetatea de Scaun.

**Popovici, D. (2006)**, „Hârșova: un studiu de caz?", în D. Popovici și M. Anghelinu (ed.), *Cercetarea arheologică pluridisciplinară în România. Trecut, prezent, perspective*, Seria Cercetări Pluridisciplinare 10, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun: 43-47.

https://biblioteca-digitala.ro

**Popovici, D. și Anghelinu, M. (2006)**, „Epilog: cercetarea pluridisciplinară și arheologia românească", în D. Popovici și M. Anghelinu (ed.), *Cercetarea arheologică pluridisciplinară în România. Trecut, prezent, perspective*, Seria Cercetări Pluridisciplinare 10, Târgoviște, Cetatea de Scaun: 116-136.

**Popovici, D. și Vlad, F. (coord.) (f. a.; probabil 2007)**, *Bordușani. Oameni, istorie, natură*, Târgoviște, Cetatea de Scaun.

**Popovici, D., Randoin, B., Rialland, Y., Voinea, V., Vlad, F., Bem, C., Bem, C., Haită, G., Haită, C., Tomescu, M., Monah, F., Radu V., și Moise, D. (1998-2000)**, „Les recherches archéologiques du tell de Hârșova (dép. de Constantza) 1997-1998", *Cercetări Arheologice* 11 (1): 13-123.

**Popovici, D., Bălășescu, A., Haită, C., Radu, V., Tomescu, A.M.F. și Tomescu, I. (2002)**, *Cercetarea arheologică pluridisciplinară. Concepte, metode și tehnici*, Seria Cercetări Pluridisciplinare 3, Târgoviște, Cetatea de Scaun.

**Randoin, B., Popovici, D. și Rialland, Y. (1998-2000)**, „Metoda de săpătură și înregistrarea datelor stratigrafice într-un sit pluristratificat: tell-ul neo-eneolitic de la Hârșova", *Cercetări Arheologice* 11 (1): 199-233.

***Recensământul* (2002)**, *Recensământul populației și al locuințelor 18-27 martie 2002*, vol. I – Structura demografică, http://www.insse.ro/cms/files/RPL2002INS/vol1/cuvvol1.pdf (accesat: 6 februarie 2012).

***Recensământul* (2011)**, *Recensământul populației și al locuințelor 2011 – rezultate provizorii*, București: Institutul Naţional de Statistică, http://www.insse.ro/cms/files/statistici/comunicate/alte/2012/Comunicat%20DATE%20PROVIZORII%20RPL%202011.pdf (accesat: 6 februarie 2012).

**Rizescu, V. (2012)**, *Tranziții discursive: despre agende culturale, istorie intelectuală și onorabilitate ideologică după comunism*, București, Corint.

***Schiță tematică* (1970)**, *Schiță tematică a Muzeului Național de Istorie a României*, București, Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă.

**Schopfer Luginbühl, A., Niţu, C., Rychner-Faraggi, A.-M., Poncet Schmid, M., Blomjous, C. și Nuoffer, P. (2001)**, *Le cadre environnemental et les occupations du Néolithique au Bronze moyen.* Onnens-*Le Motti, La Golette, Beau Site*. (La colline d'Onnens, 1), Cahiers d'archéologie romande 122, Lausanne.

**Simion, M., Apostol, V. şi Vleja, D. (2010)**, *Alburnus Maior II. Monumentul funerar circular / The circular funeral monument*, ediţia a II-a, Cluj-Napoca, Editura MEGA.

**Slej, K. (2005)**, „The sites of the Swedish Cyprus Expedition / Siturile cercetate de către expediţia suedeză în Cipru", în *The Swedish Cyprus Exhibition on tour. Medelhavsmuseet visits Bucharest Romanian National History Museum / Expediția suedeză în Cipru. Medelhavsmuseet în vizită la Muzeul Național de Istorie a României*, Medelhavsmuseet, Stockholm: 16-37, 86-97.

**Sommer, U. (2010)**, „Which crisis", *Archaeological Dialogues* 16 (2): 171-179.

https://biblioteca-digitala.ro

**Tamás, G. M. (2011),** „Postscript la multiculturalism", http://www.criticatac.ro/9493/postscript-la-multiculturalism/ (accesat: 9 februarie 2012).

**Tilley, C. (1996)**, *An ethnography of the Neolithic. Early prehistoric societies in southern Scandinavia*, Cambridge, Cambridge University Press.

**Ţichindeleanu, O. (2009)**, „Modernitatea postcomunismului", în A.T. Sîrbu şi A. Polgár (ed.), *Genealogii ale postcomunismului*, Cluj, Idea Design & Print: 119-139.

**Ţurcanu, H. (2006)**, „Mică enciclopedie AS. Arheologie. Dragomir Nicolae Popovici", *Formula AS* 740, 23-30 octombrie 2006: http://www.formula-as.ro/2006/740/mica-enciclopedie-as-27/dragomir-nicolae-popovici-7433 (accesat: 4 mai 2011).

**Ursulescu, N. (ed.) (2007)**, *Dimensiunea europeană a civilizaţiei eneolitice est-carpatice*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza".

**Vieru, E. (2012)**, Review of Neculai Bolohan, Florica Măţău et Felix Adrian Tencariu (editerunt), *Signa praehistorica: studia in honorem magistri Attila László septuagesimo anno* (Honoraria 9, Iaşi, 2010, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"), *European Journal of Archaeology* 15 (1): 155-159.

**Vulpe, A. (2004-2005)**, „Celebrating 170 years of archaeology in Romania", *Dacia* N.S. 48-49: 5-6.

**Wolff, P. (2009)**, „Population and social conditions", *eurostat. Statistics in focus* 46: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-09-046/EN/KS-SF-09-046-EN.PDF (accesat: 8 februarie 2012).

**Wullschleger, M, cu J. Chamay şi F. van der Wielen-van Ommeren (ed.) (2008)**, *Neolithic art in Romania*, Neapole, arte'm.

**Zirra, V. V. (2010)**, „Research stage of the La Tène scheme fibulae in Romania. Critical general approach", în V. Mladenov şi Z. Bojovic (ed.), *Latest trends on cultural heritage & tourism*, 3rd WSEAS International Conference on Cultural Heritage an Tourism (CUHT'10), Corfu Island, Greece, July 22-24, 2010, WSEAS Press: 191-196

**Žižek, S. (2010)**, „Multiculturalismul liberal camuflează o veche barbarie cu faţă umană", http://www.criticatac.ro/4910/multiculturalismul-liberal-camufleaza-o-veche-barbarie-cu-fata-umana/ (accesat: 9 februarie 2012).

https://biblioteca-digitala.ro

**MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE MARAMUREŞ**

Str. Monetăriei 1-3
Ro-430406 BAIA MARE

Tel. 0040 262 211924
Fax. 0040 262 211927

www.maramuresmuzeu.ro

În **Bibliotheca Marmatia** au apărut:

1. *Der nordkarpatische Raum in der Bronzezeit*. Symposium Baia Mare 7. – 10. Oktober 1998 (Hrsg. Carol Kacsó), Baia Mare, 2001.
2. *Bronzezeitliche Kulturerscheinungen im karpatischen Raum. Die Beziehungen zu den benachbarten Gebieten*. Ehrensymposium für Alexandru Vulpe zum 70. Geburtstag Baia Mare 10. – 13. Oktober 2001 (Hrsg. Carol Kacsó), Baia Mare, 2003.
3. Carol Kacsó, *Repertoriul arheologic al județului Maramureş*, vol. I-II, Baia Mare, 2011.

https://biblioteca-digitala.ro

Tipar:

EUROTIP
Baia Mare, str. Dacia nr. 4
tel/fax: 0262 211 118
eurotipbm@yahoo.com
www.eurotip.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Originea demersului nostru se află în anii de după revoluția din decembrie 1989, în mult-discutata problemă a responsabilității ce revine elitelor culturale (alături de cele politice) în legitimarea şi promovarea ideologiei comuniste şi, implicit, perpetuarea unui regim totalitar. Am ajuns la concluzia că orice demers arheologic este politic, că publicațiile ştiințifice au consecințe în plan socio-politic, prin faptul că pot legitima sau, din contră, contesta ideologia dominantă.

În sfera noastră de competență am ales să ne raportăm critic nu doar față de unele atitudini şi practici din trecutul disciplinei, cum sunt, de exemplu, cele care direct sau indirect au legitimat ideologia comunistă, ci şi față de acțiunile care susțin, într-o formă sau alta, ideologia oficială a prezentului nostru, şi anume neoliberalismul.

Câmpul arheologic trebuie să fie un centru de producere a cunoaşterii, de confruntare a interpretărilor trecutului din diferite perspective, de înțelegere critică a prezentului. Acestea nu se pot realiza prin aplicarea docilă a unor directive ideologice, fie ele comuniste sau neoliberale, ci doar prin înnoirea abordărilor proprii disciplinei.

Autorii

https://biblioteca-digitala.ro